

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ
GÜVENLİĞİ (1950–1960)**

**Tezi Hazırlayan
Bülent AKKAYA**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK**

**Tarih Anabilim Dalı
Doktora Tezi**

**Nisan 2010
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ
GÜVENLİĞİ (1950–1960)**

**Tezi Hazırlayan
Bülent AKKAYA**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK**

**Tarih Anabilim Dalı
Doktora Tezi**

**Nisan 2010
KAYSERİ**

Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK danışmanlığında **Bülent AKKAYA** tarafından hazırlanan **“Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin İç Güvenliği (1950–1960)”** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

06/05/2010

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

Üye : Prof. Dr. Mustafa KESKİN

Üye : Doç. Dr. Murat DOĞAN

Üye : Doç. Dr. Şakir BATMAZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Serdar SAKİN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 14.05.2010...tarih ve 10..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

14.05.2010

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN

ÖNSÖZ

29 Ekim 1923’de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren, 1945’e kadar olan dönemde, çok partili siyasî hayat denemeleri ile birlikte iktidarda olan tek partinin varlığına ve bu partinin devlet iktidarını elinde bulundurmasına rağmen demokratik kurumların kurulduğu, geliştiği görülmektedir.

Bununla birlikte Türkiye’de Batılı anlamda demokratik rejimin yerleşmesi, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte kendini göstermiştir. Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin geniş ölçüde uygulanacağı ortam 1945’ten sonraki dönemde oluşturulmuştur.

Türkiye’de 1945 yılında yeniden çok partili döneme geçildikten sonra, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan Demokrat Parti, dört yıllık muhalefetten sonra, 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. 1950 Genel Seçimleri “Tek Parti Sistemine” karşı bir tepki gibi görünse de, Atatürk’ün ifadesiyle “Türk milleti ruhen demokrattır” sözünü doğrularcasına genel bir sükûnet ortamı içerisinde geçmiştir. Seçim sonucunda DP iktidara gelmiştir.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine Türkiye’yi yönetmiştir. DP’nin iktidar yılları genel olarak üç dönem olarak incelenmektedir: Birinci dönem 1950–1954, yani iktidar değişimin ortaya çıktığı 14 Mayıs 1950 seçimlerinden 1954 seçimlerine kadar olan süreç; ikinci dönem 1954 seçimlerinden 1957 seçimlerine kadar olan süreç; son dönem olarak 1957 seçimlerinden 27 Mayıs darbesine kadar devam eden dönemdir.

DP, Türk siyasî hayatında halkın desteğiyle tek başına iktidara gelmiş olması, iktidar olduğu yıllar boyunca gerçekleştirdiği sosyo-ekonomik atılımlar, eğitim kültür işleri ile anılmıştır. Ancak demokratik tutumlardan uzaklaşıp askeri bir darbe ile iktidardan indirilmiş olması ile de Türk siyasî hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Peki, DP’nin iç güvenlik politikaları ne olmuştur? Sorusu tezimizin en önemli konusu olmuştur. Böylece DP döneminin iç güvenlik boyutu araştırmak amaçlanmıştır.

Cumhuriyet Tarihi araştırmacıları için olayların henüz sona erip ermediği, toplumsal hayat üzerindeki etkisinin küllenip küllenmediği hususları çalışmaya başlamadan bir

tereddüt konusu olmaktadır. DP iktidarının yaşanmış ve bitmiş bir dönem olması nedeniyle araştırmacılar için çalışılacak bir konu olduğunu düşünmekteyiz. Yakın tarihteki kişiler ve olaylar üzerinde duygusal tutumlarımız olması tarafsızlığımızı etkileyebilmektedir. Ancak bu dönemdeki karşıt görüşleri ihtiva eden yayınlara da eğilerek gerçekleri ortaya çıkarmak bu tezin önemli amaçlarından biridir.

DP'nin 29 Mayıs 1950'de okunan Hükümet programında "inkılâpların halka mal olmuş ve olmamış" şeklinde ayırıma tabi tutması, Atatürk inkılâplarının bir bütün olmaktan çıkarılması olarak yorumlanmış ve bu uygulamalar, toplumsal yapıyı ilgilendirmesi nedeniyle önem arz etmiştir. Türkiye'nin iç güvenliği etkileyen amiller incelenirken bu konulara da değinilmiştir.

Bu çalışma ile Türkiye'nin geçmişine ait önemli bir dönem incelenmeye çalışılmıştır. 1950-1960 döneminde yaklaşık on yıl süreyle ülkeyi yöneten Demokrat Parti iktidarı sırasında Türkiye'nin iç güvenliğini etkileyen siyasî, sosyal sebepleri, öne çıkan tartışmaları, konuları ve yaklaşımları tespit edip yorumlamanın bugün için de son derece önemli ve gerekli olduğuna ve topluma yansımalarının ortaya koymanın önemine inanıyoruz.

Araştırmalarımız esnasında öncelikle Arşiv belgelerinden faydalanmayı ilke edindik. Bu amaçla, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) yayınlanmamış arşiv belgeleri, ayrıca TBMM tutanakları gibi yayınlanmış arşiv vesikalarından konumuzla ilgili olanları taramak suretiyle yararlandık. Yine Türk basınının konuya bakışını ortaya koymak için gazeteler üzerinde araştırma yaptık. DP döneminde ve günümüzde konuyla ilgili doğrudan bilgi verebilecek olan dönemin tanınmış simalarının hatıra türü eserlerinden yararlandığımız gibi, tezimizle ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış kitap, tez ve makale türü etütlerden konuya yönelik olarak değerlendirme yaptık. Bütün bu belgeler ve kitaplar incelendikten sonra araştırma konumuzla ilgili bilgileri fişler halinde not ettik. Son aşamada da not edilen fişleri bir değerlendirmeye tâbi tutarak yazım aşamasına geçtik ve yapılan düzeltmelerden sonra Doktora Tezimizi tamamladık.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında cesaretlendiren, eleştiren ve yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e, yine değerli

yardımlarından, yapıcı katkılarından dolayı hocalarım Prof. Dr. Mustafa KESKİN ve Doç. Dr. Murat DOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Elbette bu çalışmanın bitirilmesinde değerli desteklerinden dolayı eşim İlkay'a, kızlarım Ceyda ve İpek'e çok teşekkür ediyorum.

Bingöl 2010

Bülent AKKAYA

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ GÜVENLİĞİ (1950–1960)**Bülent AKKAYA****ÖZET**

Bu çalışma ile 1950 Mayısından 1960 Mayısına kadar ülke yönetimi elinde bulunduran Demokrat Parti iktidarı sırasında Türkiye’nin iç güvenliğini etkileyen siyasî, sosyal sebepler, öne çıkan tartışmalar, konular ve yaklaşımlar incelenmiştir. Bu çalışma giriş ve üç büyük bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Olayların bir bütünlük arz etmesi bakımından bölümler içerisindeki konu ve olaylar kronolojik bir sıra içerisinde verilmiştir.

Öncelikle DP’nin iktidara gelmesi, Türkiye’nin siyasî, sosyo-ekonomik durumu, asayiş durumu ve iç güvenlik yapısı ve teşkilatları hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye’de daima siyasî gelişmeler ile iç güvenlik arasında bir ilişki vardır. Bu nedenle Türkiye’deki siyasî, sosyal hayatı etkileyen DP iktidarının icraatları, dönemin iç güvenlik sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

DP dönemi iç güvenliğini etkileyen siyasî, sosyal faaliyetler ve olaylar incelenmiştir. Bu olayların meydana gelmesine iktidar-muhalefet ilişkilerinin ne şekilde etki ettiği anlatılmıştır. Siyasî akımlar, işçi hareketleri ve öğrenci olaylarının nasıl bir gelişim izlediği anlatılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde meydana gelen suç türleri, DP hükümetlerinin bu konularla ilgili olarak aldığı tedbirler ve yapılan düzenlemeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’deki iç güvenlik problemlerinin dış politik gelişmelerden etkilendiği varsayımından hareket edilerek iç güvenliğini etkileyen dış gelişmeler de ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir. Böylece DP dönemi diye adlandırılan 1950- 1960 yılları arasında Türkiye’nin iç güvenlik durumu ve topluma yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, İç Güvenlik, Menderes, 1950-1960, Türk Siyasî Hayatı.

**INTERNAL SECURITY OF THE TURKEY IN THE PERIOD OF
DEMOCRATIC PARTY (1950-1960)**

Bülent AKKAYA

ABSTRACT

In this project it was examined the political and social causes, issues, approaches and popular discussions which affected the internal security -from May 1950 to May 1960- during the period of Democratic Party was in power. This research is composed of three parts; introduction, development, and conclusion. Issues and events are given in a chronological order.

First of all, many informations are given about Democratic Party Government's coming to power, Turkey's political, socio-economic circumstances, public security conditions and the structure of internal security organization. There's always a connection between political happenings and internal security. So the achievements of Democratic Party which influenced political and social life and the problems of internal security are revealed in this study.

The political and social affairs that affected internal security are searched the relations between the party in power and opposition party also their contributions to those events are examined. The political currents, the movements of the workers and events of students are handled, too. At the same time I tried to put forth the types of crimes in this period, the preventive measures and arrangements taken by Democratic Party for consideration.

It is estimated that the problems of internal security in Turkey are derived from foreign political affairs. So the foreign affairs of the world are handled in a different part. The internal security situations in the period of Democratic Party and its reflection are explained in this Project.

Key words: Democratic Party, Internal Security, Menderes, 1950-1960, Turkish Policy.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**DEMOKRAT PARTİNİN İKTİDARA GELMESİ, TÜRKİYE’NİN GENEL
DURUMU VE İÇ GÜVENLİK TEŞKİLATLARI**

1. 1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU	11
1. 2. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULMASINA DOĞRU	17
1. 2. 1. DP’nin Kurulması	23
1. 2. 2. 1946 Seçimleri ve Çok Partili Hayata Geçiş	25
1. 3. DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ.....	28
1. 4. DEMOKRAT PARTİ’NİN PROGRAMI VE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA İÇ GÜVENLİK.....	33
1. 5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU.....	38
1. 5. 1. Türkiye’nin Siyasi Durumu	38
1. 5. 2. Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu.....	44
1. 5. 3. Türkiye’nin Asayiş Durumu	51
1. 6. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİK YAPISI VE TEŞKİLATLARI	55
1. 6. 1. İçişleri Bakanlığı	55
1. 6. 2. Bağlı Kuruluşlar	57
1. 6. 2. 1. Emniyet Teşkilatı	57
1. 7. 2. 2. Jandarma Teşkilatı.....	60
1. 6. 2. 3. Diğer İç Güvenliğe Yardımcı Kolluk	62
2. 1. SİYASİ FAALİYETLER VE OLAYLAR.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİĞİ ETKİLEYEN SİYASİ,
SOSYAL OLAYLAR, AKIMLAR VE İŞÇİ HAREKETLERİ

2. 1. 1. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	63
2. 1. 2. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunun Kabul Edilmesi	67
2.2. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ.....	70
2. 2. 1. CHP'nin Mallarının Hazineye Devredilmesi.....	70
2. 2. 2. 5830 Sayılı Yasanın Kabulü ve Halkevlerin Kapatılması	73
2. 2. 3. Kırşehir'in İlçe Yapılması	75
2. 2. 4. İnönü'nün Yurtiçi Gezileri ve Meydana Gelen Olaylar	77
2. 2. 4. 1. Balıkesir Gezisi	77
2. 2. 4. 2. Uşak Olayları	77
2. 2. 4. 3. Konya Olayları	79
2. 2. 4. 4. Kayseri Yeşilhisar Olayları.....	79
2. 2. 5. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri	82
2. 2. 5. 1. Tahkikat Komisyonunun Oluşturulması.....	82
2. 4. 5. 2. Tahkikat Komisyonu'nun Etkileri.....	85
2. 3. SAĞ, SOL AKIMLAR VE FAALİYETLER.....	87
2. 3. 1. Sol Faaliyetler ve Akımlar.....	87
2. 3. 1. 1. Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Faaliyetleri	92
2. 3. 1. 2. Yasa Dışı Türkiye Komünist Partisi'nin Faaliyetleri	94
2. 3. 2. Sağ Faaliyetler ve Akımlar	96
2. 3. 2. 1. Ahmet Emin Yalman'a Yapılan Suikast Teşebbüsü	98
2. 3. 2. 2. Türk Milliyetçiler Derneğinin Kapatılması	100
2. 3. 3. İrticai Faaliyetler ve Akımlar.....	103
2. 3. 3. 1. Millet Partisinin Kapatılması	107
2. 3. 3. 2. İslâm Demokrat Partisinin Kapatılması.....	109
2. 3. 3. 3. Ticanilik, Nurculuk, Süleymancılık Akımları	110
2. 4. ÖĞRENCİ OLAYLARI.....	115
2. 4. 1. İstanbul'da Öğrenci Olayları	119
2. 4. 2. Ankara'da Öğrenci Olayları.....	121

2. 4. 3. 555-K Olayı	122
2. 4. 4. Harp Okulu Öğrencilerinin Yürüyüşü	124
2. 5. İŞÇİ HAREKETLERİ VE SENDİKALAŞMA	125
2. 6. 1950-1960 YILLARI ARASI KARAYOLLARI TRAFİK GÜVENLİĞİ VE MEYDANA GELEN KAZALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİĞİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI BOYUTLU OLAYLAR

3. 1. TÜRKİYE’NİN KORE SAVAŞI’NA KATILMASIYLA ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	131
3. 1. 1. Kore Savaşı Öncesi Politik Gelişmeler	131
3. 1. 2. Kore’ye Asker Gönderilmesinin Sebepleri.....	134
3. 1. 3. Kore’ye Türk Askeri Gönderilmesine Yurtiçindeki Tepkiler.....	137
3. 1. 4. 1950-1951 Bulgaristan Göçmenleri Sorunu	142
3. 1. 5. Türkiye’nin NATO’ya Katılması	147
3. 2. DEMOKRAT PARTİ’NİN KIBRIS POLİTİKASI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI	151
3. 2. 1. Demokrat Parti’nin Kıbrıs Politikası.....	151
3. 2. 2. Kıbrıs Sorunu Hakkında Türk Kamuoyunun Tepkileri.....	155
3. 2. 3. 6-7 Eylül Olayları ve İktidar-Muhalefet İlişkileri.....	157
3. 2. 4. 6-7 Eylül Olaylarının Sonucu	161
3. 3. ORTADOĞU VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	162
3. 3. 1. Süveyş Krizi.....	164
3. 3. 2. Süveyş Krizi Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Türkiye Açısından Etkileri .	165
3. 3. 3. Eisenhower Doktrini ve Türkiye	167
3. 3. 4. 1957 Suriye Olayları	171
3. 3. 5. Suriye Krizinin Sonuçları ve Türkiye’ye Etkileri	172
3. 4. IRAK İHTİLALİ VE TÜRKİYE.....	174
3. 4. 1. Irak İhtilali	174
3. 4. 2. Irak İhtilali Karşısında Türkiye’nin Tutumu	176

3. 4. 3. Irak İhtilalinin İç Politika Açısından Etkileri	179
SONUÇ.....	181
BİBLİYOGRAFYA	185
DİZİN	199
EKLER.....	204
ÖZ GEÇMİŞ	238

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz.	: bakınız
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CMKP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DİP	: Demokrat İşçi Partisi
DP	: Demokrat Parti
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
İDP	: İslâm Demokrat Partisi
İHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMD	: Türk Milliyetçiler Derneği
TODAİ	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Konu

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte hukuka bağlılık tesis edilerek ülke genelinde güvenli bir ortam sağlanmıştır. Kırsal bölgelerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da meydana gelen isyanların sonunda ülkede kesin bir emniyet ortamı sağlanmıştır. Atatürk’ün ölümünden sonra dünya genel bir savaşa gitmiş, Türkiye 2. Dünya Savaşı’na katılmamıştır. Savaşa katılmayan Türkiye her an savaşa katılacak gibi tedbirlerini almaya devam etmiştir. Bu dönemde alınan tedbirler ile Türkiye’de bir asayişsizlik ortamı olmamıştır. Dünyanın iki kutuplu bir yapıya kavuştuğu savaş sonrası dönemde ise Türkiye çok partili hayata geçmiş ve DP iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti Türk siyasî hayatında halkın desteğiyle tek başına iktidara gelmiş olması, iktidar olduğu yıllar boyunca gerçekleştirdiği sosyo-ekonomik atılımlar, eğitim kültür işleri ile anılmıştır. DP döneminde uygulanan siyasî, sosyal ve ekonomik politikalarla ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar ve tartışmalar DP’nin beşinci hükümetinin (1957-1960) uygulamaları üzerine yoğunlaşmakta, DP iktidarının askerî darbe ile sonlandırılması, parti yöneticilerinin yargılanması ve idam edilmeleri konularında en üst düzeye çıkmaktadır. Hâlbuki iyisiyle kötüsüyle on yıllık iktidarı bulunan DP hükümetlerinin faaliyetleri, iç güvenlik yönüyle ortaya konulmamıştır. Peki DP’nin iç güvenlik politikaları ne olmuştur?

Yapılan çalışmalara baktığımız zaman DP Dönemi Türk Dış Politikası, DP Dönemi Kıbrıs Sorunu, DP Dönemi Eğitim, Kültür Politikası, DP Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri vb. şeklindedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki çalışmamızın ismi “1950-1960 Arası Türkiye’nin İç Güvenliği” dahi olabilirdi. Ancak 1950-1960 arasında DP iktidarının uygulamaları ile ülke gündemindeki olaylar arasında bir paralellik

olduğundan dolayı başlığımıza *DP dönemi* ibaresinin eklenmesi uygun olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca 1950 yılında iktidara gelip on yılı aşkın iktidarda kalan DP hükümetlerinin icraatları belirtilmeden geçilemezdi. Nihayetinde on yıllık dönemin politikalarını DP Hükümetleri oluşturmuştur. Bu nedenle çalışmamızın ismi “*DP Dönemi Türkiye’nin iç Güvenliği (1950-1960)*” şeklinde olmuştur.

1950-1960 yılları arasında ülkeyi yöneten DP iktidarında, Türkiye’nin iç güvenliği etkileyen siyasî, sosyal olayların neler olduğu, bunlardan ön plana çıkanları tartışmak ve bunların hangi iç ve dış şartların etkisinde meydana geldiğini ve dönemine etkilerini ortaya koymak çalışma konumuzu oluşturmaktadır.

1950 Mayısından 1960 Mayısına kadar ülke yönetimi elinde bulunduran DP hükümetlerinin iç güvenlikle ilgili politikalarının topluma yansımaları kronolojik olarak incelenmiştir. DP’nin iktidarda kaldığı 10 yıllık döneme ait icraatları çerçevesinde *Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin İç Güvenliği (1950–1960)* adlı çalışmada iç güvenlik incelenmiştir. Giriş ve üç büyük bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Olayların bir bütünlük arz etmesi bakımından bölümler içerisindeki konu ve olaylar kronolojik bir sıra içerisinde verilmiştir. Türk tarihinin sadece on yılına tahsis edilen bu çalışma genellemeye varacak bilgileri ihtiva etmeyebilir.

Öncelikle DP’nin iktidara gelmesi, Türkiye’nin siyasî, sosyo-ekonomik durumu, asayiş durumu ve iç güvenlik yapısı ve teşkilatları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından DP dönemi iç güvenliği etkileyen siyasî, sosyal faaliyetler ve olaylar incelenmiştir. Bu olayların meydana gelmesine iktidar-muhalefet ilişkilerinin ne şekilde etki ettiği, yıkıcı ve bölücü faaliyetler, sendikalaşma ve öğrenci olaylarının nasıl bir gelişim izlediği anlatılmıştır.

Trafik kazaları ölüm, yaralanma ve meydana getirdiği maddi zarar ile kamunun esenliği bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle DP dönemindeki trafik kazaları, yapılan düzenlemeler de incelenmiştir.

Türkiye’deki iç güvenlik problemlerinin dış politik gelişmelerden etkilendiği varsayımından hareket edilerek iç güvenliği etkileyen dış gelişmeler de ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir. Böylece DP dönemi diye adlandırılan 1950-1960 yılları arasında

Türkiye'nin iç güvenliğinin siyasî, sosyal sebepleri ve topluma yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Amaç

Ülkelerin iç güvenliğinin sağlanması şüphesiz ki önemli bir yere sahiptir. İç güvenliğinin olduğu bir ülke, güçlü devlet ve güçlü hükümetler ile sağlanır. Güvenliğin olmaması ya da zayıflaması ise hükümetlerin başarısızlıkları demektir. Bu nedenle güvenlik kavramı her zaman Türk siyasî hayatının önemli bir gündem maddesi olmuştur. Bunun sonucunda siyasî gelişmeler ile iç güvenlik arasında bir ilişki oluşmuştur. Bu nedenle Türkiye'deki siyasî, sosyal hayatı etkileyen DP iktidarının icraatları, dönemin iç güvenlik sorunları, bu sorunlarla mücadele eden kolluk kuvvetlerinin nasıl bir yapılanması olduğu, yapılan yasal düzenlemelerin neler olduğu hususlarının ortaya konulması tezin amacı olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde meydana gelen suç türleri, DP hükümetlerinin bu konularla ilgili olarak aldığı tedbirler, araç sayısının artışı ile polisin trafik hizmetleri vermeye başlaması ve yapılan düzenlemeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1950-1960 yılları terör olayları bakımından oldukça sakin bir dönem olmuştur. Türkiye 1970'li yıllardan itibaren yıkıcı ve bölücü terör ile tanışmıştır. Terör eylemlerinin ideolojik yapısını oluşturan siyasî akımların 1950-1960 yılları arasında nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya konulması bu çalışmanın bir diğer amacı olmuştur.

1950-1960 yıllarına ait farklı fikirlerden ve yorumlardan sentez yapılarak, günümüz problemlerine çözüm olacak fikirler ortaya koymak bu çalışmanın diğer amaçlarından birisidir. Çünkü iç güvenlik hizmetini yerine getiren polis ve jandarmanın faaliyetleri ile ilgili görüş ve öneriler getirilmesine rağmen konunun bir bütün olarak incelenmediği düşünülmektedir. Bu doğrultuda elde edilecek bilgiler hem tarihçiler hem de karar verenler tarafından bilinmesi gereken hususlardır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

1. DP hükümetlerinin iç güvenlik politikaları neydi?
2. DP döneminde iç güvenlik kamu hizmeti nasıl yürütülmüştür?
3. DP döneminde iç güvenliği etkileyen siyasî faaliyet ve olaylar nelerdir?
4. İktidar muhalefet ilişkileri iç güvenliği etkiledi mi?

5. Siyasi akımlar nasıl bir gelişme gösterdi?
6. İrticai akımlar ve alınan önlemler nelerdir?
7. Öğrenci olayları ve iç güvenliğe etkileri nelerdir?
8. Sendikalaşma ve işçi hareketlerinin iç güvenliğe etkileri oldu mu?
9. Dış siyasî gelişmeler iç güvenliği etkiledi mi?

27 Mayıs 1960 askerî darbesi ile iktidardan indirilen DP uygulamalarının, Yassıda yargılamaları ile dava konusu yapılmış olması, DP tarihi olmaktan ziyade askeri darbe tarihi olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüzden dolayı, çalışmamızı kronolojik olarak 27 Mayıs 1960 tarihi ile sonlandırmayı uygun bulduk.

Cumhuriyet Tarihi araştırmacıları için olayların henüz sona erip ermediği, toplumsal hayat üzerindeki etkisinin küllenip küllenmediği hususları çalışmaya başlamadan bir tereddüt konusu olmaktadır. DP iktidarının yaşanmış ve bitmiş bir dönem olması sebebiyle araştırmacılar için çalışılacak bir konu olduğunu düşünmekteyiz. Yakın tarihteki kişiler ve olaylar üzerinde duygusal tutumlarımız olması tarafsızlığımızı etkileyebilmektedir. Ancak bu dönemdeki karşıt görüşleri ihtiva eden yayınlara da eğilerek gerçekleri ortaya çıkarmak bu tezin önemli amaçlarından biri olmuştur.

3. Kapsam

Türkiye'de son yıllarda iç güvenlik ve suçla ilgili çalışmalarda bir artış yaşanmaktadır. Hukuk, siyaset bilimi, psikoloji, biyoloji, sosyoloji ve ekonomi gibi farklı disiplinlerdeki bilim adamları bu konulara eğilmektedir. Farklı disiplinler tarafından bu konular incelemesine rağmen tarihçiler bu konulara pek eğilmemektedir. Bu noktada DP hükümetlerinin iç güvenlikle ilgili politikalarını, dönemin suç istatistikleri ve diğer siyasî, sosyal ve ekonomik göstergeler ile birlikte değerlendirilmesi sağlıklı sonuçların elde edilmesi açısından oldukça önemlidir.

DP dönemi denilen on yıllık bir dönemin iç güvenlik yönüyle sınırlandırılmış olması bile, acaba hangi konuların ön plana çıkarılması gerekir noktasında bazı tereddütlerimizi giderememiştir. İç güvenliği anlatırken genel güvenlik konularına değinirken, dönemin siyasî, sosyal tartışmalarını ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin yansımalarını tespit

etmekten kendimizi alamadık. Bununla birlikte bu tartışma konularını bir bütünlük içerisinde vermeye çalıştık.

Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin İç Güvenliği (1950–1960) isimli çalışmamızda Menderes hükümetleri 1950-1951, 1951-1954, 1954-1957 ve 1957-1960 yılları arası uygulamaları gibi bir ayırıma değil, meydana gelen olayların iç güvenliğine etki etmesi yönüyle bir ayırıma tabi tutulmuştur.

1950–1960 yılları arasında iktidarda bulunan DP'nin iç güvenlik politikalarının nasıl olup da ülkeyi 27 Mayıs 1960 ihtilâline götürdüğü de sorgulanmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmayı darbenin sebeplerini anlatan bir çalışma olarak görmek doğru olmaz. 1950-1960 yılları arası DP hükümetlerinin uygulamaları, siyasî, sosyal gelişmeler sadece iç güvenlik yönüyle değerlendirilmiştir.

Günümüzde sıkça karşımıza çıkan etnik, bölücü ve yıkıcı faaliyetler konusunda DP'nin iktidar olduğu yıllarında neler olduğu anlatılmıştır. Suç türleri, genel asayiş olayları, sendikalaşma ve öğrenci olayları ortaya konulmuştur.

Türkiye, enerji ve yeraltı zenginlikleri açısından önemli bir kavşak noktasıdır. Bu eşsiz jeopolitik yerinden dolayı diğer devletlerin gözlerinin üzerinde olduğu bir ülkedir. Bu nedenle dış politik gelişmeler, Türkiye'nin başını ağrıtabilecek iç gelişmelerin sebebi olmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin dünya siyasetinde geri plâna çekildiği ABD'nin ön plâna çıktığı, Sovyetleri Birliği ile batı arasında yaşanan soğuk savaş yılları Türkiye'nin yön aradığı yıllar olmuştur. Türkiye, Sovyetlerin toprak talebi ve boğazlardan üs talebi karşısında dış politikada tek seçeneği 'batı' ile yapılacak ittifak olarak görmüştür. Batı ile yapılan işbirliği neticesinde sürdürülen dış politikanın Türkiye'nin iç güvenliğine etkilerini tartışmak bu çalışmanın diğer bir bölümünü oluşturmuştur.

Bu çalışma; R. G. Collingwood'un, “Olaylar ne kadar geçmişe, eskiye bağlanmış görünürse görünsün, tarih, gerçekte bu olayların içinde oynadığı bugünün ihtiyaçlarına ve bugünkü duruma dayanır” deyişine benzer bir şekilde DP dönemi iç güvenliği etkileyen etmenlerin neler olduğunu ortaya koymak ve günümüzdeki sorunlara çözüm üretme gayretine dayanmaktadır.

4. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Bu çalışmanın hazırlanmasında sosyal bilimler alanına giren bir konunun incelenmesi sırasında takip edilen araştırma teknikleri kullanılmıştır. Çalışmamızda, geçmişte ya da var olan bir durumu varolduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır.

Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, önceden tutulmuş çeşitli yazılı belgelere başvurarak elde edilecek ve elde edilen dağıntık bilgiler incelenen zaman ve mekân göz önüne alınarak bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Buna göre; konu ile ilgili bir ön kaynakça araştırmasından sonra konuyla ilgili tespit edilen Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi incelenmiştir. Bu belgeler çalışmanın dayandığı temel kaynaklardır. Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgeleri inceleme talebimizin reddolunması nedeniyle polis arşiv belgeleri çalışmada kullanılamamıştır.

Tezimizin metodolojisi olarak Türkiye'nin İç Güvenliğine dair resmî belgeler, siyaset belgeleri ve bu politikada önemli rol oynayan devlet görevlilerinin konuşmaları, makaleleri ve bu konuda yazılmış araştırmalardan faydalanılmıştır.

Arşiv ve kütüphanelerde yapılan araştırmaların yanı sıra, incelediğimiz dönemde görev yapan devlet adamı, asker vs. kişilerin hatıratı da çalışma için önem arz etmektedir. Yine o dönem gazeteleri de taranarak basın gözden geçirilmiştir. Bunların dışında kaynakçada verilmiş olan eserlerden de faydalanılmıştır.

5. Temel Tanımlar

Bu başlık ve alt başlıklarda devletin asli ve sürekli kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için hayati öneme sahip iç güvenlik, kamu düzeni, iç güvenlik kamu hizmeti gibi kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Emniyetin ve huzurun sağlanmadığı ortamlarda adaletin, eğitimin, sağlık hizmetleri gibi vatandaşların devletten beklediği temel hizmetlerin üretilmesinin, verilmesinin veya sunulmasının sağlanamayacağına

dikkat çekilmiştir. 1950-1960 yılları arasında on yıl iktidarda kalan DP'nin iç politikaları ve iç güvenlik örgütlerinin bu hizmeti vermedeki yeri, katkısı ve hükümet politikaları tartışılmıştır. Ayrıca bu dönemde meydana gelen olayların Türkiye'nin siyasî ve sosyal gelişimine etkileri tartışılmıştır

5. 1. Kamu Düzeni

Türk hukuk sistemine göre “Kamu düzeni, bir memlekette amme (kamu-halk-devlet) hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini fertler arasındaki ilişkilerde huzur ve ahlâk kaidelerini sağlamaya yarayan kurum ve kurallarını hepsidir”¹.

Kamu düzeni, toplumun dirlik ve düzenin sağlanmasını ifade etmektedir. Bu düzen ise emniyet ve asayişin sürekli ve kesintisiz sağlanması ile mümkün olur². Kamu düzeninden bahsetmek için de ilk önce devletin varlığından bahsetmek gerekmektedir. Devlet olmanın gereği de kamu düzeninin sağlanmasına bağlıdır. Kamu düzenin sağlanması ise devletin birtakım organları oluşturmaya bağlıdır. Kamu düzenini sağlama görevi ise “kolluk” vasıtasıyla yerine getirilmektedir³. Diğer bir ifadeyle devletler kamu düzenin sağlanması için iç güvenlik teşkilatlarını kurmak zorundadırlar⁴.

Kamu düzeni denince akla ilk gelen; huzur, güven ve emniyettir. Emniyet ortamının sağlanması, toplumun huzur ve güven içinde yaşaması için çok önemlidir. Toplumun güvenlik ve huzurunu korumak, iç güvenliği sağlamak devletlerin temel görevlerinden birisi olmuştur. Kamu düzenin sağlanmasında devletin tüm organlarına görevi olmasına rağmen en büyük görev kolluk teşkilatlarına düşmektedir⁵. Kamu düzeni kavramının insanlarda ilk çağrıştırdığı nokta, emniyet ve asayiş konularıdır. 1956 yılında yapılan bir araştırmaya göre devlet dairelerine yapılan müracaatın % 22'sinin kolluk güçlerine yapılmış olması⁶ kolluk faaliyetlerinin önemini ortaya koymaktadır.

¹ Metin Kıratlı; *Koruyucu İdari Hizmetler*, TODAİ Yay., Ankara 1973, s. 42.

² Nurettin Akman; *Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991, s. 19.

³ Süheyy Derbil; “Polis Kavramı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 4, 1944, s. 484.

⁴ Kolluk kelimesi polislik faaliyetleri yanında teşkilat anlamında da kullanılmaktadır. Nurettin Akman; *Yönetimde İç Güvenlik...*, s. 22.

⁵ Lütfi Duran; “İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşriî ve Tanzimi Tasarımlarının Sınırı” *İHFM*, C. 30, S. 3-4, s. 21.

⁶ Mehmet Zeki Vural; *Polis Kuruluşu*, Ulutaş Matbaası, İstanbul 1970, s. 6.

5. 2. Kamu Hizmeti

Kamu hizmeti kelimesi Fransızların “Service public” tabirinden dilimize önce “Hidematı umumiye” şeklinde sonra “umumî hizmet” veya “hidematı umumiye” olarak aktarılmıştır. “Kamu hizmeti”, “amme hizmeti”, “umumî hizmet”, “kamusal hizmet” gibi tabirler aynı anlamda kullanılmaktadır. Kamu hizmeti aynı zamanda kamu hizmeti ve kamu teşkilatı ile bir anlam ifade etmektedir⁷.

Kamu hizmeti denilince “genel ortak ihtiyaçları karşılamak, kamu yararını sağlamak için yürütülen, kamuya sunulmuş bulunan, sürekli ve düzenli faaliyetlere örnek teşkil eden eğitim, sağlık, bayındırlık, çevre, iletişim, güvenlik gibi hizmetler” anlaşılmalıdır. Bu hizmetler genellikle kar amacı gütmeyen, devletin öteden beri yürütmekte olduğu ve kamu yararını sağlamak için sürekli ve düzenli olarak yürütmesi gereken faaliyetlerine kamu hizmeti adı verilmektedir⁸.

Bireylerin güvenlik ihtiyacı da hemen karşılanması gereken bir husustur. İnsanların sağlığını korumak için Sağlık Bakanlığına, Tarım Bakanlığına, Belediyelere görev düşerken güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması için polisler, jandarmalar ve bekçiler görevlendirilmiştir⁹.

Bununla birlikte kolluk faaliyetlerin kamu hizmeti olup olmadığı ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Ancak kamu hizmetlerinin amacı insanların daha sağlıklı, güvenli ve esenlik içinde bulunmaları amaçlandığına göre kolluğun bozulan kamu düzenini eski haline getirmesini kamu hizmeti saymak gerekmektedir¹⁰. Bu kamu hizmetini veren kuruluşa ise kolluk (zabıta, güvenlik, emniyet) teşkilatı denilmektedir.

Bu kamu hizmetini sunan kolluk güçlerini, “asayiş ve istirahatı umumiye ve ahalinini hukuku medeniye ve tasarrufiyeleriyle can ve malca emniyetlerini muhafazaya memur¹¹” olan kimseler oluşturur.

⁷ Süheyp Derbil; “Kamu Hizmeti Nedir?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 3-4, 1950, s. 28.

⁸ İbrahim Yıldırım; “Kamu Hizmetlerinde Kalite Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*, S. 446, Ankara, 2005, s. 17, 21.

⁹ Süheyp Derbil; “Polis Kavramı...”, s. 484.

¹⁰ Nurettin Akman; *Yönetimde İç Güvenlik...*, s. 17-18.

¹¹ Süheyp Derbil; “Polis Kavramı...”, s. 475.

5. 3. İç Güvenlik Kamu Hizmeti

Devletlerin idari bir yapı olarak görevleri; adalet, savunma, güvenlik, istihbarat ve dış ilişkiler gibi genel menfaat ve ihtiyaçlarını karşılamaktır¹². Devletlerin varlığını devam ettirmek, geliştirmek ve kendisini savunmak için gerekli tedbirleri almaya yönelik politikaları da iç güvenlik kamu hizmetini oluşturmaktadır¹³. Güvenliğin olmadığı bir ortamda; devletin vatandaşlarına sunması gereken sağlık, eğitim, ulaşım ve diğer hizmetlerin sağlıklı sunulmasında söz edilemez. İnsanlığın başlangıcından itibaren devletlerin temel görevi halkının esenlik ve dirlik içinde yaşamalarını sağlamaları olmuştur.

Güvenlik, emniyet ve asayiş kelimelerini ihtiva etmektedir. Emniyet, kişi hak ve hürriyetlerine saldırı olmaması demektir. Asayiş ise emniyet ortamının devlet sayesinde kesintisiz olarak devam edeceğine dair sosyal inanç demektir¹⁴.

Güvenlik, insanoğlunun vazgeçilmez bir ihtiyacı olan ve devlet olarak örgütlenmiş toplumlarda, toplum düzeninin ve güvenliğinin sağlanması devletin görevlerinden birisidir. Devlet tarafından temel bir hizmet olarak halka sunulan güvenlik hizmeti günümüzde de kapsam ve içerik yönünden yeni boyutlar kazanarak önemi artamaya devam etmektedir.

Polis ve Jandarma Örgütleri, kanunların kendilerine verdiği yetkileri kullanarak halkın can ve mal güvenliğinin ve kamu düzeninin korunması için gerekli emniyet ve asayiş hizmetlerini sunmaktadırlar. Nitekim 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunun 3. maddesinde “Zabıta teşkilatı umumi ve hususi olmak üzere iki kısımdır. Umumi zabıta : Silahlı bir kuvvet olan (polis) ve (jandarma) dır. Hususi zabıta: Umumi zabıta haricinde kalan ve mahsus kanunlarına göre teşekkül edip muayyen vazifeleri gören zabıta kuvvetleridir“.

1934 tarihli Polis Vazife Salahiyetleri Kanunu’nun 1. maddesine göre polisin bu görevi şu şekilde belirtilmiştir: “Polis; asayiş, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz ve can vs. malını muhafaza ve ammenin istirahatını

¹² Süheyp Derbil; “Kamu Hizmeti ...”, s. 32.

¹³ Muazzez Şenel; A. Turan Şenel; Devlet Güvenliği ve Polis, EGM Yay., Ankara 1969, s. 66.

¹⁴ Mehmet Zeki Vural; Polis Kuruluşu..., s. 5.

temin eder. Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder. Kanun ve nizamnamelerin kendisine verdiği vazifeleri yapar”.

İç güvenlik kamu hizmeti iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşaması önleyici faaliyet olarak suç işlenmesini önlemek, ikinci aşaması da işlenen suçların faillerinin yakalanmasından oluşmaktadır¹⁵. Devletin iç güvenliğinden sorumlu olan İçişleri Bakanlığı da bunu polis ve jandarmaya yaptırır. Dolayısıyla iç güvenlikten asıl sorumlu olan polis ve jandarma teşkilatlarıdır.

Güvenlik ve asayiş bir bütün ve birbirinin tamamlayıcısıdır. Güvenlik, devlet otoritesinin tartışmasız bir şekilde tesisi, kişilerin can ve mal güvenliğinin sağlanması, ekonomik ve sosyal bütün kurumların sağlıklı bir şekilde çalıştırılması için gerekli bütün tedbirlerin alınmasıdır.

Asayiş ise, bütün tedbirlere rağmen, kurallara karşı çıkarak haddini aşan, sorumluluklarını yerine getirmeyen ve suç işleyen kişilerin suç delilleri ile birlikte yargı organına teslimidir.

¹⁵ Muazzez Şenel; A. Turan Şenel; Devlet Güvenliği..., s. 130.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİNİN İKTİDARA GELMESİ, TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU VE İÇ GÜVENLİK TEŞKİLATLARI

1. 1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU

Atatürk’ün ölümünden sonra bir iktidar boşluğu olmaması için Başvekil Celal Bayar başkanlığında Vekiller Heyeti toplanmış ve meclisin toplanmasına karar verilmiştir. Atatürk’ün ölümünün ertesi günü 11 Kasım 1938 günü toplanan TBMM’ye 387 milletvekilinden 348’i katılmış ve oybirliği ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹⁶. İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 26 Aralık 1938 günü toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı’nda yapılan Tüzük değişikliği ile Atatürk “ebedi şef” olarak İsmet İnönü de “milli şef” olarak kabul edilmiştir¹⁷. Böylece Türkiye’de “ebedi şef”in ölümü ile başlayan yeni dönem “milli şef dönemi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. İnönü dönemi uygulamaları halkın yakınmalarına ve muhalefetin artmasına sebep olduğu gibi CHP’nin parti disiplinin bozmuştur¹⁸.

Atatürk döneminde gözden düşen Millî Mücadele’nin önde gelen liderlerinden bazılarının iade-i itibar edilmeye başlandı. 26 Mart 1939 seçimlerinde Atatürk’e yakınlığı ile bilinen Rıza Soyak, Fuat Bulca, Neşet Ömer İrdelp, Şükrü Kaya, Muhittin Baha Pars, Şakir Kesebir, Recep Zühtü Soyak ve Kılıç Ali gibi kişiler CHP’den milletvekili adayı gösterilmedikleri için meclise girememişlerdir¹⁹. Buna karşın İnönü, Mustafa Kemal’e muhalefet eden tüm eski milletvekilleriyle yakınlaşmıştır. Örneğin

¹⁶ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 16; Cemil Koçak; “Siyasal Tarih...”, s. 124.

¹⁷ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 22.

¹⁸ Ercan Haytoğlu; “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 1997, S. 3, s. 50.

¹⁹ İnönü, devletin başına geçer geçmez “İnönü’nün ilk hareketi Bayar’ı ve Atatürk’ün yakın mesai arkadaşlarını bin kenara atmak oldu”. Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, (Çeviren M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 37.

Hüseyin Cahit Yalçın İstanbul, Kazım Karabekir Çankırı, Fethi Okyar Bolu milletvekili, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele de CHP üyesi olmuştur.²⁰ İnönü ile Mustafa Kemal muhaliflerinin bu yakınlaşması CHP içindeki devletçi ve liberal ekonomi çekişmesi nedeniyle kısa sürmüştür. Bu yakınlaşma Celal Bayar'ın 25 Ocak 1939'da seçimlerin yenilenmesi nedeniyle Başbakanlıktan istifa etmesi ile son bulmuştur. Bunun sonucunda İnönü bir daha Bayar'a Hükümet kurma görevi vermemiştir²¹.

2. Dünya Savaşı sonrası dünyanın görünümünde çok büyük değişiklikler olmaya başlamıştı. Almanya ve İtalya'da faşist yönetimler yıkılarak; demokrasi ve milletlerarası barışın çekiciliği yaygınlaşmaktaydı. Türkiye, savaş sırasında izlediği “oportünist” sayılabilecek tarafsızlık politikasının yarattığı gedigi kapatmak için, oldukça geç bir kararla, mihver devletleriyle ilişkilerini 1944 yılında keserek, savaşın sonucu belli olduktan sonra -bir bakıma “durumu kurtarmak” için- 2 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilân etti ve hemen ertesi gün Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladı. Bu durum Türkiye'yi Batı dünyasına yaklaştıran önemli bir adım oldu. Bu yakınlaşmada askerî nedenler de etkili olmuştur²².

Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye Batı dünyasının yeni önderi rolünü kesinleştirmek üzere olan Amerika Birleşik Devletlerine daha fazla önem vermek durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni “süper güç”le ilişkileri geliştirmek sadece Türkiye'nin Batı dünyası nezdindeki itibarını artırmak için değil, fakat aynı zamanda ekonomisini düzlüğe çıkarabilmek için de gerekli görülmekteydi. Başkan Roosevelt'in ölümü üzerine, yerine geçen Truman güneydoğu Avrupa'nın savaş sonrası durumuyla yakından ilgilenmek gerektiği görüşündeydi ve nitekim Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'nin desteklenmesi iki yıl sonra gündeme gelmişti²³.

Burada dış politik gelişmelere baktığımız zaman Sovyetler Birliği'nin savaşın bitiminden çok kısa bir süre sonra, Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunması ve boğazların statüsünde söz hakkı istemesi, Türkiye'nin Batı dünyasıyla -özel olarak

²⁰ Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 521.

²¹ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yay., Ankara 2000, s. 293.

²² Ömer Kürkçüoğlu; “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946'dan bu yana)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 1, 1978, s. 225.

²³ Redvers Opie; “Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi”, (Çeviren, Cemal Mıhçıoğlu) *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 1953, s. 89-90.

Amerika Birleşik Devletleriyle- temaslarını sıklaştırmasını ve zamanla NATO'ya girmesini zorunlu kılmaktaydı. Sovyetler Birliği, 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasında, savaş sonrası ortaya çıkan köklü değişiklikler yüzünden, yeni şartlara göre ciddi değişikliklerin yapılmasını istemekteydi²⁴. Türkiye'nin Sovyetlerle yeniden ilişki kurabileceğini bildirmesi üzerine Sovyetler, Türk-Sovyet sınırında bazı değişiklikler yapılması ve Montreux Sözleşmesi'nin Boğazların ortaklaşa savunulmasına imkân verecek tarzda gözden geçirilmesi gibi birtakım şartlar ileri sürdü. Bu taleplerin Türkiye tarafından reddedilmesi Sovyetler Birliği'ni kararından vazgeçirmeye yetmemiş ve 24 Eylül 1946'da ikinci bir nota vererek isteklerini tekrarlamış, fakat Türkiye bu notayı da 18 Ekim günü reddetmiştir²⁵.

İsmet İnönü'nün Cumhuriyet'in devamını sağlamak adına giderek arttırdığı önlemler zamanla toplum genelinde yönetime karşı çok da adlandırılmamakla birlikte gizliden gizliye bir muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. “İnfialin hedefi doğrudan doğruya İsmet İnönü idi ve Çankaya'da İsmet İnönü bunu pek bilmiyordu. 1944'lere gelindiğinde ve tehlikenin büyüğü geride kaldığında Cumhurbaşkanı sanıyordu ki millet kendisine, dış politikada dirayetli, basiretli tutumundan, başarısından dolayı sadece minnetli sevgi duyguları ile bağlıdır... Halk, savaş felaketine uğramamış olmamızın şerefini İsmet Paşa'ya veriyordu. Bunu kendisinden esirgiliyor değildi. Ama bunun yanında, gündelik hayatın bütün sıkıntılarının sorumlusu diye de aynı İsmet Paşayı görüyordu”²⁶.

Devlet ile CHP'nin giderek daha da bütünleştiği, devlet yöneticilerine parti içinde görevler verildiği, basın tam bir denetim altında bulunduğu, grevlerin yasaklandığı, ortak amaçlara dayalı örgütler kurulmasının tamamen önlendiği, polise olağanüstü yetkilerin verildiği Türkiye, dış politikada da tüm dünyayı etkileyen 2. Dünya Savaşı rüzgârında ayakta kalmanın yollarını aramıştır. Bu rüzgârdan da “yansızlık” politikasını izleyerek etkilenmemeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti yine de savaşın fikri etkilerinden kurtulamayacak, tüm dünyada yıkılan baskı rejimlerinin kabul görmediği gerçeğinin

²⁴ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 143-144.

²⁵ Taner Timur; Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 61-62; H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 15; Fahir Armaoğlu,; 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Alkım Yay., Ankara, s. 415.

²⁶ Metin Toker; Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 23.

farkına vararak siyasi hayatta tek parti olarak yola devam edilemeyeceğini kabul etmek zorunda kalacaktı. CHP yöneticileri “Batı kamuoyunu yatıştıracak ve Sovyetlere karşı bu ülkelerin desteğini sağlayacak” çözüm olarak çok partili sisteme geçmeyi görüyorlardı²⁷. Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesinin tek nedeni bu değildi. Bunun yanı sıra halk tek partinin uyguladığı baskıcı politikaya karşı artık daha tahammülsüz bir tavır içindeydi²⁸.

Bunların yanında milletlerarası ilişkilerde gelişen yeni durumlara Türk yöneticileri kayıtsız kalmadı. Milletlerarası gelişmeleri göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İnönü yeni partilerin açılması yolundaki ilk resmi işaretini 19 Mayıs 1945’de söylediği bir konuşmada vermişti: “Harp zamanında ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi kurumumuz olan TBMM, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda sürekli olarak ilerletmiştir”²⁹. Bu konuşma Türk siyasî hayatında demokrasiye gitgide daha fazla yer verileceğini müjdelemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin dünyanın yeni şartlarına uyum sağlamak niyetinde olduğunu belli eden bir tutum almaya başlaması, içte de bir yumuşama ortamının doğuş şartlarını hazırladı. Muhalif sesler daha bir güvenle yükseltilmeye başladı. Nitekim 1945 yılının Mayıs ayı ortalarında Toprak Reformu Kanunu Tasarısı mecliste görüşülürken CHP Aydın milletvekili Adnan Menderes Tasarırı eleştiren bir konuşma yaparak Başbakan Saraçoğlu ile tartıştı. Bu arada Cumhurbaşkanı İnönü de 19 Mayıs'ta yayınladığı bayram mesajında ülkede "halk idaresi"nin gelişeceğini açıkladı. Daha sonra, başta Celal Bayar, Refik Koraltan, Mehmet Fuat Köprülü ve Adnan Menderes olmak üzere bazı CHP milletvekilleri bütçe aleyhine oy verdiler (29 Mayıs). Bunu, bu dört milletvekilinin 7 Haziran'da CHP meclis grubuna verdikleri bir önerge izledi. Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan -daha sonra "Dörtlü Takrir" diye adlandırılan- bu önerge özgürlükleri kısıtlayan rejimi daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağı ve anayasada gösterilen hak ve özgürlüklerin artık tanınması, çok partili bir siyasî hayata geçilmesi ve hükümetin TBMM tarafından denetlenebilmesi isteniyordu. Önerge CHP

²⁷ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 210-211.

²⁸ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 295-296.

²⁹ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 209.

grubunca reddedilmekle beraber, kamuoyunda iyi izlenim bırakmıştı; bundan cesaret alan Köprülü ve Menderes muhalefetlerini basında hükümeti eleştiren yazılar yayınlatarak sürdürdüler. Ağustos ayında Birleşmiş Milletler Antlaşmasının onaylanması için yapılan görüşmelerde Menderes aynı doğrultuda konuşarak tek parti yönetimini sert bir dille eleştirdi ve Türkiye'nin milletlerarası düzeyde girdiği bu taahhüde uygun olarak siyasî sistemini demokratik esaslar doğrultusunda yeniden şekillendirmesi ve özgürlükleri kısıtlamaktan artık vazgeçmesi gerektiğini söyledi.

Bu gelişmeler üzerine Menderes ve Köprülü 21 Eylül'de partiden çıkarıldılar; bu kararı eleştiren Koraltan da aynı muameleye tabi tutuldu. Bunu Celal Bayar'ın önce İzmir milletvekilliğinden, sonra da CHP'den 1 Aralık 1945'te istifa etmesi izledi³⁰. Bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım'da yaptığı Meclis açılış konuşmasında, Cumhuriyet'in diktatörlüğü ilke olarak reddettiğini belirttikten sonra, şöyle diyordu: “Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İlk defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasî partilerin de kurulması mümkün olacaktır.” Yine “Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1946 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa bunun meclis içinde mi dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bu siyasî kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasî hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasî olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur”³¹.

2. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye, İstiklâl Savaşı'nın ardından giriştiği batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketi ile ekonomik, siyasi ve sosyal birçok konuda ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen, modern bir ülkenin tüm ihtiyaçlarını gidermek adına yaptığı hamlelerde oldukça geri bir düzeyde kalmıştı. Bu nedenle Türkiye'nin öncelikli sorunu savaş sırasında sarsılmış olan memleket ekonomisinin düzeltilmesi ve

³⁰ Feroz Ahmad; Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 126.

³¹ Taner Timur; Türkiye'de Çok..., s. 19- 20.

geliştirilmesi oldu. Bu nedenle Türkiye'nin Batı ile işbirliğine girmesini siyasî değil ekonomik ilişkiler yönüyle de değerlendirmek gerekmektedir³².

Türkiye Batı'yla ilişkisini yeniden düzenlerken, Batı dünyasındaki değişimin Türkiye'yi etkilemesini şu şekilde açıklayanlar da vardır: "8 Mayıs 1945'de savaşın sona ermesiyle hem dünya hem de Türkiye için yeni bir dönem başladı. O bahar San Francisco'da 59 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna imza attılar. Yeni dünyaya artık demokrasi ilkelerinin egemen olması kararlaştırıldı. Şefler, Fuhrerler, Duçeler tarihin derinliklerine gömüldü. Bu iklim içinde Türkiye'de de "değişmez Milli Şef" rejiminin değişme zamanı gelmişti. Görmek istediğimiz Batı dünyasının kilidini açacak anahtar çok partili demokrasydi. Aynı yıl Stalin, Türk Sovyet Saldırmazlık Anlaşmasını feshetti. Sovyetlerle ilişkiler gerginleşiverdi. Sonunda da bu olay, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini birden hızlandırdı. İşte bu ortam içinde İnönü beklenen konuşmasını yaptı. 1945 yılının 19 Mayıs nutkunda ilk kez açıkça demokrasiye geçiş sözü verdi"³³.

Görülüyor ki, İnönü ve CHP liderliği bir muhalefet partisinin kurulup faaliyete geçmesini istemekte, hatta teşvik etmişti. Nitekim Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu konuşmasından bir ay sonra Celal Bayar, yeni bir parti kuracaklarını basına açıklamış, nihayet 7 Ocak 1946'da Bayar'ın liderliği altında Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Bu durum Bayar'ın daha 1944'lerden itibaren bu maksatla İnönü ile temas halinde bulunduğu, onun tarafından özendirilip cesaretlendirildiği, bu nedenle DP'nin de Serbest Fırka gibi muvazaa partisi olduğu şüphesini de oluşturmuştur³⁴.

Tabii, denebilir ki Sovyet tehdidi altında yalnız kalmış bir Türkiye'nin kendini koruması gerekiyordu. Bunu da kolaylaştıracak, Türkiye'yi Batıya yakın gösterecek şey olarak çok partili sisteme geçmek zorunluluktur. Bizzat İnönü tarafından da yön verildiği düşünülen çok partili demokrasi dönemine geçiş, Türkiye'nin dış politikasının iç politikasına yansımasydı³⁵.

³² Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk Dış Politikası (1945–1965 Dönemi), Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 431.

³³ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s. 22.

³⁴ Taner Timur; Türkiye'de Çok..., s. 20.

³⁵ Ömer Kürkçüoğlu; "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Düny ve Bugünü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1, 1980, s. 322-323.

1. 2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASINA DOĞRU

Tek parti iktidarından çok partili hayata geçişi hazırlayan en önemli aşamalardan biri olarak sayılan “Dörtlü Takrir”in verilme sürecini başlatan ilk olay “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu³⁶” görüşmeleridir. Atatürk döneminden itibaren uygulamaya konulmak istenen toprak reformu bir türlü uygulanamayan reformlardan birisi olmuştur. Tarım Bakanlığınca hazırlanan ve 17 Ocak 1945’te yeniden gündeme alınan toprak reformu “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı” adıyla hazırlanıp meclise sunulmuştu. Kanun Tasarısı Adalet, Bütçe, Ekonomi, Tarım, Maliye, Ticaret, Anayasa ve İçişleri Komisyonlarından seçilen dörder üyeden oluşan Karma Komisyon’da görüşülmeye başlandı. Oluşturulan karma komisyonda üç ay içerisinde 45 defa toplantı yapılarak incelendikten sonra 14 Mayıs 1945’de TBMM’ye sunuldu³⁷. Bu kanun ile topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyenlere toprak dağıtılacak ve üretimin artırılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktı³⁸.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı’nın 17. maddesine göre ülkede üst toprak mülkiyet sınırı beş bin dönüm olarak yer almış, fakat toprağın yetersiz ve kıt olduğu bazı yerlerde bu sınır elli dönüme kadar düşürülmüştür³⁹. Tasarının 21. maddesinde de “kamulaştırma gerçek bedelden değil, arazi vergi matrahına göre yapılacaktır” denmiştir. CHP’nin bu toprak reform tasarısı Mecliste görüşülürken, CHP içinde büyük toprak sahibi milletvekilleri kanun tasarısına karşı çıkarak büyük tartışmalara sebep olmuşlardır.

Adnan Menderes, kolektif mülkiyetten değil, kolektif işletmeden söz ediyor ve tasarının kabul edilmesine karşı çıkıyordu⁴⁰. Bu kanun kabul edilirse toprak mülkiyetinde güven kalmayacağını belirtmekteydi. “Toprak mülkiyetinde artık en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reformu adı altında, daha birçok yıllar zati istihsal şekline mahkûm olan bir düzeni savunuyorsunuz. Hâlbuki küçük işletmeye gitmek değil küçük

³⁶ Bu gelişmenin DP’nin kurulma sürecini hızlandırdığıyla ilgili olarak bkz. Mustafa Albayrak; *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 23-24.

³⁷ Mustafa Albayrak; *Türk Siyasi...*, s. 22.

³⁸ Kemal Karpat; *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 107.

³⁹ Kemal Karpat; *Türk Demokrasi...*, s. 108.

⁴⁰ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 9-10, Yıl 1999-2000, s. 88.

işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır”⁴¹ diyerek fikirlerini savunmuştur. CHP içindeki karşı çıkmalara rağmen bu kanun 4753 sayı ve 11.06.1945 günündeki oylamada 345 oy ile kanunlaşmıştır⁴². TBMM’de 1945 yılı Bütçe Kanun Tasarısı görüşülmeye başlayınca CHP’deki muhalif milletvekilleri program üzerine sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Özellikle Bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine eleştiriler yoğunlaşmıştır. Bütçe görüşmelerinden sonra yapılan oylamada 368 kabul oyuna karşı 5 red oyu ile Bütçe Yasası TBMM’den çıkmıştır. Red oyları Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak’tan gelmiştir. Akabinde yapılan güven oylamasında red oy sayısı Hikmet Bayur ve Recep Peker in de katılımıyla yediye çıkmıştır⁴³.

Tasarının aleyhinde konuşan Cavit Oral, tasarı ile “yalnız toprakla uğraşanları değil, bütün iş hayatını felce uğratacak bir durum” yaratılacağını ifade etmişti. Tasarı lehinde konuşma yapan Şükrü Sökmensüer ise tasarıya karşı olanların büyük toprak sahibi olanlar olduğuna dikkat çekmişti⁴⁴. “Demokrasi temelleri üzerine kurulan, kuruluşunun temeli ve yapısı halk için halkçılık olan bir devletin bünyesinde bu gibi görüşlere yer yoktur”⁴⁵ diyerek tasarı karşıtı görüşlerini bildiren Refik Koraltan’ın yanısıra, Emin Sazak, Damar Arıkoğlu, Nuri Göktepe, Turhan Cemal Beziker, Ahmet Sungur, Atıf İnan, Sabit Sağıroğlu, Şefik Tugay gibi isimler de muhalif bulunuyordu.

Celal Bayar, tahrir ile ilgili ilk fikirlerin ortaya çıktığı ve görüşüldüğü günleri şu şekilde anlatmaktaydı: “İkinci Dünya Savaşı sonrası parti kaynaşmaları içinde Adnan Menderes ile eski Hariciye Vekili arkadaşım Tevfik Rüştü Bey’in evinde görüştük. O tarihlerde hemen her hafta aramızda toplanır, memleket meseleleri üzerinde sohbet yapardık. Bu sohbetlere, ilk defa Aydın’da görüp tanıdığım milletvekili Adnan Menderes de geliyordu. Çok kısa zamanda, Halk Partisi içinde ıslahat yapma konusunda fikir

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir; Menderes’in Dramı (1899-1960), Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, s. 117.

⁴² Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 173.

⁴³ Feroz, Ahmad, Bedia, Turgay; Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 13-27.

⁴⁴ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 23.

⁴⁵ Tevfik Çavdar; Türkiye Ekonomisinin Tarihi, Ankara 2003, s. 333.

beraberliği içinde olduğumuzu fark ettik. Refik Koraltan ve Profesör Mehmet Fuat Köprülü de düşüncelerimizi paylaşıyorlardı”⁴⁶.

Mecliste yaşanan tartışmaların doğurduğu muhalif havadan ve İnönü’nün 19 Mayıs 1945’deki çok partili hayatı destekler konuşmasından güç alan parti içi muhalefet kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonunda bir önerge hazırladılar. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün imzalarını taşıyan “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerge CHP Parti Grubu’na verildi⁴⁷.

Dörtlü Takrire imza koyan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün bütçe tasarılarında birlikte red oyu vermelerinin bir tesadüf olamayacağı düşünülmektedir⁴⁸. Dörtlü Takrire imza atanların, Bayar, Koraltan ve Menderes, Köprülü ikilisi olarak hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır⁴⁹. Ayrıca bu kanunun oylamasına katılmayan 104 milletvekili DP’nin çekirdek kadrosunu oluşturmuştur⁵⁰.

İçinde barındırdığı liberal söylem ile örgütlü siyasal muhalefetin başlangıç simgesi haline gelecek olan 7 Haziran 1945 tarihli Dörtlü Takririn tam metninde şu sözler bulunuyordu:

“CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığı’na, daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milleti’nin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik. Atatürk’ün ölmez adına bağlı olan mukaddes İstiklâl Savaşı’ndan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkânlarını vermişti. Memleketi ortaçağdan kalma birtakım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kaldırmak maksadıyla

⁴⁶ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes, (Derleyen İsmet Bozdağ) Tercüman Yay., İstanbul 1986, s. 30.

⁴⁷ Cem Eroğul; Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 30.

⁴⁸ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 43.

⁴⁹ Metin Toker; Tek Partiden..., s. 52-53.

⁵⁰ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti..., s. 89.

1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni birtakım tahditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

2. Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabi olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Parti içinde ayrıca bir Müstakil Grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiilik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınamadığını görüyoruz. Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanı'ndan en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de hatta okuma yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bu günkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzda hâkim olan demokratik ruhu bu günkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülâsa ediyoruz:

1. Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,
2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması,
3. Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle daha ilk kuruluşundan beri milli hâkimiyet gayesine erişmeyi onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk Milleti'nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamıyla inanmış bulunuyoruz. Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir. Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz"⁵¹.

Dörtlü Takririni görüşülmesi esnasında imza sahipleri hırpalandı ve takririn reddedilmesi için konuşmalar yapıldı. Bu konuşmalar o kadar şiddetli idi ki sonraki günlerde milletvekillerinin birbirine bakacak yüzleri bile kalmamıştı. Dörtlü Takrir 12 Haziran 1945'te yedi saatlik bir görüşme sonunda CHP Genel Kurulu'nda reddedildi⁵².

⁵¹ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 597-598; Demokrat Parti Belgeleri, Tarih ve Toplum, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 8-9.

⁵² Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 33-34; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 30-

Dörtlü Takririn CHP tarafından reddedilmesiyle birlikte gazete sütunlarında tartışmalar başlamıştır. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi ile Zekeriya ve Sabiha Sertel'lerin Tan gazetesi Dörtlü Takrir verenleri desteklemeye ve düşüncelerini açıklamaları için gazetelerinde sütun vermeye başlamışlardı⁵³.

Falih Rıfkı Atay, Ulus'da yazdığı yazılar ile demokrasiyi ve Dörtlü Takriri veren milletvekillerini hedef alıyordu. Falih Rıfkı'ya cevabı Vatan gazetesinde Mehmet Fuat Köprülü bir yazı ile verdi. Bu ortamı Celal Bayar anılarında şu sözlerle anlatmaktaydı: “Hatırladığıma göre ağır bir mukabele görmüş ve Falih Rıfkı Atay ile bir yazı çatışmasına düşmüştü. Ancak Falih Rıfkı Atay'da Mehmet Fuat Köprülü de, Halk Partisi'nin milletvekiliydiler. Aynı partiden iki milletvekilinin ayrı ayrı gazetelerde birbirini suçlamaları Millet Meclisi koridorlarında yankılar yapıyordu. Falih Rıfkı Atay'ın İnönü'ye yakınlığı bilinmekteydi... Bu itibarla yazılarında İnönü'den ilham alınarak yazıldığı kanaati vardı... İşte bu sırada Başvekil Şükrü Saraçoğlu, memlekette ve partide her türlü demokratik hürriyetlerin varlığını savunan Falih Rıfkı Atay ile bu hürriyetlerin yokluğu ve var olanların da yetersizliğini savunan Fuat Köprülü polemiğini tatlıya bağlamak için bir demeç verdi. Demeç önemli bir konu üzerinde ve yetkili bir devlet adamı tarafından veriliyordu. Bu sebeple aydınlık olmasına ihtiyaç vardı. Fakat Başvekil yuvarlak konuşmayı tercih etmiş, iki tarafı da okşayan bir dil kullanarak hemen hemen hiçbir şey söylememişti...”⁵⁴.

Meclis içinde ve basın organlarında hararetli olayların yaşandığı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında demokrasi konusundaki fikirlerini ortaya koyarak, tek eksikliğin CHP karşısında bir muhalefet partisi bulunmaması olduğunu söyledi⁵⁵.

Ali Fuat Başgil, Türk siyasi hayatında Serbest Fırka gibi daha muhalefet hareketi doğmadan sıkboğaz etme imkânı varken İnönü ve arkadaşları neden böyle bir partinin muhalefet olarak karşılırlarına dikilmelerine göz yumdular sorusunu sorduktan sonra cevabını kendisi şu şekilde vermiştir. “İnönü, İspanya diktatörü Franko gibi harpten sonra da totaliter rejimini devam ettirebileceğine kanaat getirseydi bunda tereddüt

31.

⁵³ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s. 306.

⁵⁴ Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes..., s. 34-35.

⁵⁵ Konuşmanın metni için bkz. İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, C.II, TBMM Yay., Ankara 1993, s. 60-62.

etmeyecek ve ancak Müttefikler tarafından terk edilmek korkusu ile diktatörlükten vazgeçecekti”⁵⁶.

1. 2. 1. DP’nin Kurulması

Adnan Menderes ve Fuad Köprülü parti disiplinine aykırı hareket etmekten dolayı 25 Eylül 1945’de CHP’den ihraç edildi⁵⁷. Koraltan, Vatan gazetesinde Menderes ve Köprülü’yü savunan yazılar yazdı. Ardından arkadaşlarını destekleyen Koraltan, 27 Kasım’da parti disiplinine aykırı hareketten 1’e karşı 280 oyla ihraç edildi. Kendi partilerini eleştirmekten ihraç edilen üç arkadaşıyla dayanışma içinde olan Celal Bayar da 1 Aralıkta CHP’den istifa etti⁵⁸.

Muhalf hareketin lideri durumundaki Celal Bayar, 1 Aralık’ta basına verdiği bir demeç ile yeni bir parti kurulacağını resmen ilk kez kamuoyuna duyurmuş oluyordu⁵⁹. Bayar, bu demecinden üç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Çankaya Köşkü’nde yaptığı yemek davetine katıldı⁶⁰. Bayar parti rozetini de alarak Çankaya köşküne gitmişti. DP rozeti ile ilgili şakalaşmalardan sonra İnönü parti programını aldı ve sordu. “Terakkiperverlerde olduğu gibi , ‘itikad-ı diniyeye riayetkârız’ diye madde var mı?”

Bayar, “Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var”.

İnönü, “Zıyanı yok. Köy enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?”

Bayar, “Hayır”.

İnönü, “Dış politikada ayrılık var mı?”

Bayar, “Yok”.

İnönü, “O halde tamam”⁶¹.

Bu görüşme kurulacak olan yeni parti için herhalde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnönü ve Bayar arasındaki bu görüşme, Demokrat Parti’nin İnönü’nün kontrolünde kurulduğu yolunda birtakım kanıların oluşmasına neden olmuştur⁶².

⁵⁶ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 55, 56.

⁵⁷ Kemal Karpaz; Türk Demokrasi..., s. 131; Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 35.

⁵⁸ Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 126; Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 304-305; Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 57.

⁵⁹ Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 410.

⁶⁰ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 31; Taner Timur; Türkiye’de Çok..., s. 42.

⁶¹ Metin Tokat; Tek Partiden..., s. 80-81.

⁶² Timur’a göre, Celal Bayar, İnönü’ye parti kurulmadan programını götürerek dış politika ve laiklik konusunda teminat vermiştir. Taner Timur; Türkiye’de Çok..., s. 42; Mustafa Albayrak;

İlk başlarda Demokrat Parti'nin kısa sürede teşkilatlanarak CHP'ye rakip olamayacağı düşünülmüştür. İnönü DP'yi hem çok partili sistemin bir aktörü hem de CHP tarafından bir süre denetlenebilecek bir muhalefet partisi olarak desteklemiştir⁶³. Bu nedenle Celal Bayar, iktidara gelmeden birkaç gün öncesine kadar “bir danışık partisi” olmadıklarını söylemek gereğini duyuyordu⁶⁴.

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulduğu duyuruldu⁶⁵. Parti başkanlığına Celal Bayar getirildi. Bir gazetecinin “partiniz sağ mıdır, sol mudur?” sorusuna Bayar, “Programımızı inceleyiniz, orada yerimizi bulacaksınız” diyerek cevap vermiştir. Menderes, Bayar'ı doğrulayarak “Siz Halk partisinin yerini bulun, biz Demokrat parti'nin, onun neresinde olduğunu gösterelim”⁶⁶ demiştir.

Demokrat Parti Tüzüğü'nün⁶⁷ 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu teşkil etmişlerdi. Parti merkez örgütü: parti başkanı, genel idare kurulu ve Merkez Haysiyet Divanından oluşturulmuştu⁶⁸.

DP'nin kuruluşunun ilk aylarında iki parti arasında yumuşak bir hava vardı⁶⁹. Bununla beraber DP her ne kadar İnönü'nün teşviki ile kurulmuşsa da, bunu bir “danışıklı-dövüş” olarak görmemek gerekir. İnönü muhalif bir partinin olmasını istemesine rağmen kurulan bu partinin kısa zamanda güçlenip iktidara gelebileceğine ihtimal vermemiştir. Bu dönemde yapılmak istenen belki de kontrollü bir çok partili siyaset, ya da “sınırlı bir demokrasi” idi⁷⁰. Bunun olabileceği ihtimali CHP iktidarınca, DP yöneticilerinin de CHP içerisinde çıkmış olmasında, görülmekteydi. Zaten başta Celal Bayar başta olmak üzere DP yöneticileri ile CHP arasında parti programı bakımından ideolojik bir fark olduğu da söylenemezdi⁷¹.

Türk Siyasi..., s. 62; Erik Jan Zürcher; Modernleşen Türkiye'nin..., s. 307; Cemil Koçak; “Siyasal Tarih (1923-1950)” Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 141.

⁶³ Nuran Yıldız; “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1, 1996, s.482-483.

⁶⁴ Taner Timur; Türkiye'de Çok..., s. 20.

⁶⁵ Feroz Ahmad; Modern Türkiye'nin..., s. 126.

⁶⁶ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 48.

⁶⁷ DP'nin tüzük ve programı hakkında geniş bilgi için bkz. Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık, Ankara 1957.

⁶⁸ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 32.

⁶⁹ Kemal Karpat; Türk Demokrasi ..., s. 136.

⁷⁰ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 131.

⁷¹ Cemil Koçak; “Siyasal Tarih..., s. 141.

DP'nin ortaya attığı yeni ve özgürlükçü fikirler, o güne kadar böyle bir siyasetin uygulanması bir yana, vaatlerini bile duymayan toplumun her kesiminde büyük yankı uyandırmıştır ve DP, Türkiye'de ilgi odağı haline gelmiştir. DP'nin beklenilmeyen bu yükselişi, CHP kanadında tedirginlik yarattı. Bu durum CHP'yi yeni tedbirler almaya sevk etti. Bu amaçla halkı ezen vergiler hafifletildi, öğrencilere dernek kurma ve örgütlenme hakkı verildi, üniversitelere özerklik verildi, basit suçlara af getirildi, işçi kesimine sendikal haklar ve sigorta güvencesi verildi. Atatürk'ün ölümü ile 1938'de İsmet İnönü'ye verilen değişmez başkanlık payesi kaldırıldı ve İnönü'yü milli şef haline getiren hak kendi isteğiyle elinden alındı. Bundan sonra CHP'de liberalleşme çabaları başladı⁷².

Samet Ağaoğlu'na göre "Demokrat Parti çatısı altında üç grup insan yan yana gelmişti. Demokrasi idealine bağlı genç idealistler, Demokrasi idaresine bağlı tecrübeli idealistler, Demokrat Parti'nin temsilcisi olduğu idealle ilgisi bulunmayanlar. 1950'ye kadar gelip geçen parti içi kavgaların temelinde yatan asıl sebep, Demokrat Parti'yi demokrasiye inananların teşekkülü yapmak çabasıdır. Bu kavgada genç idealistlerin büyük desteği Bayar, temsilcisi de Menderes olmuştu"⁷³.

1. 2. 2. 1946 Seçimleri ve Çok Partili Hayata Geçiş

Çok partili hayatın ilk günlerindeki ılımlı hava çok geçmeden yerini gerginliğe bırakmıştır. DP büyüdükçe halkçıların dost tavırları da değişti. 1946 baharında memlekette bir DP rüzgârı esmeye başlamıştı. Halk nazarında DP'nin henüz parti olarak kabul edilmiş bir programı olmaması dikkate alınmıyordu; CHP'ye muhalif oluşu en önemli özelliği olmuştu⁷⁴.

DP'nin muhalefeti iki kaynaktan beslenmekteydi. Birinci olarak iktidara gelemeyen sınıfların arzusundan, ikinci olarak da halkın bıkkınlığından faydalanmaktaydı⁷⁵. Bütün bu olanlar DP'ye olan ilginin artmasına neden oldu. Kuruluşundan üç ay sonra halk, DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağına inanmaya başladı. Fakat DP'ye halkın

⁷² Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 28-29.

⁷³ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s. 74.

⁷⁴ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 136.

⁷⁵ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti...", s. 86.

ilgisi öylesine yoğun idi ki; kasaba ve köylerde vatandaşlar bir araya gelip, Demokrat Parti'nin bir şubesini açıyor ve parti merkezi ile daha sonra temasa geçiyorlardı⁷⁶.

Yaşanan gerginliklere rağmen Demokrat Parti 1946 yılının geneline yaydığı teşkilatlanma çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatında etkili bir parti olacağının en önemli basamaklarından birini çıkmış oldu. Bu basamakları tırmanırken CHP'nin Demokrat Parti önüne koyduğu en büyük engel 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmış olan genel seçimlerdi. 1946 seçimleri yargı denetimi dışında, açık oy, gizli sayım yöntemiyle ve çoğunluk sistemine göre yapıldı⁷⁷.

DP iktidar partisinin tüm engelleme girişimlerine rağmen örgütlenme ve tabana yayılma çalışmalarını büyük bir başarı ile sürdürmekteydi. Ancak iktidar muhalefet mücadelesi yeni gerginlikleri getirmekteydi. CHP'nin önce belediye seçimlerini ardından genel seçimleri bir yıl önceye alması DP'ye asgari bir örgütlenme imkânı verilmemesi amacıyla yapılmıştı⁷⁸.

Kuruluşunun üzerinden beş ay geçmeden muhalefetteki DP'ye karşı ilk hareket belediye seçimlerinde oldu. Seçimlerin, planlanan tarihten yaklaşık dört ay önce yapılması DP tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. DP'li yöneticiler yeni kurulmuş olan partilerinin henüz örgütlenmemiş olması ve kendilerine yeterli zaman bırakılmadığı düşünmüşlerdi⁷⁹. CHP'nin seçimleri erkene alması ile ilgili olarak Demokrat Parti 13 Mayıs 1946'da bir bildiri yayınlamıştır. Yayımlanan bildiri ile "1. Milli iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen hükümler kaldırılmadan seçimlere gidilmiş olması, 2. Seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın partilerin teşkilatlanması için kısa bir zaman dahi bırakılmaması, 3. Yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi vatandaşın siyasi hakları yeteri kadar teminat altına alınmadan, rey ve seçim serbestîsinden bahsetmenin zor olacağı, 4. Cumhurbaşkanı'nın CHP Genel Başkanı olması yüzünden tarafsız davranamayacağı, bu nedenle Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı'nın

⁷⁶ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti...", s. 90.

⁷⁷ Cemil Koçak; "Siyasal Tarih...", s. 143.

⁷⁸ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 36; Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 305; Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 137.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Süleyman İnan; Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Ocak 2004, s. 50-66.

ayrılması gerektiği” kamuoyuna duyurulmuş ve DP yapılacak seçimleri boykot etmiştir⁸⁰.

10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimlerinin Demokrat Parti tarafından boykot edilmesiyle ilgili olarak İnönü, DP’yi şu şekilde eleştirmiştir. “...Son zamanlarda bazı devletlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idareimizi yabancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü Türkiye denen devlette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim...” şeklinde bir eleştiri getirmiştir⁸¹.

1947 yılında yapılması planlanan genel seçimler öne alınarak 21 Temmuz 1946’da yapıldı. DP yapılan bu seçimlere hazırlıksız yakalanmasına rağmen 62 milletvekili çıkarabildi. CHP iktidarda kaldı. Ancak CHP’nin DP’nin gelişmesinden çekinerek bu partiyi hazırlıksız yakalamak maksadıyla 1947 yılında yapılması gereken seçimleri öne aldığı ileri sürüldü⁸².

1946 seçimlerinde CHP ve DP, meclise girecek 465 milletvekili için mücadele ettiler. DP, 465 milletvekilliği için ancak 273 aday göstermiş ve bunlardan 64’ünü kazanabilmiştir. CHP ise 395 milletvekilliğini kazanmıştır⁸³.

DP, 1946 seçimlerini kazanma ihtimali olmadığını bilerek girmiştir. Parti örgütü hala zayıftı ve bürokrasi CHP’ye bağlı olduğundan seçim DP’liler için tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır⁸⁴.

Seçim öncesinde İsmet İnönü’nün verdiği tüm vaatler boşa çıkmış, seçimler tek parti döneminden kalma metotlarla yapılmış, oy mazbataları çalınmış, sandıklar kaçırılmış, oylar değiştirilip DP’lilere baskı yapılmıştır. Kısacası 1946 seçimlerine, gücü elinde bulunduran CHP tarafından hile karıştırılmıştır⁸⁵.

⁸⁰ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 83.

⁸¹ Metin Toker; Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 105.

⁸² Metin Toker, DP’nin Altın Yılları 1950-1954, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 9.

⁸³ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 230; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 38-39. Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 130. Başka bir kaynakta DP’nin 66 milletvekilliği kazandığı belirtiliyordu. Cemil Koçak; “Siyasal Tarih..., s. 143.

⁸⁴ Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 130

⁸⁵ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 59; Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 33.

1. 3. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

Nihayetinde Seçim Yasası Komisyonu 25 Eylül'de seçimlerde nispi temsil yöntemi yerine daha çok istikrar sağlayacağı gerekçesiyle çoğunluk sisteminin kabul edilmesine karar verdi⁸⁶. “Muhalefet partileri 16 Ekim 1949 tarihinde Bitlis, Bursa, Erzincan, İçel, İstanbul, Kastamonu, Kars, Manisa, Mardin, Muş, Tokat ve Urfa illerinde olmak üzere; on iki ilde yapılan ara seçimlere katılmadılar. Bu seçimler öncesinde Bağımsız Demokratlar Grubu, Millet Partisi ile birleşmiş bulunuyordu Demokrat Parti seçimlere girmemekle beraber, seçimlerde İstanbul'dan bağımsız aday olan Rauf Orbay ve Ahmet Emin Yalman'ı destekleme kararı aldı. Ancak bütün çabalara karşın, Orbay ve Yalman, seçimi kaybetti. Ara seçimlere katılma oranı yine çok düşük oldu. Seçimlere tek başına giren ve doğal olarak kazanan parti CHP ise, yeni bir itibar kaybına uğradı. Ara seçimlerle ilgili çelişkili rakamlar verilmiştir. DP'ye göre İstanbul'da katılım oranı %7.8, CHP'ye göre %15, Ulus gazetesine göre % 22, İçişleri Bakanlığı'na göre ise %19.4 idi. Ahmet Emin Yalman, gazetesi Vatan'da, “iktidarın İstanbul'da küçük çapta bir 21 Temmuz yarattığını” iddia edecekti. Ulus ise; seçimlerin tam bir düzen içinde geçtiğini ve İstanbul'da katılımın %22 olduğunu, bu oranı normal karşılamak gerektiğini ileri sürecekti”⁸⁷.

Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1949'da yaptığı Meclis açılış konuşmasında da yer alacaktır. İnönü konuşmasının seçimler ile ilgili bir bölümünde şu sözleri sarf etmiştir: “... Seçim Kanunu hususunda şu noktalar bilhassa ehemmiyetlidir: İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların yüreğinde dahi seçimde hile imkânı olmadığı inancını yerleştirmelidir. Bunun için ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir. (...) Seçime kadar, seçim esnasında ve yeni meclis gelinceye kadar memlekette selamet ve huzuru korumak için vatandaşın zihninde can ve malının ehemmiyeti hakkında kati bir inanç muhafaza etmek hükümetin başlıca vazifesidir. Oyunu vermek üzere sandık başına gelecek kadın, erkek her seçmenin tam bir serbestlik ve herhangi bir tecavüz, tazyik veya tehdit korkusuna düşmeksizin vatandaşlık hakkını sağlamak şarttır”⁸⁸.

⁸⁶ Feroz Ahmad, Bedia Turgay; Türkiye'de..., s. 59.

⁸⁷ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 152.

⁸⁸ İsmet İnönü'nün TBMM'deki ..., s. 88-89.

DP, 1946 Seçimleri'ndeki şaibeli ortamın yeniden yaşanmasını istemedi. CHP de 1950 Seçimleri için DP kadar olmasa da hassasiyet gösterdi. Bu noktada Seçim Kanunu'nun yenilenmesi için Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinden, Yargıtay, Danıştay ile Türkiye'nin en kalabalık üç barosundan seçilecek on bir üyelik bir kurul oluşturuldu. İlim heyeti üyeleri vicdanları ile baş başa kalarak, Türkiye'de demokratik seçim esaslarını, serbestlik içinde nasıl yapılacağının araştırıp raporlarını sunmuşlardır⁸⁹.

CHP Hükümeti, DP'nin aynı yıl sonbaharında yapılan ara seçime girmemesinin de etkisiyle yeni bir seçim kanunu hazırladı. Seçimlere gizli oy, açık sayım ve çoğunluk sistemi ve yargı güvencesi getiren ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma imkânı veren 5545 sayılı Seçim Kanunu 16 Şubat 1950'de kabul edildi. Seçim Kanunu, Millet Partili 12 muhalife karşı, -DP'nin de desteğiyle- 342 olumlu oy ile kabul edildi⁹⁰.

TBMM seçimlerin yenilenmesine 24 Mart 1950'de karar verdi ve seçim günü olarak 14 Mayıs 1950 tarihi tespit edildi. DP seçim tarihi olarak 20 gün kadar ileriye atılmasını istese de bu isteğini iktidar partisine kabul ettiremedi⁹¹.

CHP'nin seçim bildirisinin ardından DP de, seçimlere kısa bir süre kala, 8 Mayıs 1950 tarihinde seçim beyannamesini açıkladı. Beyanname CHP'nin takip etmekte olduğu ekonomik politikayı eleştirmekle başlamıştır. Beyannamenin devamında DP'nin iktidara geldiğinde uygulayacağı siyasî ve ekonomik politikalardan bahsedilerek şu sözlere yer verilmiştir. “Şu halde alınacak ilk tedbirler, devlet bütçesini iktisadi bünyenin takati ile mütenasip hale getirmek, bütçeler dışında ve bir nevi gizli vergi şeklinde olarak devletin milli ekonomiye tahmil etmekte olduğu külfetleri asgari hadde indirmek, devlet masraflarını sıkı tasarruflar yaparak hem bütçede hakiki muvazeneyi temin etmek hem de tasarruf yoluyla elde edeceğimiz imkânları tercihen doğrudan doğruya istihsalimizi arttıracak en verimli sahalarda kullanmaktır.

Bu arada iş hayatını engelleyen bürokratik kayıtları ve devlet müdahalelerini asgariye indirmek üzerinde ehemmiyetle duracağımız mevzulardır.

⁸⁹ Ayın Tarihi, Ağustos 1949, S. 189, s. 8.

⁹⁰ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 154-155.

⁹¹ Rıfki Salim Burçak; On Yılın Anıları, Nural Kitapevi, Ankara 1998, s. 40.

İktisadi imkânlarımızın ve milli tasarrufun devlet eli ile dondurulması, yani akim yollarda sarf veya israf edilmesi politikasına kati surette son vermeyi milli sermaye ve hususi teşebbüsün süratle inkişafını temin bakımından zaruri görmekteyiz.

İktisadi ve mali sahalarda takip edeceğimiz yolun memleketin iktisadi cihazlanmasını süratlendireceği istihsalı ve milli geliri arttırarak umumi hayat standardını yükselteceği muhakkaktır. Yalnız köylümüzün değil, çok büyük bir geçim sıkıntısı içinde bulunan işçilerimizin, dar ve mahdut gelirli büyük bir kısım halkımızın hayat pahalılığına karşı gelmenin tek tesirli çaresi budur.

...Demokrat Parti'nin kuruluşundan beri geçen yıllar zarfında memleketin demokrasi yolunda mühim merhaleler aldığı muhakkak olmakla beraber, siyasi hayatımızın henüz normal bir mahiyet arz etmediği de şüphesizdir. Otuz sene devam eden bir iktidar, Sovyet Rusya hariç bu günün dünyasında misli olmayan bir hadisedir. Ancak serbest seçimlerle milli iradenin hâkim olması ve iktidarın bu yoldan taayyün etmesiyledir ki; memlekette hakiki demokrasinin kurulmuş olduğuna hükmetmek kabil olacaktır.

...Bundan başka iktidara geldiği takdirde partimizin millete mal olmuş inkılâplarımızı ve geçirmekte olduğumuz son inkılâbın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmayı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir.

Bu maksatla Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapmak kararındayız. Çünkü bugünkü Anayasamız, millet hâkimiyetini kabul etmesine rağmen, kuvvetler birliği esasına dayandığı ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olduğu için, millet hâkimiyeti yerine, tek parti ve zümre hâkimiyetine mani olamamıştır.

Yine memlekette istikrarı teyit ve vatandaş haklarını teminat altında bulundurmak bakımlarından tam istiklale kavuşturmak azminde olduğu bir adalet cihazı yanında idari cihazın da iktidar değişmesinin tesirlerinden masun ve yalnız kanun emrinde ve milletin hizmetinde bulunmasını zaruri görmekteyiz. Şarkta, garpta, şimalde, cenupta; din, mezhep, sınıf farkları gözetmeden bütün vatandaşların hak ve hürriyetlerini ve maddi ve manevi yükseliş imkânlarını müsavi surette temin etmek, memleketi iktisadi ve kültürel bir bütün haline getirmek suretiyle, milli birliği en kuvvetli bir şekilde gerçekleştirmek mukaddes gayemizdir. 14 Mayıs seçimlerinde milletin yüksek iradesiyle iktidara geldiğimiz takdirde, bu gayeye varmak için, programımızın esasları dairesinde nasıl bir

yol tutacağımızı umumi çizgileriyle vatandaşlarımıza izah etmiş bulunuyoruz. Söz Milletindir!...”⁹².

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere yedi parti katıldı: CHP ve DP bütün illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi ve Çiftçi Partisi ise sadece İstanbul’da seçimlere girdi⁹³.

Halkın bu seçimlerde hissettikleri bundan önceki seçimlerden çok farklıydı. Çünkü mevcut iktidarın artık bir alternatifi vardı. Halk, kendisinin demokratik sistemdeki yerini yani oyununun önemini kavramış bir şekilde sandık başına gitmiştir⁹⁴.

14 Mayıs 1950’de seçimlere giden Türkiye’de, 8.5 milyona yakın seçmenin % 88’i oyunu kullanmıştır⁹⁵. Türk milleti seçimleri rüştünü ispat aracı olarak görüyordu⁹⁶. Seçim sonucunda oyların ve milletvekili koltuklarının dağılımına baktığımız zaman; DP % 53.59 oranla 408 milletvekilliğinin sahibi olurken CHP % 39.98 oranla 69 milletvekilliği, MP % 3.03 oranla 1 milletvekilliği ve Bağımsızlar % 3.40 oy oranıyla 9 milletvekilliği kazanmıştı⁹⁷.

Böylece DP büyük bir çoğunlukla iktidarı ele aldı. Aynı gün Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan meclis başkanlığına seçilmiştir. Celal Bayar Türkiye’nin üçüncü Cumhurbaşkanı oldu. Celal Bayar da hükümeti kurma görevini Adnan Menderes’e verdi⁹⁸. Haziran’da toplanan DP Genel İdare Kurulunda Celal

⁹² Milliyet; 9 Mayıs 1950; Cumhuriyet; 9 Mayıs 1950; Zafer; 9 Mayıs 1950.

⁹³ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 278.

⁹⁴ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2004, s. 19.

⁹⁵ Ayın Tarihi, Mayıs 1950, S. 198, s. 12; Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 311.

⁹⁶ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 83.

⁹⁷ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 208; Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 278; Rıfkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 46-47; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 19.

⁹⁸ DP’li Hayrettin Erkmen’ e göre “Adnan Bey DP’nin kurucusudur. Ama kuruluş sırasında çok mahdut bir zümre tarafından tanınıyordu. Esas önde olan isim Celal Bey’di” demektedir. Fahri Aral; “Hayrettin Erkmen’le DP Üzerine”, Tarih ve Toplum, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 35; DP’nin kurucularından Samet Ağaoğlu’na göre “Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü de Başbakanlık beklentisi vardı. İki aday vardı ortada: Köprülü ve Menderes. Aramızda Köprülü’yü isteyen kendisinden başka hemen hemen hiç kimse yoktu. Menderes pek ses çıkarmıyor, yalnız ara sıra, canım diyordu Hoca başvekil olur, ben de yardımcısı. Sonunda Bayar kararını açıkladı. Menderes Başbakan olacak”. Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 104; Mehmet Fuat Köprülü, Başbakanlığı olmazsa Dışişleri Bakanlığını ve Parti

Bayar'dan boşalan parti genel başkanlığına Adnan Menderes seçilmiştir. Böylece Türk siyasî hayatında yeni bir dönem “Menderes Devri” başlamış oldu⁹⁹.

Cem Eroğul, Bayar'ın cumhurbaşkanlığına, Menderes'in başbakanlığa gelmesini “Böylece sessiz sedasız siyasal rejim alanında bir devrim başarılmış oldu. 27 yıllık tek partili bir idare muhalif bir partinin doğup gelişmesine izin vermiş ve nihayet milletin hükmüne boyun eğerek iktidarı bu muhalefete terk etmişti. Bu gerçekten bir “kansız ihtilal” şeklinde değerlendirmiştir¹⁰⁰.

Şevket Süreyya Aydemir göre “1950 Türkiye’inde hem de normal seçimler yolu ile sular dalgalandı. Suların dibinden suların yüzüne yeni insanlar yeni davalar çıktı. Evet, yeni insanlar ve yeni davalar. 1923’den beri süre gelen nizam-ı âlem başka bir nizam-ı âleme döndü. Bu bir ihtilal mı idi? Bu inkılâp mı idi? ...Bu seçim zaferine derhal geniş manalar verdiler: Beyaz ihtilal! Bütün inkılâpların en önemlisi 14 Mayıs İnkılâbı’dır! ...Eh gidenlerde ihtilallar, inkılâplar yolu ile gelmemişler miydi? ...Çünkü Beyaz İhtilal, nihayet kanlı izler bırakmayan siyasî değişiklikler olduğu için bu sözlerle herkes bir ferahlık payı bulur. Ama 14 Mayıs 1950 Seçimleri’nde Türkiye’de olan acaba bir Beyaz ihtilal mıydı? Sanıyorum ki evet”¹⁰¹.

Bernard Lewis’e göre de Atatürk’ün Serbest Fırka ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası teşebbüslerinden sonra Türkiye’nin çok partili düzene geçişi 1950 seçimleri sayesinde olmuştur. Yapılan seçimde muhalefetin iktidara karşı ezici zaferiyle sonuçlanan, gerçekten serbest ve dürüst bir seçimin yapılmış olması önemli bir dönem noktası olmuştur. Bunda CHP’nin yirmi yedi yıllık tek parti iktidarından sonra iktidarı devrettiği seçimi sakın bir şekilde yönetmiş olması bakımından önemli payı vardır. Cumhuriyet tarihimizdeki bu olay Atatürk Türkiye’sinin siyasî alandaki yapısal çalışmalarının sonuç verdiğini göstermiş olması bakımından önem arz etmektedir¹⁰².

Başkanlığını da istemekteydi. Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt 4 (1945-1970), Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 220.

⁹⁹ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 98-100.

¹⁰⁰ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 84.

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 13-14.

¹⁰² Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 302.

Şeref Bakışık'a göre 1950 seçimleri, o tarihe kadar ülkeyi tek parti yönetiminde götüren CHP'nin iktidarı barışçıl yollarla bırakması bakımından¹⁰³ Cem Çakmak'a göre de DP'nin farklı bir ideoloji olarak iktidara gelmesi bakımından istisna bir seçim olmuştur¹⁰⁴.

“27 yıl sonra CHP'nin gerçekten serbest ve dürüst bir seçimle kendisinin yenilmesine müsaade etmiş olduğu ve yenilgiden sonra da iktidarı sakince galiplere devretmiş”¹⁰⁵ olduğu söylenmiştir. Türkiye'yi tek parti yönetiminde götüren CHP'nin iktidarı sorunsuz bir şekilde DP'ye devretmesi Türkiye için önemli bir demokratik tecrübe olmuştur.

1.4. DEMOKRAT PARTİ'NİN PROGRAMI VE HÜKÜMET PROGRAMLARINDA İÇ GÜVENLİK

Demokrat Parti'nin kuruluşuna karar verildiği 1945 yılının sonbahar aylarından itibaren yoğun bir program ve tüzük çalışmasına girişilmiştir. Bu çalışmalarda partinin kurucu kadrosunu oluşturan dört isim tüzük ve programın her maddesi için büyük bir emek ve özveri ile çalışmışlardır¹⁰⁶.

Bu taslakta program ile ilgili varılan en önemli hususlar şunlardır:

1. Atatürk inkılâpları sağlamdır, oturmuştur. Bunları tekâmül ettirmek gerekir.
2. “Milletten devlete” doğru bir fikir ve uyarma akımının başlaması gereklidir. Türk milleti olgun bir millettir ve kendi kendisini idare etmeye muktedirdir. Öyle ise, kuracağımız partinin devlet yönetimini aşağıdan yukarıya doğru işleten bir parti olması icap eder.
3. Türkiye’de koruyucu devlet vasfına dokunulmadan, halkın yönetime katılmasını sağlamak lazımdır. Halkın yönetime katılması, dürüst bir seçim sistemi ile kurulabilir. (...) Bunun çaresi, seçim sistemimizin çoğunluk esasına dayanmasıdır.

¹⁰³ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti...", s. 85.

¹⁰⁴ Şeref Bakışık; “Demokrasi, DP ve İnönü”, Tarih ve Toplum, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 16.; Cem Çakmak; “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, Tarih ve Toplum, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 24.

¹⁰⁵ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 311.

¹⁰⁶ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 39.

4. (...) Politika kuvvetleri, seçim yolu ile halkın eline geçecek, iktidarlar, halktan gelen politik temayüllere göre memleketi yöneteceklerdir. Bütün kuvvetleri meclisin nefsinde toplayan Atatürk anayasasının öngördüğü budur.

5. Tarihi gelişmeler göz önünde bulundurularak laiklik mevzuunda hassas davranılmalıdır.

6. Yeni kurulacak olan parti “fikir kadrosuna” değil, “halk tefekkürünün temellerine” dayanacaktır¹⁰⁷.

7 Ocak 1946 tarihinde partinin program ve tüzüğü açıklandı¹⁰⁸. DP’nin programı seksen beş maddeden oluşmuştur. Program, iki ana bölüme ayrılmıştı: Genel hükümler ve hükümet işleri. Birinci bölüm olarak kabul edilen, ilk yirmi dört madde genel prensipler etrafında şekillenmiştir. DP programı “Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri, Tekel İşleri, Ticaret İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri, Maliye İşleri, Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri, Genel Sağlık İşleri, Toplumsal Sorunlar” adlı başlıklar altında ele alınmıştır. İç işlerimiz başlığı altında; “hükümet ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı prensibimizdir.” denilerek, memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağı ve bürokratik zihniyet ve yöntemlerin terk edilmesi gereği üzerinde duruluyordu¹⁰⁹. DP’nin hükümete sunulan programının ilanından sonra yapılan yorumların genelinde yeni partinin programı ile CHP’nin programı arasında hiçbir fark olmadığı yer alıyordu¹¹⁰. Her iki parti de Atatürk ilkeleri olarak bilinen ve anayasanın ikinci maddesindeki altı ilkeyi kabul etmişlerdi. Ancak laiklik ve devletçilik uygulamalarında yorum farkı bulunmaktaydı¹¹¹.

DP iktidarda kaldığı on yıl boyunca beş hükümet kurmuştur. Bu hükümetlerin başbakanı da Adnan Menderes olmuştur. 1950 -1960 arası kurulan DP hükümetleri peş peşe kurularak bir devamlılık arz etmiştir. Bu nedenle de hükümet programlarında köklü bir değişiklik olmamıştır. Şimdi sırasıyla DP hükümet programlarındaki iç güvenlik politikalarının neler olduğunu sırasıyla gözden geçirelim.

¹⁰⁷ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 40- 43.

¹⁰⁸ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s.72-75.

¹⁰⁹ Demokrat Parti Tüzük..., s. 63.

¹¹⁰ Cemil Koçak; “Siyasal Tarih..., s. 141.

¹¹¹ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 69.

Birinci Menderes Hükümeti, 22 Mayıs 1950’de kurulmuş 9 Mart 1951 tarihine kadar devam etmiştir. İçişleri Bakanlığını Rüknettin Nasuhioğlu yapmıştır. Hükümet programında iç güvenlikle ilgili şu hususlar mevcuttur. “Demokrasi prensiplerine göre bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını sair demokrat memleketlerde olduğu gibi içtimaî nizamı ve iktisadî ahengi bozmayacak surette kanunîleştireceğiz... Bundan başka gene seçim beyannamemizde yazıldığı üzere, millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız... Biraz yukarıda millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda üzerinde duracağımız mesele memleket içindeki yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icap eden kanunî tedbirleri almaktır...¹¹²”.

DP’nin Birinci Hükümeti, güvenoyu aldıktan kısa bir süre sonra 7 Ağustos 1950’de İzmir, Tekirdağ, Bolu, Antalya, Balıkesir Elazığ, Burdur İl Emniyet Müdürlerini ve bazı polis müfettişlerini resen emekli etmiştir¹¹³. 9 Ağustos 1950 tarihli kararname ile de il emniyet müdürlüklerine oldukça kapsamlı bir tayin kararnamesi çıkarılmıştır¹¹⁴.

Birinci Menderes Hükümeti döneminde iç güvenlikte önemli bir problem olan hayvan hırsızlıkları ile ilgili 5617 sayılı Hayvan Hırsızlığının Men’i Hakkında Kanun¹¹⁵, Türkiye’ye giriş, çıkış işlemleri ve vatandaşların seyahat hürriyetlerini düzenlemek amacıyla 5682 sayılı Pasaport Kanunu¹¹⁶ ve yabancıların Türkiye’de ikamet ve seyahatlerini düzenlemek üzere 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun¹¹⁷ çıkartılmıştır.

Yine bu dönemde basın yayın faaliyetlerini düzenlemek için 5680 sayılı Basın Kanunu¹¹⁸ ve basım işlemlerini bir düzene koymak için 5681 sayılı Matbaalar Kanunu¹¹⁹ çıkartılmıştır.

İkinci Menderes Hükümeti, 9 Mart 1951’de kurulmuş ve 17 Mayıs 1954 tarihine kadar devam etmiştir. İçişleri Bakanlıklarını Halil Özyörük (9 Mart 1951-20 Ekim 1951), Fevzi

¹¹² Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yay., İstanbul 1968, s. 360, 363,

¹¹³ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 7.8.1950/24565, Dosya:, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 225.29.20.

¹¹⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 9.8.1950/23576, Dosya:, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 216.27.5.

¹¹⁵ Resmi Gazete Tarihi: 27.03.1950, Sayısı: 7467.

¹¹⁶ Resmi Gazete Tarihi: 24.07.1950, Sayısı: 7564.

¹¹⁷ Resmi Gazete Tarihi: 24.07.1950, Sayısı: 7564.

¹¹⁸ Resmi Gazete Tarihi: 24.07.1950, Sayısı: 7564.

¹¹⁹ Resmi Gazete Tarihi: 24.07.1950, Sayısı: 7564.

Lütfi Karaosmanoğlu (2 Aralık 1951-7 Nisan 1952) ve Ethem Menderes (1 Ağustos-17 Mayıs 1954) yapmıştır. Hükümet programında iç güvenlikle ilgili şu hususlar mevcuttur. “Memleketimizin haklı olarak istediği dış emniyetin her bakımdan temin edilmesinin siyasî ve idari istikrara ve iç huzur ve emniyete sıkı sıkıya bağlı olduğu şüphesizdir. Dünyanın bugünkü ağır şartları içinde, iç bünyeleri her gün siyasî buhranlarla sarsılan istikrarsız memleketlerin milli varlıklarını muhafaza bakımından ne büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduklarını düşünmek istikrar zarureti hakkındaki maruzatımızın ehemmiyetini belirtmeye kâfidir. İçişleri prensibimiz, bütün idare cihazını halkın hizmetine vermektir. Bununla kastettiğimiz mana idare cihazını demokratlaşmasıdır. Zabıta kuvvetlerini tevhit etme kararını vermiş bulunuyoruz. Yaptığımız tetkiklerden anlaşılmaktadır ki, zabitanın tevhide bu cihazın iyi işlemesini temin edeceği kadar bize mühim tasarruflar temin etmek fırsatını da verecektir. Bu tasarruflar, bize zabıtamızın modern vasıtalarla teçhizi ve ıslahı imkânı verecektir. Bu husustaki kanun tasarısını Yüksek Meclise sunmak üzereyiz”¹²⁰.

İkinci Menderes Hükümeti döneminde giderek artan trafik kazalarının önlenmesi ve trafiğin düzenlenmesi amacıyla 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ve 6136 Sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun¹²¹ yürürlüğe konmuştur. Karayolları Trafik Kanunu ile trafik hizmetlerini yürütmek üzere Emniyet Teşkilatında trafik polisi birimi kurulmuştur.

Üçüncü Menderes Hükümeti, 17 Mayıs 1954 kurulmuş ve 9 Aralık 1955 tarihine kadar devam etmiştir. İçişleri Bakanlığını Namık Gedik (17 Mayıs 1954-10 Eylül 1955) ve Ethem Menderes (30 Eylül 1955-9 Aralık 1955) yapmıştır. Hükümet programında iç güvenlikle ilgili şu hususlar mevcuttur. “Hürriyet nizamını her türlü sarsıntıdan korumak, memlekette siyasî huzur ve sükûnla maddi ve manevi asayiş en mükemmel şekilde tahakkuk ettirmek, memleketimizin iç ve dış emniyetini daha da mükemmel hale getirmek ve memleketimizin bir an evvel tam bir refah ve saadete kavuşmasının yollarını bulmak hükümetimizin hattı hareket ve siyasî nokta-i nazırının esasını teşkil etmektedir... Esasen vatandaşlarımız hürriyet nizamını müstakar bir hale getirmek istikrarlı bir idareye sahip olmak huzur ve sükûnu içinde asırlık ihtiyaç ve

¹²⁰ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 375.

¹²¹ Resmi Gazete Tarihi: 15.07.1953, Sayısı: 8458.

mahrumiyetlerine çare ve tedbirler bulunmasını temin etmek istediğini son seçimlerde izhar ettiği iradesiyle tespit etmiş bulunuyor”¹²².

Dördüncü Menderes Hükümeti, 9 Aralık 1955’de kurulmuş ve 25 Kasım 1957 tarihine kadar devam etmiştir. İçişleri Bakanlığını Ethem Menderes (9 Aralık 1955-12 Ekim 1956) ve Namık Gedik (12 Ekim 1956-25 Kasım 1957) yapmıştır. Hükümet programında iç güvenlikle ilgili şu hususlar mevcuttur. “Yine bu cümleden olmak üzere umumi hayatımızda her türlü suiistimallerle şiddetle mücadele etmek başlıca vazifemiz olacaktır”¹²³.

Beşinci Menderes Hükümeti, 25 Kasım 1957’de kurulmuş ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar devam etmiştir. İçişleri Bakanlığını Namık Gedik yapmıştır. Hükümet programında iç güvenlikle ilgili şu hususlar mevcuttur. “Milletimizin bütün hayat ve faaliyet sahalarına şamil, bugünkü ve yarınki, sayılamayacak kadar çok geniş ihtiyaçlarını karşılayabilmek, bütün vatandaşların fert fert, zümre zümre ve millet olarak emniyet, refah ve saadetini temin eylemek, halkımızı her çeşit ıstırap ve tehlikeden uzak, huzur içinde yaşatmak, hülasa, memleketi maddi ve manevi ileri ve yüksek bir hayat seviyesine kavuşturabilmek icranın vazifesi olarak tecelli etmektedir... Esefle kaydetmek icap eder ki, ölçsüzlüklerden faydalanarak ve meydanı boş zannederek harekete geçmiş olan ve siyaset mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirlenme gayreti içinde ve birçok yerlerde barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur sükûnun temininde ve manevi asayişin iadesinde ehemmiyetli bir tedbir olarak telakki edilmek icap eder... Emniyet ve asayiş teşkilatından mahkemelere kadar bilcümle âmme hizmetlerinin aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, malî ve maddî her türlü imkânlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır”¹²⁴.

¹²² Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 396.

¹²³ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 435.

¹²⁴ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 445, 448, 453.

1. 5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU

1. 5. 1. Türkiye’nin Siyasi Durumu

Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü döneminde rejim daha da sertleşmeye başladı. CHP içerisinde 1931 yılından itibaren devrimlerin yerleştirilmesinde zor kullanmayı ön plana çıkaran devrimci siyaset anlayışı Recep Peker ile birlikte CHP’de egemen olmaya başlamıştı. CHP’yi devlet ve milletle özdeşleştiren otoriter anlayış Türk siyasetine egemen duruma gelmişti. Bu tarz siyaset Atatürk'ün ölümüyle daha da sertleşti¹²⁵.

İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile savaş şartları bir yandan özgürlüklerin daha da kısıtlanması sonucunu doğurmuş öte yandan iktisadî bunalım halkı hayatından bezdirmişti. Mal kıtlığı, fiyat artışları, yeni vergiler yanında, bir tür vurguncu taifesi olan yeni savaş zenginleri türemişti. Taner Timur’un deyimiyle, 2. Dünya Savaşı döneminde, "bir yandan enflasyonist bir politika izlenirken öte yandan da bu politikanın doğal sonuçları olan fiyat artışları baskı ve zabıta yöntemleri ile önlenmek istenmiştir"¹²⁶. 1940 yılında çıkarılan ve bir kısım halka çalışma yükümlülüğü getiren Millî Korunma Kanunu, köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan çiftçileri etkilemiştir¹²⁷. Bu durum halkta CHP’ye karşı büyük bir memnuniyetsizliğin doğmasına yol açtığı gibi halk bu partiyi baskı politikasıyla, yokluk ve kıtlıkla özdeşleştirmeye başlamıştı¹²⁸.

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1925’te ve 1930 yılında olmak üzere iki kez çok partili siyasi hayata geçiş adımı atılmış, ancak ikisinden de sonuç alınamamıştır. Türkiye, Atatürk'ün ölümü ile İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde, “tek parti, tek millet, tek lider” sloganına dayanan bir rejimin kuruluşuna tanık oldu. İnönü İnönü’nün kendisini “milli şef” ilan ettirmesi, Atatürk’e ve demokrasinin kurulacağına inananları şok etmiş ve bir avuç muhteris haricinde kimse bu tutumları tasvip etmemiştir¹²⁹. 2. Dünya Savaşı sonrasında yenedünya düzeni Türkiye’de de çok partili demokratik hayatı zorunlu kılmıştır.

¹²⁵ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 67-70.

¹²⁶ Taner Timur; Türkiye’de Çok..., s. 24.

¹²⁷ Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi..., s. 532.

¹²⁸ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 295-296.

¹²⁹ Mehmet Saray; Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin Nato’ya Girişi 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 50.

CHP tarafından 1 Mart 1950 tarihin ve 5566 sayılı Kanunla, 30.11.1925 tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Ünvanların Men ve İlmasına Dair Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun çıkarılmış ve 11 Haziran 1945 tarihinde yürürlüğe konan Toprak Reformu Kanunu'nda tekrar değişikliğe gidilerek eski haline getirilmiştir. CHP Hükümeti 10 Mayıs 1949 tarihinde Türk Ocaklarının yeniden açılmasını sağlamıştır. CHP'nin ekonomi siyaseti devletçilik çizgisinden liberal çizgiye getirilmiştir. Hatta CHP 1950 genel seçimleri bildirgesinde altı okun Anayasa'dan çıkarılmasını dahi belirtmiştir. CHP bu yeni kararları ile DP'den hemen hemen hiç bir fark teşkil etmez hale getirilmiştir ¹³⁰.

Seçim Kanunu Tasarısı tamamlanarak 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 sayılı Kanunla Meclisten geçirilerek yürürlüğe konmuştur. Bu kanun seçimin tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık tasnif ilkelerine, çoğunluk sistemine uygun yapılmasına, adli teminat ve sandık başlarında siyasal parti gözlemcilerinin bulundurulmasına izin veriyordu ¹³¹.

Türkiye'de yeni hükümet, kurulduğu günlerden itibaren orduda bir revizyona gitmek ihtiyacını duymuştur. Hükümet nazarında Türk Ordusu'nun Komuta katındakiler İstiklâl Savaşı ve 2. Dünya Savaşı yıllarını yaşamış tecrübeli, fakat değişimlere ayak uydurmakta çok yaşlıydılar. 2. Dünya Savaşı'nın tecrübeleri göstermiştir ki genç ve dinamik beyinler savaşı yönlendirdiğinde başarılı olunmaktadır ¹³².

Bu ortamı hazırlayan olay bir albayın 5 Haziran 1950'de Başbakanı ziyaret ederek ordunun ihtilal hazırlığında olduğunu söylemesi ile başladı ¹³³. Bu husus başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere DP'lileri rahatsız etti ¹³⁴. Bunun üzerine Menderes, parti grup toplantısında CHP'nin başındakilerin orduyu kullanarak iktidara gelmeye amaçlandıklarını sert bir dille bildirmiştir. Konuşmasının devamında "CHP, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasî iktidarı

¹³⁰ Feroz, Ahmad, Bedia Turgay; Türkiye'de..., s. 39-65.

¹³¹ 1950-1960 arası DP'nin uyguladığı seçim sistemleri için bkz. Süleyman Güngör; "Seçim Kanunlarında Demokrat Parti'nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı", Mülkiye, C. 29, S. 247, 2005, s. 99-108.

¹³² Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 45-46.

¹³³ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 24; Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 45.

¹³⁴ Metin Toker, DP'nin Altın..., s.43,

bozuk göstererek, bir polemiğe, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir”¹³⁵ diyerek İnönü’yü hedef almıştır.

6 Haziran günü Türk ordusunda şimdiye kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek kademede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Değişiklikler ani olarak ve adeta bir darbe şeklinde vukua gelmişti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman’ın¹³⁶ yerine Orgeneral Nuri Yamut, ikinci Başkan İzzet Aksalur’un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Org. Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz Paşalar emekliye ayrıldılar. Birinci ordu komutanı Asım Tınaztepe, ikinci ordu Komutanı Muzafer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Berkay Paşalar Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Komutanı Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Komutanı Zeki Doğan Paşalar da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde peyderpey emekliye sevk etmeyi kararlaştırdılar¹³⁷. Orduda yapılan atamaların ordunun gençleştirilmesi amacıyla yapıldığı söylene de pek inandırıcı değildi. Genelkurmay başkanı olan Nafiz Gürman, 66 yaşındaydı, yerine atanan Nuri Yamut ise 62 yaşındaydı¹³⁸.

1954 yılında çıkarılan bir kanun ile Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ve profesörlerin emeklilik yaşı indirilerek 25 hizmet yılını tamamlayanların resen emekli edilebilmeleri kabul edilmiştir. 5 Temmuz 1954 kabul edilen bir kanun ile de memurlar hattında genel bir azil yetkisi alarak memurları her türlü güvenceden yoksun bırakmışlardır¹³⁹.

1950 seçimlerinden sonra 1954 seçimlerine kadar olan dönemde Türkiye müreffeh bir dönemi yaşadı. Yaşanan bu nispi zenginlikten dolayı halk 1954 yılında yapılan seçimlerde DP’ye verdiği oy oranını arttırarak mevcut iktidarın devamını sağlamışlardır. Bu durum DP’nin muhalefete yönelik hareketlerini haklı olarak görmesine sebep olmuştur¹⁴⁰.

¹³⁵ Şevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, s. 181-182.

¹³⁶ Orgeneral Nafiz Gürman’ın millî çıkarları gözettiği için görevden alındığı iddia edilmiştir. Cüneyt Akalın; “1950’de Orgeneral Nafiz Gürman’ın ve Arkadaşlarının Tasfiyesi Neyle İlgili?”, Mülkiye, C. 26, S. 233, 1999, s. 139-142.

¹³⁷ Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 150; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 100.

¹³⁸ Askeri kadroda yapılan değişiklikler, yeni ve eski komutanların yaşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 24-25.

¹³⁹ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 205.

¹⁴⁰ Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 133.

DP, 1954’de oy oranını % 53.59’dan % 56,62’ye, milletvekili sayısını ise 408’den 508’e çıkarmıştı. CHP’nin oy oranı 1954’de % 39.98’dan %35’e indiği gibi milletvekili sayısı da 69’dan 31’e inmişti. Alınan bu sonuçlar DP iktidarı ve Menderes açısından bir dönüşüme yol açtı. Bu durum DP iktidarı bakımından yapılan her icraatın halk nezdinde kabul gördüğünün düşünülmesine yol açmıştır. Menderes, ordu baskısını da hissetmiyor, orduyu yedek subaylarla idare edebileceği şeklindeki sözleri yayılıyordu¹⁴¹.

1954 seçimlerinde yeniden iktidara gelen DP kabinesine karşı ekonomik sıkıntıların da etkisiyle 29 Kasım 1955’te grup ayaklanması oldu. Menderes sadece kendisi için güvenoyu istemiş ve şunları söylemişti. “Arkadaşlarım beni diktatörlükle itham ettiler. Benim sizin karşınızda diktatör olmama ihtimal var mıdır? Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki ,şu anda istesenez Anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Ben sizin bu büyük kudretiniz karşısında nasıl diktatörlük yaparım. İşte misalini verdiniz. Bir anda Kabinayı istifa ettirdiniz. Fakat bana olan itimadınızı devam ettirmezseniz, muhalefeti sevindirmiş olursunuz...”¹⁴². Bu durum partideki çatırdamayı göstermekteydi. Bir grup milletvekili DP’den istifa ederek Hürriyet Partisi’ni¹⁴³ kurmuşlardır. İktidara karşı yapılan eleştirilere karşı oldukça hassas olan DP yöneticileri, gereksiz yapılan tartışmaları enerji ve zaman harcamacı olarak gördüklerinden basın ve toplantı özgürlüğüne ilişkin kanunlarda değişiklik yaparak kendilerini koruma yolunu seçmişlerdir¹⁴⁴.

DP iktidara gelince iç politikada ilkin yumuşak yolu denemiştir¹⁴⁵. DP hükümetinin 1954’te iç politikadaki tutumu değişmeye başladı. Sertlik politikası ile ekonomide yapılan hataların örtüleceği, basının ve muhalefetin susturulup sindirileceği, 1954’te elde edilen başarının bu yolla elde edileceği düşüncesi vardı. Ancak 1957 seçimleri bu

¹⁴¹ Aydemir, bu sözlerin ne zaman nerede söylendiğini bilmediğini ancak bunun bir şayia olarak yayılmasının bile askerde isyan uyandırıcı olduğunu söylemektedir. Şevket Süreyya Aydemir; Menderes’in Dramı..., s. 319-320; Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 163-137.

¹⁴² Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 285-286.

¹⁴³ DP içerisindeki parti içi muhalefetin doruk noktasına çıkması üzerine DP’den istifa eden 19 milletvekili tarafından 19 Aralık 1955’te kuruldu. Parti genel başkanlığını Fevzi Karaosmanoğlu yaptı.

¹⁴⁴ Faruk Çakır; “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 1, 2004, s. 65.

¹⁴⁵ Nadir Nadi Abaloğlu; Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar, Bir İflasın Kronolojisi, (1950-1960), Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik Anonim Şirketi, 1961, s. 309.

düşüncenin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Sertlik politikası yöneticileri sinirlendirirken vatandaşları da üzmekten başka bir işe yaramıyordu¹⁴⁶.

1957'den sonra ise ekonomik kriz, DP yönetiminin otoriter bir popülizme doğru kaymasına sebep olmuştur. “Yeter artık söz milletindir” diyerek iktidara gelen DP, “milli iradeyi tek başına ve doğrudan temsil ettiğine” inanmıştır¹⁴⁷.

1957 yılına gelindiğinde Samet Kuşçu adlı bir Binbaşı, Adnan Menderes'e, darbe hazırlığında bulunan 9 subayın ismini ihbar etmiştir. Bu isimler arasında, Faruk Güventürk ile beraber Albay Cemal Yıldırım ile beraber dokuz subayın ismi vardı¹⁴⁸.

Darbe ihbarı alındıktan sonra Celal Bayar başkanlığında bir kriz masası kurulmuştur¹⁴⁹. Darbeci olmakla suçlanan 9 subay, altı aylık bir yargılama sonucunda suçsuz bulunmuş ve beraat etmiştir. İhbarı yapan Samet Kuşçu ise 2 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır¹⁵⁰. Cumhurbaşkanı Celal Bayar hareketlerini şüpheli bulduğu Sami Ergin'i istifaya zorlamıştır ve Milli Savunma Bakanlığı'na Adnan Menderes'in çocukluk arkadaşı olan Ethem Menderes getirilmiştir¹⁵¹.

İktidarın izlediği sert politikalar karşısında muhalefet partileri kendi aralarında güç birliği etmek için görüşmeler yapmaya başladılar. CMP ile Köylü Partisi birleşerek CMKP adını aldılar. Hürriyet Partisi ileri gelenleri İnönü görüşüyorlardı. Menderes hükümeti kendi iktidarına karşı potansiyel bir tehlike olarak gördüğü muhalefet ve basın üzerindeki baskıları artmıştır. Bu şüphe DP'nin 12 Ekim 1958'de yaptığı konuşmada “...Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı Vatan Cephesi...” kurmalarını istemiştir. Vatan Cephesi'ni kurmasıyla yeni bir boyut kazanmış, ülkedeki siyasal kamplaşma ve dolayısıyla da gerginlik geri dönülmez bir duruma gelmiştir¹⁵².

¹⁴⁶ Nadir Nadi Abalıoğlu; Atatürk İlkeleri..., s. 310.

¹⁴⁷ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 416.

¹⁴⁸ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 119-120.

¹⁴⁹ İsmet Bozdağ; Bir Darbenin Anatomisi, Emre Yay., İstanbul, 2006, s. 54.

¹⁵⁰ Rıfkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 531; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 214.

¹⁵¹ Metin Tokat; Demokrasiden Darbeye..., s. 58; Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 99-100.

¹⁵² Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s.521-523.

17 Şubat 1959'da Londra'da meydana gelen uçak kazasında Menderes'in sağ kurtulması iç politikayı oldukça sakinleştirmiştir. İnönü, Menderes'e geçmiş olsun telgrafı göndermiş ve Menderes de aynı naziklikle cevap vermişti. Menderes'in Türkiye'ye dönüşünde Ankara Garında karşılayarak hararetle el sıkışmışlardı. Ancak bu son el sıkışmaları olmuştur¹⁵³.

Samet Ağaoğlu, DP'nin son dönemlerindeki siyasî yapıyı şu şekilde anlatmıştır. "1959, memleketi gittikçe daha da idare edilemez hale sokan olaylara sahnedir. O tehlikeli ihtilal sözü de dillerdedir artık. Muhalefet de iktidar da bu sözü yavaş yavaş gelişi güzel kullanmaya başlıyor, biri ihtilal olacak, ihtilal yapacağım derken, ötekisi, ihtilal yapamazsın diye bağırıyor. Bu arada da aynı kelime ile herkes yüz göz oluyor ve böylece Demokrat Parti ve Menderes'in kaderi en zor günlerine akıyor"¹⁵⁴.

1959 sonu ve 1960 başlarında artık ihtilal kaçınılmaz bir hale gelmeye başlamıştır. Bundan kurtulmanın yolu kabine değişikliği, seçimin yenilenmesi ya da hükümetin değişmesi olarak düşünülmekteydi¹⁵⁵. Menderes ve İnönü kıyasıya bir çatışma içerisinde bulunuyorlardı. 8 Ocak-21 Ocak 1960 arasında iki lider birbirlerine 6 defa sert çıkış yaptılar¹⁵⁶.

1960 Nisanında meydana gelen bir diğer gelişme Menderes'in Moskova'ya gitme kararıdır. Menderes'in, 11 Nisan 1960'ta resmen ilân edilen ve Temmuz ayına plânlanan Sovyetler Birliğini ziyaret etme kararını siyasî olarak değerlendirmek gerekir. Bu ziyaret ABD ile Türkiye arasında müzakere edilmiştir. Amerikan yönetimi Türkiye'nin Sovyetler ile yumuşama politikasına girmesini bölgedeki İran, Pakistan gibi ülkeleri etkileme ihtimali yönüyle, bu ziyareti istememiştir. Bununla birlikte bu durum DP hükümetine karşı tavır almasını gerektirecek nitelikte bir gelişme değildi. Ancak bu ziyaretin başka bir boyutu konumuz açısından önemlidir. Sovyet bloğu ülkeleri ile gerilimin azaltılmasına muhalefet de taraftardı. Başbakan Menderes'in plânlanan bu ziyaretinin Hükümete ABD desteğinin kesilmesine sebep olacağı da biliniyordu¹⁵⁷.

¹⁵³ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 372.

¹⁵⁴ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 152.

¹⁵⁵ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 379.

¹⁵⁶ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 381.

¹⁵⁷ Faruk Çakır; "Amerikan Bakış...", s. 66-67.

27 Nisan'da Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanunun kabul edilmesinden sonra Ankara ve İstanbul üniversitelerinde meydana gelen öğrenci olayları DP iktidarını kaygılandırmaya başladı. Ali Fuat Başgil'in davet edilmesiyle Bayar, Menderes ve Zorlu ülkede çıkan huzursuzlukların giderilmesi konusunu tartışılar¹⁵⁸.

En kötü idarenin bile yine halk tarafından indirilmesi gerekirken, 27 Mayıs askeri darbesi ile 14 Mayıs 1950 seçimleriyle başlayan ve tam olarak 10 yıl 13 gün iktidarda kalan DP düşürülmüş oldu. Böylece Türk siyasî tarihinde askeri darbeler dönemi başlamış oldu.

1. 5. 2. Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'na girmemişti. Ancak Türkiye'nin savaşın yaydığı fikirlerden etkilenmemesi de imkânsızdı. Savaş döneminde ülkede mal kıtlığı artmış ve fiyat artışları devamlı hale gelmiştir. Bozulan ekonomik yapıyı düzeltmek için çıkarılan yeni vergiler halkı ezmiştir. Savaş sırasında çıkarılan, Milli Korunma Kanunu ile birlikte ekonomik hayattaki darlık ve verimsizlik halkın CHP yönetimine karşı duyduğu bıkkınlığı iyice artmıştır¹⁵⁹.

1947 Şubat ve Mart aylarında Türkiye Recep Peker Hükümeti zamanında liberal kapitalist düşünce sistemi içine kayarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na giriş yapmıştır. 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman'ın Sovyet yayılmasını engellemek amacıyla bu ülkenin yayılabileceği Ortadoğu, Basra, Akdeniz bölgesindeki ülkelere yönelik olarak "Truman Doktrini" yayınlanmıştır. Amerikan Kongresi 22 Mayıs 1947'de Türkiye'ye 100 milyon dolarlık askerî yardım yapılmasını kabul etmiştir. Türkiye ABD ile bu doktrin gereğince 12 Temmuz 1947'de yardım antlaşması imzalamıştır¹⁶⁰.

1950'li yıllarda az gelişmiş ülkelerin neyi nasıl yapması gerektiği ile ilgili olarak örnek gösterilen ülkeler İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya idi. Gidilecek yol bu

¹⁵⁸ Ali Fuat Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 138, 142

¹⁵⁹ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 295-296; Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), İmge Kitapevi, Ankara 2008, s. 15; Şevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantığı..., s. 139.

¹⁶⁰ Cemil Koçak; "Siyasal Tarih...", s. 173; Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 441-442.

Ülkelerin tecrübelerinden faydalanılarak yapılmaktaydı. ABD tarafından yeniden şekillendirilen dünya, çabuk büyüme hedefi ve CHP'nin uyguladığı ekonomik politikalara tepkiler DP'nin ekonomik politikalarını belirlemekteydi¹⁶¹. İşin ilginç yanı ise CHP'nin 1946 yılından itibaren ülkede liberal bir ekonomik sistemin oluşturulması için gerekli önlemleri almış olmasıydı. Türkiye'de gerek 1945-1950 gerek 1950-1960 yılları arası uygulanan ekonomik politikalarda ABD'nin ekonomik anlayışının dışına çıkılmadığı görülmüştür. Hatta siyasî iktidar Türkiye'yi "Küçük Amerika" ya da "Ortadoğu'nun Amerika'sı" yapmak istiyordu¹⁶². Bunu yaparken CHP'nin uygulamalarını benimseyememiş halk kitlesinin desteğine sahipti. 1945'ten itibaren liberalizme yönelmiş Türkiye'de liberalizmin öncüsü DP olmuştur. şunu da söylemeliyiz ki DP de en az CHP kadar batı hayranı idi¹⁶³. DP'nin iktidara gelmesi ile yaygın kanaatin aksine, izlenen ekonomik politikada da bir değişiklik meydana gelmemiřtir¹⁶⁴.

Ekonomik alanda liberalizm ilkesinin CHP hükümetleri tarafından uygulanamaması toprak ağalarını ve tüccar kesimini DP saflarına katmıştır. Halk sefalet içindeydi, 2. Dünya Savaşı, lke genelinde büyük kıtlığa neden olmuştu, köylüler jandarma baskısından şikyetiydi. Sabit gelirli memurlar, savaş döneminin fiyatları dört misline çıkarması neticesinde çaresiz duruma düşmüştür. Bunun dışında ülkede, CHP'ye muhalif küçük gruplar da mevcuttu. CHP bu grupların dini inanışlarını yaşamalarına karşı çıkmıştı. Gayr-i Müslim halk da varlık vergisi gibi adaletsiz uygulamalardan şikyetiydi. Türkiye'deki yöneticiler, batılı devletlerdeki kurumları Türkiye'ye olduğu gibi getirerek geri kalmışlıktan kurtulabileceğini düşünmüşlerdi. Çok partili siyasal rejimin uygulanmaya çalışılmasında ülkemizdeki yönetici kadronun düşünceleri etkili olmuřtur¹⁶⁵.

Ekonomik alanda liberalizmi savunan DP'nin amacı hızlı bymektir. DP'ye göre, bunu sağlamak için oluşturulacak yeni ekonomik politikada CHP'nin olumsuz etkilerinin bir anda yok edilmesi mümkün görünmüyordu. Bunu yapmak için de DP'nin "İktisadi cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, özel sektörü hukuki ve fiili

¹⁶¹ Nevin Coşar; "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 60, S. 1, 2005, s. 32.

¹⁶² Cem Eroğu; *Demokrat Parti...*, s. 197.

¹⁶³ H. Bayram Kamazoğu; *Demokrat Parti...*, s. 34-37, 215.

¹⁶⁴ Korkut Boratav; *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1995, s. 76.

¹⁶⁵ Cem Eroğu; *Demokrat Parti...*, s. 19.

emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime akmasını sağlamak, böylece birey için uygun girişim ortamı oluşturmak” gibi hedefleri mevcuttu¹⁶⁶.

DP dönemi ekonomik politikaları incelenirken 1946-1953 ve 1954-1961 dönemleri şeklinde bir ayırıma tabi tutulmuştur¹⁶⁷. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi DP, CHP’nin 1946 yılından itibaren uyguladığı liberal ekonomik sistemini devam ettirecek uygulamaları ortaya koymuştur.

DP’nin ekonomik alanda başarısına baktığımız zaman bunun kaynağı tarım alanında yapılan düzenlemeler ve sanayileşme sayesinde olmuştur. Tarım alanındaki bu başarı için şunlar yapılmıştır: Ekilebilir araziler genişletilmiş, yaygın bir şekilde makineleşme sağlanmış ve gizli işsiz durumundaki nüfusun belirli bir kesimi tarım alanında istidam edilmiş, ürünün muhafaza ve nakil imkânları arttırılmış, Ziraat Bankası tarafından krediler dağıtılmış ve hububat fiyatları yükseltilerek çiftçi daha fazla para kazanmıştır. Bunların yanında Kore Savaşı’nın uluslararası piyasalarda hububat ihracatı lehine koşullar yaratmış olması bu başarının diğer sebebidir¹⁶⁸. DP’nin izlemek istediği yukarıdaki ekonomik politikanın gerçekleşmesi için Menderes şunları söylüyordu: “Bütün bunları yapmak için paraya ihtiyaç vardır. Maliye Vekili arkadaşımız kesenin ağzını açmanın çarelerini arayacaktır¹⁶⁹”.

DP iktidarının ilk yıllarında başta traktör olmak üzere, tarım aletlerinin yaygınlaştırılması gerçekleşmiştir. 1948 yılında 1750 olan traktör sayısı, 1962 yılına gelindiğinde 43747’i bulmuştur¹⁷⁰. Tarıma açık toprak alanı da 1950’de 10500 bin hektardan 1960’da 235000 bin hektara çıkarılmıştı¹⁷¹. Başvurduğu ekonomi politikasının amaçları ve araçları ne olursa olsun, DP kalkınma hamlesini köylere kadar götürmeyi başaran ilk hükümet olmuştur¹⁷².

¹⁶⁶ Nevin Coşar; “Demokrat Parti..., s. 31-32.

¹⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Korkut Boratav, Türkiye İktisat..., s. 73-85.

¹⁶⁸ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 141.

¹⁶⁹ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 137

¹⁷⁰ Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 141.

¹⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir; Menderes’in Dramı..., s. 218.

¹⁷² Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 351.

Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi hakkında Ankara’da konferans veren Amerikalı Redvers Opie Türkiye’nin iktisadi durumu hakkında şu tespitte bulunmaktaydı: “Türkiye, diğer az gelişmiş memleketlerin pek çoğuna kıyasla maddi ve beşerî kaynaklar bakımından müsait bir durumdadır. Bundan başka istikrarlı ve demokratik bir siyasî rejim tesis etmiş bulunuyor”¹⁷³.

Amerikalılara göre zirai alandaki ilerleme Amerikan mali yardımı ile sağlanmıştı. Ancak kaliteye önem verilmemesi yüzünden ithalatta yaşanan sıkıntılar ve çiftçiye sabit fiyat garantisi verilmesi ekonominin gidişatının bozulmasına yol açtı. 1954 yılında devlet, Türk çiftçisine buğdayın ton başına 107 dolar verip aynı buğdayı 60-80 dolar arasında ithal etmekteydi¹⁷⁴. Tarım destekli ekonomik büyüme, 1954, 1955’de kuraklık sebebiyle, düşüşe geçmeye başladı. 1954 yılı tarım üretimini bir önceki yıldan düşük kalması sebebiyle buğday ithal etmek zorunda kalındı. Bu durum ise zaten döviz sıkıntısı çeken Türkiye’nin dış ticaret dengesini iyice bozmuş ve Amerika’dan kredi istemek zorunda kalınmıştır¹⁷⁵.

Kredi aldığımız Amerika’nın, Türk ekonomisine bakışı hükümetçe de önemli görülmüş ve tercüme ettirilerek başbakanlığa gönderilmiştir. US News and Report Dergisinin 16 Nisan 1954 tarihli nüshasında Türkiye’nin ekonomik durumu şu şekilde anlatılmaktaydı: “Garp müdafaa planlarında çok mühim yer işgal eden Türkiye güçlüklerle karşılaşmaktadır. İktisadi bakımdan son derece gergin bir ip üzerinden tehlikeli bir yürüyüş yapan Türkler muvavezenelerini kaybetmek tehlikesine maruzdurlar. Amerikan yardımı ve oldukça ince mali oyunlar sayesinde oldukça titrek bir şekilde ayakta durabilmektedirler....Alıştığımız rolü oynayan Amerika 1947 yılından beri Türkiye’ye yapmakta olduğu ve yekûnu 1,5 milyar dolara yaklaşan iktisadi yardımı ile Türklerin vaziyetini geçici olarak kurtarmaktadır”¹⁷⁶.

Ekonomik canlanmayı gerçekleştirmeye çalışan DP harcamalarını artırmıştır. Ülke genelinde birbiri ardına çimento fabrikaları, baraj inşaatları yükselmekteydi. Menderes tarafından 17 Eylül 1954’te Afyon çimento fabrikası, 19 Eylül’de Eskişehir çimento

¹⁷³ Redvers Opie; “Amerikan Yardımı..., s. 97.

¹⁷⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 12.5.1954, Dosya: 440140, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 268.806.22.

¹⁷⁵ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 202.

¹⁷⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 12.5.1954, Dosya: 440140, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 268.806.22.

fabrikası, 20 Eylül'de Konya şeker fabrikası, 21 Eylül'de Amasya şeker fabrikası, Bayar tarafından 26 Eylül'de Denizli elektrik santrali, 8 Ekim'de Giresun limanı temelleri atılmıştır¹⁷⁷. Yapılan bu yatırımlardan dolayı 1950-1954 yılları arasında ekonomik büyüme önceki yıllara göre hızla artmıştır.

Şeker ve çimento üretim ve satışında problemler yaşamaya başlanınca sermayesi devlete ait olan anonim şirketler kurma yoluna gidilmiştir. 1956'da kabul edilen Millî Korunma Kanunu ile özel teşebbüse darbe vurulmuş, hukukî düzenlemelerle devletin ekonomik hayatı idare etmesi usulü kaim olmuştur¹⁷⁸.

Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi için bazı hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1951 yılında çıkarılan Petrol Kanunu ve 1954 yılında çıkarılan Yabancı Sermayeye Teşvik Kanunlarının kabul edilmesi yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesine yönelik olmuştur¹⁷⁹. Yapılan bu teşviklere karşı Türkiye'ye yabancı sermaye girişi 1951-1953 yıllarında 15 Milyon, 1954 yılında 56.6 milyon, 1955 yılında 49.6 milyon, 1956 yılında 91.9 milyon, 1958 yılında 49.7 milyon olmuştur. Yabancı sermayeden beklediğini bulamayan hükümet çareyi tedavüldeki para miktarını artırmakta bulmuştur. Bunun 1950-1954 yıllarında iç üretimdeki artışlar ve dış yardımların desteğiyle enflasyonist etkisi olmamıştır. 1954 yılından itibaren ise üretimin azalması, reel gelirin azalması sonucu enflasyon artmıştır. 1950 yılında tedavüldeki para miktarı 900 milyon lira iken 1959 yılında 3406 milyon liraya çıkmıştır. Toptan eşya fiyatları endeksine baktığımız zaman endeks 1950 yılında 100 iken 1959 yılında 250'ye yükselmiştir¹⁸⁰.

Dışa dönük liberal yapı sonraki yıllarda ekonominin tıkanmasına yol açmıştır. Dış sermaye gelişi olmamasına rağmen yatırımlara devam edilmesi ve ithalat zorlukları ve uygulanan para politikası nedeniyle enflasyon hızlanmaya başladı. 1955 yılından itibaren yukarıda saydığımız gerekçeler doğrultusunda DP hükümetleri şeker, kahve, çay, ilaç, sağlık, otomobil-kamyon malzemeleri, yedek parça ve kâğıt sıkıntısı yaşamaya

¹⁷⁷ Cem Eroğul; *Demokrat Parti...*, s. 170.

¹⁷⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu; *Demokrat Parti...*, s. 221.

¹⁷⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat...*, s. 79; Cem Eroğul; *Demokrat Parti...*, s. 108, 133-134, 269; Korkut Boratav; "DP Döneminde Ekonomi", *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 292; Geniş bilgi için bkz. Avni Zarakolu; "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1-2, 1954, s. 590-600.

¹⁸⁰ Nevin Coşar; "Demokrat Parti...", s. 34-36.

başladı. Bu durumda karaborsaya, maliyetlerin yükselmesine ve enflasyona sebep olmuştur¹⁸¹.

1954-1958 yıllarında Türkiye IMF'nin uğrak yeri olmuştur. 1954 yılında IMF'nin devalüasyon talebini DP Hükümeti reddetti. 1956 yılında tekrar gündeme gelen devalüasyon ertelendi. Ancak 1958 yılına gelindiğinde Türk lirasının değerinin düşürülmesi kaçınılmaz olmuştur¹⁸². Ekonomideki kötü gidişatı engellemek için DP iktidarı 1958 yılında Milli Korunma Kanununu sert bir şekilde uygulayarak karaborsacılığa ve istifçiliğe müsaade etmemiştir¹⁸³. Bunun üzerine DP hükümetinin karaborsacılığa karşı almış olduğu tedbirler ülkenin her tarafında memnuniyetle karşılanmıştır. Başbakan Menderes'e başarılar dileyen, takdirlerini belirten pek çok telgraf çekilmiştir¹⁸⁴.

1956 yılına ait istihbarat raporlarına göre halk arasında Milli Korunma Kanunu çıktığı zaman fiyatlarda önce düşüş sonra artış yaşandığı, ancak karaborsanın tekrar hüküm sürdüğü konuşulmaktaydı. Piyasada un bulunamadığı, gaz sıkıntısının baş gösterdiği, camın karaborsa olarak satıldığı haberleri dolaşmaktaydı¹⁸⁵.

1950-1960 yılları arasında hazırlanan bütçeler, yatırımların devam etmesi için 1953 yılı dışında hep bütçe açığı olacak şekilde olmuştur. Bütçe yatırımlarındaki düzensizlik ve plânsızlık¹⁸⁶ eleştirildiğinde ise DP, CHP'nin 2. Dünya Savaşı yıllarında ve devamında uyguladığı ekonomik politikaların kendisine büyük bir yük getirdiğini söyleyerek savunma yapmıştır¹⁸⁷.

Birbiri ardına yapılmış bu yatırımların, iç ve dış gelişmeler doğrultusunda ekonomik alanda sağlanan iyileşmelerin, iktisadî bir program çerçevesinde yapılıp yapılmadığıyla ilgili şüpheler vardı¹⁸⁸. İzlenen ekonomik politikalarla ilgili olarak eşgüdümün olmadığı,

¹⁸¹ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 216.

¹⁸² Korkut Boratav, Türkiye İktisat..., s. 88.

¹⁸³ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 168.

¹⁸⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.7.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 19.109.10.

¹⁸⁵ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 27.10.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.427.2

¹⁸⁶ DP iktidarında "Biz yapalım, program arkadan gelsin" sözleri sıklıkla kullanılmaktaydı. Şevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantığı..., s. 153.

¹⁸⁷ Nevin Coşar; "Demokrat Parti...", s. 43.

¹⁸⁸ Emrullah Nutku; Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958) (Siyasi Anılarım), İstanbul 1979, s. 188; Şevket Süreyya Aydemir; Menderes'in Dramı..., s. 221-222.

gereksiz yere şeker fabrikasının açıldığı, üretilen şekerlerin yurtdışına ucuz olarak satıldığı şeklinde eleştiriler vardı¹⁸⁹.

Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik problemler hakkında Birleşik Amerika Hükümetinin görüşlerine ait muhtıraya verdiği cevapta IMF ile temaslarda bulunmanın şimdiye kadar edinilen tecrübeler ve temaslardan hızlı ve olumlu bir netice alınacağı hususunda iyimser olunmadığı söylenmiştir. IMF yardımı sağlansa bile ihtiyaç maddelerinin ithalinin ve bitmiş stokların yerine konulmasının bu yolla çözülebileceğinin düşünülmediği bildirilmiştir. Ayrıca Türkiye Amerika'ya verdiği 13 Mart 1956 tarihli muhtırada istenilen ekonomik yardımın ikinci kez ret olunmasının Türk kamuoyunda derin bir hayal kırıklığına sebep olduğunu bildirmekteydi¹⁹⁰.

Her şeye rağmen 1954-1957 yılları arasında hızla yürüyen kalkınma hareketi ülkenin manzarasını baştan başa değiştirmiştir. Samet Ağaoğlu Türkiye'nin kalkınma hamlesini şöyle anlatmıştır: “Geri kalmış bir ülke olmaktan çıkarak gelişen memleketler arasına giriyoruz. Karayolları 24 saatte gidilmeyecek sınır noktaları bırakmamış. Ortada kocaman bir şeker, mensucat, çimento sanayisi var. Enerji istihsalı 1950'den dört defa daha ileride. Yeni üniversiteler kurulmuş, büyük bir rafineri çalışmaya başlamış”¹⁹¹.

DP'nin ekonomik politikası 1958 yılına gelindiğinde özellikle de dış ticaret dengesinde bozulmaya başlamış ve sonuçta hükümet de kaçınılmaz bir biçimde dış borçlanmaya yönelmiştir. Batılı devletler Türkiye ekonomisini kurtarma planı çerçevesinde Menderes hükümetine 359 milyon dolar verilmesine karar verdiler. Bu paranın 234 milyon doları Amerika, 100 milyon doları Avrupa Ekonomik Topluluğu ve 25 milyon doları da Uluslararası Para Fonu tarafından sağlandı¹⁹². IMF'nin istikrar programı önerilerine karşı Milli Korunma Kanunu'nu yürürlüğe sokarak önlemler almaya yönelen DP hükümeti, Türk Lirasının Dolar karşısında değerinin düşürülmesine yol açmıştır¹⁹³. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Menderes ekonomiyi artık kontrol edemez hale gelmişti. Türk lirasının değeri dolar karşısında 2.80 TL'den 9.025 TL'ye düşürülmüştü. Ekim 1959'da ekonomik yardım amacıyla gittiği Amerika'dan eli boş dönmesi

¹⁸⁹ Erik Jan Zürcher; Modernleşen Türkiye'nin..., s. 328.

¹⁹⁰ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 13.3.1956, Dosya: E4, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 62.380.4.

¹⁹¹ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 116-117

¹⁹² H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 218; Tefik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 71.

¹⁹³ Korkut Boratav; “DP Döneminde..., s. 292.

Menderes'e keskin bir karar verdirdi. Temmuz 1960'da Menderes, Sovyetler Birliğini ziyaret etmeye karar vermişti¹⁹⁴.

1. 5. 3. Türkiye'nin Asayiş Durumu

1945 sonrasında Marshall Yardımı'yla ülke içine giren döviz miktarındaki artış, yeni dünya sisteminin Türkiye'ye biçtiği rolün etkisiyle değişen ulaşım politikası neticesinde gelişen karayolu ağının, ulusal pazar ağını yaygınlaştırması ile birleştiğinde, tarımda daha önceki bölümlerde bahsedildiği türde bir yapısal dönüşümü ortaya çıkartmış, bunun sonucunda, tarımsal mekanizasyon sonucu belirgin hale gelen gizli işsiz kitlelerin kentlere doğru göç etmesi ve gecekondu topluluklarının artmasına sebep olmuştur¹⁹⁵.

1950 yılında Türkiye'nin nüfusu 20.947.000 iken, 1955 yılında 24.065.000, 1960 yılında 27.755.000'e ulaşmıştır. 1950 yılı rakamlarına göre toplam nüfusun % 18.5'i, 1955 yılında % 22.1'i ve 1960 yılında % 25.9'u şehirlerde oturmaktaydı¹⁹⁶.

DP döneminde 1953'te Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1956'da Ege Üniversitesi, 1957'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1957'de Atatürk Üniversitesi ve 1957'de Gülhane Askeri Tıp Akademisi gibi önemli üniversitelerin kurulması sağlanmıştır. Okur yazarlık oranı 1950'de % 32.4 iken 1960 yılında % 39.5'e, ilkokullardaki okullaşma oranı %55'ten %67'e, ortaokullarda %6.4'ten %19.5'e, liselerde %1.2'den %4.6'ya, yüksek öğretimde de % 1.5'ten %3.4'e yükselmiştir¹⁹⁷.

1950 Mayısında iktidara geçen DP Hükümetinin 1950 yılı Mayıs ayına ait asayiş raporu incelendiğinde; bu ayda meydana gelen olayların bir önceki aya ve 1949 yılı Mayıs ayına göre karşılaştırmalı olarak incelendiği, olayların meydana geldiği illerin, olayların sebeplerinin, meydana geliş tarzlarının ve olayların meydana geldiği iller haritalı olarak gösterildiği tespit edilmiştir. Asayişe müessir olarak değerlendirilen olaylar; gasp ve

¹⁹⁴ Feroz Ahmad; Modern Türkiye'nin..., s. 143.

¹⁹⁵ Feroz Ahmad; Modern Türkiye'nin..., s. 141. Ayrıca 1950-1960 döneminde Türkiye'de illerin göç alma ve verme durumları hakkında geniş bilgi için bkz. Sami Öngör; "1950-1960 Arası Türkiye'de İç Göçler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3, 1962, s. 319-327.

¹⁹⁶ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın Yeniden İnkişafı: (1950-1960), İSAM Yay., Ankara 1995, s. 21.

¹⁹⁷ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 383-384.

soygun, suçlu ve kaçakçılarla mücadele, cezaevlerinden firar, kasten yangın, hayvan hırsızlığı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu olayların 1949 yılı mayıs ayı ile kıyaslandığında % 34 oranında düştüğü bildirilmiştir¹⁹⁸. 1955 yılı Mayıs ayına ait asayiş raporunu incelediğimizde asayiş bozucu bir olay meydana gelmediği, 1954 Mayıs ayına göre olay sayısında 95 olay azalma olduğu, geçen aylardan firarda bulunan 29 suçlu tutularak adliyeyle teslim edilmiştir¹⁹⁹.

1950 nüfus sayımına göre 12-18 yaş grubu nüfusu 3.464.400 idi. 1950 yılında 12-18 yaş grubu insanların 15621'i hakkında bir suçtan dolayı işlem yapılmıştı. 1951 yılı rakamlarına baktığımız zaman bu sayı 18.942'e çıkmıştır. Çocuklar tarafından işlenen suçlara bakıldığında; bunların yarısından fazlası adam öldürme, yaralama, gibi şiddet suçlarını az bir miktarda da kız kaçırma, ırza geçme, ırza tasaddi gibi cinsel suçları kapsamaktaydı²⁰⁰.

DP iktidarının ilk yıllarında emniyet işlerine önem verdi. 1950'de 158 ilçede emniyet teşkilatı mevcut iken bu sayı 1953 yılında 173'e çıkmıştır. Karakol sayısı 1950'de 560 iken 1953 yılında 653'e çıkmıştır. Gasp ve soygunculuk olaylarına baktığımız zaman 1950'de 198 olan olay sayısının 1953 yılında 10'a düştüğü, hayvan hırsızlığının ise 690'dan 65'e indiği görülmektedir²⁰¹.

1952 yılında Milliyet gazetesinde yazılmış bir yazıda Emniyet Teşkilatının günümüzde de devam eden sorunlarına çözüm arayışı vardır: "Vatandaşın kendisini emniyette hissedebilmesi için lüzumlu iki şarttan biri ihtiyaç anında en kısa zamanda polise haber verebilmesi; ikincisi polisin süratle vaka mahalline yetiştirilmesidir". Küçük karakolların kalkması ile memur tasarrufunun olacağı, merkezden uzak kalan memurların disiplinsizliklerinin önleneyeceği, personel tasarrufunun sağlanacağı ifade edilmiş "Bundan 4-5 sene evvel askerlik şubesinde gelen bir tebligatı imzalatmak için bir polis memuru 3 defa evime gelmişti, şubeye gittim 3 tane resim istiyorlarmış, bu tebligat bana posta ile yapılırdı, polis fuzulen işgal edilmeyecekti"²⁰².

¹⁹⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 30.6.1950, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 66.413.9.

¹⁹⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.01955, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 67.424.5.

²⁰⁰ Feyyaz Gölcüklü; "Türkiye'de Çocuk Suçluluğu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 3, 1956, s. 162-163.

²⁰¹ Yeni iktidarın Çalışmaları, (22.5.1950-22.5.1953), Orhan Mete ve Ortakları Yayın ve Basın Kolektif Şirketi Matbaası İstanbul, s. 4.

²⁰² Milliyet; 20 Eylül 1952.

1950-1954 yıllarına ait suç istatistiğine baktığımız zaman yakalanan eroin, esrar ve afyon miktarının 1953, 1954 yıllarında bir artış gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki 1950'de 26 kilogram, 1951'de 38 kilogram, 1952'de 176 kilogram, 1953'de 335 kilogram, 1954'te 35 kilogram uyuşturucu madde yakalanmıştır. Tedavi olmak için 1950'de 34 kişi, 1951'de 27 kişi, 1952'de 579 kişi, 1953'te 521 kişi, 1954'te 89 kişinin hastanelere yatırıldığı görülmektedir²⁰³.

1955, 1956 ve 1957 yılları Kasım aylarında meydana gelen kaçakçılıkları gösterir istatistik cetveli incelendiği zaman 1955'te 268, 1956'da 167 ve 1957'de 197 olay meydana geldiği görülmektedir²⁰⁴. 1956, 1957 ve 1958 Ağustos aylarına bakıldığında ise sırasıyla 145, 216 ve 169 olay meydana gelmiştir²⁰⁵.

Halk arasında bıraktığı tesir bakımından hırsızlık suçları önem arz etmektedir. 1941-1949 yılları arasında hırsızlık suçlarından verilen mahkûmiyete bakıldığında; 1941'de 7397 kişi, 1942'de 9310 kişi, 1943'de 10887 kişi, 1944'de 7973 kişi 1945'de 8044 kişi, 1946'da 10710 kişi, 1947'de 10064 kişi, 1948'de 9816 kişi, 1949'da 12149 kişi hakkında mahkûmiyet verilmiştir. Açılan davalara bakıldığında ise hırsızlık suçlarından 1950'de 24298, 1951'de 23378, 1952'de 25355, 1953'de 25684, 1954'de 24990, 1955'de 26636, 1956'da 23983, 1957'de 26058 dava açılmıştır²⁰⁶.

1950-1954 yılı suç istatistikleri şu şekildedir²⁰⁷.

SUÇUN CİNSİ	1950	1951	1952	1953	1954
Çalmak	3671	3417	2951	2421	2052
Dolandırıcılık	475	302	232	177	109
Yankesicilik	708	582	352	260	191
Kapkaç	52	37	36	12	13
Gasp	27	14	10	5	7
Hakaret	1198	1012	1020	891	822
Dövmek	2758	2611	2052	2003	1794
Yaralamak	1416	1328	1463	1247	990

²⁰³ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1954, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.1.

²⁰⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.1.1958, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 69.433.3.

²⁰⁵ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.10.1958, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 69.436.6.

²⁰⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1957, Dosya: E2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 55.341.3.

²⁰⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1954, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.1.

Öldürmek	22	28	48	28	21
Silah Teşhiri	272	214	249	115	132
Eve Tecavüz	289	207	212	124	131
Tehdit	379	389	276	224	159
Kazaen ölüm	22	21	13	10	19
Sarhoşluk	348	263	381	319	209
Kalp Para	116	84	64	13	32
Kumar	69	116	78	81	88
Sarkıntılık	264	221	237	269	214
Kendi rızasıyla kız; kadın kaçması veya kaçırılması	184	141	213	108	90
Yangın	291	377	443	437	448
Kanuna Ay. Ha.	51	213	110	56	41
Komünizm	24	87	60	50	27
Muhtelif	1271	1330	882	1105	1191
Vesaitle ölüm	19	34	45	37	38
Vesaitle yaralamak	1308	1506	1265	1222	1141
TOPLAM	15234	14334	12669	11214	9959

Başbakan Adnan Menderes, Türkiye’deki emniyet ve asayiş hakkında 6 Mart 1955’de Anadolu Ajansı’na verdiği beyanatta şunları söylemiştir: “Eskisine nazaran memlekette iç emniyet ve asayiş mevzuunun her sene mütezayit bir şekilde büyük bir inşirah ve memnuniyet verici mükemmeliyete doğru gitmekte olduğunu ifade etmekten zevk duymaktayım. Devamlı olarak neşredilen asayiş bültenleri emniyet ve asayiş işlerimizin mütemadiyen iyiye doğru gitmekte olduğunu açıkça göstermektedir”. Aynı beyanatta geceli gündüzlü büyük bir fedakârlıkla çalışan emniyet mensuplarının diğer devlet memurlarından fazla olarak çalıştıkları saatlerin ayrıca ücretlendirilmesi kanaatinde olduğunu belirten Menderes, Emniyet teşkilatının teknik ve modern vasıtalarla destekleneceğini ifade etmiştir²⁰⁸.

²⁰⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.3.1955, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 15.82.4.

1959’da Emniyet Teşkilatının kadrosu 12150 kişiye ulaşmıştır. Emniyet Teşkilatı kurulamayan ilçe sayısı ise 378’tir²⁰⁹.

1.6. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİK YAPISI VE TEŞKİLATLARI

1. 6. 1. İçişleri Bakanlığı

İç güvenlik; emniyet ve asayişin sağlanması devletin asli görevlerinden birisidir. Devletin yaptığı hizmetler için bir teşkilatın kurulması gerekmektedir. Güvenlik faaliyetleri devlet ile başlamış ya da devlet güvenlik ile başlamıştır²¹⁰. Türkiye’de devlet hizmetleri bakanlıklar arasında bölüşülmüştür. İçişleri Bakanlığı da devletin güvenlik politikasını oluşturarak ülkede dirlik ve esenliğin sağlanmasından sorumlu tutulmuştur. İçişleri Bakanlığı da bu görevlerini Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı vasıtasıyla yerine getirmektedir.

Emniyet Teşkilat Kanununun birinci maddesi ile Türkiye’nin genel emniyet ve asayiş işlerinden İçişleri Bakanı sorumlu denilmiş, üçüncü maddesine göre de, genel kolluğu oluşturan polis ve jandarmanın, ülkenin genel emniyet ve asayiş işlerini korumakla sorumlu olduğu ve bu işlerde İçişleri Bakanının emrinde olduğu hükme bağlanmıştır. İçişleri Bakanının bu görevlerini Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde bütün kolluk teşkilatlanmalarından faydalanarak yerine getireceği aynı kanunla hüküm altına alınmıştır.

İçişleri Bakanı ülkenin genel emniyet ve asayişinden tek başına sorumlu tutularak, çeşitli makamlar arasında olabilecek yetki kargaşasından kaçınılmıştır²¹¹. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nun yirmi ikinci maddesinde “Bu kanunda yazılı vazife ve salahiyetlerin yapılması ve kullanılması için en büyük mülkiye amirlerinin vereceği emirleri, İçişleri Bakanının re’sen verebileceği” hüküm altına alınmıştır.

²⁰⁹ Milliyet; 20 Eylül 1959.

²¹⁰ Nurettin Akman; Yönetimde İç Güvenlik..., s. 31.

²¹¹ Nurettin Akman; Yönetimde İç Güvenlik..., s. 34.

10 Haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun²¹² dokuzuncu maddesine göre illerde, devletin ve hükümetin temsilcisi olan vali, aynı Kanunun 32/a bendine göre de ilçelerde kaymakam, polis ve jandarmanın amiridir. İllerde il emniyet müdürleri ve il jandarma alay komutanları ve valiye bağlı “il idare şube başkanları” statüsündedir. Bu düzenlemeler ile İçişleri Bakanlığı mülkî idare sınıfları içerisinde olan vali ve kaymakamlar iç güvenlikten sorumlu tutulmuşlardır.

Polisin ve jandarmanın taşra teşkilatları İl İdaresi Kanunun 11 ve 28. maddelerine göre illerde valilere, ilçelerde kaymakamlara bağlı olarak hizmet verirler. Valilerin iç güvenlikle ilgili görevleri 10 Haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun on birinci maddesine göre şu şekilde belirtilmiştir: “Vali, il sınırları içinde bulunan genel ve özel bütün kolluk kuvvet ve teşkilatının amiridir. Suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenliğini korumak için gereken tedbirleri alır. Bu maksatla Devletin genel ve özel kolluk kuvvetlerini istihdam eder, bu teşkilat amir ve memurları vali tarafından verilen emirleri derhal yerine getirmekle yükümlüdür. Memleketin sınır ve kıyı emniyetini ve sınır ve kıyı emniyetiyle ilgili bütün işleri, yürürlükte bulunan hükümlere göre sağlar ve yürütür. İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindendir.

Jandarma, polis, gümrük muhafaza ve diğer özel kolluk kuvvetlerinin bütün ast ve üstlerinin il içine münhasır olmak üzere geçici veya sürekli olarak vali tarafından yerleri değiştirilebilir ve bundan hemen İçişleri, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarına bilgi verir” denilmektedir.

3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunun²¹³ 2'inci maddesine göre Bakan, bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, anayasa'da yazılı hak ve hürriyetleri korumakla görevlidir.

²¹² Resmi Gazete Tarihi: 18.06.1949, Sayısı: 7236.

²¹³ Resmi Gazete Tarihi: 23.02.1985, Sayısı: 18675.

1. 6. 2. Bağlı Kuruluşlar

1. 6. 2. 1. Emniyet Teşkilatı

29 Ekim 1923’de yeni Türk devletinin kurulması ile cephelerde sağlanan başarının ülke genelinde de sağlanması gerekmektedir. İç güvenliğin sağlanması noktasında polise büyük görevler düşmekteydi. Cumhuriyetin ilk yılları polis için zorlukların olduğu yıllar olmuştur. Türk devletinin ekonomik gelişmesine paralel bir şekilde polis teşkilatı da kendi payına düşeni almıştır²¹⁴.

Emniyet Teşkilatı cumhuriyetin ilânından DP dönemine kadar şu şekilde bir gelişim göstermiştir: İstanbul’da bulunan Polis Müdüriyeti Umumiyesi 24 Şubat 1923’de kaldırıldı. Ankara’da Emniyeti Umumiye Müdürlüğüne bağlı il teşkilatı düzeyinde İstanbul Polis Müdürlüğü kurularak iki başlı idareye son verildi. Böylece polis hizmetleri Emniyet-i Umumiye Umum Müdürlüğü olarak bir merkeze bağlanmış oldu²¹⁵.

Cumhuriyetin ilânından itibaren her alanda olduğu gibi Emniyet hizmetlerinde de yeni düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1923 yılında Emniyet Teşkilatı 8 kanun, 9 tüzük ve 1 yönetmelik ile görev yapmaktaydı. 1927 yılında ülke genelinde 59 Polis birimi ile emniyet hizmetleri verilmekteydi. Polis teşkilatı Cumhuriyetin ilk yıllarında 4 Daire Başkanlığı ve 9 Şube Müdürlüğü şeklinde teşkilatlandırılmış idi²¹⁶.

Emniyet hizmetleri cumhuriyetin ilk yıllarında herhangi bir teşkilat kanunu olmadan devam ettirilmiş idi. 19 Mayıs 1930 tarih ve 1624 sayılı Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun çıkarılmış ve Emniyeti Umumiye Müdürlüğü, Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü olarak ismi değiştirilmiş ve teşkilatlandırılmıştır. Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü beş şube olarak teşkilatlandırılmıştır. Memleketin genel güvenlik ve esenliğine ait işlerden sorumlu 1. Şube, idari, beledi ve adli işlerden sorumlu 2. Şube, özlük işleri, öğretim ve saymanlık işlerinden sorumlu 3. Şube,

²¹⁴ Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuruluşu: Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923-1973 Çalışmaları, II. Kitap, EGM Yay., Ankara 1973, s. 150.

²¹⁵ İlhan Akbulut; “150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi”, *Türk İdare Dergisi*, S. 465, Mart 1995, s. 89.

²¹⁶ Nihat Dünder; “Cumhuriyet Polisi”, *Türk İdare Dergisi*, S. 421, Haziran 1997, s. 462.

yabancılarla ilgili işlemlerle ilgili 4. Şube, teknik, istatistik ve yayın işlerinden sorumlu 5. Şube ve Evrak Bürosundan oluşmaktaydı²¹⁷.

Emniyet Teşkilatı kendisine verilen kamu düzenin sağlanması, meydana gelen suçların soruşturulması ve faillerinin yakalanması gibi görevleri çeşitli kanun ve Polis Nizamnamesine göre yapmaktaydı. Bu nedenle polise çeşitli kanunlar ile verilen görevlerin tek bir kanunda toplanmasına karar verilerek 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu²¹⁸ çıkartılmıştır. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile polise suçun önlenmesi ve işlenmiş suçların faillerinin yakalanması görevlerini verilmiştir.

30 Haziran 1932 ve 2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu ile kadro, mesleğe giriş, atama, yükselme, yer değiştirme, kurum içinde görevli kurullar ile ve disiplin ve cezalandırma hususları düzenlemiştir. Yapılan bu düzenleme ile 2 Mayıs 1329 tarihli Polis Nizamnamesinin bu kanuna aykırı hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve Türk polisinin yeni teşkilat esasları ortaya konulmuştur.

1932 yılında kabul edilen Teşkilat Kanunu ile polis teşkilatında bazı yenilikler meydana getirilmiş ise de 1913 tarihli Polis Nizamnamesinin eksikliklerini tamamlamaktan ileri gidememiştir.²¹⁹

1934'de Polis Teşkilatı Kanunu'nda 2531 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile 1. Şube tarafından yerine getirilen Genel Güvenlik işleri için 6. Şube ve hudut işlemleri için 7. Şube kurulmasıyla Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün Şube adeti yediye çıkartılmıştır²²⁰.

Bu kanun da yeterli görülmemiş Avrupa devletlerindeki polis örgütleri, eğitim ve öğretim kurumları incelenerek daha kapsamlı ve zamanına göre oldukça ileri hükümler taşıyan, 4 Haziran 1937 tarih 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu²²¹ kabul edilmiştir. Bu kanunun çıkmasında dönemin Emniyet Genel Müdürü olan İbrahim Şükrü Sökmensüer'in büyük katkısı olmuştur. İbrahim Şükrü Sökmensüer, Cenevre

²¹⁷ Cumhuriyetin 50. yılında..., s. 15.

²¹⁸ Resmi Gazete Tarihi: 14.07.1934, Sayısı: 2751.

²¹⁹ Halim Alyot; Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum, Kanaat Basımevi, Ankara 1947, s. 653

²²⁰ Cumhuriyetin 50. yılında..., s. 15-18.

²²¹ Resmi Gazete Tarihi: 12.06.1937, Sayısı: 3629.

seyahatinde gördüğü İsviçre Polis Enstitüsü'nü beğenmiş ve dönüşünde Türk Polisine bir teşkilat kanununun çıkarılması için büyük bir gayret göstermiştir.²²²

Değişikliklere uğramasına rağmen halen yürürlükte olan bu Kanun²²³ ile Emniyet Teşkilatının merkez ve taşra kuruluşları, görevleri, yapıları, merkezle ve mülki makamlarla olan ilişkileri, personelin giyimi, özlük hakları yeniden düzenlenmiştir. Böylece ülkemizdeki siyasî, ekonomik gelişmeler devam ederken 1934 tarihli Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve 1937 tarihli Emniyet Teşkilatı Kanunu ile Emniyet Teşkilatın ana şeması yapısı ortaya konulmuştur²²⁴.

29 Haziran 1938 tarihli ve 3534 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununa ek bir kanunla, lüzumu halinde, Emniyet Genel Müdürü kadrosunun bir vali kadrosu ile değiştirilmesine imkân verilmiştir²²⁵. Bu Kanun ile Polis Enstitüsüne lise mezunu öğrenci sağlayan Polis Koleji kuruldu.

1950 yılına gelinceye kadar her ilde Emniyet Müdürlüğü, gerek duyulan ilçelerde ise İlçe Emniyet Amirliği veya Emniyet Komiserliği teşkilatlanması tamamlanmıştır. Ülkenin gelişmesine paralel olarak trafiğe çıkan araçların artması nedeniyle belediyeler tarafından yapılan trafik hizmetleri 11 Mayıs 1953 tarihinde çıkarılan 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile polise verilmiştir.

DP hükümetleri döneminde Emniyet Genel Müdürleri ve görev süreleri şu şekildedir²²⁶.

Adı ve Soyadı	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi
1- M. Ferruh Şahinbaş	20.06.1950	21.09.1950
2- Servet Sürenkök	21.09.1950	25.01.1952
3- Kemal Aygün	31.01.1952	01.06.1954
4- Ethem Yetkiner	05.06.1954	12.09.1955
5- Kemal Aygün	12.09.1955	09.10.1957
6- Cemal Göktan	09.10.1957	27.05.1960

²²² Cumhuriyetin 50. yılında..., s. 22-25.

²²³ Emniyet Teşkilatı Kanunu, 1938, 1940, 1946, 1959, 1960, 1971, 1974, 1981, 1993, 2007 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Günümüz şartlarına cevap verebilecek yeni ve kapsamlı bir kanunun yapılmasının zamanı gelmiş ve geçmiştir.

²²⁴ Alâaddin Yüksel; "Türk Polis Teşkilatının Yeniden Yapılandırılması", *Türk İdare Dergisi*, S. 413, Aralık 1986, s. 1.

²²⁵ Halim Alyot; *Türkiye'de Zabıta...*, s. 668.

²²⁶ 1950-1960 dönemi Emniyet Genel Müdürlerinin biyografileri için bkz. Cumhuriyetin 50. Yılında..., s. 22-25.

1. 7. 2. 2. Jandarma Teşkilatı

Jandarma Teşkilatı, İstiklâl Savaşı yıllarında vatan savunmasında büyük yararlılıklar göstermiştir. Düşman kuvvetleri ile savaşıyan ordu birliklerinin geri bölgesinde iç güvenliğin sağlanması, askeri alma işlemlerin yapılması, yol emniyetinin sağlanması gibi önemli görevleri üstlenmişti²²⁷.

Cumhuriyetin ilanına kadar yaşanan Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve nihayet Milli Mücadele sırasında jandarma ordunun emrine girmiş, böylece jandarma kadroları boşalmıştı. Gerek Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet devrinin başında jandarma teşkilatının yeniden yapılandırılmasıyla meşgul olunamamıştır²²⁸.

7 Haziran 1920 tarih ve 5 sayılı Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî Kanunuyla memleketin iç güvenliğini ve genel asayişini sağlamak üzere Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı jandarma müfrezeleri kurulmuştur²²⁹. 1926 yılında çıkarılan 812 sayılı Jandarma Efradı kanunuyla, jandarma erlerinin alınma usulleri, hizmet süresi, maaş, sosyal haklar gibi konular düzenlenmiştir.

22 Haziran 1930 tarih ve 1706 sayılı Jandarma Kanunu ile Jandarma Genel Komutanlığının yapısı, görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Jandarma, kamu düzeni ve esenliğini korumakla görevli silahlı ve askerî bir güçtür. 1930'lu yıllarda kurulan sistem şu şekildedir: Şehirlerde polis teşkilatı ve kırsal alanda (ayrıca polis teşkilatı kurulmayan yerlerde) ise Jandarma teşkilatı görevli yetkili ve sorumlu kılınmıştır²³⁰.

1935 yılında Jandarma Teşkilâtı'nda çok önemli bir gelişme daha olmuş, Jandarma subaylarının Kara Harp Okulu'ndan yetiştirilmesi esası kabul edilmiştir. Yine aynı yıl Jandarma Umum Kumandanlığı adı, Jandarma Genel Komutanlığı'na dönüştürülmüştür.

²²⁷Emre Özyılmaz; "Çağdaş Türk Kamu Yönetimi ve Jandarma", *Türk İdare Dergisi*, Aralık 1998, S. 421, s. 477.

²²⁸ Halim Alyot; Türkiye'de Zabıta..., s. 328.

²²⁹ Halim Alyot; Türkiye'de Zabıta..., s. 329.

²³⁰ Süheyp Derbil; "Polis Kavramı...", s. 485.

1937 yılında 1706 sayılı Jandarma Kanunun uygulanmasını gösteren Jandarma Tüzüğü çıkartılmıştır. 1939 yılında Jandarma Teşkilatı, sabit jandarma birlikleri, jandarma eğitim birlikleri ve okullar olarak bölümlere ayrılmıştır.

2. Dünya Savaşı yıllarında bazı jandarma birlikleri Kara Kuvvetleri Komutanlığı emrine verilmiştir. 1949 yılından 1960'a kadar nüfusu çok olan illerde polis görevli jandarma birlikleri görev yaptı. 1956 yılında kabul edilen 6815 sayılı Kanunla, daha önce Gümrük Umum Kumandanlığı tarafından sağlanan sınır, kıyı ve karasularımızın güvenliği Jandarma tarafından sağlanmaya başlanmıştır²³¹. 1957 yılında sınır birlikleri tugay haline getirilmiştir²³².

1935 yılından itibaren kullanılmaya başlanan Jandarma Genel Komutanlığı adı, 1953 yılından itibaren tekrar Jandarma Umum Kumandanlığı'na dönüştürülmüş ve komutanlık kadrosu Korgenerallikten Orgeneralliğe yükseltilmiştir. Jandarma Umum Kumandanlığı'nın adı, 1961 yılında yeniden Jandarma Genel Komutanlığı'na dönüştürülmüştür.

Jandarma Genel Komutanlığı; Jandarma Müfettişleri, Jandarma Bölge Komutanlıkları, Müstakil Tabur Komutanlıkları, İlçe Jandarma Bölük Komutanlıkları, Jandarma Takım Komutanlıkları, Seyyar Jandarma Alay ve Tabur Komutanlıkları, Muhafız Jandarma Komutanlıkları, Hudut ve Sahil Jandarma Komutanlıkları şeklinde teşkilatlandırılmıştır²³³.

DP hükümetleri döneminde Jandarma Genel Komutanları ve görev süreleri şu şekildedir.

Adı ve Soyadı	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi
1- M. Nuri Berköz	28.03.1949	28.06.1950
2- A. Kemal Yaşinkılıç	03.07.1950	24.05.1954
3- H. Tahsin Çelebican	27.05.1954	27.05.1960

²³¹ Nurettin Akman; Yönetimde İç Güvenlik..., s. 67.

²³² Emre Özyılmaz; "Çağdaş Türk...", s. 478.

²³³ Mehmet Zeki Vural; Polis Kuruluşu..., s. 38.

1. 6. 2. 3. Diğer İç Güvenliğe Yardımcı Kolluk

Köy muhtarı: 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'nun²³⁴ 72. maddesi ile köylerin emniyet ve asayişinden muhtarlar sorumlu tutulmuştur.

“Korucular köy muhtarının emri altındadır, resmi işlerde onun her emrini tutmağa mecburdur” denilmek suretiyle muhtarların emrinde, köylerdeki genel emniyet ve asayişinin sağlanması, kişilerin can, mal ve ırzının korunması amacıyla kurulmuştur. Her köyde en az bir korucu bulunur. Nüfusu 1000'den fazla olan köylerde her 500 nüfus için bir korucu bulunur.

Köy korucuları, köy muhtarının emrinde görevli olup köy sınırları içerisinde herkesin ırzını, canını ve malını korumak için görevlendirilirler. Korucular ihtiyar meclisi tarafından tutulur ve kaymakamın onayı ile işe başlarlar.

Bekçiler: Türk toplumunda önemli bir yer tutan bekçiler hakkında 1914 yılında Çarşı ve Mahallat Bekçileri Kanunu çıkarıldı. Bu Kanunla şehir ve kasabalarda 25-60 yaşları arasında kişiler bekçi olarak görevlendirilmeye başlanmıştır²³⁵. Çarşı mahalle bekçileri polise, kır bekçileri ise jandarmaya bağlı olarak görev yapmışlardır²³⁶.

Gümrük ve Tekel Kolluğu: 16 Temmuz 1956 tarih 6815 sayılı Sınır ve Kara Sularımızın Muhafazası ve Emniyet ile Kaçakçılığın Men ve Takibi İşlerinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkındaki Kanun²³⁷ ile sınır, kıyı ve karasularımızın korunması ve emniyeti ile gümrük bölgelerinde kaçakçılığın önlenmesi, kovalanması işlerinden İçişleri Bakanı sorumlu tutulmuştur. Bu görevi ise jandarma yerine getirmiştir²³⁸.

²³⁴ Resmi Gazete Tarihi: 07.04.1924, Sayısı: 68.

²³⁵ 1914 tarihli Çarşı ve Mahallat Bekçileri Kanunu, 22.07.1966 tarih ve 772 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunun yürürlüğe girmesine kadar uygulanmıştır. Cumhuriyetin 50.Yılında..., s. 235.

²³⁶ Süheyp Derbil; “Polis Kavramı..., s. 485.

²³⁷ Resmi Gazete Tarihi: 24.07.1956, Sayısı: 9363.

²³⁸ Nurettin Akman; Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991, s. 67.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİĞİ ETKİLEYEN SİYASİ, SOSYAL OLAYLAR, AKIMLAR VE İŞÇİ HAREKETLERİ

2. 1. SİYASİ FAALİYETLER VE OLAYLAR

2. 1. 1. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Osmanlı Devleti'nde ezanın Türkçe olarak okunması çabaları olmuştur. 1867'de Batılılaşma akımının öncülerinden olan Ali Süavi, ibadetin Türkçe yapılması fikrini ortaya atmış ancak uygulanamamıştı²³⁹.

Bu fikir II. Meşrutiyetle ortaya çıkan “Türkçülük” akımı ile de desteklenmiştir. Türkçenin kullanım alanının genişlemesi milliyetçiliğin bir gereği olarak düşünülmüştür. Türk milliyetçiliğinin önderlerinden Ziya Gökalp bu özlemi Vatan adlı şiirinde şöyle şiirleştirmiştir:

“Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur.

Köylü anlar manasını namazdaki duanın

Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kuran okunur

Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın

Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın”²⁴⁰.

İstiklâl Savaşından sonra kurulan yeni Türk Devleti her bakımdan çağdaşlığı hedeflediğinden, dil oldukça önemsenmiştir. Türkçemizi Arapçanın etkisinden kurtarmak, özdeşleştirmek için çalışılmış; bu arada dua dilinin de Türkçe olması

²³⁹ Bilal N. Şimşir; *Kürtçülük 2 (1924-1999)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009, s. 456.

²⁴⁰ Altan Öymen; *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul 2004, s. 484; Seçil Akgün, “Türkçe Ezan”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 24, 1980, s. 106.

gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında okunan duanın Türkçe olmasına özellikle dikkat edilmiştir²⁴¹.

Bu gelişmeler yaşanırken ilk Türkçe hutbe de Kırşehir Milletvekili Müfid Efendi tarafından 22 Kasım 1922 günü Fatih Camii avlusunda Abdülmecit Efendi’nin Halife seçilmesi nedeniyle okunmuştur²⁴². Türkçe ezan ise 1932 yılı başlarında denenmiş, olumlu sonuç alınınca da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 18 Temmuz 1932 tarihli genelgesiyle yaygınlaştırılmıştır²⁴³.

Ancak bu değişiklik, bazı çevrelerin tepkisine yol açmıştır. Nakşibendî tarikatına mensup Konyalı İbrahim ve arkadaşları 1 Şubat 1933 günü öğle namazından sonra Bursa Ulu Camii’nden çıkan halkı “dinini seven bizimle gelsin” diye kışkırtmışlar, yanlarına topladıkları kalabalıkla birlikte ayetler okuyarak Evkaf Müdürlüğü’ne gitmişlerdir. Burada “başka yerlerde Arapça ezan okunduğu halde niçin Bursa’da Türkçe okunuyor” diye soran topluluk “vilayetin emri olduğu” cevabını alınca bu defa Vilayet Konağı önüne gitmiştir. Kolluk kuvvetlerinin müdahalesiyle kalabalık dağıtılmış, elebaşılar yakalanarak adalete teslim edilmiştir²⁴⁴.

Arapça ezan okuyanlara verilecek cezalar konusunda 1941 yılına kadar belirsizlik yaşanmıştır. Arapça ezan-kamet okuma iddiasıyla savcılığa sevk edilen bir çok insanın, farklı farklı cezalara çarptırılmaları veya hiç ceza almadan beraat ettikleri görülmüştür. Arapça ezan okuyanlar hakkında 1932 tarihli genelgeye göre verilen mahkûmiyetlerin Yargıtay’ca bozulması üzerine²⁴⁵. 2 Haziran 1941’de kabul edilen 4055 sayılı kanun ile Arapça ezan yasağı düzenlenmiştir²⁴⁶. Bu düzenlemeden sonra Arapça ezan okuyanlar hakkında adli takibat yapılmıştır. Mesela Konya Köprübaşı Yanık Caminde 27 Haziran

²⁴¹ Seçil Akgün; “Türkçe Ezan..., s. 107.

²⁴² Seçil Akgün; “Türkçe Ezan..., s. 107.

²⁴³ Rıfıkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 55; Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 39.

²⁴⁴ Neşet Çağatay; Türkiye’de Gerici Eylemler:1923’den Buyana, AÜ Yay., Ankara 1972, s. 34-35.

²⁴⁵ Arapça ezan okuyanlara uygulanan Türk Ceza Kanunun 526. maddesinde açıkça Arapça ezan okumanın suç olduğuna dair bir ifade yok idi. İdarenin düzenlediği hususlara uymayanların cezalandırılacağı bahsiyle Arapça ezan okuyanlar cezalandırılmaktaydı. Ancak 1941 yılında bu maddeden dolayı cezalandırılanlardan birinin Yargıtay’a başvurusu üzerine, Yargıtay bu kanuna dayanılarak verilen cezaları bozmuştur.

²⁴⁶ Bu kanun ile Türk Ceza Kanunun 526. maddesine “...Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan ikiyüz liraya kadar hafif hapis cezası ile cezalandırılır” ibaresi eklenmiştir.

1945'te ezanı Arapça okuyan cami imamı düzenlenen evrak ile birlikte adliyeye sevk edilmiştir²⁴⁷.

1950 yılında yapılan seçimde; “Ezanı tekrar asli lafızlarıyla okutacağını, Kur'an kurslarını yaygınlaştıracığını, imam hatip okullarını açacağını” seçim öncesinde meydanlarda vadeden DP iktidara gelmiştir. Halkın beklentisi Milliyet gazetesinde şu şekilde ifade edilmiştir. “Ezan Arapça mı okunsun, Türkçe mi okunsun diye yıllardan beri süren münakaşa da çok şükür DP'nin iktidara gelmesiyle nihayet sona eriyor”²⁴⁸.

1950 seçimleri öncesinde Arapça ezan, seçmenlerce DP'lilere söylenen isteklerin başında gelmekyeydi. DP'li yöneticilerde bu isteği karşılayacaklarını seçim vaadi olarak söylemişlerdi. Bu nedenle Arapça Ezan kanunu DP'nin meclise getirdiği ilk kanun tasarısı olmuştur²⁴⁹. Ayrıca Menderes, tasarının Ramazan ayından önce kanunlaşmasının da ‘partisel’ açıdan faydalı olacağını hesaplıyordu²⁵⁰.

Arapça ezan yasağıyla ilgili Menderes, grup toplantısında kendisine sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir. “...Ezanın Türkçe okunmasına mukabil, cami içinde bütün ibadet ve duaların din dilinde olması garip bir tezat teşkil eder gibi görünür. Bunun izahı, arz ettiğim gibi, geçmişteki hadiselerin hatırlatılmasına ve taassup zihniyetine karşı mücadele zaruretinin kabul olunmasına bağlıdır. Aradan bunca yıllar geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbire artık ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar ve bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder. Şimdi meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halline sıra geldi²⁵¹”.

Başbakan Menderes'in bu açıklamasından cesaret alan bazı kimseler, Arapça ezan konusu Meclis'e gelmeden Arapça ezan okumaya, sarık ve takke giymeye başladıkları görülmeye başlandı²⁵².

²⁴⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 28.6.1945, Dosya: , Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 12.103.44.

²⁴⁸ Milliyet; 06 Haziran 1950.

²⁴⁹ Sabahattin Nal; “Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 60, S. 3, 2005, s. 148.

²⁵⁰ Altan Öymen; *Değişim Yılları...*, s. 487.

²⁵¹ Rıfkı Salim Burçak; *On Yılın...*, s. 55-56; Arapça ezan yasağının kaldırılması teşebbüsünde Bayar, yasağın devamını savunurken, Menderes istifa etmek pahasına bu kararı savunuyordu. H. Bayram Kaçmazoğlu; *Demokrat Parti...*, s. 79.

²⁵² Necdet Aysal; *Türkiye'de İslami Düşüncenin Örgütlenmesi ve Hedefleri*, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 490.

14 Hazirandaki parti toplantılarında Arapça ezan yasağının kaldırılmasına karar veren DP, 16 Haziranda TBMM'ye Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması Hakkındaki Kanun'un tasarısını getirmiştir²⁵³. TBMM'de yapılan görüşmelerde CHP grubu dini düşüncelerin siyasi alandaki etkisini dikkate alarak kanuna karşı çıkmamışlar hatta desteklemişlerdir²⁵⁴. Parti sözcüsü Cemal Reşit Eyüpoğlu, mecliste söz alarak “millî devlet politikası mümkün olan her yerde Türkçe'nin kullanılmasını emreder. Türk vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasını bu bakımdan daima tercih ettik. Türkçe ezan, Arapça ezan mevzu üzerinden politika münakaşası açmaya taraftar değiliz. Millî şuurun bu konuyu halledeceğine güvenerek, Arapça ezan meselesinin bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. Böylece tasarı, partilerin müşterek malı olarak kabul edilmelidir”²⁵⁵ demiştir. Karara neden karşı çıkmadıkları CHP'li bir milletvekiline sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Onu yapsaydık da 1954 seçimlerini de kaybetseydik, öyle mi?”²⁵⁶.

CHP, Arapça ezan yasağının kaldırılması konusunda gerçekten büyük bir tereddüt yaşamıştır. Atatürk'ün 1932 tarihli genelgesiyle başlayan Türkçe ezan okunması, 1941 yılında İnönü tarafından kanunlaştırılmıştı. Arapça ezan yasağının bir anlamda sahibi olan CHP'nin bu tasarıya karşı çıkması gerekiyordu²⁵⁷. Diğer taraftan CHP'nin bu karara itiraz etmesi de beklenmemeliydi. Çünkü ilkokullarda din dersini başlatan, türbelerin yeniden açılmasına izin veren, seçimlerde tarikat şeyhlerinden yardım isteyen CHP idi²⁵⁸.

DP'nin 14 günlük iktidarında bu kanunu meclise getirmesinin sebepleri nelerdi? DP, CHP'nin yukarıda belirttiğimiz faaliyetlerinden geri kalmak istememiştir. DP kendi içerisindeki laikliği benimsememiş kesimleri tatmin etmek istiyordu. Bir diğer sebep de DP parti programında Atatürk inkılâplarını “millele mal olmuş ve olmamış şeklinde bir ayırma tabi” tutmuş olmasıdır²⁵⁹.

²⁵³ Meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 1, 16 Haziran 1950, s. 181-187.

²⁵⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu; *Demokrat Parti...*, s. 73. Cem Eroğul ise “CHP demagojiye son derece uygun olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiler” demiştir. Cem Eroğul; *Demokrat Parti...*, s. 101.

²⁵⁵ Sabahattin Nal; “Demokrat Parti'nin..., s. 151-152; Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 112.

²⁵⁶ Binnaz Sayarı; “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 1-2 1978, s. 183.

²⁵⁷ Altan Öymen; *Değişim Yılları...*, s. 490.

²⁵⁸ Nadir Nadi Abaloğlu; *Atatürk İlkeleri...*, s. 14; Binnaz Sayarı; “Türkiye’de Dinin..., s. 182.

²⁵⁹ Kazım Öztürk; *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 360.

Arapça ezan yasağının kaldırılmasını düzenleyen Türk Ceza Kanununun 526. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun²⁶⁰ kabul edildikten sonraki gün bütün Türkiye’de Arapça ezan okundu. Başbakanlık tarafından 16 Haziran 1950’de Anadolu Ajansına yazı yazılarak 17 Haziran 1950 tarihinden itibaren Arapça ezan ve kamet okunmasının serbest olduğunun yayınlanması ve radyodan duyurulması istenmişti. Aynı zamanda illere bu konu telle bildirilmişti²⁶¹.

Bu gelişme üzerine 23 Haziran 1950’de Diyanet İşleri Başkanı ezan ve kametin Arapça asli lafızlarıyla ne zamandan itibaren okunmaya başlandığını ve Arapça ezan okumayı bilmeyen müezzin olup olmadığının bildirilmesini İl Müftülüklerinden istedi²⁶².

Ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun hükmünün kaldırılmasından sonra DP iktidarı devlet radyosunda Kur’an okunmasına izin vermiştir. Söz konusu uygulama 8 Temmuz 1950 tarihinden itibaren başlamış olup, söz konusu düzenlemeye göre Ramazan ayı boyunca Pazartesi, Çarşamba ve Cuma akşamları 10’ar dakika, Ramazan ayı dışında da sadece sabahları radyodan Kur’an okunmaya başlanmıştır²⁶³.

2. 1. 2. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunun Kabul Edilmesi

Arapça ezan yasağının kaldırılmasına yönelik hareketler DP içinde Atatürk Devrimleri’ni benimsememiş, hatta onun din, dil, Medeni Kanun, Halifelik, din eğitimi, kılık kıyafet reformu gibi uygulamalarını içine sindirememiş olanları harekete geçirdi. Atatürk’ün ölümünden, DP’nin iktidara geldiği tarihe kadar O’nun tinsel varlığına 51, fotoğraflarına 12, heykel ve büstlerine 4 olmak üzere toplam 67 saldırı meydana gelmişti. Bu saldırılardan 19’u sarhoşluktan, 4’ünün delilik sebebiyle yapıldığı anlaşılmıştı²⁶⁴.

Laiklik karşıtı hareketler artarken Atatürk’e ve onun heykellerine karşı saldırılar başladı²⁶⁵. İlk büyük hareket 25 Şubat 1951’de Kırşehir’de görüldü. Kentteki Atatürk

²⁶⁰ Resmi Gazete Tarihi: 17.06.1950, Sayısı: 7535.

²⁶¹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.6.1950, Dosya: D4:, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 51.306.2

²⁶² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1950, Dosya:, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 4.31.12.

²⁶³ Necdet Aysal; Türkiye’de İslami..., s. 492.

²⁶⁴ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 227.

²⁶⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 73.; Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 151.

heykeli parçalanmıştı. Ardından, Ankara Orduevi karşısındaki Atatürk heykeli de 26 Haziran 1951’de Ticani tarikatından olan bir kişinin saldırısına uğradı²⁶⁶.

Atatürk heykellerine saldırıların devam etmesi²⁶⁷ bir heyecan dalgası yaratmıştı. Ülke çapında “Atatürk’e Bağlılık” mitingleri yapıldı. Basında bu saldırılarla ilgili yazılar çıkmaya başladı. Nadir Nadi “Artık Yeter” başlıklı yazısında: “İstiklal Savaşının büyük kahramanı, Türk İnkılâbının baş yaratıcısı, hürriyetlerimizin eşsiz temsilcisi Atatürk’e karşı bir müddettir girişilen tecavüz hareketleri son zamanlarda göze çarparcasına (göze çarpar da ne demek ?) yüreğimize bıçak saplanırcasına arttı. Birbirinden çok uzak yurt köşelerinde, birbirini belki hiç tanımayan, fakat hayret edilecek kadar birbirine benzeyen çember sakallı, karanlık suratlı birtakım adamlar rastladıkları büstlere saldırıyor, cezbeyle tutulmuş “meczip”lar halinde hırstan kan çanağına dönmüş gözleriyle etrafta donuk bakışlar atıyorlar”²⁶⁸ diyordu.

DP’nin tutumu bazı gerici güçleri harekete geçirerek, Atatürk’ün düşüncelerine karşı gösterdikleri saldırgan tutumu Atatürk’ün büst, heykel ve fotoğraflarına karşı da yönelteceklerdi. Bu noktada Demokrat Parti’nin aldığı en önemli karar 29 Mart 1951 tarihinde TBMM’ye sunulan “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı” olmuştur²⁶⁹. Tasarının 31 Temmuz 1951’de yürürlüğe girmesi Demokrat Parti’nin gerici fikirlere karşı aldığı önemli bir tavır olarak dönemin basın organlarında yer alacak, Atatürk’e karşı yapılan saldırılar ve DP’nin aldığı önlemler gazete sütunlarını uzun süre meşgul edecekti²⁷⁰.

Atatürk Kanunu ile ilgili yapılan meclis görüşmelerinde 14 Mayıs 1950 den, 1 Nisan 1951’e kadar geçen bir yıl içinde Atatürk’ün büst ve heykellerine 9, manevi şahsiyetine 5, fotoğrafına 1 olmak üzere toplam 15 saldırı olayının olduğu ve bunların hepsinin adalete teslim edildiği ifade edilmiştir²⁷¹.

Başbakan Menderes, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun sebebiyle TBMM’de yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “Muhterem arkadaşlar; Atatürk’ün

²⁶⁶ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye’de İslâm’ın..., s. 129.

²⁶⁷ Cumhuriyet; 4 Temmuz 1951.

²⁶⁸ Nadir Nadi Abaloğlu; Atatürk İlkeleri..., s. 67.

²⁶⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1951, 3/12698, Dosya: 71-1943, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 125.21.10.

²⁷⁰ Zafer; 30 Haziran 1951; Cumhuriyet; 28 Haziran 1951; Milliyet; 19 Nisan 1951.

²⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 7, 29.05.1951, s. 288-289.

manevi şahsiyetine ve manevi şahsiyetini temsil eden eserlerine yapılan tecavüzlere; son zamanlarda Hükümetin almış olduğu tedbirlerden ziyade belki böyle bir kanunun tedvinine teşebbüs edilmiş olmasının şayi olması mani olmuştur... Eğer dediğiniz gibi Atatürk'ün hatıraları, eserleri, başarıları bu memleket için büyük bir kıymet ifade ediyorsa ve onlara taarruz vaki olduğu takdirde millî vicdan bundan mustarip oluyorsa onu, bu gibi taarruzlardan masum kılmak icap eder”²⁷².

Yapılan görüşmelerden sonra Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun²⁷³ kabul edilen metni şu şekildedir. “Madde 1. “Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

Madde 2. Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır.

Madde 3. Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı cumhuriyet savcılıklarınca re'sen takibat yapılır.

Madde 4. Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 5. Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.”

Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanunun kabul edilmesinden sonra 1951 yılında 16 kişi, 1952 yılında 231 kişi, 1953 yılında 113 kişi, 1954 yılında 60 kişi, 1955 yılında 31 kişi, 1956 yılında 69 kişi, 1957 yılında 34 kişi yakalanarak haklarında dava açılmıştır²⁷⁴.

Kanunun uygulanışına örnek vermek gerekirse, Ankara, Kalecik Gököy halkından Cemalettin Benli hakkında Atatürk Kanunu uygulanmıştır. Suçu sabit görülen sanığa 10

²⁷² Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, (TBMM 1950-1960), Ankara 1992, s. 71,73.

²⁷³ Resmi Gazete Tarihi: 31.07.1951, Sayısı: 7872.

²⁷⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1957, Dosya: E2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 55.341.3.

ay ağır hapis cezası verilmiştir²⁷⁵. Yine 1952 yılında Atatürk'ün Gelibolu'daki heykeli kırılmış ve İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Derneği Başkanı, Başbakan Adnan Menderes'e telgraf çekmiş bu hareketi yapanların cezalandırılmalarını istemişti²⁷⁶.

Atatürk Hakkındaki Kanunun kabul edilmesi Atatürk büstlerine yönelik saldırıların önlenmesi, sağ ve sol akımlara karşı hürriyeti korumak için alınmış bir hukukî tedbir olmuştur²⁷⁷. Atatürk'ü Koruma Kanunu bu amaçla çıkarılmış hukuki tedbirlerden ilki olmuştur²⁷⁸. Yine DP iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra 5 Haziran 1950 tarih ve 3/11303 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet dairelerinde sadece Atatürk'ün portresinin asılı bulunması kararlaştırılmıştır²⁷⁹. "DP hiçbir zaman kendi varlığını da borçlu olduğu Kemalist devrimin kazanımlarına karşı çıkmamış, aksine rejim için tehdit oluşturabileceğine inandığı hareketlere tepki göstermiştir"²⁸⁰.

CHP zamanında başlayan Anıtkabir inşaatının tamamlanarak Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e nakledilmesi ve Atatürk Hakkındaki Kanunun kabul edilmesi DP'lilerin biçimsel Atatürkçülükten öteye gidememiş oldukları yönünde eleştiriler almalarını önleyememiştir²⁸¹.

2.2. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

2. 2. 1. CHP'nin Mallarının Hazineye Devredilmesi

14 Mayıs 1950 seçimleriyle oluşan çok partili demokratik düzende siyasi partilerin eşit koşullar içinde olmaları ve ayrıcalık taşımamaları önem kazanmıştır. Tek parti döneminde Devletle bütünleşmiş olan CHP'nin, bu yeni duruma uyum sağlaması

²⁷⁵ Milliyet; 19 Haziran 1952.

²⁷⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 2.7.1952, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.104.34.

²⁷⁷ Yeni İktidarın Çalışmaları..., s. 3.

²⁷⁸ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 64; Devam eden yıllarda 1952'de Necip Fazıl'a hapis cezası verilmesi, 1953'te Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılması, 1953'te İslâm Demokrat Partisi'nin kapatılması gibi tedbirler alınmıştı. H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 73-74.

²⁷⁹ Devlet dairelerinde sadece Atatürk'ün portresini asılı bulunmasını hakkındaki Bakanlar Kurulu kararına aykırı olarak Malatya Belediyesi'nin İnönü'nün resminin belediyede asılı kalmasını karara bağlaması nedeniyle 20 Şubat 1951'de Bakanlar Kurulunca feshedilmiştir. B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 20.2.1951-3/12498, Dosya: 76-1629, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 124.105.11.

²⁸⁰ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 56.

²⁸¹ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 129.

gerekmış, salt siyasi parti kimliğine döndürülmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır. 27 senelik tek parti döneminde CHP'ye hazineden birçok mal, mülk aktarımı olmuştu. Bu geniş varlığının siyasal mücadelede CHP'ye avantaj sağladığını ileri süren DP iktidarı CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallar ile paraların, hazineye devredilmesine karar vermiştir²⁸².

Maliye müfettişlerinin saptamalarına göre, CHP'nin edindiği malların % 93'ü ya da % 96'sı devlet bütçesinden veya kamu kuruluşlarından yapılan yardımlarla sağlanmıştır. Partinin "haksız olarak" edindiği mal varlığı ise 500 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Menderes'in açıkladığına göre, bunun 350 milyonu Halkevleri ve Halkodaları mallarının Hazineye gelir kaydedilmesi ile geri alınmıştır ve CHP'nin devlete ödemesi gereken daha 150 milyon borcu vardır. Bu para CHP'nin parçalanmaması için o sırada istenmemiştir, ama 1954 seçimlerine girerken gündeme getirilecektir²⁸³.

Bütün bu konular normal hukuk kuralları içinde çözümlenemediğinden kanunî düzenlemelere gidilmiştir. Mayıs 1953'de Demokrat Parti Grubu iki yüz elli imzalı bir önerge hazırlayarak CHP'nin mallarına dair bir tasarı hazırlanmasını istedi. Kanun teklifini Samet Ağaoğlu, Muammer Alakant, Halil Özyörük, Hamit Şevki İnce ve Akif Sarioğlu'ndan oluşan bir komisyon hazırladı. Meclis grubunda kanunun esasına yönelik önemli itirazlar geldi. Kanunun, zaman bakımından geç kalmış olduğunu ileri sürenler bulunmaktaydı. DP gecikmenin mantıklı açıklamasını yapmakta zorlanıyordu Yapılan tartışmaların sonunda kanunun grup teklifi olarak verilmesi kararlaştırıldı²⁸⁴.

CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun²⁸⁵ adıyla hazırlanan ve CHP'nin iktidar yıllarında usulsüz olarak mal mülk edindiğini ve bu sebeple CHP'ye ait tüm malların hazineye devredilmesi gerektiğini belirten bu tasarı Meclis'te büyük tartışmalara yol açmıştır²⁸⁶.

²⁸² Mete Tuncay; "Siyasal Tarih (1950-1960)", Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 179.

²⁸³ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 82.

²⁸⁴ Rıfki Salim Burçak; On Yılın..., s. 176.

²⁸⁵ Meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 24, 21 Temmuz 1953, s. 935-975. Ayrıca kanunun eleştirisi için bkz. Esat Arsebük; "CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4, s. 426-432.

²⁸⁶ Bu tartışmaların CHP'nin İş Bankasındaki hisseleriyle ilgili olduğuna dair farklı bir bakış açısı için bkz. Mustafa Ünal, Nuh Gönültaş; "Bu İş Karışık", Aksiyon, S. 11, 18.02.1995

CHP Genel Başkanı İnönü, tasarı hakkında çok ağır bir konuşma yaptı. Yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Bu kanun tasarısı, ruhu ile metni ile her türlü usulü ile anayasaya aykırıdır. Bu tasarı hukuk prensiplerine, insan haklarına, cumhuriyetin itibarına kastetmek hareketidir. Bu kanun tasarısı iktidar başında bulunanların Büyük Millet Meclisine karşı bir zorlama teşebbüsüdür. Bu hareketin, devletin devamı ve istikrar konusunda vahim mahzurlarını tahmin etmek güç değildir. Vasiyet ve tesis hakları iptal edilmektedir”²⁸⁷.

CHP’nin devlet mallarını vaktiyle kendi kasasına aktardığı, ancak bu konunun hukuk kuralları çerçevesinde çözülmesi, yoksa meselenin yasama meclisi yoluyla çözülmemesi gerektiği şeklinde görüşler de vardı²⁸⁸.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar aslında haksız edinilen malların hazineye devrini önlemek istemiştir. Ancak parti içinde hava o kadar sertleşmiştir ki bunu önleyememiştir²⁸⁹. Hazırlanan tasarının kanunlaşmasından sonra üniversite hocaları ve öğrencileri ile Ankara Barosu’na bağlı avukatlar bu kanunu protesto etmiştir. Yapılan protestolara rağmen kanun Celal Bayar tarafından ertesi gün bekletilmeksizin imzalanmıştır²⁹⁰. Kanununun yürürlüğe girmesi ile CHP Merkez binası hazine malı olmuş ve Atatürk müzesi haline getirileceği açıklanmıştır²⁹¹.

CHP, partinin kurucusu Atatürk tarafından vasiyet edilen malvarlıklarının ve milletvekillerinin maaşlarından yaptıkları bağışların, aidatların, partinin özel hukuk tüzel kişisi olarak elde ettikleri gelirlerin elinden alınmasına anayasaya aykırı olduğunu düşünerek dava açmıştır²⁹².

<http://www.aksion.com.tr/detaylar.do?load=detay&link=565> (Erişim Tarihi: 17.08.2009).

²⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 132.

²⁸⁸ Nadir Nadi Abalıoğlu; Atatürk İlkeleri..., s. 147-148.

²⁸⁹ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 144.

²⁹⁰ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 126-127.

²⁹¹ Cumhuriyet; 13 Aralık 1950.

²⁹² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.12.1953, Dosya: C1, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 43.253.8. 1960 darbesinden sonra İsmet Paşa başkanlığındaki CHP, 6195 sayılı Kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi’ne dava açar ve 11.10.1963 gün ve 963/124 sayılı Anayasa Mahkemesi kararıyla 6195 sayılı kanun iptal edilir. Mahkeme kararı için bkz.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-243.htm> (Erişim tarihi: 07.09.2009).

2. 2. 2. 5830 Sayılı Yasanın Kabulü ve Halkevlerin Kapatılması

1930'lerden sonra Cumhuriyet devrimlerini halka daha iyi anlatmak, benimsetmek ve korumak ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu amaçla, İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan ve o zamana kadar önemli siyasal ve kültürel hizmetler yapmış Türk Ocakları kaldırılarak halkevlerine dönüştürülmüştür. Türklerin kültürel birliğini ve uygarlıkta yücelmesini amaçlayan Türk Ocakları, Atatürk'ün isteği üzerine 10 Nisan 1931 de yaptığı olağanüstü kurultayda, oybirliği ile ve sahip olduğu tüm hakları ile CHP'ye katılmış ve 19 Şubat 1932'de Halkevleri adını almıştır²⁹³.

Halkevleri, Atatürk'ün giriştiği kültür devriminin önemli halkalarından biri olmuştur. Atatürk devrimlerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi için kurulmuştur. Çok amaçlı olan bu kuruluşun temel fonksiyonu; Atatürk ilke ve inkılâplarının halka benimsetilmesidir. Cumhuriyet ilkeleri ile CHP'nin görüşlerinin de yayılması amaç edinilmiştir²⁹⁴.

Halkevleri, CHP Genel Yönetim Kurulunca hazırlanan talimatname ile kurulmuş ve yönetilmişlerdi. Özel bir kanun ile kurulmadıkları için, o tarihlerdeki yasalara göre kurulmuş dernek, şirket, tesis ya da vakıflarla kanunî benzerlikleri yoktu. Yasada tarifi yapılan bir kimliğe sahip olmadıkları için, doğrudan doğruya bağış ve ödenti toplayamamışlar ve mülk edinememişlerdi. Tüm yardımlar ve akçalı katkılar CHP kanalıyla gelmiş ve taşınmazlar da CHP adına kaydedilmişti²⁹⁵.

Halkevleri, çok partili yaşama geçilmesinden itibaren tartışma konusu olmuştur. Yönetimleri tamamen CHP tarafından üstlenilmiştir. Halkevlerinin para işleri Parti tarafından ve genel bütçeden karşılanmıştır. Parti ve Devlet örgütünün iç içe geçtiği tek parti yönetiminde bu durum fazla göze batmamıştır. Fakat vatandaşın verdiği vergilerle oluşturulmuş bu kurumun, demokratik bir ortamda, bir partinin yönetiminde kalmasının da sakıncaları ortadadır. CHP'de bu düşünce ortaya çıkınca 1947 yılında Halkevlerine

²⁹³ Halkevlerinin kuruluş, gelişme ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 72-90.

²⁹⁴ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 323.

²⁹⁵ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 107.

ayrı bir hükmi şahsiyet kazandırsalar da, parti ve halkevleri içi içe bulunmaya devam etmişlerdir²⁹⁶.

1946'da 4521 olan halkevleri ve halk odalarının sayısı, 1950'de 4800 halkevi ve halk odasına ulaşmıştı²⁹⁷. Bu kurumların o dönemde CHP il başkanı da sayılan valiler olmak üzere kamu görevlilerince desteklenmesi ve CHP'ye halkevlerinde kullanılmak için bütçeden yardım aktarılması giderek artan eleştirilere sebep olmuştur²⁹⁸.

Her ne kadar meclisteki görüşmelerde iktidar milletvekilleri halkevleri ve halkodalarını kapatmayacaklarını, kurumlaştırarak gerçek sahibi olan millete iade edeceklerini söylemişlerse de, Başbakan Menderes, 1932 Şubatında CHP milletvekili olarak Aydın Halkevi'ni açarken övgüler düzdüğü bu kuruluşa, 1951'de faşist bir kurum nitelemesi yapmış ve şunları söylemiştir: “Halkevleri, halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin ürünü olsa gerektir. Bunlar toplumsal bünyemiz içinde tamamıyla abes, boş, geri ve yabancı organ halindedirler”²⁹⁹.

Başbakanın bu sözleri, 5830 sayılı bu yasanın amacının sadece siyasi bir linç girişimi olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir kültür kırımına yol açarak, Atatürk'ün özenle yaygınlaştırmaya çalıştığı bu halk eğitim merkezlerini ortadan kaldırmak olduğunu göstermiştir. Bir kanunî kimliğe sahip olamama durumu, 5830 sayılı kanunun TBMM'de görüşülmesi sırasında Demokrat Parti için büyük bir koz olmuş, CHP'yi oldukça zor duruma düşürmüştür. DP'liler Halkevlerinin komünist propagandası yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. Halkevlerinin genel ve katma bütçelerden yapılan yardımların CHP kanalından geçtiği vurgulanarak, CHP'yi yasadışı işler yapmakla ya da buna alet olmakla suçlamışlardır³⁰⁰.

Halkevleri dergilerinin son sayılarının hepsi Mayıs 1950 tarihlidir. Halkevleri çalışmalarını resmen durduran 5830 sayılı kanun ise bu tarihten 1 yıl sonra, Refik Şevket İnce ve arkadaşlarının teklifi ile 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda TBMM'ce kabul edilmiş ve 3 gün sonra da 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun metninde “kapatma” kelimesi kullanılmamakla

²⁹⁶ Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den..., s. 43.

²⁹⁷ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 324.

²⁹⁸ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 90.

²⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantiği..., s. 184, 234.

³⁰⁰ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 323-324.

birlikte tüm mal varlığı alınmış, bir kısmı tekrar kurulan Türk Ocaklarına verilmiş, diğerleri de hazineye mal edilmiştir. Cumhuriyetin 19 yılını aydınlatacak tüm arşiv belgeleri ve sayısı 600.000’ni aşan kitap, dergi, film, plak, vb. malzeme dağılmış veya kaybolmuştur. Kemal Karpaz’a göre “Halkevlerinin kapatılması ile halkın sosyal gelişmesini hedef tutan çok faydalı bir devrime son verilmiştir”³⁰¹. Devlete intikal ettirilen halkevleri binalarının bazıları çeşitli kurumlara tahsis edilmiştir³⁰².

2. 2. 3. Kırşehir’in İlçe Yapılması

1954 Genel Seçimler 2 Mayıs günü, sakin bir havada yapıldı. Yapılan oylama sonucunda toplam; 10.262.063 seçmenden 9.095.617’sinin, 43.174 sandıkta oy kullandığı, seçimlerde; DP’nin oyların 1.000.000 dolayında arttırarak; oylarını %55.22’den %58.42’ye çıkarmıştı; CHP’nin oyları ise %39.59’dan %35.11’e düşmüştü. Alınan bu sonuçlara göre DP toplam 541 milletvekilliğinden 503’ünü, CHP 31’ini, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5’ini, Bağımsızlar da 2’sini almışlardır³⁰³. 1954 seçimlerinde CHP Malatya, Konya ve Sinop’ta, CMP ise sadece Kırşehir de çoğunluğu sağlayabilmiş diğer illerde ise DP kazanmıştır. Yeni bakanlar kurulunu oluşturan DP’nin politikalarının eleştirilmesine karşı sertleştiği bir dönem başlamıştı. Sertleşen bu politika çerçevesinde Malatya ikiye bölünerek Adıyaman ili oluşturuldu. CMP’ye oy veren seçmen cezalandırılarak Kırşehir ili ilçe³⁰⁴ yapılmıştır³⁰⁵.

Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinden önce 14 Haziran 1954 tarihli kanun ile Malatya iline bağlı Adıyaman ilçesi il haline getirilmişti. Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinde söz alan Osman Bölükbaşı Kırşehir’e yapılan muameleyi “bir intikam hissinin ifadesi ve Türk milletine karşı büyük bir tehditte bulunmaktadır. Reyini bir muhalif parti lehine kullanan bir vilayet iptidai devirlerde olduğu gibi toptan cezalandırılmak yoluna gidilecek olursa bu memlekette seçim emniyetinden rey serbestîsinden bahsedilemez. Her vilayet, her kaza, her nahiye eğer iktidarın hoşuna gidecek şekilde hareket etmezse

³⁰¹ Kemal Karpaz; Türk Demokrasi..., s. 324.

³⁰² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 8.11.1951, Dosya: 76-2024, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 27.81.19.

³⁰³ Ayın Tarihi, Mayıs 1954, S. 30, s. 246; Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 258-259.

³⁰⁴ Kırşehir’in ilçe yapılması halkın siyasal inançlarından dolayı cezalandırılması suçlamasıyla Yassıada duruşmalarında Anayasanın İhlali Davasının itham maddelerinden birisi olmuştur.

³⁰⁵ Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 343; Mete Tuncay; “Siyasal Tarih..., s. 181; Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den..., s. 63; Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 111.

aynı akıbet başımıza gelebilir diyecektir. Bu yolu tutan iktidar bu memlekette demokrat vasfını taşımaya layık değildir”³⁰⁶ demiştir.

Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinde Meclis görüşmelerini izleyen Altan Öymen olayların gelişimini şu şekilde anlatmıştır. “...Genel olarak iktisadî sebepler ileri sürüyorlardı. Kırşehir’in değil, Nevşehir’in il olması gerektiğini söylüyorlardı ki... Yani Kırşehir ileri bir il olmadığını şundan göstermiştir: Memleketin çok büyük bir kısmı DP’ye oy verirken bunlar Bölükbaşı’nın partisine oy vermişlerdi. Bu da bir ilerçilik alameti değildir anlamında laflar söylüyorlardı. Yani böylece endirekt yolla öteki illerin halkını da ikaz etmiş oluyorlardı. Siz siz olun, sakın bir daha başka partilere oy vermeyin gibi...”³⁰⁷

Yapılan eleştirileri Adnan Menderes, “Eğer Kırşehir’in kaza olması bir facia ve bir mağduriyet ise, 500 tane Türk kazasını vilayet merkezi yapmamak suretiyle bu kaza merkezlerinde de bu faciayı idame ediyorsunuz”³⁰⁸ diyerek savunmuştur. Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi hakkındaki kanunun Kırşehir’de yapılan genel seçimlerin kaybedilmesinin hemen arkasından yapılmış olması, CMP’nin seçim bölgesini hedef alması ve muhalefeti tasfiye etmek istemesi bakımından hem iktidar-muhalefet ilişkilerini hem de genel siyasî havayı bozmuştur. DP’nin yaptığı bu hata muhalefete karşı gösterdiği müsamahasızlıktan ve fikir ayrılıklarından doğmuştur³⁰⁹.

Üç yıl aradan sonra 12 Haziran 1957 günü DP iktidarı, TBMM’de kabul edilen bir kanun ile Kırşehir’in yeniden il olmasını sağladı. Kırşehir yeniden il haline getirilmesi ile DP, Kırşehir seçmenlerinin CMP’den ayrılmalarını ve kendisine oy vermesini amaçlamıştı³¹⁰.

Kırşehir’in yeniden il yapılması görüşmelerinde söz alan Osman Bölükbaşı şunları söylemiştir. “Kırşehir’in siyasî sebeplerle kaza haline getirildiği kanaati amme vicdanında bir kaziye-i muhkeme olarak yerleşmiştir. Vatandaşların siyasî kanaatlerinden dolayı toptan cezalandırılması aynı zamanda demokratik rejimi red ve inkâr manasına gelen bir hareket olarak siyasî huzur ve emniyeti kökünden ihlâl etmiş

³⁰⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, C. 1, 30 Haziran 1954, s. 343-344.

³⁰⁷ Mehmet Ali Birand; Can Dünder; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 75.

³⁰⁸ Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan..., s. 197.

³⁰⁹ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 31.

³¹⁰ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 194.

ve vicdanlarda kapanmaz bir yara açmıştır... Kırşehir'i tekrar il haline getirirken birtakım siyasî endişe ve hesaplarla hareket ederseniz bu vebalinizi yeni bir veballe ağırlaştırmış olursunuz"³¹¹.

Kırşehir'in yeniden il yapılmasına ilişkin kanun teklifinin yapılması ile ilgili mecliste yapılan görüşmelerde söz alan İsmet İnönü de Kırşehir'in ilçe yapılmasının ilkel bir zihniyet olarak, seçim yüzünden vatandaşa hiddet gösterme olduğunu belirtmiştir³¹².

2. 2. 4. İnönü'nün Yurtiçi Gezileri ve Meydana Gelen Olaylar

2. 2. 4. 1. Balıkesir Gezisi

İnönü geniş bir yurt gezisine çıkmıştı. Ege gezisi tam bir tedirginlik içerisinde başladı. Hele 7 Ekim 1952'de Balıkesir'e ziyareti esnasında şehrin Valisi İnönü'yü şehre girmeden karşılayarak Balıkesir'e girmemesi ricasında bulundu. Bunun üzerine İnönü Balıkesir'e gitmeden Bursa'ya döndü. CHP yayınladığı tebliğde "Birkaç günden beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir'de azami haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkânsız bir hale geldi. Hükümetten, hakkımız olan kanunî himayeyi göremedik. Büyük bir tertibe maruz bulunduğumuz anlaşılıyor. Bu şartlar altında seyahatimi, şimdilik kestim"³¹³ ifadelerine yer verildi.

2. 2. 4. 2. Uşak Olayları

CHP, Ege illerini kapsayan propaganda seferini 29 Nisan 1959'da Uşak'tan başlattı. Uşak, İnönü'nün Yunan Başkomutanı Trikopis'i esir ettiği şehirdi. İnönü Uşak'a hareket etmeden Ankara garında olaylar başlamıştı³¹⁴.

CHP lideri İnönü'nün Uşak ziyareti nedeniyle ilçelere giden yollar kesilmiş, il merkezine büyük ölçüde jandarma ve polis kuvveti sevk edilmiştir. Belediye

³¹¹ Milliyet; 29 Mayıs 1957; Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 344.

³¹² İsmet İnönü'nün TBMM'deki..., s. 224.

³¹³ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 118-119.

³¹⁴ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 225.

hoparlöründen de İnönü'yü karşılamaya gitmeleri halinde haklarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet etmekten işlem yapılacağı duyurulmuştur³¹⁵.

CHP'liler, DP İl Binası'nın önünden geçerken, İl başkanı Eşref Ögüt elindeki çay bardağını İnönü'nün aracına doğru fırlatmış ve bir gazetecinin başına çarpıp yaralamış³¹⁶ ve olaylar başlamış oldu. İki partinin taraftarları arasında başlayan kavgada DP İl Binası tahrip edildi. CHP grubu, ertesi sabah Manisa'ya hareket etmek üzere Uşak Garı'na geldiğinde bu kez DP'li bir grup kafileye saldırdı. Bu arada atılan taşlardan biri İsmet İnönü'nün başına isabet etmişti³¹⁷. DP ve CHP atılan taşın kendileri tarafından atılmadığını ileri sürerek karşı tarafı yıpratmak istemişlerdir³¹⁸.

Uşak'tan Manisa'ya hareket eden İnönü sert bir konuşma yaparak bu olayları eleştirdi. İnönü, "Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine haçlılar suçlaması ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımızın hizmetleri uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek şerefli ve son mükâfatı saymaktayız" demişti³¹⁹.

Resmi beyanlar, meydana gelen olayları "muhalefete karşı halkın galeyana gelmesi" diye tarif etmiştir. Uşak'ta yapılan saldırının DP yöneticilerini ümitlendirdiği, sonucun başarı sayıldığı doğabilecek vahim sonuçların önemsenmediği anlaşılmaktaydı³²⁰.

İnönü, Ege bölgesinde yaptığı geziden sonra İstanbul'a Topkapı surlarından muzaffer bir komutan edasıyla girmek istedi. Fakat iktidar ve muhalefet partilerinin taraftarları yolun her iki tarafına yığılmışlardı. CHP taraftarlarının "yaşa, varol" nidaları üzerine karşı tarafın İnönü'nün arabasına hücum etmesi ile büyük bir arbede çıkmıştır³²¹.

³¹⁵ Milliyet; 29 Nisan 1959.

³¹⁶ Akşam; 1 Mayıs 1959.

³¹⁷ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 373.

³¹⁸ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 117.

³¹⁹ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 374; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 226.

³²⁰ Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 371.

³²¹ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 118.

Orada tesadüfen bulunan bir binbaşının yakındaki bir askeri birliği harekete geçirerek saldırgan gruba müdahalesi ile İnönü'nün arabasına yol açılmıştır. Bu müdahale olmasaydı yakın tarihimizde kanlı bir sahne yaşanmış olabilirdi³²².

2. 2. 4. 3. Konya Olayları

1960 yılının Şubat ayında İnönü'nün Konya gezisi de olaylı geçti. İnönü'yü karşılamaya gelenler ile polis arasında çatışmalar meydana geldi. Polis ve Jandarma kalabalığı dağıtmak için kırbaç ve gaz bombası kullandı³²³.

Bu kavga ortamı yöneticilerden halka kadar herkeste bir alışkanlık haline gelmeye başlamıştı. 1960 Martında Güney Kore'de seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla meydana gelen öğrenci olaylarının basın tarafından halka duyurulmuş olması da halkı geren bir atmosfere sebep olmaktadır³²⁴.

2. 2. 4. 4. Kayseri Yeşilhisar Olayları

İnönü'nün olaylı gezilerinin en önemlisi, 1960 Mart'ında Kayseri gezisi esnasında olmuştur. Bu gezinin yapılmasına da sebep olan bazı olaylar meydana gelmişti. Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinin Tarım Kredi Kooperatifi'nde yapılan seçimi CHP'lilerin kazanmasıyla CHP ilçe başkanı ile DP'li belediye başkanı arasındaki tartışma çıkmış, birbirlerine silah çekmelerine kadar gitmiş ve iki taraf mahkemelik olmuştu. 23 Mart'ta Kayseri Ağır Ceza Mahkemesinde bu konunun davası vardı. CHP Yeşilhisar olaylarını kendi açısından soruşturmak için bir heyet gönderdi. İnönü'de daha önce belirlendiği gibi 3 Nisan'da yapılacak Kayseri İl Kongresine katılmak için buraya hareket etti³²⁵.

Kayseri'ye 32 km mesafedeki Himmetdede İstasyonuna gelindiğinde İnönü'nün treni durdurulmuştur. Kayseri vali yardımcısı, il jandarma komutanı ile birlikte, İnönü'nün

³²² Sevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 375.

³²³ Cem Eroğul; Demokrat Parti Tarihi..., s. 231; Cumhuriyet; 8 Şubat 1960.

³²⁴ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., 1998, s. 231

³²⁵ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 386; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 232; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 138.

yanına gelmişler ve geri dönmesini istemişlerdir. İnönü bu teklifi kabul etmemiştir³²⁶. Bu arada olay yerinde görevli subaylar, İnönü'ye saygı göstermişlerdir. Askerlerin İnönü'ye gösterdiği ilginin de etkisiyle, CHP kafilesinin Kayseri'ye girmesine izin verilmiş ve saat 17.20'de Kayseri Garında büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır³²⁷.

Cumhuriyet gazetesine göre İnönü'nün Kayseri'ye girişi hadiseli oldu; Kayseri içindeki bütün yollar asker ve polis kuvvetleri tarafından kesilmişti; buna rağmen halk kordonu yardı, ancak İsmet İnönü'nün il merkezi balkonuna çıkıp yavaş yavaş dağılmaları hususunda uyarması üzerine halk olaysız olarak dağılmıştır³²⁸.

İnönü, Kayseri il kongresinde konuşma yaptıktan sonra dönüşte Yeşilhisar'a gitmesine izin verilmedi. İnönü'nün, "gideceğim" diye ısrar etmesi üzerine Yeşilhisar yolu barikatlarla çevrildi. İnönü, arabasından inerek bu barikatı aşmıştır³²⁹. Barikatın yanına gelince askerler yol açarak selam duruşuna geçmişlerdir. İsmet Paşa sessizce askerlerin arasından geçmiştir. İncesu'ya varınca Binbaşı Çetiner'e sordu: "Ateş et emri verecek misin?" Binbaşı Çetiner, "Ne münasebet Paşam! Size ateş ettirmektense, kendime ateş edip intiharı tercih ederim" demişti³³⁰.

Askerin İnönü'nün geçmesine izin vermiş olması Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tarafını göstermesi olarak değerlendirilmiştir. Kayseri Yeşilhisar olayları gerek Bayar'ı, gerekse de DP hükümetini telaşa düşürmüştür. Ancak ne yapılması gerektiği konusunda fikir birliğine varamamışlardır³³¹.

2. Ordu Komutanı ve 5. Yurtiçi Doğu Bölge Komutanı'nın emirleri üzerine İsmet Paşa'nın yolunun kesilmiş olması üzerine komutanlarından bu yönde talimat alan Selahattin Çetiner ve Kayseri'de görevli Osman Özçolak isimli albaylar istifa etmişlerdir³³². Bu istifalar Kayseri olaylarının orduda derin izler bıraktığını ve DP aleyhine bir havanın oluştuğunu göstermekteydi³³³.

³²⁶ Akşam; 3 Nisan 1960.

³²⁷ Milliyet; 03 Nisan 1960; Tefik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 75.

³²⁸ Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 383.

³²⁹ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 222-223.

³³⁰ Metin Tokar; Demokrasiden Darbeye..., s. 318; Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 388-389.

³³¹ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 140-142.

³³² Ümit Özdağ; Menderes Dönemi ..., s. 141.

³³³ Rıfkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 647.

İktidar ile muhalefet arasında bardağı taşıran olay olarak nitelendirilen Kayseri Olayları için Milliyet gazetesinde: “...Sonun başlangıcını tayin eden olaylardır. Bundan sonra olanlar, artık düşeceği aşikâr olan bir iktidarın kader anını geciktirmek için giriştiği umutsuz birtakım debelenmelerden ibarettir” görüşü ile birlikte 7 Nisan 1960 tarihli DP Grup toplantısında Bahadır Dülger’in “...İsmet Paşa ölür, leşi ortada kalır. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım. Fakat daha acil tedbirler ne olur? Benim aklıma gelen şu: Hadise merkezde biz Halk Partisi’nin merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavırıyoruz demektir” denilmiştir³³⁴. Artık iktidar ile muhalefet arasında iplerin tamamen kopmuş olduğu, ülkenin gidişatının iki parti arasındaki çekişmelerle gölgelendiği görülmekteydi.

Menderes, Bayar’a olaylarla ilgili 28 Mart 1960’ta yazdığı mektupta; Yeşilhisar’da meydana gelen olayların tamamen CHP’lilerin başının altından çıktığını belirtmiştir. Menderes mektubunda, CHP’lileri ihtilal çıkırtkanlığı yapmakla suçlamıştır. Olayların boşuna büyütüldüğünü belirten Menderes aslında olayların küçük çaplı olduğunu belirtmiştir³³⁵.

CHP grubu Kayseri olaylarını görüşmek için parti grubunu toplamış görüşmelerden sonra şu tebliği yayınlamıştır. “Büyük vatandaş çoğunluğunun günden güne artan güvensizliği ve hoşnutsuzluğu karşısında seçim kazanamayacaklarını ve iktidarda kalamayacaklarını anlamış görünen DP idarecileri sevgi ve güvenini kaybettikleri milleti baskı yolu ile sindirmek ve yıldırım gibi boş bir hevese kapılmışlardır... Kayseri hadiseleri CHP’nin kuvvetini ve büyük Türk milletinin demokrasiye liyakati olduğu kadar DP idarecilerine hâkim olan zihniyetin artık memleketimiz için ne kadar büyük zararlar taşıdığını da hiç şüpheyeye yer vermeyecek bir açıklıkla bir kere daha meydana çıkarmıştır”³³⁶.

Kayseri olaylarında ordu ilk kez tavrını ortaya koymuştur. TSK mensupları kendilerine verilen görevi yerine getirmeyerek, İsmet İnönü tarafında olduklarını hal ve hareketleri ile belli etmişlerdir. Ordu mensuplarının bu hareketleri, DP yöneticilerini tedirgin

³³⁴ Milliyet; 18 Eylül 1961.

³³⁵ Ümit Özdağ; Menderes Dönemi..., s. 139.

³³⁶ Milliyet; 06 Nisan 1960.

etmiştir ve İnönü'nün ordu ile ortaklaşa bir ihtilal hazırlığı içerisinde olduğunu düşünmeye başlamışlardır³³⁷. 3 Mayıs 1960'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Mili Savunma Bakanına yazdığı mektupta Kayseri olayları hakkındaki tespiti ise şu şekildedir. “Muhterem Vekilim, şu hakikati kabul etmek lazımdır ki; Kayseri hadiseleri ile başlayıp, son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar, vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır”³³⁸.

Kayseri ve Yeşilhisar Olaylarıyla ilgili olarak yurdun çeşitli şehirlerinden bu olayları kınayan telgraflar çekilmiştir. Örnek vermek gerekirse İncesu CHP İdare Kurulu: “Sayın İnönü'nün binmiş olduğu mototrenin üç saat Himmetdede'de ve on saatte İncesu'da yolların kesilerek alıkonulması bütün vatandaşlar arasında derin üzüntü yaratmıştır. Tekerrürüne meydan verilmemesi temennisiyle bu müessif hadiseleri halkımız adına protesto ederiz. Saygılarımızla Başbakan Adnan Menderese, CHP Genel Merkezine ve Ulus Gazetesi Yazı işleri Müdürlüğüne arz edilmiştir”³³⁹ şeklinde telgraf çekmiştir.

2. 2. 5. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri

2. 2. 5. 1. Tahkikat Komisyonunun Oluşturulması

Kayseri ve Yeşilhisar'da meydana gelen olaylar ve İnönü'nün mülkî amirleri dinlemeyerek yaptığı faaliyetler hükümette gerginliğe sebep oldu. İç politikadaki durumu görüşmek ve gerekli tedbirleri almak üzere 7 Nisan'da DP grubu bir toplantı yaptı. Toplantı sonunda muhalefetin iktidarı kanun dışı yollarla yıkmaya çalıştığı bu nedenle sert önlemler alınması gerektiği kararı verildi³⁴⁰.

Samet Ağaoğlu'na göre “Ortada yalnız Demokrat Parti'yi değil, Türk devletini çökertmek ister gibi gözüken işaretler var. Gizli dudaklar halkın her mahallede yaratılmış milyonlar eliyle soyulduğunu, bakanların bu milyonlarla ortak olduğunu,

³³⁷ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 110.

³³⁸ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 426; Ümit Özdağ; Menderes Dönemi..., s. 163.

³³⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 1.7.1960, Dosya: C1, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 43.255.1.

³⁴⁰ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 121.

Türk ordusunun kapitalist Amerika'nın emrine verildiğini fısıldayanlar var. İşte meşhur Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına varan yol böylece açıldı"³⁴¹.

DP, kaybettiği otoritesini yeniden kazanmak için birtakım tedbirleri uygulamaya koymaya başladı. DP meclis grubunun 12-15 Nisan 1960 tarihinde yapılan iki toplantıda, 15 kişilik bir meclis tahkikat komisyonunun kurulması istenmişti. DP Denizli milletvekili Baha Akşit ve Bursa milletvekili Mazlum Kayalar tarafından verilen bu komisyonun kurulması yönündeki önerge oybirliği ile kabul edildi³⁴². Tahkikat komisyonun kurulmasıyla ilgili yapılan bu grup toplantısı oldukça hararetli geçti. Yapılan toplantıda CHP'yi komünist faaliyetler yapmakla suçlayıp, komisyondan başka, özel mahkemelerin kurulmasını isteyenler olduğu kadar, Hükümetin çıkarılan kanunları tek taraflı kullanmasını ve muhalefet üzerinde gereksiz baskı politikaları uygulamasını eleştirenler de olmuştur³⁴³.

Bu tasarıda; DP'nin iktidara halk tarafından getirildiğini ve iki seçimdir de onu iktidarda tuttuğunu ve artık halkın tek parti dönemindeki baskıyı yaşamak istemediğinden dolayı, DP'ye büyük ilgi gösterdiği belirtilmiştir. CHP ise, halkın kendisini tasfiye ettiğini kabul etmek istememektedir. Seçimle başa gelemeyeceğini anlayan CHP'liler ülkeyi karışıklık ve gayri meşru yollara sokarak iktidarı yeniden elde etmeye çalışmaktadırlar. Mevcut hükümetin tüm ihtarlarına rağmen, CHP'liler bu yanlış yoldan dönmemişlerdir. CHP'nin bu kanun dışı eylemleri ve yıkıcı faaliyetleri, bir kısım basın tarafından da destek görmektedir. Muhalefet ve basın, orduyu ve ülkeyi oluşturan diğer kurumları DP hükümeti aleyhine kışkırtmaktadır.

Samet Ağaoğlu'na göre, "Bunun en demokratik yolu da Anayasa'da gösteriliyor: Meclis Tahkikatı! Olaylara Meclis el koyarak varacağı neticelere göre kararlara gidilecektir. Tahkikat Komisyonu kurulduktan sonra yetkilerinin arttırılması gerektiği görüldü. Bu düşüncelerle yine çok meşhur Salahiyetler Kanunu, büyük gürültü ve kavgalar arasında kabul edildi ve Menderes için de, Parti için de kaderin kör düğümü böylece bağlandı"³⁴⁴.

³⁴¹ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 152.

³⁴² Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 234.

³⁴³ Rıfki Salim Burçak; On Yılın..., s. 655, 656.

³⁴⁴ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 152-153.

Teklifin gerekçesinde; “TBMM’ye bildirmek üzere Dâhili Nizamnamenin 177. maddesi hükümlerine göre 15 kişilik tahkikat encümeni kurulmasını; bu encümenin TBMM’den veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dâhili Nizamnamenin 16. babında yer almış bütün salahiyetlerle teçhiz olunmasını; tahkikatın selametle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devam müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye’deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasını ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz” denilmiştir³⁴⁵.

İnönü’nün, bu önergeye mukavemeti çok sert oldu. Böyle bir merciin hem davacı hem yargıç hem de tatbikatçı olamayacağını, memleketin tek partili devreyi çoktan geride bıraktığını sert sözlerle ifade etmiş, ancak kanun meclisten geçer. İnönü, meclis kürsüsünden yaptığı bu sert konuşmada, DP hükümeti baskı rejimine devam eder ve insan haklarını tanımazsa, ihtilalin kaçınılmaz olacağını, ihtilalı ordunun gerçekleştireceğini belirtmiştir ve hükümetin baskıya devam etmesi halinde onları kendisinin bile kurtaramayacağını belirtmiştir. İnönü bu konuşmasını “şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır” diyerek bitirmiştir³⁴⁶.

Tahkikat Komisyonu aşağıdaki şahıslardan oluşturuldu. Başkan Hamdi Sancar, Üyeler: Ekrem Anıt, Hilmi Dura, Kemal Özer, Turan Bahadır, Kemal Biberoğlu, Nüzhet Ulusoy, Selami Dinçer, Said Bilgiç, Nusret Kirişoğlu, Vacit Asena, Necmettin Önder, Bahadır Dülger, Himmet Ölçmen, Osman Kavuncu³⁴⁷.

Tahkikat Komisyonu’nun kurulma amacı; DP yönetimine karşı olan kurumları susturmak ve bu kurumların faaliyetlerini kontrol altına almaktır. Göreve başlayan meclis tahkikat komisyonu derhal üç yasak çıkardı. Buna göre; siyasi partilerin, yeni örgüt kurmaları, siyasi faaliyete girişmeleri ve basının Tahkikat Komisyonu’nun faaliyetleri ile ilgili bütün olumsuz yayınları yasaklanmıştır. İsmet İnönü’nün meclis kürsüsünden yaptığı konuşmaya yayın yasağı getirilmiştir³⁴⁸.

³⁴⁵ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 144-148.

³⁴⁶ İsmet İnönü’nün TBMM’deki..., s. 295-300; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 236

³⁴⁷ Rıfık Salim Burçak; On Yılın..., s. 655; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 151.

³⁴⁸ Zafer; 19 Nisan 1960. Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den..., s. 75.

Meclis Tahkikat Komisyonu³⁴⁹ kurulduktan sonra, bu komisyonun rahat çalışabilmesi için görev ve yetkilerini belirleyen kanun çıkarılmıştır³⁵⁰. Bu kanununa göre; Tahkikat Komisyonu üyeleri, Cumhuriyet savcısına, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askeri hâkimlere tanınan bütün hak ve yetkilere sahip olmuştur. Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını engelleyen her türlü yayın yasaklanmış, bu yasaklara uymayan gazeteciler cezaya tabi tutulmuştur. Komisyon gerekli gördüğü her türlü evrak ve vesikaya el koymuş, aleyhteki bütün siyasi faaliyetleri yasaklamıştır. Tahkikat Komisyonu'nun kararlarına itiraz edenler, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca komisyonun çalışmaları gizli tutularak komisyon üyeleri faaliyetlerinden dolayı sorgulanmadılar³⁵¹.

Başbakan Adnan Menderes, Tahkikat Komisyonunun 3 ay olarak öngörülen vazifesini tamamladığını bundan sonraki çalışmaların sadece dosya üzerinden yapılacağını belirterek şunları söylemiştir. “Bundan takriben bir ay evvel kurulmuş olan Meclis Tahkikat Komisyonu bugün vazifesini bitirmiş bulunuyor. Dosyalar üzerinde çalışarak raporun tanzimi mesaisiyle meşgul olacaktır. Demek oluyor ki Meclis dışındaki tahkikata müteallik çalışmaları sona ermiştir. Bilindiği gibi bu tahkikat komisyonunun vazifesi, Meclis kararı ile üç ay olarak tespit edilmiş olmasına rağmen bir ayda işi bitmiş oluyor. Bunu kaydetmekten maksadım, Tahkikat Komisyonu hakkında koparılmış olan asılsız ve esassız bunca menfi propagandaların hakikatle hiçbir alakası bulunmadığı hususunu belirtmektir”. Tahkikat komisyonuna yönelik tepkilerin artması üzerine Başbakan Menderes, bir açıklama yaparak Tahkikat Komisyonu'nu başlangıçta üç ay olarak öngörülen çalışmalarını tamamladığını, raporun yakında Meclis'e sunulacağını kamuoyuna duyurdu³⁵².

2. 4. 5. 2. Tahkikat Komisyonu'nun Etkileri

İsmet İnönü, Tahkikat Komisyonun Görev ve Yetkileri Hakkındaki Kanun teklifi hakkında 27 Nisan 1960'da çok sert bir konuşma yaptı. İnönü, meclis kürsüsünden

³⁴⁹ Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler verilmesi, Yassıada duruşmalarında Anayasanın İhlali Davasının itham maddelerinden birisi olmuştur. Komisyon üyelerinin çoğu hakkında idam cezası istenmiştir.

³⁵⁰ Resmi Gazete Tarihi: 28 Nisan 1960, Sayısı: 10491.

³⁵¹ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 404; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 237.

³⁵² Milliyet; 26 Mayıs 1960.

yaptığı bu konuşmasında; Türkiye’de yapılması planlanan darbeye Kore Darbesi’ni örnek göstermiştir³⁵³. “Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. (Kore Başkanı) Syngman Rehee, kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var! Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Benim söylediklerimi siz söylüyorsunuz. Meclis tahkikatı önergenizin gerekçesi diyor ki: Memura itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz; hâkime itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz; orduya itimat etmiyoruz, tahkik edeceğiz... diyor. Bu sözleri siz söylüyorsunuz. Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zann ediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir” demişti. Bu konuşmasının ardından İsmet İnönü, meclisten on iki gün uzaklaştırma cezasına çarptırılmıştır. Böylece iki parti arasındaki ipler tamamen kopmuştur³⁵⁴.

27 Nisan’da Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanunun kabul edilmesinden sonra Ankara ve İstanbul üniversitelerinde öğrenci olayları meydana geldi. Meydana gelen olaylar DP iktidarını kaygılandırmaya başladı. 30 Nisan akşamı Çankaya’da yapılan toplantıda üniversitelerde meydana gelen olayların sona erdirilmesi için neler yapılması gerektiği tartışıldı. Ali Fuat Başgil, Bayar, Menderes ve Zorlu ile devam ettiği görüşmede Tahkikat Komisyonun görevlerinin anayasaya aykırı olduğunu, ülkede çıkan huzursuzlukların giderilmesinin çıkan kanunun meclise geri getirilmesi ile giderileceğini söyledi. Hatta hükümetin istifa ederek muhalefetle bir koalisyon oluşturması ile ülkedeki huzursuzluğun giderileceğini hatırlattı³⁵⁵.

Anayasa profesörlerinden Hüseyin Nail Kubalı, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli Meclis Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkiler veren kanun teklifinin anayasaya ve demokrasi prensiplerine aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Tarık Zafer Tunaya Tahkikat Komisyonuna yargı yetkisi verilmesi hakkında “Tahkikat encümeni kazaî salahiyetler

³⁵³ Bayar, İnönü’nün bu konuşma ile darbenin başında mı, ortasında mı olduğu açıkça görülmektedir demiştir. İsmet Bozdağ; Bir Darbenin..., s. 99.

³⁵⁴ Rıfık Salim Burçak; On Yılın..., s. 685, 686; Ümit Özdağ; Menderes Dönemi..., s. 152; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 238;

³⁵⁵ Ali Fuat Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 138, 142; Şevket Süreyya Aydemir; Menderes’in Dramı..., s. 376-380.

tanınması, kaza kuvvetinin bağımsızlığını kabul eden bir memlekette lüzumsuzdur ve Anayasayı ihlal eder” demiştir³⁵⁶.

2. 3. SAĞ, SOL AKIMLAR VE FAALİYETLER

2. 3. 1. Sol Faaliyetler ve Akımlar

1950-1960 yılları arasında sol ideolojinin nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya konulması için Cumhuriyetten itibaren bu akımlarından bahsetmek gerekir. Burada yer altına inmiş faaliyetler değil kanuni olarak çalışmakta olan sol faaliyet ve akımlardan bahsedilmiştir.

Türkiye’de kurulan ilk komünist parti 22 Eylül 1919’da kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası olmuştur. Liderliğini Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat yaptı. Türkiye dışında kurulan komünist hareketin başında ise Mustafa Suphi vardı. Takrir-i Sükun Kanunun bir sonucu olarak Şefik Hüsnü’nün partisi 1925’te faaliyetlerine son vermiştir³⁵⁷. Böylece Türkiye’deki sol faaliyetler 1925 yılından itibaren durdurulmuş ve yeraltına inmiştir³⁵⁸.

1945’te çok partili sisteme geçiş ile kurulan ilk sosyalist parti Türkiye Sosyalist Partisi olmuştur. Demokrat, sosyalist, milliyetçi, laik, beynelmilelci ve barışçı olarak kendini niteleyen Türkiye Sosyalist Partisi 14 Mayıs 1946’da kurulmuştur. Partinin yayın organı Gerçek gazetesi olmuştur³⁵⁹. 1946 yılında rejim aleyhine faaliyette bulunmaktan dava açılmış, yargılama sonunda beraatına karar verilmesi üzerine 1950’de Türkiye Sosyalist Partisi adı altında kuruldu. Yaklaşık iki yıl faaliyette bulunduktan sonra parti başkanı ve yöneticileri tutuklanarak partinin faaliyetlerine son verildi³⁶⁰.

³⁵⁶ Milliyet; 27 Nisan 1960.

³⁵⁷ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 303-304.

³⁵⁸ Baskın Oran; “İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, Eylül 1969, s. 259.

³⁵⁹ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 223-224; Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 305.

³⁶⁰ İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Komünist Hareketleri, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1973, s. 405.

14 Mayıs 1950’de seçimleri ile büyük bir çoğunlukla iktidara gelen Adnan Menderes 29 Mayıs günü TBMM’ye sunulan hükümet programında sol akımlara bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir. “İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisine bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içerisinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzunda mütalaa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icap eden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki, mizah ve siyasi tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir”³⁶¹.

Kore Savaşı sol propagandaya büyük bir fırsat vermiştir. Kore’de savaşılan milletler ‘barış’ ortamına ihtiyaç hissetmeleri komünistlerin de bir anda bütün dünyada ‘barışçı’ olmalarına , ‘barışsever dernekleri’ kurmalarına sebep olmuştur³⁶². Kore Savaşı’na Türk askeri gönderilmesine Behice Boran’ın başkanı olduğu sol görüşlü Türk Barışseverler Cemiyeti karşı çıkmıştı. Cemiyet kararı protesto etti ve kararın iptali için meclise başvurdu. Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararı almasını protesto etmek için bu derneğin hazırlatarak dağıttığı broşürler polisçe toplatıldı ve cemiyet başkanı Behice Boran ile Genel Sekreteri hakkında soruşturma açıldı. Dernek yöneticileri hakkında mahkûmiyet cezaları verildi³⁶³. Dernek başkanı Behice Boran hakkında 3 ay hapis ve 5 ay emniyet gözetimi cezası verilmiş ve üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmıştır³⁶⁴.

DP’nin iktidar döneminde Türk düşüncesinde sol karşıtlığı önde giden bir özellik olmuştur. “İşçiler Birleşiniz” başlıklı bir yazıyı yayımlayan Haftanın Sesi dergisinin Yazı İşleri Müdürü Yusuf Ahıskalı tutuklanmıştı³⁶⁵. Hatta bu dönemde sol basının, üzerindeki baskılar nedeniyle DP’ye karşı yazılar yazamaması nedeniyle DP’nin sol

³⁶¹ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 363.

³⁶² İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Komünist..., s. 397-398.

³⁶³ Zafer; 30 Temmuz 1950; H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 176; İsmet Bozdağ; Bir Darbenin..., s. 31.

³⁶⁴ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 223-224; Milliyet; 31 Aralık 1950.

³⁶⁵ Cumhuriyet; 6 Şubat 1951.

açından eleştirilemediği ve milliyetçiliğin geliştiği yıllar olarak adlandırılmaktadır³⁶⁶. Mesleki konularda kendilerine miting izni verilmeyen işçi sendikaları, komünizmi protesto etmek için başvurdukları zaman miting izni alabilmişlerdir³⁶⁷.

11 Aralık 1951 tarih ve 5844 sayılı Kanun ile Türk Ceza Kanunundaki 141 ve 142. maddelerindeki değişiklikler ile komünist propaganda yapanlara karşı bir mücadele başlamıştır. 1953 yılında 167 kişi komünizmi yaymak için teşkilatlandıkları iddiasıyla mahkemeye verilmiştir³⁶⁸. DP döneminde 1950 yılında 120 kişi, 1951 yılında 247 kişi, 1952 yılında 206 kişi, 1953 yılında 163 kişi, 1954 yılında 73 kişi, 1955 yılında 59 kişi, 1956 yılında 53 kişi, 1957 yılında 41 kişi yakalanarak haklarında komünistlik propagandası yapmaktan dava açılmış olduğu görülmektedir³⁶⁹.

1950-1960 döneminde sol akımlara göz açtırmama politikası nedeniyle Türk-İslâm veya Türk İslam-Batı sentezine dayanmayan bilim adamlarının iktidar tarafından “kara cübbeli” olarak nitelendirildiği³⁷⁰, sol düşünceli bilim adamlarının üniversitelere sokulmadığı iddia edilmiştir³⁷¹.

Aynı zamanda soğuk savaş yıllarına denk gelen 1950-1960 döneminde sol düşünce tasfiye edilerek bunun yerine muhafazakârlık ve milliyetçilik egemen kılınmaya çalışılmıştır. İslâmcı ve milliyetçi düşünceler gelişme gösterirken, yapılan yayınlar ile de komünist karşıtı faaliyetlerde bulunulmuştur³⁷² şeklinde görüşler olmuştur. DP iktidarı ile birlikte komünist grupların yaptıkları propagandalarda devleti ele geçirmek için demokrasi kelimesinin arkasına sığındığı görülmektedir. İlegal Türkiye Komünist Partisi’nin kurduğu Barış Sevenler Derneği, Türkiye Gençler Derneği ve İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Yurt ve Dünya dergileri ile Tan gazetesi bu çalışmalarını el altından yürütmüştür³⁷³.

³⁶⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 175.

³⁶⁷ Kemal Sülker; 100 Soruda Türkiye’de işçi Hareketleri, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s. 94.

³⁶⁸ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 306.

³⁶⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1957, Dosya: E2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 55.341.3.

³⁷⁰ Menderes, İzmir konuşmasında bu kelimeyi kullanmasını hata olarak kabul etmekteydi. Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 431.

³⁷¹ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 63.

³⁷² H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 192-193.

³⁷³ İsmet Bozdağ; Bir Darbenin..., s.28-29; İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Komünist..., s. 419.

Ancak Türkiye Komünist Partisi 2. Dünya Savaşı'na kadar fazla gelişme alanı bulamadığı için eylemlerini en aza indirmiş, sol faaliyetler daha ziyade sanat, fikir hareketi olarak kamufle edilmiş ve üniversite gençliği içerisinde dernekler aracılığı ile yan örgütler oluşturma gayreti şeklinde devam ettirilmiştir³⁷⁴.

DP'nin iktidara geçtiği yıllarda var olan, sendikalarla ilişkilere önem veren ve sol eğilimli bazı siyasi partilerin yararlandıkları özgürlük ve hoşgörü ortamı da çok kısa ömürlü olmuştur. Aralık 1946'da yargılanarak kapatılmış bulunan Türkiye Sosyalist Partisi de bu yıllarda yeniden faaliyete geçmiş ve 16 Eylül 1951'de yapılan ara seçimlere katılsa da başarı sağlayamamıştır. Parti hiçbir başarı sağlayamadan kendi faaliyet alanından silinmişti³⁷⁵. DP, Ekim 1951'de başlattığı tutuklamalarla sendikalar üzerinde etkili olma potansiyeli taşıyan tüm sol siyasal oluşumları yasaklamıştır.

DP iktidarının ilk yıllarında kurulan bir diğer sol parti 1950'de İstanbul'da kurulmuş olan Demokrat İşçi Partisi'dir. Bu partinin Şubat 1952'de birinci kongresine sunulan raporda, bütün gayretini "işçi sınıfını siyasi bir kuvvet haline getirmek için sarf" ettiği belirtilmekteydi. 1951 ara seçimine katılmış olan DİP ancak 221 oy alabilmişti. 1954 seçimlerinde ise muhalefet partilerini "Temel Hükümler" etrafında tek cephe teşkil etmeye davet etmişlerdir. DİP pek önemli bir başarı elde edememiştir³⁷⁶.

Sol faaliyetlerin, sosyalist maske altında kurdukları bir diğer parti Vatan Partisi olmuştur. Hikmet Kıvılcımlı'nın başkanlığını yaptığı parti İstanbul'un birçok yerinde ocak, İzmir'de şube açmıştır³⁷⁷. Partinin yirmi beş üyesi komünizmi yaymak teşebbüsünden dolayı tutuklandılar³⁷⁸.

Kendisinden birçok yıkıcı sol örgütü çıkaracak olan Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun temeli bu dönemde atılmıştır. 3 Ocak 1956'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Başkanlığını Ertuğrul Baydar'ın "Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü" adı altında bir kulüp kurulmuştur³⁷⁹.

³⁷⁴ Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri, Yüksek Öğretim Kurumu Yay., Ankara 1985, s. 83-84.

³⁷⁵ Fethi Tevetoğlu; Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ankara 1967, s. 538-541;

³⁷⁶ Fethi Tevetoğlu; Türkiye'de Sosyalist..., s. 629.

³⁷⁷ Fethi Tevetoğlu; Türkiye'de Sosyalist..., s. 671.

³⁷⁸ Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 306.

³⁷⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 03.1.1956, Dosya: F5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:100.615.4.

1950’de iktidar değiştiğinde Özalp Olayı tekrar gündeme getirilmiştir. 1943 yılında meydana gelen olay hakkında dilekçe komisyonuna Orgenaral Muğlalı’dan başka sorumlular olduğu ileri sürölmüştür. Komisyon 1951 yılında bir rapor hazırladı. 1954’e kadar görüşölmeyen raporun 1954’te tekrar gündeme alınmasına Kürt kökenli milletvekillerinin sahip çıkması CHP’ye karşı kullanılmış olsa da³⁸⁰ siyasî Kürtçölük yönüyle de değerlendirilmelidir.

1950’lerden sonra ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiret ileri gelenleri, yaşlı kuşağa mensup sözde aydınlar, yurt dışındaki Kürtçölük çalışmalarını izliyor ve gizlice destekliyorlardı. 1956 yılında Almanya’da Avrupa Kürt Öğrenci Derneği kuruldu. Kürt öğrenci Derneği amacını “Kürt milletin Avrupa milletlerine tanıtmak, “Kürdistan’ı özgürlüğe kavuşturmak amacı güden Kürt millî hareketine (Barzani Hareketine) yardımcı olmak” diye belirtmekteydi³⁸¹.

1958 yılında TBMM’de bulunan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan seçilmiş milletvekilleri “ağa, aşiret reisi, şeyh ve seyit” gibi feodal unsurların temsilcisi olarak “Kürt Davası”na ihanetle ve işbirlikçilikle suçlanmıştır. Bu suçlamayı yapan militan unsurlar 1958 yılında illegal Kürt İstiklal Partisi’ni kurmuşlardır. Kürt İstiklal Partisi üyeleri bölücölük faaliyetleri nedeni ile 17 Aralık 1959’da Ankara ve İstanbul’da yapılan operasyonlarla bu kişiler yakalanmışlar, 8 Ocak 1961 tarihinde yargılanmaya başlamışlardır. Yargılanan 44 kadar sanık arasında şevket Turan, Dr. Naci Kutlay, Dr. Koca Elbistan, Yavuz Çamlıbel, Dr. Sait Kızıltoprak, Musa Anter, Ziya şerifhanoğlu isimli kişiler de vardır³⁸².

Çalıştığımız dönemde terör olayları bakımından ölkemiz sakin bir dönem geçirmiştir. Türkiye, 1965’lerde başlayıp 1970’li yılların ikinci yarısında sağ ve sol akımların etkin örgütlenme aşamasına varması ile büyük tırmanma gösteren siyasal cinayet, saldırı ve soygun gibi olaylarının sahnelenmeye başlaması ile yıkıcı ve bölücü terör ile tanışmıřtır³⁸³.

³⁸⁰ Metin Toker; *Demokrasiden Darbeye...*, s. 91-92.

³⁸¹ Bilal N. şimşir; *Kürtçölük...*, s. 514.

³⁸² Bilal N. şimşir; *Kürtçölük...*, s. 515.

³⁸³ Özer Ozankaya; “Türkiye’de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesi Dergisi*, C. 34, S. 1, 1979, s. 51.

2. 3. 1. 1. Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Komünizmin bir propaganda aracı olarak yaydığı yalanlardan biri de “barışçı olduğu, savaş istemediği ve bütün dünya milletler ile barış içinde yaşamak isteğinde bulunduğu” yalanı olmuştur. Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi Barışseverler Cemiyeti kuruldu³⁸⁴. 12 Mayıs 1950’de İstanbul’da faaliyete geçen Türk Barışseverler Cemiyeti’nin kurucuları Adnan Cemgil, Behice Boran, Nevzad Özmeriç, Vahdettin Barut, Osman Faruk Toprakoğlu, Turgud Pura, Affan Kırımlı, Reşad Sevinçsoy ve Muvakkar Güran idi³⁸⁵.

27 Temmuz 1950 tarihli toplantı ile Türkiye’nin Kore Savaşına katılmasını protesto etme kararı alan cemiyet TBMM’ye protesto telgrafı çekmiş ve kararın iptali için meclise başvurmuştur. ”Bakanlar Kurulu halk efkârının heyecan ve teessürünü mucip bir şekilde ve Amerikan Senatörü Mister Cain’in devlet erkânıyla temaslarından hemen sonra Kore’ye 4500 kişilik bir silahlı kuvvet gönderme kararını vermiş bulunuyor. Hükümetçe bu karar her ne kadar BM’ye karşı girişilen taahhütleri yerine getirmek için verilmişse de, kararın verilmesi hem Türk Anayasasına hem de BM Anayasası’na aykırıdır. Zira BM anayasasının 43’ncü maddesi, bu kurula dâhil olan memleketlerin herhangi bir ihtilafa silahlı müdahaleleri için önceden bazı özel anlaşmaların mevcudiyetini şart koşturmuştur. Oysaki Türk Devleti ile BM arasında böyle özel bir antlaşma mevcut değildir. Bundan maada gene BM anayasasının adı geçen maddesi gereğince bu özel anlaşmaların, imzalayan devletler tarafından her birinin anayasalarının usulleri gereğince tasdik edilmesi gerekir. Görülüyor ki Hükümet silahlı kuvvet göndermek şöyle dursun, bu hususta yapacağı herhangi bir anlaşmayı dahi TBMM’nin onayından geçirmek zorundadır. Türkiye Hükümeti Kore’ye kara gücü göndermekle adı konmamış da olsa harp ilan etmiştir. Oysa Türk Anayasası gereğince harp ilan yetkisi sadece TBMM’ye ait olduğundan Hükümet memleketin istiklali ve güvenliği bakımından son derece tehlikeli olan bu kararı vermekle yetkilerinin sınırını aşmış anayasa hükümlerine riayet etmemiş bulunmaktadır. Türk Barışseverler Derneği bütün barışçı Türk Halkının şu andaki en samimi hissine tercüman olduğu kanaati ile Türkiye’nin Kore’deki silahlı ihtilafa bu şekilde fiilen iştirak edeceği yerde Hindistan

³⁸⁴ Türk Barışseverler Cemiyeti, TKP’nin kontrolünde bir cemiyetti. Aclan Sayılğan; Soldaki Bitmeyen Kavga (Başlangıçtan TİP, III. Genel Kongresine Kadar), Kardeş Matbaası, Ankara 1970, s. 21.

³⁸⁵ Fethi Tevetoğlu; Türkiye’de Sosyalist..., s. 624.

Hükümeti'nin yaptığı gibi barış yolundan yapılacak teşebbüslerle bu harbin durdurulmasını ve dünya barışının tehlikeden kurtarılmasını diler. Cemiyetimiz, yüksek makamınızın, hükümetin milli menfaatlerimize ve BM anayasasına aykırı olan kararın iptal edilmesi için TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağıracağı ümit ve temennisi ile derin saygılarını arz ve takdim eder.

Başkan, Behice Boran Genel Sekreter, Adnan Cemgil"³⁸⁶.

Kore'ye asker gönderilmesine en çok Behice Boran'ın başkanı olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nin karşı çıktığını yukarda belirtmiştik. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı almasını protesto etmekle yetinmeyen Cemiyet üyeleri ayrı bir beyanname hazırlayarak 24000 adet basılıp dağıtılmasını sağlamışlardır³⁸⁷.

Türk Barışseverler Cemiyetinin hazırlatarak dağıttığı broşürler polisçe toplatılmış ve Cemiyet Başkanı Behice Boran ile Genel Sekreteri hakkında soruşturma açılmıştır. Cemiyet yöneticileri hakkında mahkûmiyet cezaları verildi³⁸⁸.

Hükümetin Kore'ye asker gönderme kararı aldığı günler, denilebilir ki yeni Başbakan Adnan Menderes'in mesaisinin en yoğun günlerine denk gelmektedir. Zira Başbakan önce Barışseverler Cemiyeti'nin Meclise gönderdiği dilekçe hakkındaki görüşlerini ifade eder: "Bu cemiyetin milletlerarası bir kökü olduğunu bilmekteyiz. Bu barışseverlerin sevdikleri barışın mahiyeti hakkında da malumatımız tamdır. Komünist tecavüzlerini Kore'de karşılamaya giderken, içimizdeki aynı yönde yapılan tahriklerin manasını Türk kamuoyu anlamakta ve hükmünü vermekte elbette yanılmayacaktır...Dünyanın geçirdiği iki büyük harp ve birkaç senenin tecrübeleri göstermiştir ki memleketlerin varlık ve gelecekleri mutlaka kendi coğrafi sınırları içinde savunulamaz. Barışta ve savaşta dünyaca bir kader birliğine varılmış olduğu bir devirde yaşamakta olduğumuz açık bir hakikattir"³⁸⁹.

Tahsin Yazıcı³⁹⁰ da hatıralarında o günlerde Komünist ajanların teşvik ve telkinleri ile bazı çarpık düşünceliler tarafından "Bizimle alakası olmayan bir yere bir mecburiyet

³⁸⁶ Milliyet; 29 Temmuz 1950.

³⁸⁷ Fethi Tevetoglu; Türkiye'de Sosyalist..., s. 626.

³⁸⁸ H. Bayram Kaçmazoglu; Demokrat Parti..., s. 176; İsmet Bozdağ; Bir Darbenin..., s. 31.

³⁸⁹ Cumhuriyet; 29 Temmuz 1950.

³⁹⁰ Tahsin Yazıcı, 1892'de Makedonya'da doğdu. I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı'na katıldı. Kore Savaşı'nda savaşan Türk birliğini komuta etti. 1952'de emekliye ayrılarak 1954-1960 yılları arasında DP milletvekili olarak TBMM'ne girdi. 1971 yılında vefat etti.

yokken asker gönderilmesi milleti hiddetlendirir, Türk mukaddesatı bir tecavüze uğramadığı halde binlerce mil uzağa asker gönderilmesi hatadır, Subaylar ve erler ant içerlerken yabancı memleketlerde harp edeceklerine dair söz vermemişlerdir, Kore’de canlarını vereceklerin şehit sayılmamaları gerekir, mealinde bazı zehirli propagandalara başvurulmuştur” demektedir³⁹¹.

2. 3. 1. 2. Yasa Dışı Türkiye Komünist Partisi’nin Faaliyetleri

Aşırı solun gelişimi ise, dünya sol örgütlenme çabalarıyla paralellik göstermektedir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti’ni göz önünde bulundurarak konuyu ele alacak olursak, aşırı sol alanında kurulmuş olan ilk önemli örgüt, Türkiye Komünist Partisi’dir³⁹². Türkiye’de komünizm faaliyeti yürüten örgütler içerisinde en fazla etkinlik gösteren genellikle gizli ve yasa dışı olarak çalışan TKP’dir. 1919’dan beri Türkiye’de gizli faaliyette bulunan TKP’nin resmi adı “Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Partisi’dir. Türkiye’de Komünistler hep sosyalist maske altında çalışmışlardır. Hiçbir komünist, komünistim dememiş ya sosyalistim veya solcuyum diyerek kendisini gizlemiştir³⁹³.

10 Eylül 1920 tarihinde Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de kurulan TKP örgütünün Genel Başkanlığı’na Mustafa Suphi, Genel Sekreterliği’ne Ethem Nejat seçilmiştir. İstiklâl Savaşı döneminde yasal bir nitelik taşıyan TKP, 1925 yılından itibaren Takrir-i Sükûn Kanunuyla yasadışı hâle gelmiştir³⁹⁴.

Bu akımlar savaşın ilk yıllarında açıktan ortaya çıkarak fazla gelişme gösterememişlerdir. Bunun başlıca sebebi, Almanya’nın Sovyetler’e karşı üstün durumda olması nedeniyle gerek iç gerekse dış siyasi durumun buna müsait olmamasıdır.

2. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’nın savaşı üstün taraf götürmesi Türkiye’nin iç siyasetini de etkilemiş ve sol faaliyetler pek bir gelişme ortamı bulamamışlardır. 1939-1942 yılları arasında pek büyük bir varlık gösteremeyen sol kesim, özellikle iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve Halk Evlerine sızmaya çalışmışlardır. 1951-

³⁹¹ Tahsin Yazıcı; Kore Hatıralarım, Ülkü Basımevi, İstanbul 1963, s. 38.

³⁹² Geniş bilgi için bkz. İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Komünist..., s. 89.

³⁹³ Milliyet; 18 Mart 1955.

³⁹⁴ Türkiye’de Anarşi..., s. 83.

1952 gizli Komünist Parti tutuklamalarından 1960 yılına kadar geçen dönemde komünistlerin yasal olmayan yapılanmalar yanında siyasi parti organlarına daha çok muhalefet saflarına sızmışlardır³⁹⁵.

Ayrıca savaşın bu ilk dört yılında gelişen sağcı akıma karşı da özellikle 1943 yılından itibaren Tan gazetesinin yayınladığı makale ve haberlerde büyük bir artış olmuştur. Ankara ve çevresindeki sol akımlar ise özellikle “Yurt ve Dünya” gibi dergiler etrafında toplanmışlardır. Bu solcuların büyük çoğunluğunu ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu gibi öğretim üyeleri oluşturmaktaydı³⁹⁶.

1943-1944 yıllarında Faşizm ve Vurguncularla Mücadele Cephesi, İleri Gençlik Birliği yasa dışı olarak faaliyete geçirildi. TKP, 1944'e kadar yer altı teşkilatını tamamlamış, faaliyetlerini kanunî alana kaydırma hazırlıklarına başlamıştı³⁹⁷. 20 Mayıs 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, İleri Gençlik Birliği, Faşizm ve Vurguncularla Mücadele Cephesi, İleri Demokrat Cephe, Türkiye Gençler Derneği ve İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği gizli olarak faaliyette olan TKP'nin kanunî olarak faaliyette bulunan kısımları idi³⁹⁸. 1951-1952 yılında beşer, onar, yirmişerli gruplar halinde yapılan tutuklamalar ile 184 kişi yakalanmış ve “gizli komünist cemiyeti teşkil etmek ve bu cemiyete girmek ve faaliyet göstermek suçlarını işlemekten dava açılmıştı. 184 kişiden 52 kişinin delil yetersizliğinden beratlarına, 1 sanığın zaman aşımından davasının düşmesine karar verildi ve 131'inin ise çeşitli hapis cezaları ile cezalandırılmasına karar verilmiştir³⁹⁹.

Türkiye’de aşırı sol faaliyetlerin alt zemini, TKP’nin yürütmüş olduğu faaliyetlerin yanında, 1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde düşüncelerin daha serbest açıklanabildiği bir ortamın doğması nedeniyle, sayısız yazar, Marx'ın, Lenin'in, Mao'nun, Tito'nun ve Latin Amerika'da faaliyet

³⁹⁵ Fethi Tevetoğlu; Türkiye’de Sosyalist..., s. 646.

³⁹⁶ Aclan Sayılğan; Solun 94 Yılı (1871-1965) Türkiye’de Sosyalist-Komünist Hareketler, Mars Matbaası, Ankara 1968, s. 243; Baskın Oran; “İç ve Dış..., s. 262.

³⁹⁷ Aclan Sayılğan; Soldaki Bitmeyen..., s. 19.

³⁹⁸ Fethi Tevetoğlu; Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ankara 1967, s. 577-579; Alpay Kabacalı; Türkiye’de Gençlik Hareketleri, Güner Yay., İstanbul 2007, s. 102.

³⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu; Türkiye’de Sosyalist..., s. 653-661; İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Komünist..., s. 419-470.

yürüten Che Guevera'nın eserlerini Türkçeye çevirdiği⁴⁰⁰ gibi sosyalizm ve komünizm içerikli eserler yazmışlardır. TKP'nin faaliyetleri 1951'den 1960'a kadar aydın çevrelerde edebi hareketler ile sınırlı olmuştur⁴⁰¹. Bu eserlerin ise Türkiye'de 1960'lı yıllardan sonra başlayacak olan terörizm faaliyetlerinin ideolojik alt yapısını oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında, 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu geniş hak ve özgürlüklerden aşırı sol örgütler, en iyi şekilde yararlanmışlardır⁴⁰². Bir yandan TKP yeniden güçlenme çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan da yasal alanda TKP içerisinde faaliyet gösteren kadroların öncülüğünde siyasi parti, işçi sendikaları, öğrenci ve öğretmen kuruluşları oluşturulmasına çaba harcanmıştır.

2. 3. 2. Sağ Faaliyetler ve Akımlar

2. Dünya Savaşı, Türk birliği ve Türklerin kurtuluşu için gerçekten Türkçülere bir fırsat sunuyormuş gibi gözükmiştir. Almanya'nın 2. Dünya Savaşı sırasındaki politikası da bu akımın canlanmasına etken oldu. Ancak Almanya'nın yoğun bir şekilde Türkçülük ve Turancılık davalarını desteklemesindeki amacı, Türkiye'yi savaşta yanına çekmek ve Orta Asya Türklerinden yararlanmaktır⁴⁰³.

Orhun dergisinde Nihal Atsız tarafından 1944 yılında Başbakan'a hitaben yazılan açık mektuplar ile solculara hoşgörülü davranıldığından bahsedilmekteydi. 2. Dünya Savaşın müttefikler tarafından kazanma ihtimalinin artmasıyla birlikte o güne kadar Milliyetçi-Turancı yayınlara fazla ses çıkarmayan, Hükümet tutumunu sertleştirmek için bu mektupları bahane etmiştir⁴⁰⁴.

Sabahattin Ali, Nihal Atsız'ın yazısında kendisine “vatan haini” dediği gerekçesiyle Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açtı. Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasının ikinci duruşması 3 Mayıs 1944 günü saat 10.00'da Ankara Adliyesinde, savcının

⁴⁰⁰ Hasan Cemal örneği çeviri kitaplarının insanların siyasî fikirlerini nasıl etkilediğinin örneğidir. “Öbür kitap, Ant Yayınları'ndan çıkmış; Şehir Gerillası. Yazarı Carlos Marighella Brezilyalı bir devrimci. O tarihlerde ismi gençliğin devrimci geyik muhabbetlerinde ne de çok geçerdi”. Hasan Cemal; Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 74

⁴⁰¹ Aclan Sayılğan; Soldaki Bitmeyen..., s. 36.

⁴⁰² Merih Kiter; Terörizm ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987, s. 26.

⁴⁰³ Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 85.

⁴⁰⁴ Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 86.

iddianamesini okumasıyla yeniden başladı. Daha önceki duruşma esnasında ve duruşma sonrasında yaşanan olayları göz önünde bulunduran güvenlik güçleri, duruşma öncesi adliye binası çevresinde geniş güvenlik önlemleri aldılar. Polisin yanı sıra, Vali Nevzat Tandoğan'ın emriyle jandarmadan da takviye kuvvetleri getirildi. Adliye çevresinde jandarma barikat kurduğu gibi topluluk polisçe dağıtıldı⁴⁰⁵.

DP döneminde en etkin sağ görüşlü öğrenci derneği Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği olmuştur. Bu dernekler Kore şehitlerini anma, Atatürk büstlerine karşı yapılan saldırıları kınama amaçlı mitingler yapmışlardır⁴⁰⁶.

Türk Milliyetçileri Derneği, Nazım Hikmet'in affını isteyenleri protesto etmek için 28 Temmuz 1951'de Ankara Türk Ocağı Konferans salonunda toplanmışlardı. Burada Nazım Hikmet'in affını isteyenlere ve Nazım aleyhine ateşli konuşmalar yapılmıştı. Yapılan konuşmaların birinde Nazım Hikmet'in affedilmesini isteyen 185 aydının ismi teker teker okunmuş, isimlerin zikredilmesinden sonra aleyhte tezahürat yapmışlardır⁴⁰⁷.

29 Ocak 1953'de sağ muhafazakâr bir dernek olan Türk Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Derneğin başkanı, DP Isparta Milletvekili Said Bilgiç ve arkadaşı Tahsin Tola Genel İdare Kurulu tarafından ihraç talebiyle haysiyet divanına sevk edildiler⁴⁰⁸.

Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılmasının ardından İstanbul'da 17 Şubat 1953'de İstanbul ve Teknik Üniversite rektörleri, 31 dernek irtica ve ırkçılığa karşı bir "Milli Tesanüt Cephesi" kurulması konusunu görüştüler. Bu cephenin kurulmasında basın önemli rol oynadı. Başkanlığına Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli, ikinci başkanlığına Ahmet Emin Yalman getirildi⁴⁰⁹. Milli Tesanüt Cephesi, 26 Temmuz 1953 tarihinde bir bildiri yayımlayarak amaçlarının "Komünizm, irtica, ırkçılık gibi milli varlığı bozan hareketlerle mücadele" olduğunu belirtti. Bu amaç, iktidar ve muhalefet tarafından da desteklenmiştir. Milli Tesanüt Cephesi içinde iktidar ve muhalefet yanlısı kişi ve kuruluşların bulunması dikkat çekicidir⁴¹⁰.

⁴⁰⁵ İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, Toker Yay., İstanbul 1977, s. 125; Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 87-88

⁴⁰⁶ Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 115.

⁴⁰⁷ İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 279-282.

⁴⁰⁸ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 131.

⁴⁰⁹ Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte..., s. 305.

⁴¹⁰ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 394.

Ahmet Emin Yalman'a karşı düzenlenen suikast teşebbüsünün ardından DP, sağ kesimlere karşı sert önlemler almaya başladı. Büyük Cihad gazetesinde bir yazısı çıkan DP Samsun milletvekili Hasan Ustaoglu, 9 Aralık 1952'de DP'den ihraç edildi. Çalışmalarını gittikçe arttırmış olan Said-i Nursi aleyhinde 23 Aralık 1952 de Samsun Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. İslamcı görüşlü birtakım yayınlar durduruldu. Büyük Doğu'nun başyazarı Necip Fazıl Kısakürek, Aralık 1952'de dergisinde yayınladığı laikliğe aykırı bulunan bir yazısından ötürü 9 ay 12 günlük mahkûmiyete çarptırıldı⁴¹¹.

1950-1960 arasında milliyetçilik mücadelesi veren yayın organları; Komünizme Karşı Mücadele, Tanrıdağ, Toprak, Ocak, Türk Yolu, Çakmak, Mücahit, Türk Yurdu idi⁴¹².

2. 3. 2. 1. Ahmet Emin Yalman'a Yapılan Suikast Teşebbüsü

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, Anadolu seyahatine çıkmıştı. 23 Kasım 1952 Pazar günü saat 22.30'da Malatya'da gazetesine haber vermek için postaneye girmiş, dışarı çıktığında orada bekleyen Hüseyin Üzmez tarafından yedi el ateş edilerek yaralandı⁴¹³.

Olayın faili Hüseyin Üzmez, ifadesinde mali durumunun bozuk olduğunu ve bu gizli cemiyete mensup arkadaşlarından aldığı parayla okuduğunu, madden ve manen onların tesiri altında olduğunu, Elazığ'da başarılı olamadıklarını, arkadaşlarının kendisine olan güvenlerinin azalması üzerine, Yalman'ı öldürebilmek için görevi kendisinin üzerine aldığını, attığı 5 kurşunu dikkatsizce kullandığını söylemiştir⁴¹⁴.

Ahmet Emin Yalman, tedavi olduktan sonra Kasım 1952'de Hüseyin Üzmez ile röportaj yapmıştır, Hüseyin Üzmez, suikast sebebini şöyle açıklamıştı. "Ben sizin fikirlerinizi beğenmiyorum, onlara düşmanım fakat bu fikirleri fikirle mat etmek lâzım gelirdi. Ben bunu yapacak yerde onların tesir altında kalarak vurdum. Bunu yapmam yanlış, pişmanım..."⁴¹⁵.

⁴¹¹ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 74.

⁴¹² İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 426-429.

⁴¹³ Bilgi için bkz. Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte..., s. 275-298.

⁴¹⁴ Vakıf; 28 Kasım 1952.

⁴¹⁵ Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte..., s. 294.

Saldırıyı gerçekleştiren Hüseyin Üzmez'in TMD'ye mensup olduğu ve azmettirildiği iddiası bir anda gözleri TMD'ye çevirdi. Yapılan inceleme sonunda saldırganın bu fikri milliyetçilerden aldığı şeklinde tutanak tutulması üzerine birtakım tedbirler alınmaya başladı⁴¹⁶.

Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikast teşebbüsü hakkında Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ "Hadisenin İçtimaî nizamı ve ahengi bozmaya matuf bir terörist hareket olduğunu" açıklamıştır. Malatya olayıyla ilgili olarak İzmir'de Bursa'da, İstanbul'da aramalar yapıldı. İstanbul'da kapatılan İslâm Demokrat Partisi Genel Başkanı Cevat Rifat Atilhan'ın evi de aranmıştır⁴¹⁷.

Ahmet Emin Yalman'a suikast teşebbüsü ile Hüseyin Üzmez'i azmettirdikleri gerekçesiyle Büyük Doğu Cemiyeti Başkanı Necip Fazıl Kısakürek ile İDP Başkanı Cevat Rifat Atilhan hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır⁴¹⁸.

Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikast teşebbüsünde 600 kişinin ifadesi alınmış, 2 kişi idam talebiyle mahkemeyi verilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek, Cevat Rifat Atilhan'ın aralarında bulunduğu isimler tutuklanmıştı. Yapılan tahkikat sonucunda Milliyetçiler Derneğinin Mukaddesatçılar Birliği adıyla gizli bir cemiyet vasıtasıyla bu suikastı tertip ettiği sonucuna varılmıştır⁴¹⁹.

Ahmet Emin Yalman'a suikast haberini alan Başbakan Adnan Menderes, yanına Adalet Bakanı rahmetli Osman Şevki Çiçekdağ'ı, Emniyet Genel Müdürü Kemal Aygün'ü yanına alarak Malatya'ya gitmiş ve Ahmet Emin Yalman'ı hastanede ziyaret etmiş, tedavisini takip etmiştir⁴²⁰. Suikast haberini alan Başbakan Menderes'in ne yaptığını Samet Ağaoğlu, şu şekilde anlatmıştır. "Adnan Bey, Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da sıkılan kurşunların acısını doğrudan doğruya kendi kalbinde duydu. Fırtınalı bir gece yarısı Adalet Bakanı rahmetli Osman Şevki Çiçekdağ'ı, yanında doktorlar her türlü tehlikeyi göze alarak Malatya'ya uçurdu. Yalman ile bir süreden beri başlamış ayrılık böylece kapandı. Kim o zaman aynı zatın gazetesinden bir iki yıl aradan sonra, başta Menderes ve aralarında benim de bulunduğum elli beş insanın idam edileceğinin

⁴¹⁶ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 101.

⁴¹⁷ Milliyet; 05 Aralık 1953.

⁴¹⁸ Milliyet; 25 Ocak 1953.

⁴¹⁹ Milliyet; 22 Mart 1953.

⁴²⁰ Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte..., s. 283.

yazılacağını, yine aynı zatın, başta Menderes, hepimiz için idam kararı verilmesini isteyen makaleler yayımlayacağını tahmin edebilirdi! Menderes'in iyilik yanı çok defa nankörlük ile karşılanmıştır. Kaderinin bir köşesi de bu!"⁴²¹

Yalman'a yönelik suikast teşebbüsüne bir hayli tepki olmuştu. Hatta Menderes 6 Aralık 1952 de Adana'da, irtica konusuna değinen konuşma yapmak zorunda kalmıştı. "Malatya hadisesi, dini kendi maksatlarına alet etmek isteyenlerin, toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir. Din gibi mukaddes bir mefhumun, birtakım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset bezirgânlarının aleti haline gelmesine, bu memleketin tahammülü yoktur. Laikliği din düşmanlığı şeklinde almak, bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz"⁴²² demiştir.

2. 3. 2. 2. Türk Milliyetçiler Derneğinin Kapatılması

1950 yılında Milliyetçi dernekleri birleştirmek, aralarındaki bağları kuvvetlendirmek, Türk gençliğinin haklarını savunmak amacıyla Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Derneği, Kayseri Türk Kültür Birliği, Genç Türkler Cemiyeti temsilcileri bir araya gelerek Milliyetçiler Federasyonu'nu oluşturdular. Federasyonun asıl gayesi ise komünizmle kanunlar çerçevesinde fikri ve fiili olarak mücadele etmektir⁴²³.

Milliyetçiler Federasyonu başkanlığına da Bekir Berk seçilmişti. Federasyonun ilk büyük kurultayı Türk Gençlik Teşkilatı'nın merkezinin bulunduğu Rüstempaşa medresesinde 1951 yılının 1 Nisanında toplandı. Kongre başkanlığına Said Bilgiç, Başkanvekilliğine de Kamil Özden seçilmişti⁴²⁴.

Milliyetçiler Federasyonu 24 Temmuz 1951'de ilk büyük kurultayını yaptı. Yapılan konuşmaların ardından federasyonun adı Türk Milliyetçiler Derneği olarak değiştirildi. Türk Milliyetçileri Derneğinin tüzüğü'nün 2. maddesi ile derneğin amacı şu şeklide belirtilmiştir. "Allah, vatan, soy, tarih, dil, anane, sanat, aile, ahlak, hürriyet ve milli mukaddesat esaslarına dayanan Türk milliyetçiliğini işlemek, Türk milletini meydana

⁴²¹ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 45-46.

⁴²² Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 108.

⁴²³ İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 252.

⁴²⁴ İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 273.

getiren unsurları muhafaza etmek ve bütün milliyetçileri teşkilatlandırmaktır”⁴²⁵. Türk Milliyetçileri Derneği, büyük kurultaydan dört gün sonra 28 Temmuz 1951’de Nazım Hikmet’in affını isteyenleri protesto etmek için Ankara Türk Ocağı Konferans salonunda toplanmışlardır⁴²⁶.

Ahmet Emin Yalman’ın suikasta uğradığı günlerde DP hükümeti aşırı sağ ve sol akımlara karşı bir mücadeleye başlamıştı. Başbakan Menderes’in 17 Ocak 1953’te Gaziantep’te yaptığı konuşma ile Milliyetçiler Derneği’nin siyasi bir mahiyet taşıyıp taşımadığını gündeme getirdi. Menderes yaptığı konuşmada, “Ancak hürriyet düşmanlarını sayarken ilk olarak komünizme temas etmek ve bilhassa hürriyetlerimize ve memleketimize düşman bütün cereyanların uzaktan ve yakından bu kaynağa mensup olduğunu bilmek lüzumu vardır” demişti. Bu konuşmanın üzerinden beş gün geçtikten sonra Ankara Savcılığı harekete geçmiş, Milliyetçiler Derneği hakkında dava açmıştı. Dernek tüzük ve faaliyetlerinin Cemiyetler Kanununa aykırı görülmesi⁴²⁷ üzerine ihtiyati tedbir olarak dernek 80 şubesi ile birlikte kapatılmıştı⁴²⁸.

DP iktidara geldiğinde aşırı sol cereyanlarla mücadele edeceğini ilan ettiği gibi bazı milletvekilleri Komünizmle Mücadele Derneği, Milliyetçiler Derneği gibi yapılar da yöneticilik yapmaktaydılar⁴²⁹. Türk Milliyetçiler Derneğinin Genel Başkanı olan Said Bilgiç aynı zamanda Isparta milletvekili idi. Said Bilgiç ile derneğin faal üyesi olan Isparta milletvekili Tahsin Tola’nın, partiden ihraç talebiyle DP Haysiyet Divanına sevk edilmeleri için konu genel kurulda gündeme getirildi.

Kurulda söz alan Rıfkı Salim Burçak, derneğin faaliyetlerin savcılık soruşturmasından önceki ve sonraki aşama olarak ayrılması gerektiğini belirterek şunları söylemişti. “Birinci safha, şimdi rapordan öğrendiğimize göre hakikaten nahoştur, hatta ne yaptığı belli bile değildir; ortada müphem fikirler, anlaşılmayan mütalaalar var. Bunlar elbette kabul edilemez. Ancak bütün bunlardan Sait’i sorumlu tutmak doğru olmaz. Sait, şu

⁴²⁵ İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 277; Alpay Kabacalı; Türkiye’de Gençlik..., s. 114.

⁴²⁶ Alpay Kabacalı; Türkiye’de Gençlik..., s. 114.

⁴²⁷ Cemiyetler Kanunun 33. maddesine göre ırk ve din esasına dayanan bir dernek kurulması yasaklanıyordu. Dernek soy kelimesini tüzüğünde şu şekilde açıklamıştı. “Soy: tarihî ve içtimâî menşe birliğidir”. İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 278.

⁴²⁸ İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 285-289. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararına karşı Said Bilgiç ve Tahsin Tola itiraz etmiştir. Milliyet; 25 Ocak 1953.

⁴²⁹ Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den..., s. 27, 73.

kadar şubesi olan dernekte cereyan eden her faaliyetten haberdar olmayabilir”⁴³⁰. Burçak, Sait Bilgiç’in dinlenmesi ardından Haysiyet divanına verilmesini istemiştir. Bir anlamda Sait Bilgiç’in masum olabileceğini vurgulamıştır. Yapılan görüşmelerden sonra Said Bilgiç ve Tahsin Tola DP’den ihraç edildiler⁴³¹. Hakkında soruşturma devam eden Türk Milliyetçiler Derneği hakkında ikinci bir dava açılmıştı. Bu davanın konusu dernek mensuplarının derneğin tüzüğüne aykırı olarak siyasî faaliyette bulunmalarıdır⁴³². Dernek hakkında açılan dava ile mahkeme “soy” kelimesinin ırk ile aynı olup olmadığını bir bilirkişiye tetkik ettirmişti. Derneğin kapatılması davasında bilirkişilik Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı Muvaffak Akbay tarafından yapılmıştı⁴³³.

Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılmasından sonra Milliyetçiler Derneği adı altında yeni bir dernek kurulmuştur. Milliyetçiler Derneği aralıksız yedi Fetih toplantısı düzenlemiş, çeşitli konferanslar ile adını duyurmuştur⁴³⁴. Milliyetçiler Derneğinin faaliyetleri polis tarafından yakından takip edilmiştir⁴³⁵.

Ali Fuat Başgil’e göre Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılması DP iktidarı için sonraki yıllar açısından ağır sonuçlar doğuracaktır. DP, üniversite gençliğini CHP propagandasına karşı kendisini desteklemek üzere etkileyecek bir gruptan mahrum kalmıştır. Hâlbuki milliyetçi gençlik hem solcu düşünceye hem de CHP propagandasına karşı güçlü bir kale teşkil ediyordu⁴³⁶. Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılmasının hata olduğunu anlatan bir diğer isim Mehmet Şevki Eygi olmuştur. “...10 senelik iktidarı esnasında Menderes ölümcül hatalar yaptı. 1953 Malatya cinayetini bahane ederek Müslümanların ve milliyetçilerin bellerini kırdı. Yeşilköy Havaalanı’nda bir basın toplantısı yapmış “Kara basının (Müslüman-Milliyetçi basını kastediyor) sayısı 33’tü. Bunların 22’sini kapattık, diğerlerini de kapatacağız” demişti... Malatya hadisesinden sonra bütün dini ve milli dernekler kapatılmış, ülke çapında korkunç bir devlet terörü fırtınası estirilmişti. Dindar halktan niceleri dini kitaplarını, gazete ve dergi

⁴³⁰ Rıfkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 140.

⁴³¹ Said Bilgiç ve Tahsin Tola’nın partiden ihraç edilmesi DP’nin irticaa karşı azminin bir delili olarak görülmüştür. Milliyet; 03 Şubat 1953.

⁴³² Milliyet; 11 Şubat 1953.

⁴³³ İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 292.

⁴³⁴ İlhan Darendelioğlu; Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 312-316.

⁴³⁵ Örneğin muhtelif konular hakkında bilgi verir mahiyette asayiş raporuna göre 24 Nisan 1956’da Eminönü Öğrenci Lokalinde Nurettin Topçu tarafından “Yarınki Türkiye” adlı konferansın takip edildiği bilgi verilmektedir. B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 24.4.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.425.5.

⁴³⁶ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 101.

koleksiyonlarını yakmak zorunda kalmışlardı. Meğerse Selaniklilerin ne büyük değeri varmış... Müslümanların, milliyetçilerin belleri kırıldı. Başta Celal Bayar olmak üzere o mahut ve malum zümrenin istedikleri oldu. Sonra 1959'lara, 60'lara gelindi. CHP, derin güçler, halka dayanan Demokrat Parti iktidarını sarsmaya, sallamaya başladılar. Adnan Bey, eski Milliyetçiler Derneği Başkanı Said Bilgiç'e telefon açmış, "CHP'li ve solcu gençlere karşı milliyetçi gençlik niçin tepki göstermiyor, meydanlarda onun karşısına çıkmıyor?" demiş, "Beyefendi, siz Milliyetçiler Derneğini yıllar önce kapatmıştınız" cevabını almıştır⁴³⁷.

2. 3. 3. İrticai Faaliyetler ve Akımlar

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte Türkiye'de halifeliğin kaldırılması, kılık kıyafette yapılan değişiklikler, harf inkılâbı, şapka inkılâbı, tekke ve zaviyelerin kapatılması, hukuk alanında yapılan inkılâplar birliği sağlamaya yönelik olarak yapılmıştır⁴³⁸.

Polisin titizlikle takip ettiği konulardan biri, kadınların peçe, çarşaf ve peştamal giymesinin yasaklanması olmuştur. 1935 yılında İçişleri Bakanlığınca yayınlanan bir tamimle bu giysilerin giyilmesinin yasaklandığı bildirilerek kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri alması istenmiştir⁴³⁹.

Türkiye'de 1945'ten itibaren başlayan çok partili hayatta, laiklik konusunda Atatürk dönemindeki gibi bu ilke konusunda hassas olunmamaya başlanmıştır. Bu dönemde laiklik konusunda bir direnç olmaması şu sebeplere dayandırılmıştır. Hem yönetici kadronun oy endişesi hem de dönemin kadrosunun Atatürk inkılâplarını öncekiler kadar benimseyememiş olmaları öne çıkmıştır⁴⁴⁰.

CHP tarafından 1946-1950 arasında okullarda seçmeli olarak din dersi okutulmuş 1949'da Ankara'da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. 1 Mart 1950 tarihinde de 5566 sayılı

⁴³⁷ Milli Gazete; 20 Haziran 2007.

⁴³⁸ Suna Kili; Türk Devrim Tarihi, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982, s. 191-197.

⁴³⁹ *Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi*: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Özel Sayı, 1998, s. 89-90.

⁴⁴⁰ Suna Kili; Türk Devrim..., s. 284.

Kanunla ile yirmi Türk büyüğünün türbesi ziyaretçilere açılmıştır⁴⁴¹. CHP yöneticisi Nihat Erim bu tür faaliyetlerin laikliğe aykırı düşmediği tezini savunmaktaydı⁴⁴².

Bu düzenlemeler aslında CHP'nin, dini hareketlere karşı oldukça hoşgörülü davranmaya başladığını göstermekteydi. Ancak dini liderler 1920'li, 1930'lu yıllardaki zorla laikleştirme hareketlerinden dolayı CHP'yi affetmiyorlardı. Köylerde ve kasabalarda dini liderlerin etkisi hâlâ devam etmekteydi. Bu nedenle ellerine fırsat geçince bunu kullanmışlardır⁴⁴³.

1950 seçimleri öncesi yaşanan bazı gelişmeler devam eden yıllarda yaşanacak olayları haber veriyor gibiydi. 9 Nisan 1950'de Fevzi Çakmak'ın ani ölümü ve ertesi günü radyoda müzik yayınına devam etmesini bahane edenler, mareşalin ölüm gününün matem günü olmasını istemişler, hükümet tarafından istekleri dikkate alınmayınca polisle çatışmışlardır⁴⁴⁴. Ortamı uygun bulan bu kişiler mareşalin cenaze töreninin düzenini bozmuşlar, tabut, eller üstünde tekbir sesleri getirilerek mezarlığa götürülmüştür⁴⁴⁵.

1950 seçimlerinden sonra ülke gündemine din hâkim olmuştu. Camiler dolmakta, dini romanlar yayınlanmakta, sarıklı, sakallı insanların sayısı artmakta, Atatürk heykelleri kırılmakta, yasaklanmış tarikatlar canlanmakta idi⁴⁴⁶. Burada DP uygulamaların son yıllarda CHP tarafından başlatılan girişimlerin devam ettirildiği gerçeği de göz önünde tutulmalıdır.

1950-1960 arasında Sebilürreşad, Büyük Doğu, Hakka Doğru, Selâmet, Hakyol, Doğan Güneş, Müslüman Sesi, Büyük Dava, Serdengeçti, Yeşil Nur, Vazife, İslâm Dünyası, İslâm isimli dergiler İslâm dininin daha çok inanç ve ibadet yönü ile ilgili yayın yapmışlardır. 1950 seçimini İslam'ın bir zaferi olarak kabul eden basın-yayın çevrelerine göre, DP'nin iktidara gelişi ile çeyrek asırdır devam eden zulüm devri sona ermişti⁴⁴⁷.

⁴⁴¹ Şaban Sitebölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 23; Bilal N. Şimşir; Kürtçülük..., s. 452.

⁴⁴² Nadir Nadi Abaloğlu; Atatürk İlkeleri..., s. 120.

⁴⁴³ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 315.

⁴⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. İlhan Darendelioğlu; Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 265-370

⁴⁴⁵ Sabahattin Nal; "Demokrat Parti'nin...", s. 146.

⁴⁴⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 70.

⁴⁴⁷ Doğan Duman; "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4-5, Yıl 1994-1995, s. 80.

Demokrat Parti programının laiklik ile ilgili 14. maddesinde “Partimiz laikliği devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması konusunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak ilahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasıl müesseseler Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar. Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır”⁴⁴⁸ şeklinde bir hükme yer verilmiştir.

29 Mayıs 1950’de Menderes tarafından TBMM’de okunan hükümet programında devrimler ele alınmış ve devrimler, “mille mal olmuş ve olmamış” şeklinde bir ayırıma tabi tutulmuş, hükümetin sadece milletin kabul ettiği devrimleri koruyacağı söylenmiştir⁴⁴⁹. Bayar, Atatürk devrimlerinin artık millete mal olmuş olduğunu, bunların dikkatle korunacağını belirtmiştir. Hükümet aşırı sağ ve sol akımlara karşı gerekli tedbirleri alacağını, laikliğin din düşmanlığı olmadığını belirtmiştir⁴⁵⁰.

1924-1949 yıllarında, Türkiye’de resmî okullarda din dersi olmadığı gibi İlâhiyat Fakültesi de yoktur. 1949 yılından itibaren ilkokullara seçmeli din dersi konulmuş ve İlâhiyat Fakültesi ve dinî eğitim yapan İmam Hatip Kursları açılmıştır⁴⁵¹. 1951’e gelindiğinde DP iktidarının çocuklarının din dersi almasını istemeyen velilerin okul idaresine dilekçe vermesi kuralı getirmesi⁴⁵² ile CHP tarafından seçimlik olarak ders programının parçası haline getirilen din dersleri, zorunlu hale getirilmiş oldu.

1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti, seçim öncesinde vaat ettiği İmam Hatip Okulları’nı iktidarının birinci yılında açtı. Dönemin DP’li Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin konuya ilişkin açıklaması önemlidir: “İmam Hatip Okulları açılması

⁴⁴⁸ Demokrat Parti Tüzük..., s. 61-62.

⁴⁴⁹ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 360.

⁴⁵⁰ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 109.

⁴⁵¹ Erdoğan Göger; “Günümüz Türk Devletinin Laiklik Anlayışı” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 4, 2005, s. 44.

⁴⁵² Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye’de İslâm’ın..., s. 61, 78.

zaruretine kaniyiz. Çünkü Türk Milleti'ne hitap edecek olgun, kültürlü, hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz"⁴⁵³.

10 Ekim 1951 sayılı Müdürler Komisyonu kararıyla ilkokula dayalı birinci devresi 4, ikinci devresi 3 yıl olan ve bir bütün teşkil eden 7 yıl süreli İmam Hatip Okulları yedi il merkezinde açıldı. Bu iller Ankara, İstanbul, Adana, Konya, Isparta, Kayseri ve Maraş'tı. Bakan İleri'ye göre İmam Hatip Okulları'nın amacı "Müspet, münevver din adamı yetiştirmekti"⁴⁵⁴.

Bu arada Atatürkçü laik görüş taraftarlarıyla, İslamcılar arasındaki sürtüşmeler şiddete varan boyutlara ulaşmıştır. 22 Kasım 1952 de Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da saldırıya uğrayarak kurşunla yaralanması üzerine yapılan inceleme sonunda, bu suikastın TMD'ye mensup bir grup tarafından düzenlendiği anlaşılmıştı. Bu olay nedeniyle artan gerginlikten ürken iktidar birtakım önlemler almaya yönelmiştir. Menderes 6 Aralık 1952'de Adana'da, irtica konusuna değinen bir konuşma yapmak zorunda kalmıştı⁴⁵⁵.

Şubat 1953'de Ankara'da toplanan DP Danışma Kurulunda Menderes bir konuşma yaparak, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanun gerekliliğine işaret etti. 23 Temmuz 1953'de, siyasi ve kişisel nüfuz veya çıkar sağlamak amacıyla dini veya dini hisleri yahut dince kutsal tanıtılan şeyleri veya dini kitapları alet ederek, her ne şekilde olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kişilerle, bu fiillere katılan derneklere yönelik cezai yaptırımların düzenlendiği 6187 sayılı Toplanma Vicdan ve Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun⁴⁵⁶ çıkartıldı⁴⁵⁷.

Gerici eylemlerin artmasında, Demokrat Parti'nin tutumu dışında iki büyük etken daha rol oynamıştır; iktidarın komünizmle mücadele için aldığı önlemlerin, dinci çevrelerin etkinliklerini arttırmalarına yardımcı olması ve Millet Partisi'nin din etkenini yeni iktidara karşı bir koz olarak kullanıp propagandasını arttırması⁴⁵⁸.

⁴⁵³ Cumhuriyet; 3 Ocak 1951.

⁴⁵⁴ Ercan Yılmaz; Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 69-70.

⁴⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 108.

⁴⁵⁶ Resmi Gazete Tarihi: 29.07.1953, Sayısı: 8470.

⁴⁵⁷ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 67; H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 74.

⁴⁵⁸ ŞerafettinTuran; Türk Devrim Tarihi..., s. 140-141.

1955 yılında ekonominin kötü gitmesi ve 19 DP milletvekilinin partiden koparak Hürriyet Partisi'ni kurmaları üzerine Menderes, Konya'da yaptığı konuşmada ortaokullarda din dersinin konulması gerektiğini söylemiştir⁴⁵⁹.

DP döneminde laiklik karşıtı hareketlere oy kaygısı ya da bu çevreleri kontrol amacıyla bazı tavizler verilmiş olmasına rağmen⁴⁶⁰ irticai hareketlere karşı bazı önlemler de alınmıştır. Anıtkabir tamamlanıp Atatürk'ün naaşı buraya defnedilmiş, Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkartılmış, laiklik karşıtı yayınlar yasaklanmış, yazarları hapsedilmiş, Bayar, Atatürk yolu inkılâplardan ayrılanlara karşı mücadele edileceğini, Menderes, irtica ve yobazlığa izin vermeyeceklerini açıklamışlardır⁴⁶¹.

1955 yılına gelindiğinde açılan imam hatip sayısı 16'ya ulaşmıştır⁴⁶². İmam Hatip Okullarının sayısının artması ve mezunlarının devam etmesi amacıyla 19 Kasım 1959'da İstanbul'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı⁴⁶³.

2. 3. 3. 1. Millet Partisinin Kapatılması

Millet Partisi 20 Temmuz 1948'de DP'nin bir muvazaa partisi haline geldiğini iddia eden eski DP'liler tarafından kuruldu⁴⁶⁴. Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Mustafa Kentli önderliğinde kurulduğu kamuoyuna bildirildi⁴⁶⁵. Millet Partisi, DP'nin CHP iktidarı karşısında yeteri kadar etkili muhalefet yapmadığını düşünmekteydi. Millet Partisi muhafazakâr ve laikliğe karşı olan kesimlerin birleştiği parti olmuştu⁴⁶⁶.

Millet Partisinin belirgin özelliği farklı bir laiklik anlayışı getirmesi ve muhafazakâr bir parti olarak ortaya çıkmasıydı. Parti programında “parti, din müesseselerine ve milli

⁴⁵⁹ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 30.

⁴⁶⁰ Neşet Çağatay; Türkiye'de Gerici..., s. 45-49.

⁴⁶¹ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 76.

⁴⁶² Binnaz Sayarı; “Türkiye'de Dinin..., s. 183.

⁴⁶³ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 96.

⁴⁶⁴ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 37.

⁴⁶⁵ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 231-232.

⁴⁶⁶ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 307; Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 205.

ananelere hürmetkârdır” denilmekteydi. Millet Partisi, kuruluşundan itibaren CHP’yi baskıcılıkla, DP’yi iktidarla danışıklı bir siyaset izlemekle suçlamıştır⁴⁶⁷.

Millet Partisi içerisinde dini alanlarda taviz verilmesini isteyenlerle, cumhuriyetçilikten taviz vermeyenler arasında bir mücadele mevcuttu. Millet Partisi laiklik karşıtı olarak kamuoyunda tanıtılmasına rağmen parti liderlerinden Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı laiklik yanlısı olarak bilinmekteydi⁴⁶⁸. Aslında MP içerisinde üç hizbin bir mücadelesi olmuştur. Hilafetin ihyasını isteyen mürteci grup, birincisi kadar ileri gitmemekle beraber Medeni Kanun yerine Mecellenin konması gibi tavizler isteyen ikinci grup ve inkılâpçılıktan hiçbir şekilde taviz istemeyen üçüncü grup vardı⁴⁶⁹. İşte bu grup partiden ayrılanlar idi

Millet Partisi’nin 27-29 Haziran 1953 tarihinde yapılan kongresinde partinin dinci kanadı ile Atatürkçü kanadı arasında tartışma çıkmıştı. Hikmet Bayur, Vasfi Reşit Sevig ve Ankara İl İdare Heyeti, Hatay İl Başkanı, Tekirdağ İl İdare Heyeti ve Beyoğlu İlçe Heyeti üyeleri Haziran 1953’teki kongresinde partilerinden istifa etmişlerdi. İstifa edenlerden Saffet Olgaç, Millet Partisi’nin dinci, şeriatçı, hilafetçi birtakım akımların peşinde olduğunu söyleyerek bazı evrakların yakıldığını ifşa ve ihbar etmişti⁴⁷⁰.

İktidara gelen DP’nin sert tutumu sadece CHP’ye karşı değildi. Kendi bünyesinden çıkan ve seçim sürecinde kendisini zorlayan partilerden biri olan Millet Partisi’ne karşı da sert bir tavır takınmıştı. Millet Partisi’nin “Atatürk’e ve devrimlerine aleyhtar olduğunun”⁴⁷¹ kendi parti yöneticileri tarafından söylenmesi DP’ye istediği fırsatı vermiştir. Bu konuşmanın akabinde partinin yöneticileri hakkında soruşturma başlatılmıştı. Millet Partisi mahkemenin verdiği kararlar sıradan bir dernek gibi kapatıldı. Böylece partili siyasetin ne kadar kırılga olduğu da anlaşılmış oldu⁴⁷².

⁴⁶⁷ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi..., s. 257-258; Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 65.

⁴⁶⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 81-82.

⁴⁶⁹ Milliyet; 06 Temmuz 1953.

⁴⁷⁰ Rıfki Salim Burçak; On Yılın..., s. 136; Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 234; Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 364.

⁴⁷¹ MP’nin hilafeti, Arap harflerini geri getirmek istediği ileri sürülmüşse de parti yöneticileri bunu reddetmişlerdir. Kemal Karpat; Türk Demokrasi..., s. 364.

⁴⁷² Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 127-128. H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 153. Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 136.

Millet Partisi kapatılması üzerinden henüz bir ay geçmeden 10 Şubat 1954'te CMP adı altında yeniden kuruldu. 1958 yılında ise CMP Köylü Partisi ile birleşerek CMKP adını almıştır⁴⁷³.

2. 3. 3. 2. İslâm Demokrat Partisinin Kapatılması

1950-1960 yıllarında CHP ve DP dışındaki siyasî partilere baktığımız zaman Hürriyet Partisi ile Millet Partisi laik ve liberal eğilimleri birlikte barındırmakta idiler. Millet Partisi kapatıldıktan sonra kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi laik bir partidir. Bu dönemde “İslamcı sayılabilecek tek parti İslâm Demokrat Partisi’dir”⁴⁷⁴.

İDP, 1951’de Cevat Rifat Atilhan tarafından kurulmuştur. Parti, programına laiklik prensibini koymadığı gibi İslamcı bir görünüm kazanmıştır. Partinin ismi yalnız kendisine muhalif olanlarca değil parti içinde de bir tartışma konusu olmuştur. İslâm dininin siyasî alana taşınması, dinin siyasî şahsi çıkarlar için kullanılmasına yol açacağı, İslam’la demokrasinin uyuşup uyuşmayacağı başlıca tartışma konusu olmaktaydı. İDP, Menderes’in laiklik karşıtı hareketleri sindirme politikasının kurbanı olmuştur. 1952’de Menderes, İDP’yi irticai faaliyetlerin kaynağı olarak ilân etmişti⁴⁷⁵. İDP’lilerin Ticaniler gibi sakal bıraktıkları, laiklik karşıtı propaganda yaptıkları belirtiliyordu⁴⁷⁶.

Kuruluşundan 7 ay sonra 3 Mart 1952’de kapanan bu partinin kapatılmasından bahsetmek gerekirse; İçişleri Bakanlığı’nın, İDP hakkında Başbakanlığa yazdığı yazıda İDP’nin ismindeki “İslâm” kelimesinden dolayı partinin faaliyete geçmesinde kanunî ve hukukî bir mahzur görülmediği, ancak parti kurucusu Cevat Rifat Atilhan ve arkadaşlarının geçmiş durumları dikkate alınarak faaliyetlerinin takip altına alınması gerektiği belirtilmiştir. İçişleri Bakanlığı 27 Şubat 1952’de Adalet Bakanlığına yazmış olduğu “İslâm Demokrat adlı partinin kuruluşu sırasında belli olmayan ve ana tüzüğünde müphem tabirlerle ifade edilen gayesinin, son zamanlarda muhtelif yerlerde açılan şubelerinin faaliyetleri, bilhassa Samsun’da intişar eden Büyük Cihad adlı gazetede kurucu, Cevat Rifat Atilhan’la bazı parti mensuplarının din propagandalarının

⁴⁷³ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 103; Milliyet; 22 Mart 1959.

⁴⁷⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 83.

⁴⁷⁵ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye’de İslâm’ın..., s 42.

⁴⁷⁶ Milliyet; 20 Şubat 1952.

din propagandası mahiyetinde görülen yazılar ile meydana çıkmış, böylece bu partinin din esasına dayanan bir dernek olduğu tezahür etmiş bulunmaktadır...” şeklindeki yazı ile Cemiyetler Kanununun 33. maddesine göre mahkemeye verilmesi, Medeni Kanunun 71. maddesine göre partinin kapatılması için ilgili mahkemeye başvurulması istenmiştir. Mahkemeye verilmesinden birkaç gün sonra Eminönü Sulh Ceza Hâkimliğinin 3 Mart 1952 tarih ve 952/121 sayısı ile partinin faaliyetlerine son verilmesine karar verilmiştir⁴⁷⁷.

İDP’nin kapatılmasından kısa bir müddet sonra partinin kurucularından İbrahim Galip Hamikoğlu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a hitaben yazdığı eleştiri dolu mektubunu göndermiştir. Mektubun giriş kısmında ağır eleştiriler vardır, devamında partilerinin neden kapatıldığını şu şekilde sormuştur: “Garpta Hıristiyan Demokrat Partililerin mevcudiyeti diğer Demokrat ve sair partiler için mucibi leke ve hakaret sayılmadığı gibi badii şüphe ve endişe görülmediğine göre biz de ne oluyor? Partimiz aleyhindeki yaygaralar izhar olunan endişe ve şüpheler hiçbir manayı ifade edemeyeceği çünkü: Bu yeni doğan çocuğu hırsız, katil cani olacaktır diyerek bunun ifasına kalkışmak ne kadar acı, çirkin, gülünçse partimiz hakkında şüphe endişeler bunun bir benzeri demekle iktifa ediyoruz”. Mektubun devamında partilerinin başındaki İslâm ismi üzerinde şüpheler hakkında ise çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede idare yerinin isminin “Çankaya” olmasını bir vatandaş idare yerinin bu yerden kaldırılmasını isterse ne cevap verileceğini” söylemiştir. Mektubun sonu daha ağır ifadeler ile bitmiştir. “40 küsur senedir ki inkılâp diye başlayan her gelen gidenlere rahmet okutturdu. Bütün cinayetler, facialar, katliamlar inkılâp ve millet hürriyeti namları altında irtikâp olunduğunu ve bu vakıaların silsilesi tarikiyesini yazmaya da imkân bulamıyorum”⁴⁷⁸.

2. 3. 3. 3. Ticanilik, Nurculuk, Süleymancılık Akımları

Kemal Pilavoğlu isimli Hukuk Fakültesi mezunu bir kişinin şeyhliğini üstlendiği Ticani tarikatı, Ahmet Ticiani tarafından 18. Yüzyılda Fas’ta kurulmuş, Senegal, Hicaz, Medine, Musul ve Trablusgarp’ta yayılmıştır. Ticanilerin Türkiye’deki tarihleri tam

⁴⁷⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.3.1952, Dosya: 7975, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 79.524.29.

⁴⁷⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1952, Dosya: B2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 41.243.22.

olarak bilinmemekle beraber, 1. Dünya Savaşı yıllarında girdiği ve 1925'te tarikatların yasaklanmasıyla yer altına indiği ve 1949'ta tekrar ortaya çıktığı düşünülmektedir⁴⁷⁹.

1930'da Kemal Pilavoğlu, Abdülkadir Medeni isimli Ticiani Şeyhinden ruhsat aldığı iddiasıyla, tarikatı Türkiye'ye getirmiş ve geliştirmiştir. Tarikatın başkanı "Efendi", "Hazret" gibi deyimlerle anılmıştır. Hazreti, "Müritler", "Halifeler", "Muhipler" izlemiştir. Tarikatın eylemlerini "Fedai", "Kahraman" olarak adlandırılan müritler gerçekleştirmiştir. Tarikat kesin itaat temeline dayanmıştır⁴⁸⁰. Ticiani tarikatının amacı dinî bir devlet kurmak idi. Türk devrimi ve eserleri dinsizlikten başka bir şey değildir. Bu nedenle Ticianiler Atatürk'ün yaptığı inkılâplara inanmamakta, laikliği reddederek İslamî bir yönetim kurmak istemekteydiler⁴⁸¹.

Ticianiler kendilerince uygun şartları istismar etmekte gecikmemişlerdir. DP Hükümetinin güvenoyu almasından kısa süre sonra, TBMM dinleyici locasında Ticiani tarikatı üyesi 2 kişi Arapça ezan okumaya kalkışmıştır⁴⁸². Aynı tarikattan bir başkası da, birkaç gün sonra, Yozgat'taki Büyük Cami'de yine ezanı Arapça olarak okumuştur. Kırşehir'de Atatürk heykelinin parçalanmasından sonra Ankara Orduevi karşısındaki Atatürk anıtı da, Haziran 1951'de Ticiani tarikatından olan kişilerin saldırısına uğramıştır⁴⁸³.

Ankara Devlet Demir Yollarında çalışan Kamil Tinal, çalıştığı dairede bulunan Atatürk büstünü kırmıştır. Bağlı bulunduğu Ticiani tarikatının fikirlerini yaymak için Atatürk aleyhine çirkin ifadeler bulunan bildiriler dağıtmış, bunların bazılarını tren istasyonlarına yapıştırmıştır. Ankara'nın Çubuk ilçesi, Ticianilerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları yerlerden biriydi. Kalecik'te çok sayıda Ticiani tarikatı mensubu ayin yaparken yakalanmıştır. Elmadağ'da Atatürk büstü kırılmış, yapılan araştırma sonunda yakalanan kişi Kemal Pilavoğlu'ndan emir alarak büstü kırdığını itiraf etmiştir⁴⁸⁴.

İslâmcı çevreler Atatürk heykellerine karşı yapılan saldırıları desteklerken, muhafazakâr kesim ise Ticianilerin Atatürk heykellerine saldırmalarını, mecliste ezan okunmasını,

⁴⁷⁹ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 129.

⁴⁸⁰ Yemliha Türk; 1951-1955 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 32.

⁴⁸¹ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 130.

⁴⁸² Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 2 (1941-1960), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 158.

⁴⁸³ Şevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantığı..., s. 134.

⁴⁸⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi..., s. 196.

Bursa Ulu Camide meydana gelen hareketleri “soysuzlaşmış bir duygu ve zihniyetten kaynakladığını” belirtmekteydiler⁴⁸⁵. Yurdun değişik yerlerinde bunlara benzer çok sayıda olayın içindeki kişilerin Tıcani tarikatına bağlı oldukları ortaya çıkmıştır. Kemal Pilavoğlu ve 23 bağılı tutuklanarak yargılanmıştır⁴⁸⁶. Bu yargılama sonunda Kemal Pilavoğlu, on beş yıl hapis ve bunun bitiminde İmroz Adasına sürgün edilmiştir⁴⁸⁷.

1950’lerde en çok taraftar toplayan Nurculuk Hareketi olmuştur⁴⁸⁸. Bu hareketin kurucusu Said-i Nursi ya da Bediüzzaman diye anılan bir kişidir⁴⁸⁹. Said-i Nursi sürgün olarak gönderildiği yerlerde ve hapisanelerde kaleme aldığı Risalelerle⁴⁹⁰ bağlılarına ulaşmayı başarmış ve geniş bir halk kitlesini etkisine almıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra Bitlis havalisinde bulunmuş, sonra İstanbul’a gelerek siyasi faaliyetlere katılmış, İttihad-ı Muhammed-i Cemiyetinin kurucuları arasında yer almıştır. İstiklal Savaşı sırasında, Ankara’nın halifeyi kurtaracağı inancıyla Ankara’ya gelmiş, Mustafa Kemal tarafından bir vilayette müftülük görevi teklif edilmesine rağmen Ankara’yı terk ederek Van’a gitmiştir. 1925 yılındaki Şeyh Said isyanından sonra Isparta Barla’da, daha sonra Kastamonu, Afyon ve Emirdağ’da mecburi iskâna tabii tutulmuştur. Burada Sadi-i Nursi’yi ziyarete gelenler de sıkı takip ve kontrol altına alınmıştır. Bu arada Afyon ve Isparta’da yeniden tutuklamalar başladı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Rüştü Saraçoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Denizli, Isparta ve Kastamonu’daki gelişmeleri yakından takip ediyorlar, gerektikçe müdahalelerde bulunuyorlardı⁴⁹¹. Said-i Nursi Afyon, Denizli ve Eskişehir Cezaevlerinde mahkûm olarak yatmıştır. Ancak yetiştirdiği Nur talebeleri onun felsefesini günümüze kadar taşımışlardır⁴⁹².

Sadi-i Nursi ile Adnan Menderes arasındaki ilişkinin boyutu bilinmemekle beraber DP’li Nur talebeleri 1952’de Adnan Menderes’e hitaben seçimlerde verilecek oy desteği

⁴⁸⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 95.

⁴⁸⁶ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 151; Tarık Zafer Tunaya; İslâmcılık Akımı, Simavi Yayınları, İstanbul 1991, s. 68-69.

⁴⁸⁷ Cumhuriyet; 28 Haziran 1951; Neşet Çağatay; Türkiye’de Gerici..., s. 43.

⁴⁸⁸ Geniş bilgi için bkz. Abdulkadir Badıllı; Bediüzzaman Said Nursi: Mufasssal Tarihçe-i Hayatı, C. II, İstanbul 1990.

⁴⁸⁹ Neşet Çağatay; Türkiye’de Gerici..., s. 46-47.

⁴⁹⁰ Sayıları 130’u bulan değişik kitaplardan oluşan Risalelerin en tanınmışları: Sözler, Mektubat, Lem’alar, Asa-yı Musa, İşarat’ül İcaz ve Sikke-i Tasdik-i Gaybı’dır. Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye’de İslâm’ın..., s. 116. Said-i Nursi’nin Asa-yı Musa adlı kitabı 1949 yılında yasaklanmış ve toplattırılmıştır. B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.2.1949, 3/8760, Dosya: 52-58, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 118.99.1.

⁴⁹¹ Abdulkadir Badıllı; Bediüzzaman Said..., s. 832.

⁴⁹² Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye’de İslâm’ın..., s. 110-125.

ile ilgili bir mektup yazmışlardır. Mektubun girişinde Said-i Nursi'nin DP'nin iktidarda kalmasını sağlamaya çalıştığına Nur talebeleri tarafından kanaat getirildiği dile getirilmiştir. Mektubun devamında “Üstadımızdan niçin Demokrat Parti'yi muhafazaya çalıştığını sorduk” denildikten sonra üstatlarının cevabını şöyle dile getirmişlerdir “Eğer dedi, Demokrat parti düşse ya Halk Partisi veya Millet Partisi iktidara gelecek. Hâlbuki Halk Partisi ittihadcılarının bozuk kısmının cinayetleri hem Cumhuriyetin birinci reisinin Sevr Muahedesi ile çok siyasî desiselere icbar ile on beş senede yaptığı icraatın fena kısmı tamamile eski partiye yüklendiği için bu asıl Türk milleti ihtiyarı ile o partiyi katiyen iktidara getirmeyecek. Çünkü Halk Partisi iktidara gelecek olursa komünist kuvveti aynı partinin perdesi altında bu vatana hâkim olacaktır. Hâlbuki bir Müslüman katiyen komünist olamaz. O zaman anarşist olur. Bir Müslüman hiç bir zaman ecnebilerle mukayese edilemez. İşte bunun için hayat-i içtimaiye ve vatanımıza dehşetli bir tehlike teşkil eden partinin iktidara gelmemesi için Demokrat Partiyi Kur'an, vatan ve İslamiyet namına muhafazaya çalışıyorum dedi” şeklinde belirtmişlerdir. Mektubun son kısmında “...din bu memleket için bir tehlike teşkil etmez diyen bir Başvekilden vatan, millet ve İslâmiyet adına partimize maddi ve manevi büyük yardımları dokunan bu mübarek üstadımızın kitaplarının ve kendisinin tamamen serbest bırakılarak bir daha rahatsız edilmemesini teminini saygı ve hürmetlerimizle rica ediyoruz” denilmiştir⁴⁹³.

DP iktidara gelince laik ve demokratik bir rejim kurmak yolunda girişilen devrimci atılımlardan ödünler verildiği, geri adımlar atıldığı ileri sürülmüştür. Celal Yardımcı ve Tevfik İleri gibi DP yöneticileri Said Nursi'nin elini öperek bu değişmeyi simgesel olarak halka ilan ettikleri iddia edilmiştir⁴⁹⁴.

DP iktidarında dini cemaatler içerisinde Nurcular önemli bir gelişme göstermiştir. DP oy kaygısıyla Nurculuk hareketinin gelişmesine müsait bir ortam hazırlamıştır. Hükümet üyeleri Emirdağ ilçesinde Said-i Nursi ile buluşmuş, 19 Ekim 1958 de ilçeyi ziyaret eden Başbakan Menderes'i Nurcular iki tuğralı yeşil bayrak ile karşılamışlardır⁴⁹⁵. DP'nin siyasî tutumu ile birlikte bazı Nurcular milletvekili de olmuşlardır⁴⁹⁶.

⁴⁹³ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 3.7.1952, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.104.37.

⁴⁹⁴ Metin Toker; Demokrasiden Darbeye..., s. 81.

⁴⁹⁵ Neşet Çağatay; Türkiye'de Gerici..., s. 47; H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 75.

⁴⁹⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 99.

Said Nursi'nin 1959'da DP liderine, kabine üyelerine ve pek çok milletvekiline yazdığı mektupta ise "Ankara'ya bu defa geldiğinin bir sebebi, İslamiyet'e ciddi taraftar Dâhiliye Vekili Namık Gedik'i görmek ve İslâmiyet'in kahramanı olan Adnan Bey'e ve Tevfik İleri gibi mühim zatlara bir hakikati söylemektir". Mektubunun devamında DP iktidarının ezanın Arapça okunmasına izin vermesiyle kamuoyunu kendi lehine çevirdiğini, Risale-i Nur basımına izin vermekle Ezan-i Muhammedi kadar taraftar bulduğuna dikkat çekmiştir⁴⁹⁷.

DP iktidarı 1956 yılında Nurcuların ilham kaynağı olan Risale-i Nur'un Latin harfleriyle yayınlanmasına izin vermişti. Risale-i Nur'un yayınlanması için yayın yasağının kaldırılmasında Nurcululuk hareketinde önemli bir yer tutan DP Isparta milletvekili Tahsin Tola aktif rol oynamıştır. Risalelerin yasal olarak tüm Türkiye'ye dağıtılması DP döneminde olmuştur⁴⁹⁸. Said Nursi, DP yöneticilerine yazdığı mektubunda yazdığı risaleleri hakkında şunları söylemiştir. "Kuranını Kanunu Esası ile bütün Anadolu ve Vilayat-i Şarkiye'de asayişini temin eden Risale-i Nur'un beş yüz bin nüshası komünistliği susturduğu gibi asayişini temin ettiğine bir delildir"⁴⁹⁹.

Said Nursi'nin Ankara'da DP milletvekilleri ile görüşmesi, ilerlemiş yaşına rağmen uzun seyahatlere çıkması ve taraftarlarına "DP'ye oy verilmesi" hususunda talimat vermesi üzerine CHP Genel Başkanı "DP iktidarı Said-i Kürdi'yi seçimlerde kullanmak istiyor" demiştir. Bunun üzerine Hükümet Said-i Nursi'yi Emirdağ'da ikamete mecbur tutmuştur⁵⁰⁰. Said-i Nursi, 23 Mart 1960'da Şanlıurfa'da vefat etmiştir⁵⁰¹.

Nurcular genel olarak siyasetten uzak durmalarına rağmen CHP döneminde sürekli baskıya maruz kalmaları onların CHP'ye düşmanlık, DP'ye sempati beslemelerine sebep olduğu ileri sürülmüştür⁵⁰².

Süleymancılık ismini Süleyman Hilmi Tunahan'dan almıştır. Süleyman Efendi vaiz olarak görev yapmıştır. İl kez 1939'da hakkında laiklik aleyhine propaganda yapmaktan soruşturma açılrsa da mahkemece beraat etmiştir. Tarikatçılık konusunda yaptığı

⁴⁹⁷ Milliyet; 25 Aralık 1959.

⁴⁹⁸ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 36, 115, 124.

⁴⁹⁹ Milliyet; 25 Aralık 1959.

⁵⁰⁰ Milliyet; 24 Mart 1960.

⁵⁰¹ Akşam; 24 Mart 1960. Biyografisi için bkz. Bediüzzaman Said Nursi Tarihçe-i Hayatı, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1990.

⁵⁰² Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 124.

konuşmalar sebebiyle vaizlik ruhsatı iptal edilmiş ancak DP hükümeti zamanında vaizlik ruhsatı iade edilmiştir. Süleyman Efendi ya da muhaliflerinin taktığı adla Süleymancılar Kur'an kurslarıyla yakından ilgilendiler. Kendileri Kur'an kursları açarak, geleceğin Kur'an kursu öğretmenlerini yetiştirerek, onlardan gittikleri yerlerde bu tür kurslar açmalarını istiyorlardı. Açılan İmam-Hatip okullarını kendilerine rakip olarak görüyorlardı. Bunları laik eğitimin bir kurumu olarak itham ediyorlardı⁵⁰³.

Süleymancılar siyasette önce Millet Partisi'ni, sonra Kur'an kurslarının çoğalmasına müsamaha eden DP'yi desteklemişlerdir⁵⁰⁴.

1957 yılında Bursa'da Ulu Cami'nde Akif Efendi ismindeki bir şahıs müritleri toplayarak, Süleyman Efendi'nin mehdi olduğunu ilân etmiştir. Gösteriler kansız bir şekilde bastırılmış, bu olayla ilgili olduğu gerekçesiyle Süleyman Efendi gözaltına alınmış ve üç ay hapiste kaldıktan sonra ilk mahkemede serbest kalmıştır⁵⁰⁵.

Bursa'da meydana gelen irtica olayı üzerine Bayar ile Menderes arasında karşılıklı yazışmalar olmuştur. Bayar, Menderes'e bu olayın dini ve siyasî bir karakter arz ettiği, olayın meydana geliş şeklinin Menemen olayını, Ticanilerin Mecliste ezan okumalarını ve en son Malatya olayını çağrıştırdığını söylemiş ve "mürtecilerin teşkilatlı olarak bu tarzda devamlı kıyımları ve tecavüzleri kendileri için klasik bir kaide haline gelmiştir" dedikten sonra "...Ve bu adamlar bir din kuklası halinde Türkiye aleyhinde siyasî emellere alet olması muhakkak addolunabilir. İşi bu yönden de tetkike mecburuz"⁵⁰⁶ demiştir.

2. 4. ÖĞRENCİ OLAYLARI

DP döneminde üniversite öğrencileri arasında sağ ve sol odaklaşmalar, küçük örgütlenmeler ve bunlara bağlı olaylar olmuştur. Ancak iktidar, bu hareketleri yakından izlemiş, genel politikasına uygun gördüğü takdirde müsamaha göstermiş, desteklemiş

⁵⁰³ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 126-127.

⁵⁰⁴ Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 128.

⁵⁰⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 100; Tarık Zafer Tunaya; İslâmcılık Akımı, s. 213; Şaban Sitembölükbaşı; Türkiye'de İslâm'ın..., s. 127.

⁵⁰⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 15.6.1957, Dosya: B2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 41.244.14.

fakat kendi politikasına uygun görmediği zaman da sert tedbirler almış bu faaliyetleri engellemiştir⁵⁰⁷.

Bizim burada öğrenci olayları olarak bahsettiğimiz, 1950-1960 yılları arasında Üniversite öğrencilerinin siyasî olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarıdır. Bu dönemde Üniversite öğrencileri Millî Türk Talebe Federasyonu ve Millî Türk Talebe Birliği olarak teşkilatlanmışlardır. Atatürk heykellerine saldırılar karşısında yurt çapında “Atatürk’e Bağlılık” mitingleri yapılması, DP iktidarının ilk yıllarında öğrenci derneklerinin düzenlediği öğrenci olayları olmuştur⁵⁰⁸.

Başbakan Adnan Menderes, İstanbul'da meydana gelen öğrenci hareketleri hakkında Anadolu Ajansına 26 Mart 1951'de verdiği beyanatta şunları söylemiştir: “Ancak talebe cemiyetleri, hiçbir surette siyasetle meşgul olamaz. Hiçbir kimse kanunda tarif olunan usullere uymada ve vaktinde mesul heyetini teşkil ederek Hükümete resmen müracaat etmeden bir miting tertibine kalkışamaz. Hele gece vakti gün battıktan sonra toplantılar kanunla katî surette men olunmuştur... Sanki memlekette bir irtica tehlikesi varmış ve bu tehlikeyi kanun yollarıyla ve hükümet kuvvetleriyle önlemek mümkün değilmiş gibi hakikatle hiçbir alakası olamayan vahim ve faraziyelerle toplu halde harekete geçmek kanun, nizam ve intizam fikri ile telif olunamaz... Demokrat Parti vicdan hürriyetine riayet edeceğine daha beş sene evvel programıyla Türk milletine vaat etmiştir. Ne sokak gürültüleri, ne politikacıların tahrikleri bizi programımızı tatbikten alıkoyamayacaktır”⁵⁰⁹.

Üniversite öğrencilerinin çeşitli teşekküller kurarak siyasî hayata katıldıkları görülmektedir. 14 Kasım 1952'de Ankara Hukuk Fakültesi'nde Başkanlığını Hüsamettin Cindoruk'un yaptığı “Ankara Hukuk Mensupları Fikir Kulübü” ve 3 Ocak 1956'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Başkanlığını Ertuğrul Baydar'ın yaptığı “Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü” kurulmuştur⁵¹⁰.

DP iktidarının ilk yıllarında askerî ve bürokratik kadroyu birtakım değişiklikler, zorunlu emeklilikler sayesinde kendi istediği şekle sokmuştu. Hükümet Temmuz 1954'de

⁵⁰⁷ Bülent Daver; “Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 3, 1964, s. 40.

⁵⁰⁸ Bülent Daver; “Türk Üniversite...”, s. 39-41.

⁵⁰⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1951, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 13.76.4.

⁵¹⁰ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 03.1.1956, Dosya: F5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:100.615.4.

memurlar hakkında genel bir azil yetkisi veren kanun ile birlikte üniversiteleri de bu kapsamda değerlendireceğinin işaretini vermişti⁵¹¹.

3 Kasım 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesinin dekanı olan Turhan Feyzioğlu'nu⁵¹² ders yılı açılış konuşmasında söylediği "Nabza göre şerbet vermeyiniz" sözlerinden dolayı siyaset yapmakla suçlanmış ve bakanlık emrine almıştı. Muhalefet bu olayı protesto etse de bir işe yaramadı⁵¹³. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması üzerine öğrenciler derse girmeyerek olayları protesto etti. Üç yüz öğrenci emniyete götürülerek ifadeleri alındı. Üniversite hocalarından üç doçent ve iki asistan istifalarını verdi⁵¹⁴.

19 Aralık 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması meselesine dair Kırşehir milletvekili Tahir Taşer tarafından verilen sözlü soru önergesi konuşuldu. Soru önergesini cevaplayan Başbakan Menderes, Demokrat Partinin, muhalefette iken, üniversiteyi daima iç politikanın dışında ve üstünde tuttuğunu, aksine hareketi yüzde yüz millî menfaatlere aykırı telâkki ettiğini hatırlattı. Bugün de hükümetin üniversiteyi politikanın oyuncağı halinden çıkarmak kararında olduğunu, bundan sonra bir iki profesörün birkaç doçentle işbirliği yaparak üniversitede olay çıkarmalarına ve bu olayı bütün üniversiteye mal etmeye çalışmalarına, ondan sonra da üniversite muhtariyeti olmadığını iddia ederek memleketi içten, dıştan kötülemeye kalkmalarına asla müsaade etmeyeceklerini, bakanlık emrine alınmak görevden almak demek olmadığına göre, neden hak ve hakikat ortaya çıkıncaya kadar beklenmemiş ve bu kadar emek verilen bir mesleğin neticeleri bir anda heba edilmek yoluna neden gidilmiş olduğunu sormuştur⁵¹⁵.

Üniversite çevreleri, dolayısıyla öğrencilerle DP iktidarının bir mücadele vermeye başlaması Ankara Fikir Kulübünün 26 Ocak 1956'da düzenlediği "Demokrasilerde parlamento hâkimi mutlak değildir" konulu toplantı ile başlamıştır. DP icraatlarının eleştirilmesi Başbakan Menderes'i kızdırmıştır. Menderes'in "İstersek canlarına ot tıklarız" sözü üniversite çevrelerinin tepkisine yol açmıştır⁵¹⁶.

⁵¹¹ Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 63.

⁵¹² Siyasi faaliyetleri için bkz. Gürcan Bozkır; "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6-7, Yıl, 1996-1997, s. 227-262.

⁵¹³ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 189.

⁵¹⁴ Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 116-117.

⁵¹⁵ Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan..., s. 356,360.

⁵¹⁶ Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 116.

Menderes’in bu sözü söyleyip söylemediğine yönelik arşiv taramasında konuyla ilgili şu açıklamanın yapıldığı tespit edilmiştir: DP Meclis Grubu toplantısında “Başbakan Adnan Menderes’in üniversite hocalarını kastederek “Bunların canına ot tıkayacağız” şeklinde bir ifade kullandığını yazmışlardır. Başvekile atfedilmek istenilen bu sözlerin tekzibine Anadolu Ajansı yetkilidir. Şurası Muhakkaktır ki, grup toplantıları gizli olduğundan bu toplantılarda geçen müzakereler hakkında her türlü tahrifatın yapılabilmesi pek kolaydır”⁵¹⁷ denilmiştir.

24 Nisan 1956 tarihli Asayiş raporuna göre öğrencilerin siyasetle uğraşmaması hakkındaki kanunun TBMM’ye getirileceği haberleri dolayısıyla üniversite çevrelerinde eleştiriler olduğu bildirilmekteydi⁵¹⁸.

1956 yılı Ekim ayına ait istihbarat raporlarına bakıldığında zaman Teknik Üniversitenin açılışında bir öğrencinin diğerine “Bak azizim üniversite gençliği muhalefeti ne kadar tutuyor. Bu gidişle gençliğin sayesinde CHP tekrar iktidara gelecektir”, yine öğrenciler arasında “iktidar muhalefeti susturmak için her çareye başvurmaktadır. Siyasette şiddet iktidar için menfi netice verir” dediklerinin rapor edilmiş olması⁵¹⁹ olacak olayları önceden haber vermektedir.

27 Mayıs giden olayları tetikleyen süreç öğrenci olayları ile başladığı gibi, öğrenci olaylarının başlamasının kıvılcımını ise Tahkikat komisyonunun kurulması atmıştır. Tahkikat komisyonunun kurulması, siyasi faaliyetlerin yasaklanması, meclis dışı muhalefetin harekete geçmesine sebep oldu. Bu muhalefetin merkezi de üniversite gençliği oldu⁵²⁰. Bundan sonra İstanbul ve Ankara’da öğrenci gösterileri, Tahkikat komisyonu kararları, profesörlerin önce teker teker, arkasından toptan protestoları, Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilanı, DP Hükümeti için “trajedinin başlangıcı” olmuştur⁵²¹.

⁵¹⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1955, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 15.83.2.

⁵¹⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 24.4.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.425.5.

⁵¹⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 27.10.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.427.2.

⁵²⁰ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 153.

⁵²¹ Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 154.

2. 4. 1. İstanbul’da Öğrenci Olayları

Tahkikat Komisyonu’na yetki veren kanunun TBMM’de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul’da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapılmaya başlandı⁵²².

27 Nisan 1960 akşamı öğrenciler İstanbul’daki yurtları dolaşarak üniversite içerisindeki Atatürk anıtı çevresinde toplanılacağını duyurdular. Beyazıt’taki merkez binada binlerce öğrenci toplandı⁵²³. Beyazıt’ta İstanbul Üniversitesi önünde toplanan öğrenciler Atatürk heykeli etrafında toplanmaya başladılar. Öğrenciler, “kahrolsun diktatörler, Menderes istifa” diye bağıyorlardı⁵²⁴.

İstanbul’daki olaylar, 28 Nisan günü saat 9.30’da başladı ve yaklaşık 7 saat sürdü. Polis, göstericilerin önüne barikat kurduysa da öğrencileri durduramadı. Polisle öğrenciler arasında çatışma çıkmıştı. Turan Emeksiz isimli öğrenci seken bir kurşunla öldü. Ayrıca 16’sı polis 40 yaralı vardı. Olaylar büyünce İstanbul Valisi Ethem Yetkiner hükümete “derhal sıkıyönetim ilan edilmesi” teklifinde bulundu. Hükümet de bu teklife uyarak saat 15.00’den itibaren İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetimin ilanı, olayların 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara’ya sıçramasına engel olamadı⁵²⁵.

Öğrencilerin dağıtılması için takviye ordu birlikleri de çağrılmıştı. Ancak askerlerin gelmesi ile “Türk ordusu çok yaşa” sloganları atılmaya başlandı. Askerler ile gençler birer ikişer kucaklaşmaya başlamışlardı⁵²⁶.

Ali Fuat Başgil, olaylar esnasında bulunduğu üniversitede, hareketi tedip ile görevli asker ile öğrencilerin ağlamaklı kucaklaşmaları üzerine hareketin orduya da sirayet ettiği kanaatine vardığını belirtir. Sıddık Sami Onar’ın yüzü gözü sargılar içinde kasten öğrencilerin huzuruna çıkarak açık bir tahrikçilik yaptığını ileri sürmüştür⁵²⁷.

⁵²² İstanbul’daki öğrenci olaylarını farklı bir bakış açısından değerlendiren görüş için bkz. Alpay Kabacalı; Türkiye’de Gençlik..., s. 122-136.

⁵²³ Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den..., s. 77. İstanbul’daki öğrenci olaylarında 10.000’i bulan öğrenci topluluğunun DP aleyhine toplandığını belirtmektedir. Bülent Daver; “Türk Üniversite..., s. 43.

⁵²⁴ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 238.

⁵²⁵ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 154,155.

⁵²⁶ Mehmet Ali Birand; Can Dünder; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 116.

⁵²⁷ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 128-129.

Öğrenci olayları 2 Mayıs'ta İstanbul'da yapılan NATO Bakanlar Konseyinin toplantısında da devam etti. Öğrenciler “Kahrolsun diktatörler!” ve “Menderes istifa” sloganlarını atmaktaydılar. Göstericilerin hırçınlığı karşısında polis etkisiz kaldığı gibi, askerler de göstericileri desteklemekteydi. Üniversitenin tatil edilmesi, gece sokağa çıkma yasağı konulması gibi tedbirler olayları sakinleştirmeye yetmedi. Olaylarda iki öğrenci ölmüştü. Fısıltı gazetesi haberleri nedeniyle bu sayının altmışa yetmişe çıkması durumu daha da gerginleştirdi⁵²⁸. Meydana gelen olaylardan dolayı Menderes, toplantının açılış konuşmasını yapmaktan vazgeçmiş ve Ankara'da kalmıştı⁵²⁹.

19 Mayıs 1960'da Amerikan Büyükelçisi Warren⁵³⁰, Menderes ile görüşmüştür. Büyükelçi görüşme sonunda Menderes'in İstanbul'da cereyan eden öğrenci olaylarıyla ilgili olarak şunları söylediğini ABD'ye rapor etmiştir: “Şu anda vaziyet tamamıyla kontrol altındadır. Türk hükümeti ve ordusu, bunu olaylardan maksimum seviyede uzak durma ve minimum seviyede zararla başarmıştır. İstanbul'da sadece bir öğrenci ölmüştür. Otopsi sonucunda öğrencinin seken bir mermi yüzünden öldüğü anlaşılmıştır. (Menderes, tanka çıkmaya çalışırken düşerek tankın altında ezilen öğrencinin ölümünden bahsetmedi⁵³¹. F. W.) Başbakana göre bu durum, İstanbul'da yapılan bu çapta bir gösteride alınabilecek en iyi sonuçtur. Menderes son zamandaki sıkıntıların en kötüsünün geçtiğini ve ülkeye huzurun yeniden döneceğini düşünmektedir”⁵³².

Olayları polis halk ilişkisi bakımından değerlendiren Servet Armağan ise İstanbul Üniversitesindeki olayları şöyle anlatmaktadır: “İstanbul Üniversitesinde olduğum için 27 Mayıs 1960'dan önceki olayları yakinen gördüm. 1970'de, 1971 askeri muhtırasına esas olan olayları, ayrıca 1968 ve 1980 olaylarını yaşadım. Askeri darbelere sebep olduklarından, bunların tümü önemli olaylardır. Genelde İstanbul Üniversitesi bahçesinde cereyan eden bu olayların içinde aktif olarak değil, ama müşahit olarak bulundum. Yakinen gördüğüm bu olaylar hakkında bazı müşahedelerim şunlardır: İlk müşahadem, kamu düzenini sağlamak amacıyla valiliğin veya ilgili âmirlerin getirdiği

⁵²⁸ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 238; Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 78, 79.

⁵²⁹ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 161.

⁵³⁰ Büyükelçi Warren; ABD Dışişleri Bakanlığınca, Türkiye'deki gelişmeleri bilinçli bir şekilde izlediği ve gelişmeler karşısında alınacak tavır konusunda tavsiyelerine güvenilebilecek bir kişi olarak görülmekteydi. Faruk Çakır; “Amerikan Bakış..., s. 70.

⁵³¹ Ali Fuad Başgil, bir lise öğrencisinin kaza eseri tankın altında kaldığından bahsetmektedir. Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 129.

⁵³² Yusuf Gök; Türk-Amerikan Diplomatik ilişkileri (1959-1961), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998, s. 87.

bazı sınırlamalara karşı, göstericilerin polisle taşla-sopayla, yumruk yumruğa çatışmalarıdır. Bu, normal bir vatandaşa yakışmayan bir harekettir”⁵³³.

DP yönetimi İstanbul ve Ankara’da meydana gelen öğrenci olaylarının Halk Partisi Gençlik Kolları ve gizli komünist teşkilatları tarafından tertiplendiklerini, burada başarılı olamayınca da diğer illere yaymaya çalıştıklarına dair DP İl idare heyetlerine tamim yayımlamıştır⁵³⁴.

2. 4. 2. Ankara’da Öğrenci Olayları

29 Nisan’da İstanbul’da meydana gelen olayların benzeri Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi çevresinde toplanan öğrenciler tarafından başlatıldı. Böylece İstanbul’da meydana gelen öğrenci olaylarından bir gün sonra Ankara’da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri başlamış oldu⁵³⁵.

28 Nisan 1960 günü Ankara’da sakin geçmişti. Ancak bir gün sonranın hazırlığı CHP Gençlik Kolları üyesi öğrenciler ve bazı öğretim üyeleri tarafından hazırlanmaktaydı. Ankara Üniversitesinde olayları başlatan öğrenciler hocalarının da kendilerine katılmalarını istemişlerdi. Profesör Bülent Nuri Esen, öğrencilere hitaben “Örfi idare Anayasanın amir hükümlerindendir. Biliyorsunuz, dünden beri örfi idare ilan edilmiş ve Türk ordusu vaziyeti ele almıştır. Bu hareketiniz bir netice vermeyecektir. Dağılırsanız iyi olur” demiş, öğrenciler tarafından protesto edilmişti. Anayasa profesörünün öğütleri boşa gidince sözü Vali almıştı: “Dağılin, yoksa fena olur” demesi öğrencileri daha da coşturmuş ve hep bir ağızdan “Dağılmıyoruz” diye bağırmaya başlamışlardı. Emniyet Genel Müdür Cemal Göktan ve Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç’ün konuşma yapmaları da bir işe yaramadı. Bunun üzerine İstanbul’da yaşananlara benzer olaylar yaşandı. Öğrenciler bu defa üniversite içerisine sığınmışlardı. Üniversitede meydana gelen büyük çaplı olaylar askerin ve polisin müdahalesiyle bastırılmış ve polisin fakülteye girmesi ile olaylar sona erdirilmiştir⁵³⁶.

⁵³³ Servet Armağan; “Emniyet Kuvvetleri ve Kitlelerarası İletişim”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Aralık 1997, s. 29.

⁵³⁴ Bir Belge; Tarih ve Toplum, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 18.

⁵³⁵ Ankara’daki öğrenci olaylarını farklı bir bakış açısından değerlendirmek için bkz. Alpay Kabacalı; *Türkiye’de Gençlik...*, s. 136-150.

⁵³⁶ Ümit Özdağ; *Menderes Döneminde...*, s. 158.

Menderes, 29 Nisan akşamı yaptığı radyo konuşmasında halkı sakin olmaya çağırılmış ve şunları söylemiştir: “...Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedhahlar biraz geç kalmış olacaklardır”. “Derhal ifade deyim ki, İstanbul ve Ankara’da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna ve asayişine ve selametine karşı girişilmiş suikastlardır. Genç mekteplilerimiz üzerinde, bir zamandan beri teşkilatlı ve hesaplı surette yapılmakta olan tahrikler, artık meşum neticelerini göstermektedir”⁵³⁷.

İktidarın tutumu olaylar karşısında iyice sertleşmeye başlamıştır. Ali Fuat Başgil, hatıralarında Bayar’ın “tenkit zamanı çoktan geçmiştir. Şimdi tahrikçileri tenkil zamanıdır” dediğini yazmıştır⁵³⁸.

İstanbul ve Ankara’daki olayların büyümesi üzerine 28 Nisan’dan itibaren İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilân edilmiştir. Gece sokağa çıkma yasağı ilân edildiği gibi her türlü umuma açık yerlerin kapalı tutulması istenilmiştir⁵³⁹. Ancak 6 Mayıs’ta gece sokağa çıkma yasağı saat 22’den sabah 04’e kadar indirilmesine rağmen cenaze arabaları dâhil iki taksi içerisinde ancak 10 kişi olabileceğinin hükme bağlanması⁵⁴⁰ dikkat çekmektedir.

2. 4. 3. 555-K Olayı

28-29 Nisan gösterilerinden sonra bu kez DP yönetimi, 5 Mayıs 1960 günü saat 17.00’te, Ankara’da Kızılay Meydanı’nda bir gösteri düzenlemeye karar verdi. Buna göre iktidar partisine mensup gençler, Kızılay Meydanı’nda, Meclis’ten çıkıp Çankaya’ya gidecek olan Celal Bayar ve Adnan Menderes’i alkışlayıp destekleyeceklerdi.

Ama iktidara karşı olan gençler de plandan haberdar oldular ve 555 K (5’inci ayın 5’inci günü saat 5’te Kızılay Meydanı’nda bir gösteri yapılacağıdır) parolasını geniş bir öğrenci kitlesine duyurdular. 5 Mayıs günü iktidara karşı olan gençler, Kızılay’a akın ederken,

⁵³⁷ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 239; Sevet Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 409.

⁵³⁸ Ali Fuat Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 138.

⁵³⁹ Hürriyet; 29 Nisan 1960.

⁵⁴⁰ Tercüman; 6 Mayıs 1960.

iktidarı destekleme amacıyla Kızılay'a gelen DP yanlısı gençler azınlıkta kaldı⁵⁴¹. Bu şifre, kulaktan kulağa büyük bir hızla yayılarak Kızılay'da büyük bir kalabalığın toplanmasına sebep olmuştur. Bayar ve Menderes, Kızılay'da göstericileri yatıştırmak için göstericilerin arasına girmiştir. Menderes burada çok büyük protestolarla karşılaştı. Başbakan Menderes, “Menderes istifa” diye bağırان göstericilere ne istediklerini sorduğunda “istifanı istiyoruz” cevabını almıştı. Hatta bazı göstericiler Menderes'i tartakladılar. Menderes, göstericilerin elinden bir gazetecinin arabasına bindirilerek kurtarılmıştır⁵⁴².

Olaylar üzerine Başbakanlık binasında, Celal Bayar liderliğinde kriz toplantısı yapılmıştır. Bayar bu toplantıda İçişleri Bakanı Namık Gedik'e, megafonla dağılmalarını söyleyin, eğer karara uymazlarsa ateş edin demiştir⁵⁴³. Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu kargaşa ortamında artık ipleri tamamen eline almıştır ve Adnan Menderes'i ikinci plana atmıştır⁵⁴⁴.

Bu olaylardan iki gün önce 3 Mayıs 1960'ta izine çıkan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel tarafından Milli Savunma Bakanına bir mektup yazılmıştı. Bu mektupla Cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, ülkenin bunalımdan kurtulması ve demokratik ortamın sağlanmasını isteyen öneriler sunulmuştu⁵⁴⁵.

Ankara'nın kargaşa dolu ortamından uzaklaşmak isteyen Adnan Menderes, 19 Mayıs 1960'ta, istifa etme düşüncesiyle İzmir gezisine çıkmıştır. Ancak İzmir'de iki yüz bin kişilik coşkulu halk kitlesi tarafından karşılanan Menderes, kalabalığa aldanıp istifa etmekten vazgeçmiş, Ankara'da hissettiği darbe korkusundan bu gezi sırasında uzaklaşmıştır⁵⁴⁶.

DP kendi sonunu hazırlayan bu olaylar silsilesini iyi okuyamadı. Bunun sebebi olarak Menderes'in İzmir gezisi esnasında iki yüz bin kişilik coşkulu kalabalığa hitap etmiş

⁵⁴¹ Neşet Çağatay; Türkiye'de Gerici..., s. 49.

⁵⁴² Tefik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 79; Alpay Kabacalı; Türkiye'de Gençlik..., s. 152-153; Şevket Süreyya Aydemir; Menderes'in Dramı..., s. 368.

⁵⁴³ Şevket Süreyya Aydemir; Menderes'in Dramı..., s. 324-325; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 166.

⁵⁴⁴ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 121.

⁵⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir'e göre bu mektup Başbakan Menderes tarafından okunmuştur. Menderes, Etem Menderes'e bunun saklanması söylemiş. Celal Bayar'a verilmemiştir. Çünkü Menderes, Bayar'a “Ordu seni istemiyor, benim cumhurbaşkanı olmamı istiyorlar” diyememiştir. Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 428.

⁵⁴⁶ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 122.

olması görülebilir. Menderes için bir bakıma moral gezisi olmuştur. Burada yaptığı konuşmada “Seçimler yapılmayacakmış gibi veya seçimler dürüst yapılmayacakmış gibi bir uydurulmuş yalan iddiayı, faraziyei ortaya atarak bunun üzerine bir isyan, bir kıyam, bir fitne ve fesat hareketi oturtmak, seçimden ümidi olmayan, hâlâ demokrasinin ne olduğunu anlamayan bir avuç gürültücü ve çığırkan zümre ile seçimleri ve milli iradeyi yok etmeyi siyasetleri için tek yol sananların hüner ve eseridir” diyerek yapılan gösterileri haksız bulmuş ve muhalefeti eleştirmişti⁵⁴⁷.

2. 4. 4. Harp Okulu Öğrencilerinin Yürüyüşü

Menderes’in İzmir gezisi sonrası 21 Mayıs’ta Ankara’da bu kez 600 ila 1000 kadar Harp Okulu öğrencisi iktidarı protesto için bir gösteri yürüyüşü düzenlediler. Sıkıyönetim birliklerine bağlı bir subay dağılın uyarısında bulunsa da grup dağılmamıştır. Yürüyenlerden ancak 300 kadarının öğrenci, diğerlerinin ise subay olduğu anlaşılmıştır⁵⁴⁸. Bu yürüyüşün gizlice okul komutanları tarafından hazırlanmış olabileceği düşünülmektedir. Artık ok yaydan çıkmıştı. Gerginlik doruktaydı⁵⁴⁹.

Harbiyelilerin Zafer anıtına yürüyüp dağılmaları bir anlamda iktidara karşı bir meydan okuma olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Yaveri Mustafa Tayyar, Bayar’a “Efendim, bu bir harekettir. Bizi deniyorlar. Deneniyoruz. Bunun arkası ihtilale doğru gider. Ordu sahnededir, işte meydana çıktılar. Evvela bunları öne sürüyorlar. Arkadan da diğer büyükleri gelecek. Harp okulunu silahtan tecrit edip, dışarıya göndermekten başka çare yoktur. Hemen bunları Ankara’dan uzaklaştırmak lazım” diyerek tavsiyelerde bulunmuştu⁵⁵⁰.

Ankara’da Harp Okulu öğrencilerinin yürümesi üzerine Başbakan Menderes, olayı taraflardan dinledikten sonra DP milletvekili Rıfkı Salim Burçak’a “Talebelerin masumane bir yürüyüş yaptıklarının anlaşılmış olduğunu söyledi ve ağır bir hareket yapmak olmaz; kumandanlar araştırınsınlar, bu çocukça harekete kim teşebbüs etmiş ise gereken cevabı verirler” demişti. Ancak Rıfkı Salim Burçak, 22 Mayıs gösterilerine

⁵⁴⁷ Zafer; 16 Mayıs 1960.

⁵⁴⁸ Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den..., s. 79; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 177.

⁵⁴⁹ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 149.

⁵⁵⁰ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 123.

Harp okulu öğrenci ve subaylarının katılmasının ciddi bir olay olduğunu, gerilen siyasi havanın yumuşatılması için, partinin izlediği genel politikada değişiklikler yapılması gerektiğini düşünüyordu⁵⁵¹.

Yine Rıfki Salim Burçak'ın anlatımına göre Menderes olayların olduğu gün Ankara'da sokağa çıkma yasağı ilân etmeyi, hemen sonra Harp Okulu öğrencilerini kampa göndermeyi teklif etmişti. Olayların sakinleştirilmesi için 300 kişilik bir birlik Konya'dan hareket ettirilmişti. İzmit ve Adapazarı'ndan tümen seviyesinde askeri birliklerin Ankara'ya getirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca Harp Okulu öğrencilerinin yaz tatili 30 Hazirandan 1 Haziran'a alınarak gerginliğin azaltılması planlanmıştır. Ancak DP hükümetinde iyi işlemeyen eşgüdüm yüzünden bir tereddüt oluştu. Milli Savunma Bakanı Ankara'ya asker getirtilmesiyle ilgili Ankara Garnizon Komutanı Selahattin Kaptan Paşa'ya fikrini sormuştu. O da "Eğer Erdelhun Paşa böyle bir şey yaparsa işte o zaman ihtilal çıkarırız. Böyle bir hareket orduda ikilik yaratır" demişti⁵⁵².

Milli Savunma Bakanı, Menderes'i arayarak Erdelhun Paşa'nın bu girişimin ihtilala neden olabileceği ve durdurulması gerektiğini söylemiştir. Menderes'te Erdelhun Paşa'yı arayarak birliklerin Ankara'ya gelmesini durdurmuştur. Böylece olabilecek ihtilalı engelleyecek birliklerin Ankara'ya gelmesi Menderes tarafından engellenmiş oluyordu⁵⁵³. Ancak bu açıklama darbecileri daha önce almış oldukları yönetime el koyma kararından vazgeçirmedi.

2. 5. İŞÇİ HAREKETLERİ ve SENDİKALAŞMA

İşçi hareketleriyle kastedilen işçilerin genel çıkarlarını korumak amacıyla yaptıkları mücadeledir. İşçiler bu mücadeleyi işçilere özgü meslek örgütleri kurarak, grev yaparak, kendileriyle ve memleket çıkarlarıyla ilgili söz söylemek için bütün araçları kullanarak gerçekleştirmişlerdir⁵⁵⁴. Sendikalist akımların işçi çevrelerini etkilemesi ile birlikte

⁵⁵¹ Rıfki Salim Burçak; On Yılın..., s. 697-698.

⁵⁵² Rıfki Salim Burçak; On Yılın..., s. 69.

⁵⁵³ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 180.

⁵⁵⁴ Kemal Sülker; 100 Soruda..., s. 5.

“grev” kanunî bir pazarlık konusu olmuştur. Grev denilince, isteklerini kabul ettirmek için işçilerin çalışmamak konusunda hem fikir olmaları anlaşılır⁵⁵⁵.

1923 yılında toplanmış olan İzmir İktisat Kongresi’ne 1135 delege katılmıştı. İşçileri temsil eden grupla, işçilerin istekleri tespit edildi. İzmir iktisat Kongresi sayesinde işçiler kendilerini ilgilendiren konularda anlaşmaya, birleşmeye başladılar⁵⁵⁶.

1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile sendikal faaliyetlere son verilmiştir⁵⁵⁷. Amele Teali Cemiyeti 1928’de kapatıldığı gibi, 1938 yılına kadar sınıf esasına dayanan bir dernek kurmak yasaklandı. Bu tarihten itibaren 1947’ye kadar işçilerin örgütlenmeleri hem fiilen, hem de hukuksal açıdan imkânsız kılınmıştı⁵⁵⁸.

1946 yılından itibaren sendikacılık hareketleri ile ilgili kanuni düzenlemelerin yapıyor olmasında sanayi hamlesinin başlaması ve işçi sayısının nispeten artmış olması rol oynamıştır. 1950-1960 yıllarında sanayileşme çabalarının, dolayısıyla şehirleşmenin artması sebebiyle sendikal faaliyetler sanayileşme ve şehirleşmenin koşulu olarak gelişmiştir⁵⁵⁹.

Türkiye’de sendikacılık, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nda “Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz.” ifadesinin metinden çıkarıldığı 4919 sayılı ve 5 Haziran 1946 tarihli değişiklik ile kanunî olarak mümkün olmuştur. Devam eden aylarda sendikalar kurulmuşsa da, ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun TSP, TSEKP gibi sosyalist partiler öncülüğünde kurulması dönemin hükümetini kuşkulandırmış, 17 Aralık 1946 tarihinde sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır. Bu nedenle, sendikalaşma sürecinin başlangıcını, sendikaların kuruluş esasları ve faaliyet alanlarını belirleyen “5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun”un kabul edildiği 1947 tarihinden itibaren başlatmak gerektiği düşünülmektedir⁵⁶⁰.

⁵⁵⁵ Kemal Sülker; 100 Soruda..., s. 76; 1950-1960 arası meydana gelen işçi hareketleri hakkında geniş bilgi için bkz. Şerafettin Pektaş; Demokrat Parti Dönemi’nde Tarım Dışı Alanlarda Çalışma Yaşamının Düzenlenmesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006, s. 246-254.

⁵⁵⁶ Kemal Sülker; 100 Soruda..., s. 14-15.

⁵⁵⁷ Lewis, Bernard; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 463.

⁵⁵⁸ Ahmet Makal; “Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma İlişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar”, Mülkiye, C. 27, S. 239, 2003, s. 280; Lewis, Bernard; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye’nin..., s. 470; Kemal Sülker; 100 Soruda ..., s. 23-24.

⁵⁵⁹ Cahit Talas; “Değiştirilen Sendikalar Kanunu, Uluslararası Bağlantılar ve Anayasamız”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 25, S. 4, 1970, s. 161.

⁵⁶⁰ Adnan Mahiroğulları; “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 2, S. 1, 2001, s. 162.

Sendikal faaliyetler önce kamu iktisadi kurumlarda CHP'nin teşviki ile kurulmuş ve kısa zamanda ülkenin birçok kesiminde, farklı iş kollarını kapsayan sendikalaşma hareketleri ile başlamıştır⁵⁶¹.

Kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile işçilerin ve işverenlerin sendika ve bölgesel federasyon kurmalarına izin verilmiştir. Bu sendikalaşma, dernek ve parti kurmadaki kolaylığın sebepleri arasında CHP'nin kendi oy bölgelerini oluşturmak yanında ABD, İngiltere ve batılı ülkelere Türkiye'nin hızla demokratikleşen bir ülke olduğunun gösterilme çabaları yatmıştır⁵⁶².

Türkiye'de sendikacılık hareketi siyasetle ilgili olmuştur. Şöyle ki 1947 yılında kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği CHP, İstanbul Hür işçi Sendikaları Birliği DP taraftarı idi. Partiler bu kuruluşlar vasıtasıyla yeni sendikaları kendi yanlarına çekmek istiyorlardı⁵⁶³.

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP hükümet programında grev hakkına bakış açısı şu şekilde ifade edilmişti. "Demokrasi prensiplerine göre tabi bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını sair demokrat memleketlerde olduğu gibi, içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunileştireceğiz"⁵⁶⁴.

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte DP grev hakkı, sendika kurma özgürlüğünden yana olmasına rağmen muhalefette iken vaat ettiği grev ve toplu pazarlık hakkını iktidara gelince tanımamakta ısrar etmiştir. CHP'de programına grev hakkını muhalefete geçince koymasına rağmen grev hakkının kanunlaşması için hiçbir harekette bulunmamıştır⁵⁶⁵.

Bu dönemde işçilere yönelik en büyük gelişme 10 sendika, dernek ve federasyondan oluşan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (Türk-İş) kurulması olmuştur. Siyasî partilerle organik bağı olmayan Türk-İş'in amacı maaşların hayat pahalılığını karşılaması, işsizlik sigortasının kurulması ve adil ücret sisteminin getirilmesi⁵⁶⁶.

⁵⁶¹ Ahmet Makal; "Demokrat Parti...", s. 282.

⁵⁶² Bernard, Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), Modern Türkiye'nin..., s. 307-308..

⁵⁶³ Cahit Talas; "Sendikacılık ve Toplum", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 1, 1975, s. 17.

⁵⁶⁴ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 360.

⁵⁶⁵ Kemal Sülker; 100 Soruda..., s. 67.

⁵⁶⁶ Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi..., s. 555.

İnceleme dönemimiz olan 1950-1960 devresinde de önceki dönemlerin izleri devam etmiştir. Her ne kadar sendika kurma konusunda bir serbestlik söz konusu olmuşsa da bu yıllar sendikal faaliyetlerin yasaklandığı yıllar olmuştur⁵⁶⁷.

Muhalefette iken grev hakkı bile vaat etmiş olan DP, 1957 yılına gelindiğinde kendi programına aykırı olarak 5018 sayılı Kanuna dayanarak işçi birliklerinin teşekkül tarzına uygun olmamasından dolayı İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Bursa Sendikalar Birliği ve Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Konfederasyonunu kapatmıştır⁵⁶⁸.

2. 6. 1950-1960 YILLARI ARASI KARAYOLLARI TRAFİK GÜVENLİĞİ VE MEYDANA GELEN KAZALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte motorlu araçlar yolcu ve yük taşımacılığında kullanılmaya başlanmıştır. Atatürk ve İnönü dönemlerinde demiryollarının yapımına ağırlık verilmiş olmasına rağmen DP döneminde ve devam eden yıllarda da karayolları yapımına ağırlık verilmeye başlanmıştır⁵⁶⁹. Adnan Menderes tarafından 29 Mayıs günü TBMM'ye sunulan hükümet programında karayollarının yapımı ile ilgi olarak "Ulaştırma motorun süratli, ucuz ve kolay nakliyatı temin ettiği bu devirde bilhassa karayollarına ehemmiyet vereceğiz. Köy yollarının yapılması hususunda, imkânları nispetinde umumi bütçeden yardım teminini sağlayacağız"⁵⁷⁰ demiştir. Nitekim 1950 yılında 1100 km. olan köy yollarının uzunluğu 1960 yılına gelindiğinde 15953 km'yi bulmuştur⁵⁷¹. Ülkemizdeki karayolu uzunluğu 1950'de 1642 kilometre iken 1960 yılına kadar 7000 kilometreyi bulmuştur⁵⁷². Bugünkü karayolları ağının büyük bölümü DP iktidarında tamamlanmıştır⁵⁷³.

1950'ye gelinceye kadar şehirleşmenin henüz başlamamış olması nedeniyle Türkiye'de taşıt sayısı pek fazla değildi. Ancak DP iktidarı ile birlikte nüfus artışı, sosyo-ekonomik

⁵⁶⁷ Kemal Sülker; 100 Soruda..., s. 34.

⁵⁶⁸ Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 190.

⁵⁶⁹ Demiryollarını zarar ettiğinden bahisle DP iktidarı ilk yıllarında demiryolu işlerinde işletme sayısının azaltılması, indirimli seferlerin azaltılması gibi düzenlemelere gitmiştir. Yeni iktidarın Çalışmaları..., s. 13.

⁵⁷⁰ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 358.

⁵⁷¹ Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 385.

⁵⁷² Feroz Ahmad; Modern Türkiye'nin..., s. 140, Cihat Göktepe; "Menderes Dönemi (1950-1960)", Türkler, Yeni Türkiye Yay., C. 16, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 904.

⁵⁷³ Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 59.

gelişmeler, şehirleşmenin artması ve kara yolların yapımının artması ile birlikte motorlu taşıt sayısında artış olmuştur⁵⁷⁴. 1951 yılında 40000 civarında olan motorlu araç sayısı, 1952 yılında 75000'e, 1953 yılında 90000'e ulaşmıştır. 1954 yılı itibariyle traktör dâhil olmak üzere araç sayısı 102.363'ü bulmuştur⁵⁷⁵.

Araçların sayısının artması ve trafiğe çıkması ile insanların can ve mal güvenliğini etkileyen trafik güvenliği konusu gündeme alınmıştır. Araç sayısındaki artış can ve mal kayıplarına yol açmaya başlamıştır. Ülkemizde trafik hizmetleri 1930'lu yıllardan itibaren belediyelerce Belediye Kanuna göre hazırlanmış Seyrüsefer Talimatnamesi ile yürütülmüştür. Ancak yapılan bu düzenlemeler ihtiyaçlara cevap vermediğinden, araç ve karayolu yapımındaki artış nedeniyle meydana gelen can ve mal kaybının azaltılması amacıyla özel bir kanun ile düzenlenmesi gerekiyordu. Bu nedenle 11.05.1953'de 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile trafik hizmetlerini yürütmek üzere Emniyet Teşkilatında Trafik polisi birimi kurulmuştur⁵⁷⁶. Karayolları Trafik Kanunu önce Ankara, İstanbul ve İzmir'de uygulanmaya başlandı. Diğer illerimizde ise zamanla uygulanmaya başlanarak, 1958'e geldiğimizde ülke genelinde trafik hizmetleri belediyelerden alınarak trafik polisine verilmiş oldu⁵⁷⁷.

Meydana gelen kazaların artışına baktığımız zaman şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. 1951 yılında 6907, 1952 yılında 7541, 1953 yılında 6743, 1954 yılında 8692 kaza meydana gelmiştir. Meydana gelen kaza sayısı araç sayısına göre kıyaslandığında her 6-7 araçtan biri trafik kazasına karışmış olduğu gözükmektedir. Yine 1951 yılında 940 kişi trafik kazalarında hayatını kaybetmiş iken 1954 yılında 1403 kişi hayatını kaybetmiştir. Araç sayısındaki artışın aynı şekilde devam ettiği takdirde kazalarda meydana gelen ölümlerin artacağı tahmin edilmekteydi. Meydana gelen trafik kazalarının sebepleri olarak dikkatsizlik %39, aşırı hız %30, kural ve işaretlere uymamak %1, sürücü belgesiz olmak %11, sarhoşluk % 2, diğer sebepler olarak %1 oranında yer almaktaydı. Trafik kazalarının büyük bir kısmının sürücü hatalarından

⁵⁷⁴ Cumhuriyetin 50.Yılında..., s. 125; 1920-1957 yıllarında Türkiye'de olduğu gibi dünyada da motorlu taşıt sayısı artmıştır. Bu döneme "otomobil çağı" olarak nitelendirenler de vardır. İlhan Tekeli, Selim İlkin; "Karayollarının Gelişmesi Üzerine Uluslararası Bir Karşılaştırma Çerçevesi", Mülkiye, C. 24, S. 223, s. 66.

⁵⁷⁵ Cevat Geray; "Karayollarımızda Kazalar, Trafik Emniyeti ve Alkol", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 3, Ankara 1956, s. 444.

⁵⁷⁶ İlhan Akbulut; "150. Kuruluş...", s. 90.

⁵⁷⁷ Cumhuriyetin 50.Yılında..., s. 126.

kaynaklanmasından dolayı sürücüleri trafik kuralları ve kaza sebepleri konusunda insanlarımızın ilkokuldan itibaren trafik eğitimi verilmesi gerektiğini tespit edilmiştir⁵⁷⁸.

Emniyet Genel Müdürlüğü ile Karayolları Genel Müdürlüğü'nün topladığı rakamlar arasında büyük bir fark olduğundan dolayı olayların düzenli bir şekilde toplanamaması eleştiri konusu olmuştur⁵⁷⁹. Bundan dolayı kazaların gerçek sebeplerini bulunamadığı eleştirilmiştir⁵⁸⁰.

Eleştirilen hususa katkı sağlama adına olay yerinde ölenler ile trafik kazası nedeniyle ölümlerin ayrı ayrı toplanması buna sebep olmaktadır. 1950-1954 yılı suç istatistiklerine baktığımız zaman trafik kazası nedeniyle 1950'de 19 kişi, 1951'de 34 kişi, 1952'de 45 kişi, 1953'de 37 kişi, 1954'de 38 kişi ölmüştür⁵⁸¹.

⁵⁷⁸ Cevat Geray; "Karayollarımızda Kazalar...", s. 445-449.

⁵⁷⁹ Trafik istatistikleri ile ilgili kimin sorumlu olması gerektiği o yıllardan beri bir sorun olarak devam etmektedir. Polisin-Jandarmanın trafik kazaların azaltılmasında % 12 gibi bir etkisi olmasına rağmen bu görev EGM' ye verilmiştir. Bülent Akkaya; "Trafik Kazalarının Temel Nedenleri", Mavi Erciyes, S. 4, Nisan 2002, s. 21.

⁵⁸⁰ Cevat Geray; "Karayollarımızda Kazalar...", s. 448.

⁵⁸¹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1954, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ GÜVENLİĞİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI BOYUTLU OLAYLAR

3. 1. TÜRKİYE’NİN KORE SAVAŞI’NA KATILMASIYLA ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

3. 1. 1. Kore Savaşı Öncesi Politik Gelişmeler

Türkiye’nin Karadeniz’e, Akdeniz’e açılan boğazların sahibi olması, Basra Körfezi’ne yakınlığı ve Sovyetlerin buralarda hep gözünün olması nedeniyle coğrafi konumu güvenlik politikalarını etkilemiştir. 1920’li yıllardaki politika anlaşılır bir politikadır. Çünkü 1918-1922 yılları arasında batı ile bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye, sınırları küçülmüş, askerî ve ekonomik olarak zayıflamış bir haldeydi. 1930’lu yıllarda ise Türkiye tarafsız bir politika izlemenin kendisini izole edeceğinin farkına varmasıyla ikili ilişkiler ve ittifaklar arayışında olmuştur.

Çok partili döneme geçişin dış dinamiklerini hiç kuşkusuz 2. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeni yaratmıştır. Savaşta tarafsız kalabilmek için kararlı bir politika izleyen Türkiye,⁵⁸² savaş sonrası kurulmakta olan BM’e kurucu üye olabilmek için, 1944’te yenilmekte olan Mihver devletleriyle ilişkisini kesmiş ve 23 Şubat 1945’te Almanya’ya karşı savaş ilan ederek, ertesi gün 24 Şubat 1945’te BM Beyannamesini imzalamıştır⁵⁸³.

Savaş sonrası Mihver devletlerinin yenilgisi ile Almanya ve İtalya’da tek parti rejimlerinin ortadan kalkması, kendi içinde demokratik değerleri taşıyan rejimlerin, özellikle ABD’nin savaştan dünyanın egemen gücü olarak çıkması, Türk Hükümetinin kendini Batı’ya özellikle ABD’ye daha yakınlaşmaya mecbur hissetmesine sebep

⁵⁸² Tevfik Çavdar; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)..., s. 363-364.

⁵⁸³ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 421-414.

olmuştur⁵⁸⁴. Savaş sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu görülmüyordu ve bu menfaatleri geliştirmenin en iyi yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı. 1945'te Türkiye, San Fransisko Konferansı'na kurucu üye olarak katılmış, BM Antlaşmasını imzalamış ve demokratik idealler için kesin söz vermiştir⁵⁸⁵. BM Anayasası'nı kabul etmekle Türkiye, bu Anayasa'nın demokratik prensiplerine uygun daha hür bir rejime geçmeyi de kabul etmiş oluyordu⁵⁸⁶.

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Sovyet tehdidi karşısında batı ülkeleri ile yakınlaşmaya gitmiş, ABD de Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile ilgilenmeye başlamıştır. ABD'nin yeni politikası içeriden ve dışarıdan tehdit altında olan ülkeleri desteklemektir⁵⁸⁷. Savaşın sona ermesiyle Sovyetlerin faaliyetleri Türkiye'ye sıkıntılı bir dönem yaşatmıştır. ABD ise komünist tehlikenin yayılması endişesiyle Türkiye ile ilgilenmeye başlamıştır. Bunda iki faktör etkili olmuştur. Birincisi Sovyetlerin yayılma politikası, ikincisi de 1945-1946 boyunca dünya politikasını meşgul eden İran meselesi olmuştur⁵⁸⁸.

Berlin Buhranı göstermiştir ki Sovyet Rusya ile işbirliği içinde barış dolu bir dünya oluşturmanın imkânı kalmamıştır. Berlin Buhranı; Batılılar ile Sovyetler arasında işbirliği ve ortaklığın tamamen bittiğini ve dünyanın Doğu ve Batı blokları olarak ikiye ayrıldığını gösteren bir olay olmuştur⁵⁸⁹. Berlin Buhranı gerçekte Sovyet Rusya'nın mümkün olduğu kadar geniş bir bölgeyi kontrol altına alma amacına yöneliktir⁵⁹⁰. Bütün bunlara ilaveten barışı sürdürmek ve korumak adına kurulan BM'de Sovyet Rusya'nın vetoları yüzünden isleyemez duruma gelmişti⁵⁹¹. 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan "Brüksel Antlaşması" muhtemel bir saldırıya karşı kuvvetleri birleştirmeyi amaçlayan ilk antlaşma olmuştur. Bu siyasetin en etkili halkasını da 4 Nisan 1949'da kurulan NATO oluşturmuştur⁵⁹².

⁵⁸⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu; Demokrat Parti..., s. 14.

⁵⁸⁵ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin..., s. 302.

⁵⁸⁶ Kemal Karpaz; Türk Demokrasi..., s. 127.

⁵⁸⁷ Hüseyin Bağcı; Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, ODTÜ Gelişme Vakfı Yay., Ankara 2007, s. 7;

⁵⁸⁸ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 425-426.

⁵⁸⁹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 447.

⁵⁹⁰ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s.448.

⁵⁹¹ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 224.

⁵⁹² Yusuf Sarımay; Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi (1930-1952), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 76.

14 Mayıs 1950'deki genel seçimlerin üzerinden 1 ay 11 gün geçmişti ki 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak verdi. Başbakan Menderes 11 Temmuz günü yapılan Meclis toplantısının ardından gazetecilerin sorduğu “Askerî Şûra toplantıları hakkında izahat verir misiniz?” sorusuna “Evvelce de belirttiğimiz gibi ordumuz teşkilâtının yeni baştan ele alınıp gözden geçirilmesi lâzımdır. Ordumuzu bu şekilde yeni baştan takviye ve tensik etmek kararındayız”, “Bu toplantıların fevkalâde bir mahiyeti var mıdır?” şeklindeki soruya ise “En sakın devirlerde bile ordumuz üzerinde ehemmiyetle durmak mecburiyetindeyiz. Yeni bir şey yoktur”⁵⁹³ şeklinde cevap vermiştir.

18 Temmuz 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, Başbakan Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının katılımıyla Yalova'da bir toplantı yapıldı⁵⁹⁴. Toplantının sonunda “orduda kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınması gerekli tedbirleri müzakere edilmiştir” denildi⁵⁹⁵. 18 Temmuz 1950'de Yalova'da yapılan toplantıda genel kanıya göre Kore'ye asker gönderme kararının alındığı düşünülmekteydi⁵⁹⁶.

Türkiye'nin asker gönderme kararı almasından birkaç gün önce İstanbul'da bulunan Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e Cumhurbaşkanı'nın görüşmek istediği bildirildi. Elçi talimat gereği Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yanına vardığında, Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da orada olduğunu gördü. Başbakan; o gün sabah, Birleşmiş Milletler Anlaşması gereğince, dünya barış örgütünün karşı koymakla görevli olduğu, ancak aynı anlaşmanın ihdasını öngördüğü milletlerarası polis kuvveti henüz teşkil edilmemiş olduğundan, barışa bağlı üyelerin gönderecekleri askeri birliklerle saldırıya mukabele etmek zorunluluğu doğduğu ve bu maksatla, Kore'de düşmana karşı dövüşen Amerikan ordusuna yardım etmek üzere, Türkiye'nin de bir askeri kuvvet göndererek katkıda bulunmasının telkin edildiğini söyleyerek elçinin verilecek cevaba yönelik görüşlerini açıklamasını istedi⁵⁹⁷.

25 Temmuz 1950 akşamı Cumhurbaşkanı başkanlığında tüm bakanların, Genelkurmay Başkanı ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da iştirak ettiği Bakanlar Kurulu

⁵⁹³ Ayın Tarihi, Temmuz 1950, S. 200, s. 67.

⁵⁹⁴ Altan Öymen; Değişim Yılları..., s. 547-548; Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 34.

⁵⁹⁵ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 118; Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 72.

⁵⁹⁶ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 20.

⁵⁹⁷ Feridun Cemal Erkin; Dışişlerinde 34 Yıl, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 153-154.

toplantısında BM Güvenlik Konseyi'nin Kore Savaşı'na yardım başvurusuna verilecek cevap üzerinde görüşülmüş BM'e şu telgraf çekilmiştir.

“Mr.Trygve Lie, BM Genel Sekreteri

BM Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı bir vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkındaki yardım talebini mütezammin 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkur kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vâzetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak, Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silâhlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir”⁵⁹⁸.

Başbakanın Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili olarak yaptığı basın toplantısında, Hükümetin Kore'ye 4500 mevcutlu silahlı bir Türk birliği göndererek Birleşmiş Milletler emrine vermeyi karar altına almasıyla ilgili basında geçen haberler Senatör Fulbright ile Senatör Mundt'un ısrarı üzerine Amerikan Kongre zabıtlarına geçirildiği bildirilmiştir⁵⁹⁹. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi Başbakan'a göre; NATO'ya üyelik yolunda bir fırsat olarak değerlendirilmiştir⁶⁰⁰.

3. 1. 2. Kore'ye Asker Gönderilmesinin Sebepleri

Türk dış politikasını şekillendiren ana etken; Sovyet tehdidi ve bu tehdide karşı millî güvenliğin sağlanabilmesi maksadıyla ittifak arayışları olmuştur. Bu nedenle Türkiye için ana hedef batının öncülüğünde kurulan tüm siyasî, askerî ve ekonomik ittifaklara üye olmak olmuştur⁶⁰¹.

Başbakan Adnan Menderes, bu çerçevede 22 Mayıs 1950'den 8 Mart 1951'e kadar görev yapan birinci hükümet programındaki dış politika esaslarını “Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletlerin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi

⁵⁹⁸ Zafer; 26 Temmuz 1950; Ulus; 26 Temmuz 1950; Milliyet; 26 Temmuz 1950.

⁵⁹⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 21.8.1950, Dosya: F11, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 102.630.9.

⁶⁰⁰ Altan Öymen; Değişim Yılları..., s. 555.

⁶⁰¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 8.

bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Geleneksel İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak-yakın ve büyük-küçük bütün milletlerin istikbal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin barışçı mahiyeti bütün dünyaca malumdur. Truman Doktrini ve Marshall yardımıyla bu barışçı siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile büyük müttefikimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimi ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir”⁶⁰² şeklinde açıkladı. Görülüyor ki Menderes Hükümeti tarafından okunan bu programa göre, Batı ile olan dostluk ilişkileri dış politikamızın temel taşı olarak görülmektedir. Yine doğunun güvenliği de batı ile kurulan bu dostluk ilişkilerine bağlanmaktadır.

DP Hükümeti’nin karar vermesinde etkili olan diğer bir husus da Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan Amerikan Yardımı⁶⁰³ idi. Bu kapsamda; Türkiye’deki Amerikan askeri yardım heyeti ile iktisadi işbirliği heyeti hakkında mahallinde bilgi edinmek için 23-25 Temmuz 1950 tarihleri arasında Türkiye’ye resmi ziyarette bulunan Amerikalı Senatör Cain’in yaptığı basın toplantısında Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesinin telkin edilmesi oldukça anlam kazanıyordu. Türkiye Kore’ye ilk olarak kuvvet göndermesi ile namı ve şanının dünyaya yayılacağını söylüyordu⁶⁰⁴. Senatör Cain tarafından yapılan toplantılar esnasında Türk askerini öven açıklamalarda bulunuldu. Bu toplantıda ayrıca Amerikan teçhizatının tesliminden önce Türklerin bu teçhizatı kullanmayı öğrenmeleri gerektiği ve ABD’nin saldırıya uğrayan her ülkeye askeri silah göndermeye hazır olduğu belirtildi. Senatör Cain, “En azından üç ülke Kore’ye askeri yardım göndermeyi teklif etmeliydi, ama yapmadılar. Eğer böyle bir teklifi ilk yapan Türkiye olsaydı dünyadaki prestiji artardı ve bu hareketinden dolayı da diğer ülkelere bir örnek teşkil ederdi” diyerek arzusunu söylemiş oldu⁶⁰⁵.

DP’nin yayın organı konumunda olan Zafer gazetesinde asker gönderme kararının haklılığını vurgulamak için karar ile ekonomik yardım arasında bağlantı kurularak,

⁶⁰² Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 363-364

⁶⁰³ Amerikan dış politikasında yardım, hem ekonomik hem de siyasî istikrarı sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Redvers Opie; “Amerikan Yardımı..., s. 97.

⁶⁰⁴ Son Posta; 26 Temmuz 1950; Zafer; 25 Temmuz 1950.

⁶⁰⁵ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 22-23.

kararın doğruluğu şu şekilde vurgulanmaktaydı: “Amerikan Ajansı çok mühim bir karar almıştır. Bu karar şudur: Kore Harbine yardım yapmayan devletlere ayrılmış olan iktisadi yardım kesilecektir. Bu hususta Başkan Truman’a salâhiyet verilmiştir”⁶⁰⁶.

Cumhuriyet gazetesinde “Türkiye Cumhuriyeti’nin vaadi elbette kâğıt üzerinde kalacak, platonik ve nazari bir yardım olmayacaktır. Çünkü silahlı bir tecavüzü püskürtmek için yalnız edebiyat ve kuru laf kâfi değildir... Durumu Türkiye açısından değerlendirdiğimizde yarın memleketimize karşı yapılacak bir taarruz üzerine bütün BM’in bizim de yardımımıza koşacağına inanmak gerekir. Bu nedenle sembolik bir yardımla yetinmeyi düşünmek doğru olmaz. Çünkü bir saldırı anında biz de karşılık olarak sembolik bir yardım yapılmasına kapı açmış oluruz”⁶⁰⁷, şeklinde karşı yorum yapılmıştı.

Alınan bu karar, Türkiye’nin dış politikada bir değişim başlattığı, artık yeni bir yol verme isteğinin ortaya konulması olarak düşünülmekteydi. Bu karar Türk askerinin cumhuriyetten sonra yapacağı ilk savaş oldu. Aynı zamanda bu karar Türk dış politikasında eskiden farklı bir değişim olduğunun, yeni bir istikamete gittiğinin göstergesiydi⁶⁰⁸. Altan Öymen’e göre BM Güvenlik Konseyi’ne Rusların oturumlara katılmayarak veto haklarını kullanmamaktan dolayı oluşan boşluktan da faydalanarak, üye devletlerden yardım çağrısı kararı aldırarak ABD olmuştur. ABD’nin üye devletleri yardım konusunda teşvik etmişti ve bu teşviki kolayca kabul edecek ülke olarak Türkiye görülmekteydi. “Türkiye’nin hem Rus Tehlikesine karşı güvenliğe ihtiyacı vardı. Hem de ekonomik durumunu güçlendirmek için paraya. Güvenliğini sağlamak için NATO’ya girmek istiyordu. Para bulmak için de o zamanın tek bol paralı ülkesi ABD’nin Truman Doktrini ile başlattığı yardımları artırmasını umuyordu”⁶⁰⁹.

Türk Basını’nda Kore’ye yardım konusundaki görüşler bu şekilde yer alırken, İstanbul Milletvekili Tevfik Senihi Yürüten, kişisel olarak Kore’deki istilacılara karşı fiilen savaşmak üzere bir gönüllü ordusu kurma çalışmalarına başladığını basın aracılığı ile

⁶⁰⁶ Zafer; 3 Ağustos 1950.

⁶⁰⁷ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 72.

⁶⁰⁸ Rıfkı Salim Burçak; On Yılın..., s. 62.

⁶⁰⁹ Altan Öymen; Değişim Yılları..., s. 544-545.

Türk Milleti'ne duyurdu. Duyurunun hemen ardından gönüllü olarak Kore'ye gitmek isteyenlerin sayısı 3000'i bulmuştur⁶¹⁰.

3. 1. 3. Kore'ye Türk Askeri Gönderilmesine Yurtiçindeki Tepkiler

Kore Savaşı'na katılma kararı, Türkiye'nin DP ile yeni bir dış politika belirlediğinin bir göstergesiydi. Türkiye, cumhuriyet tarihinde ilk kez, hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının adını bile bilmediği bir ülkede savaşa girmiştir. Bu Menderes hükümeti tarafından alınmış "radikal" ve "yeni" bir adımdı⁶¹¹.

DP Hükümetinin Meclise sormadan Kabine toplantısında aldığı kararla Kore'ye asker göndermesi; iktidar ile muhalefetin arasında önemli bir sorun olmuştur. Bu konuda DP grubunda da birkaç milletvekili tarafından itiraz gelmişti⁶¹². Kore'ye asker gönderilmesi kararı TBMM tatilde iken alınmış olduğu için kararın TBMM'de onaylanması Kasım ayında gerçekleşebildi.

CHP, Hükümetin bu kararı karşısında önce tereddütlü bir tavır takınmış sonra ülke dışına asker gönderilmesi kararının TBMM'ye ait olduğunu ileri sürerek sadece biçimsel açıdan eleştirmiştir. CHP'ye göre bu karar bir savaş ilanı kararı olarak alınmalıydı⁶¹³.

Zafer Gazetesi, bu kararı ülkemizin gelecekteki savunmasının garantisi saymıştır. "Kore' ye asker gönderilmesi hakkında hükümetimizin verdiği karar BM ülküsüne ve müşterek emniyet sistemine bağlı olan medeni dünyada her halde büyük yankılar uyandıracak ve Türkiye'nin bu hareketi her yerde takdirle karşılanacaktır. Türkiye ABD den sonra Kore'ye asker sevk eden ikinci devlettir. Dünyada barış fikrinin muzaffer olması ve insanlığın bundan sonra huzur ve sükûna kavuşması için Kore'de savaşıacak kahraman askerlerimize Cenab-i Hak'tan başarılar dileriz. Belki bazı kimseler diyeceklerdir ki Kore nerede, Türkiye nerede? 4500 Vatan evladını Pasifik Okyanusu kıyılarına sevk etmenin manası nedir? Manası şudur ki: Kore'de Dünya barışının

⁶¹⁰ Cumhuriyet; 4 Temmuz 1950.

⁶¹¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 20.

⁶¹² Mustafa Albayrak; Türk Siyasi..., s. 199.

⁶¹³ Tevfik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 32; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 102; Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 24.

mukadderatı bahis mevzuu oluyor. Eğer orada BM ülküsü mağlup olur da müşterek emniyet iflasa sürüklenirse mütecaviz artık her yerde başını kaldırmak fırsatı yakalamış olacaktır. Bu gün Kore'ye yapılan saldırının yarın bizim de başımıza gelmeyeceğini temin etmeye imkân yoktur. Bundan dolayıdır ki Kore'ye giden kahraman askerlerimiz hem müşterek dünya emniyetini hem de daha çok milli sınırlarımızı korumaktadırlar"⁶¹⁴.

Türkiye'nin en büyük öğrenci örgütü Türkiye Milli Talebe Federasyonu da hükümetin bu kararına destek verenlerdendir⁶¹⁵. Türkiye Milli Talebe Federasyonu yayınladıkları bu bildiride "Hak ve hürriyet uğrunda girişilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendine görev sayan bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur" şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu bildirinin altındaki imza Can Kırac'a aitti⁶¹⁶.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, "BM'e karşı olan vecibelerimizi tanıyoruz. Dünyada sulhun ancak BM müşterek korunma cephesi ile temin edilebileceğine inanıyoruz. Aza devletler birbirine olan taarruzu samimi olarak hepsine tevcih edilmiş bilerek derhal harekete geçerlerse sulh korunabilir. BM'in bizim takdirimize bırakarak istediği yardımı emsalimiz olan birçok devletler gibi vaziyetimize göre maddi olanaklarımız nispetinde tayin edebilirdik. Ancak silahlı kuvvet göndererek yardım etmek hiç şüphesiz en tesirli vasıta"dır" şeklinde görüş belirttikten sonra kararın şekil yönünden ele alındığında bazı sakıncaları olduğunu dile getirmekten de geri kalmıyordu: "BM hücumu uğrayabilecek bütün cephelerin mesuliyetini üzerine alarak, her aza devletin yapacağı yardımı tayin eder. Müşterek cephe mesuliyeti bu şekilde temin olunabilir. Ve ancak bu usul, bütün aza devletlere güvenlik verebilir.

Hudutlarımızda son zamanlarda yapılmakta olan hazırlıkları ve vatanımızın karşısında bulunduğu ihtimallerin bu günkü manzarasını biliyoruz. Bugünkü durumda BM'e karşı olan vecibelerin ne şekilde yerine getirileceğini hükümet, TBMM'de müzakere edilmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına takdir etmiştir. Parti Genel Başkanı İsmet İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir surette fikir ve mütalaası alınmamıştır. Hâlbuki büyük memleket işlerinde, hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile

⁶¹⁴ Zafer; 27 Temmuz 1950.

⁶¹⁵ Metin Toker, DP'nin Altın Yılları..., s. 81. Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 77.

⁶¹⁶ Milliyet; 27 Temmuz 1950.

fikir mutabakatı teminini tecrübe etmesi büyük mücadelelerde memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir”⁶¹⁷ demişti.

Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur'da “Kendilerinin olan biteni basından ve gazete haberlerinden öğrendiklerini, ancak Cumhuriyet Dönemi'nden sonra ilk kez bir asker gönderme kararının TBMM'de tartışılmadan verilmiş olmasını doğru bulmadıklarını” ifade ettikten sonra sözlerini şöyle bağlamıştır: “Kore Savaşı'nın çıkması ve BM'den yardım istenmesi Haziran sonunda yani Meclis toplu iken vaki olmuştu. Hükümet bu keyfiyeti Meclise getirmeyi düşünmediği gibi Meclis tatile girdikten 15 gün sonra asker sevk etme kararını almak zorunda kalabileceğini tahmin dahi etmeyerek Meclisi toplu tutmak lüzumunu bile takdir edememiştir. Bizce hükümet derhal Meclisi toplayarak oradan bir karar almaya mecburdur. Bu fikirler her türlü particilik duygusunun üzerinde kalınarak söylenmektedir”⁶¹⁸...” demişti.

Hükümetin aldığı karar hakkında ana muhalefetin düşüncesi CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından şu şekilde açıklandı: “Neticeleri, iyi veya kötü ne olursa olsun herhalde çok mühimdir. Memleket ve milletin hayatı bir meselesi üzerinde bulunduğu kimsenin şüphesi yoktur. Böyle bir karar almadan önce, DP iktidarı muhalefetin mütalaasına sormak ihtiyaç ve vazifesinden kendini müstağni saymıştır. 4.500 Türk evladı vatan topraklarından binlerce kilometre uzaktaki bir cephede harp hareketlerine iştirak ettirilirken üç milyondan fazla vatandaşın oyuna dayanan muhalefetle istişareye lüzum görülmemiş olması acıdır. Öyle zannediyoruz ki, böyle bir hareketin başka demokratik bir ülkede benzeri bulunmaz. Hükümet, CHP'nin fikrini sormaktan neden kaçınmıştır? Bu suale cevap vermek hakikaten güçtür.

Hükümetin bundan da ağır hatası, Büyük Millet Meclisinden karar almamış olmasıdır. 4.500 askerimizin yurtdışında bir çarpışmaya ve Birleşmiş Milletler adına da olsa, katılmasına hükümet yalnız başına karar verebilir mi? Anayasa ve kanunlar bakımından meclis kararı şarttır, işi sadece siyasi icaplar bakımından mütalaa etsek dahi büyük meclisin kararını almak gene lâzımdır”⁶¹⁹.

CHP lider İnönü, Kore'ye asker gönderme kararı alan hükümetin tutumu hakkında görüşlerini soran Hürriyet Gazetesi muhabirine yıllarca savaş ve barışlar yönetmiş, ülke

⁶¹⁷ Milliyet; 27 Temmuz 1950; Cumhuriyet; 27 Temmuz 1950.

⁶¹⁸ Cumhuriyet; 27 Temmuz 1950.

⁶¹⁹ Ulus; 27 Temmuz 1950.

yönetiminde bulunmuş bir tecrübe olarak duygusal bir yaklaşımda bulunmuştu. İnönü'ye göre önce BM kendi görevini tam yapmalı, üye devletlere yükleyeceği yükümlülükleri müşterek sorumluluk anlayışı içinde eşit dağıtmalı idi. “Aksi halde bir tecavüz karşısında Türkiye'ye yardım edileceği nasıl şimdiden düşünülebilir? Acaba BM teşkilatı “Türkiye tecavüze uğramıştır, kendisine nasıl yardım edeceksiniz?” diye aza devletlerin Kore misalinde olduğu gibi sadece takdirlerine mi müracaat edecektir? İşte memleket hesabına içimi titreten nokta budur” şeklinde endişelerini dile getiriyordu ve ekliyordu: “Arzu edilirdi ki, uzun müddet iktidarda kalmış bir Partinin Başkanı sıfatıyla benim de bu meselede reyime müracaat edilsin. Büyük memleket meselelerinde, hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde, hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatını tecrübe etmesi, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. Hâlbuki bu mesele hakkında hükümet, Büyük Millet Meclisi'nin bile reyini almış değildir...”⁶²⁰.

Başbakan Menderes, 11 Temmuz günü yapılan Meclis toplantısının ardından gazetecilerin Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili sorduğu sorulara, 28 Temmuz 1950 tarihli basın toplantısında cevap vermişti. Başbakan Menderes, verilen kararın bir savaş kararı değil bir sulhu koruma teşebbüs ve kararı olduğunu bu nedenle meclise danışılmasına gerek olmadığını bildirmekteydi⁶²¹.

Başbakan Adnan Menderes'in bu basın toplantısının, Senatör Fulbright ve Senatör Mundt'in talepleri üzerine ABD Kongresi'nin 09 Ağustos 1950 tarihli toplantı tutanağına geçirildiği, Basın-Yayın Genel Müdürü Vekili Halim Alyot tarafından Başbakanlık Hususi Kalem Müdürü Basri Aktaş'a hitaben yazılan 21 Ağustos 1950 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır. Ayrıca Senatör Fulbright tarafından Başbakan'ın konuşması, Türkiye'de meydana gelen ilerlemelerin bir delili ve bölge için ABD'ye bir teminat olarak nitelendirilmiştir⁶²².

Hükümet adına Başbakan'ın bu açıklamalarına rağmen, muhalefet de kararın alınış biçimini eleştirmekteydi. Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu meselenin meclise taşınması için gensoru verdiler⁶²³. Menderes, verilen gensoru ile ilgili olarak

⁶²⁰ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 296-297.

⁶²¹ Ayın Tarihi, Temmuz 1950, S. 200, s. 69-74; Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 303-304.

⁶²² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 21.8.1950, Dosya: F11, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 102.630.9.

⁶²³ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 88-90; Şevket Süreyya

“...Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore’ye karşı askeri kıta gönderme kararını verdiği zaman başta Birleşik Amerika Devleti olmak üzere diğer bazı üye devletlerin kuvvetleri Kore’de mütecavizlere karşı fiilen harekâta çoktan başlamış bulunuyorlardı. Görülüyor ki, Hükümetimiz, bahis konusu kararını verirken kendisiyle aynı durumda bulunan ve Birleşmiş Milletler Teşekkülüne karşı aynı mükellefiyetlerle bağlı olan diğer üye devletlerin hukukî anlayışlarına ve bu anlayışı dayanan hareket ve tedbirlerine imtisal ve iştirak etmiş ve devletimizin her devirde farik vasfını teşkil eden ahde sadakat ‘Ahde Sadakat’ vasfını bir kere daha belirtmekten başka bir şey yapmış değildir... Bizim Anayasamızın 26’ıncı maddesine... Bizi Anayasamızı ihlâl ederek bir kuvvet gönderdik diyerek buraya getirmek ve anayasamızı ihlâl etmiş bir Hükümet haline düşürmek istiyorlar”⁶²⁴ demiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda; Hükümetin yaptığı hukukî ve siyasi izahatın yeterli olduğuna dair yapılan oylamada 39 ret ve 1 çekimser oya karşı 311 oy ile hükümetin tutumu kabul görmüştür⁶²⁵. Bu önerenin kabul edilmesi daha sonra Hükümet tarafından TBMM’nin Bakanlar Kurulu’na Kore’ye asker gönderme yetkisi verdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Türkiye’nin Kore’ye asker göndermek için Meclisin oyuna başvurmadan aldığı kararın hukuki yönü hakkında hukukçular arasında da bir anlayış birliği mevcut değildi. Anayasa hukuku Profesörü Ali Fuat Başgil 1 Ağustos tarihli Zafer Gazetesi’nde uygulamanın doğru olduğunu öne sürmüştür⁶²⁶.

Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararına en şiddetli tepki sol örgütlerden gelmiştir. 21 Mayıs 1950’de kurulan, başkanlığını Behice Boran’ın yaptığı Barışseverler Cemiyeti kararı protesto etti ve kararın iptali için meclise başvurdu. Türk Barışseverler Cemiyeti Başkanı Behice Boran ve Genel Sekreter Adnan Cemgil’in imzasıyla 27 Temmuz 1950’de meclise gönderilen dilekçe ile hükümetçe 4500 kişilik silahlı kuvvet gönderme kararının Türk ve BM Anayasasına aykırı olduğu belirtilmekteydi⁶²⁷. Kore’ye asker gönderme kararı Türk kamuoyunda ise büyük bir sürprizle ve memnurlukla karşılandı. Kararın olumlu karşılandığına yönelik çeşitli telgraflar hükümete gönderildi⁶²⁸. Bunlar arasında örnek vermek gerekirse Kayseri’de yapılan toplantı sonrası Başbakana bir

Aydemir; İkinci Adam..., s. 301-302.

⁶²⁴ Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan..., s. 35,38.

⁶²⁵ Metin Toker; DP’nin Altın Yılları..., s. 103;

⁶²⁶ Ali Fuad Başgil; 27 Mayıs İhtilali..., s. 79.

⁶²⁷ Ayın Tarihi, Temmuz 1950, S. 200, s. 8.

⁶²⁸ Ayın Tarihi, Ağustos 1950, S. 201, s. 2-3.

telgraf gönderilmiştir. “Dünya sulhu ve insan hak ve hürriyetinin muhafazası için hükümetçe verilecek bütün vazifeleri yerine getirmek azim ve kararında olduğumuzu saygı ile arz ederiz”⁶²⁹.

3. 1. 4. 1950-1951 Bulgaristan Göçmenleri Sorunu

Bulgaristan’dan Türkiye’ye sınırlar açık olduğu takdirde her yıl 15-20 bin göçmen kabul etmekteydi. Bu durum Bulgaristan ve Türkiye’yi fazla zorlamamaktaydı. Ancak 10 Ağustos 1950’de Bulgar Hükümetinin, Türkiye’ye bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye’ye göçmen olarak alınmasını talep etmesi üzerine gergin olan Türk-Bulgar ilişkileri daha da kötüleşti ve karşılıklı bir nota düellosu başladı⁶³⁰.

10 Ağustos 1950’de Bulgar Hükümeti Türkiye’ye verdiği notada özetle: “Bulgar Hükümeti, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına tam eşitlik sağlamak ve azınlıkların hayat düzeylerini yükseltmek için uğraşmaktadır. Bulgar Hükümeti, Türkiye’ye göç etmek isteyen bir bölüm Bulgaristan Türkünün arzusuna da karşılık vermiş ve isteğe bağlı göçe engel olunmamasını öngören 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesini uyguladığını göstermiştir. Bulgar makamları, Türkiye’ye göç etmek niyetinde olan 250.000’i aşkın Bulgaristan Türküne formülerler dağıtmış ve bunlardan 54.028 kişiye de pasaport vermiş bulunmaktadır.

Buna karşılık Türk makamları, kendi arzularıyla göç etmek isteyen bu insanlara çeşitli güçlükler çıkarmaktadırlar. Türk konsoloslukları bugüne kadar uzun uzun beklettikten sonra, Bulgar pasaportu almış 50.000 kişiden ancak 15.835 kişiye Türkiye’ye giriş vizesi vermişlerdir. Ayrıca Türk makamları yalan yanlış söylentilerle kamuoyunda ve özellikle Bulgaristan Türkleri arasında Bulgar aleyhtarlığı yaratmaya ve kendi suçlarını örtbas etmeye çalışmaktadırlar. Bu zararlı propaganda kampanyası hasat mevsiminde daha da artıyor. Türk propagandasına aldanan Bulgaristan Türk ahalisi işlerini terk ediyor, malını mülkünü elden çıkarıyor ve ciddi sıkıntılara düşüyor. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümetinin bu tutumunu ve İkamet Sözleşmesini çiğnemesini şiddetle protesto eder.

⁶²⁹ Milliyet; 01 Ağustos 1950.

⁶³⁰ Bilal N. Şimşir; Bulgaristan Türkleri (1878-1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986., s.212-213.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, hükümetinin buyruğuyla, şu hususları Türk Hükümetinin dikkatine sunar: Bulgar makamları, Bulgaristan Türk azınlığının önemli bir bölümünün Türkiye'ye göç etmek arzusunu dikkate alarak ve 18 Ekim 1925 tarihli sözleşme gereğince, şimdiye kadar göç etme arzularını açıklamış bulunan yaklaşık 250.000 Türk asıllı Bulgar vatandaşına pasaport verme işini yakında bitireceklerdir. Öte yandan Türk Hükümetinin de, sözleşmeyi uygulayarak, söz konusu göçmenlerin Türkiye'ye kabul edilmeleri ve işbu notanın verildiği tarihten başlayarak üç ay içinde göçün sona erdirilmesi ve ondan sonra da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklerin göçlerine hiçbir engel çıkarılmaması için kendi makamlarına talimat vermesi gerekir..." denmekteydi⁶³¹.

Bulgaristan adeta bir tehcir operasyonu ile Kore'ye asker gönderen Türkiye'yi ekonomik olarak sarsmak ve Türkiye'yi cezalandırmak istiyordu⁶³². Ayrıca Bulgaristan, göçmen kitleleri arasına bazı zararlı insanlar sokmayı ve göçmenlerin mallarını yok pahasına satmalarını arzuluyordu⁶³³. Ancak DP iktidarı bu göçü iyi bir şekilde yürütmüş, gelenlere toprak ve vasıta imkânı sağlayarak, Türkiye'de verimli olmalarını sağlamışlardır⁶³⁴.

Bulgar Hükümeti, Türkiye'ye verdiği nota ile 10 Ağustos 1950'den 10 Kasım 1950 tarihine kadarki üç ay içinde 250.000 göçmenin Türkiye'ye kabul edilmelerini ve bu tarihten sonra bu işin kapatılmasını istemiştir. Bulgar Hükümeti notayı verdikten sonra Türk sınırına göçmenleri yığdı. Bulgaristan Türk Konsoloslukları vize vermeğe yetişememekteydi. 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notası sonucu Türkiye ile Bulgaristan arasında göç sorunu ciddi bir döneme girdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti Bulgar notasına 28 Ağustos 1950'de karşılık verdi⁶³⁵. Türkiye'nin 18 Ekim 1925 tarihli anlaşmaya aykırı hareket ettiğine yönelik ilk Bulgar notasında ileri sürülen suçlamalar Türk Hükümeti tarafından şu şekilde cevaplandırılmıştır: "Bulgaristan'daki durumlarının tahammülü aşacak derecede güç olması yüzünden Türkiye'de yerleşmek ihtiyacını hisseyleyen bedbaht ırkdaşlarım muhaceretin tabii seyiri dâhilinde, her zaman kabule müsaarat etmiş ve edecek olan Türk Hükümeti hal ve şartların müsaadesi

⁶³¹ Bilal N. Şimşir; Bulgaristan Türkleri..., s. 221-222.

⁶³² Cemal Anadol; Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, Yeni Kuvay-i Milliye, İstanbul 2004, s. 89.

⁶³³ Bilal N. Şimşir; Bulgaristan Türkleri..., s. 230.

⁶³⁴ Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte..., s. 230-231.

⁶³⁵ Bilal N. Şimşir; Bulgaristan Türkleri..., s. 219-220. Ayın Tarihi, Ağustos 1950, S. 201, s. 41-46.

nispetinde bu hadlerin bile üstüne çıkmakta tereddüt gösteremeyecek olmakla beraber, 250000 gibi muazzam bir yekûna balığ miktarda göçmenin pek kısa bir zamanda memlekete alınmasının ciddiyetle bağdaşabilecek bir şey olmadığına kanidir. Her halükârda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti göçmenlerin menkul mallarını birlikte almalarına karşı koymak suretiyle mukavelename hükümlerini ihlâlden vazgeçmesini ve ilgililerin tasfiye ettikleri ‘Mülk ve malları bedellerini ne suretle memleket dışına çıkarabileceklerine’ dair iki devlet arasında yapılması mezkûr mukavelenamenin muktezasından iken, şimdiye kadar tezekkür ve intacı mümkün olmayan ‘anlaşma’ üzerinde hemen görüşmeye başlanılmasını Bulgar Hükümetinden talep eder”⁶³⁶.

Bu nota ile Bulgar Hükümeti’ne bir çağrıda bulunarak Türk göçmenlerin taşınabilir mallarını yanında Türkiye’ye getirmelerine izin verilmesini ve Bulgar Hükümeti ile Türk azınlığın Türkiye’ye geçişi konusunda 1925 Tarihli “İkamet Sözleşmesi” çerçevesinde müzakereye oturmak istediğini belirtti⁶³⁷.

Bulgar notası, Türk-Bulgar ilişkisinde yeni bir bunalım yarattı. Türk kamuoyu, Bulgaristan’ın bu göçmenlik işini kasten çığıırından çıkardığı kanaatindeydi. Bulgarların Moskova’nın kışkırtmasıyla, Kore Savaşına bir tugay göndermeye karar veren Türkiye’yi güç duruma sokmak amacıyla soydaşlarımızı sınır dışı etmeye çalıştığı düşünülmekteydi. Nitekim bu şekilde; Türkiye’nin iki ayağı bir pabuca sığdırılacak, soydaşlarımızın malı-mülkü yok pahasına el değiştirmiş olacaktı. Aynı husus yabancı medyada da dile getirilmekteydi. Nitekim Washington Post’un baş makalesinde; Bulgarların, 250 bin kişiyi kütle halinde ve maiyetlerinin önceden teminine fırsat vermeden Türk hükümetine fırlatmakla Türk hükümetinin müşkül bir mevkiye sokmak istediği dile getirildi⁶³⁸. Milliyet gazetesinde verilen bir başka haberde; Sofya’daki siyasi çevrelerden elde edilen bilgilere göre 250 bin Türk’ün en geç Rus devriminin 33. yıl dönümüne kadar Türkiye’ye gönderilmesi ile Bulgar Komünist Partisi görevlendirilmiş, ancak söz konusu tarihe kadar çok az sayıda Türk’ün gönderilmesi nedeniyle Bulgarların Moskova’ya karşı küçük düştüğü bildiriliyordu⁶³⁹.

⁶³⁶ Ayın Tarihi, Ağustos 1950, S. 201, s. 44.

⁶³⁷ Erik Jan Zürcher; Modernleşen Türkiye’nin..., s. 344.

⁶³⁸ Ulus; 16 Kasım 1950.

⁶³⁹ Milliyet; 15 Kasım 1950; Ulus; 15 Kasım 1950.

Türk Dışışleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü ise “Bulgaristan’dan mülteci tehciri devam ettiği takdirde bunu BM nezdinde bir mülteci meselesi haline getirecek ve Avrupa Konseyinden şimdilik manevi bir müzaheret isteyeceğiz”⁶⁴⁰ demiştir.

Bulgar Hükümeti 22 Eylül 1950 tarihinde Türkiye’ye ikinci bir nota verdi⁶⁴¹. Bulgaristan’daki Türk azınlığa kötü davranıldığını ret ederek Bulgaristan Türk azınlığının Türkiye’ye kayıtsız şartsız kabul edilmelerini istedi. Bulgar Hükümeti, Türk azınlığının kendi arzusu ile göç ettiğini belirtmekte ve Türk Hükümeti’nden tespit edilen süre içerisinde Türk azınlığının hiçbir ayırım yapılmadan kabulü edilmesi istenmekteydi.

Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edenlerin durumlarıyla ilgili olarak İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu’nun Başbakanlığa yazdığı yazı ile Türkiye’ye doğru yapılan göçlerde meydana gelen bir güçlükten bahsedilmekteydi. Bulgarların ilk günlerde sevk ettikleri ve Türkiye’nin defalarca geri göndermesine rağmen kabul etmedikleri Çingeneler sorunu vardı. Eylül 1950 itibarıyla sayıları 1146 Çingenelerin geri gönderilmesi ve içlerinde Türk soyuna mensup olanları usulüne uygun vize alarak gelmeleri isteniyordu⁶⁴².

Türkiye 16 Ekim 1950 tarihinde, 1925 tarihli “İkamet sözleşmesi” çerçevesinde sert bir cevap verdi. Karşılıklı nota alış-verişi devam ederken Bulgar Hükümeti bazı vizesiz çingeneleri de Türkiye’ye sokmaya kalkıştı. Bunun üzerine Türkiye 7 Ekim 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırını kapattı. Bulgar Hükümeti sınırın tekrar açılmasını istedi. Ancak Türkiye vizesiz gönderilen Çingenelerin geri alınması şartıyla Türk-Bulgar sınırını yeniden açabileceğini belirtti. Bunun üzerine iki ay kadar süren diplomatik görüşmeler sonucu Bulgar Hükümeti Türkiye’nin şartlarını kabul etti ve 2 Aralık 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırı tekrar açıldı. Bulgarlar buna yanaşmayınca Türk Hükümeti, 7 Ekim 1950 günü sınırı kapattı. Türkiye’ye vizesiz kimseler gönderilmemesi ve gelen göçmenler arasında vizesiz kimseler olursa bunların derhal Bulgaristan’a kabul edilmeleri, Bulgar makamlarınca taahhüt edildi. Bunun üzerine Türk-Bulgar sınırı 2 Aralık 1950 günü yeniden açıldı. 1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Bulgaristan’dan Türkiye’ye giriş vizesi verildi ⁶⁴³.

⁶⁴⁰ Milliyet; 16 Kasım 1950.

⁶⁴¹ Ayın Tarihi, Eylül 1950, S. 202, s. 15-17.

⁶⁴² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 28.9.1950, Dosya:A7, Fon Kodu: 30.1.1.0, Yer No: 17.99.11.

⁶⁴³ Bilal N. Şimşir; Bulgaristan Türkleri..., s.224-225.

Türk Hükümeti Bulgaristan'dan 1950 yılı başından itibaren serbest göçmen vizesiyle gelen Türklerin göçmen kabul edilmeleri, iskân muamelesine tabi tutulmaları ve gelecek olanlara da göçmen vizesi verilmesi hakkında bakanlar Kurulu kararı çıkarttı⁶⁴⁴.

Türkiye ile Bulgaristan arasında karşılıklı notalar alınıp verilirken Türkiye'ye Bulgaristan'dan göç akını devam etmiştir. Göç edenler arasına vizesiz Çingeneleri koymuştur. Bunun üzerine Türk Hükümeti 8 Kasım 1951 tarihinde sınırı ikinci kez kapattı ve böylece Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç durdu⁶⁴⁵. Böylece 1950-1951 yılları içinde 154.393 soydaşımız Türkiye'ye giriş yapabildi⁶⁴⁶.

Sınır bir yıl kadar kapalı kaldıktan sonra Bulgaristan Türkiye'ye gönderdiği çingeneleri geri almayı kabul etti. Bunun üzerine Türkiye 26 Şubat 1953 tarihinde Türk-Bulgar sınırını tekrar açtı. Türkiye makul ölçüde Bulgaristan'dan gelecek Türk göçmenleri kabul edecekti. Ancak bu defa Bulgar Hükümeti Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe izin vermeyeceğini açıkladı. Bu durum 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan "Yakın Akriba Göçü" antlaşmasına kadar devam etti⁶⁴⁷. Yapılan bu antlaşma ile parçalanmış ailelerin birleştirilmesi esas alınmaktaydı. Bulgaristan fiili bir durum yaratmış sonra da bu sorunun çözümü için hukuki bir anlaşma yoluna gitmekteydi⁶⁴⁸.

1950-1960 döneminde Bulgaristan'dan toplam 35.496 aile Türkiye'ye gelmiştir. Bunlardan 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğu Adana'ya, 1.442 aile, Ankara'ya 1.136 aile, Balıkesir'e 1.474 aile, Bursa'ya 2.185 aile, Konya'ya 1.523 aile, Manisa'ya 1.383 aile, Tekirdağ'a 1.619 aile yerleştirilmiştir. Gelen zanaatkâr ailelerinden Bursa'ya 1.356 aile, İstanbul'a 3.100 aile, Eskişehir'e 1.116 aile, İzmir'e 11.160 ailenin yerleşimi gerçekleştirilmiştir. Göçmenler için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi, 12.219'u şehir tipi ve 1.312'si hazır ev olarak yapılmıştır. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için

⁶⁴⁴ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.4.1951/3-12911, Dosya:76-631, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 125.32.2.

⁶⁴⁵ Bilal N. Şimşir; *Bulgaristan Türkleri...*, s. 226.

⁶⁴⁶ Bilal N. Şimşir; *Bulgaristan Türkleri...*, s. 227; Beğlan Toğrol; 112 Yıllık Göç (1878 - 1989), Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1989, s. 73.

⁶⁴⁷ Bilal Şimşir; *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, (7 Haziran 1985), TTK Yay., Ankara 1992, s. 61.

⁶⁴⁸ Bulgaristan'ın eritme politikası kapsamında 1950-1968 yılları arasında Türkiye'ye gönderdiği Türk soyundan vatandaş sayısı 500.000'e kadar ulaşmıştır. Tekin Akıllıoğlu; "Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 3, 1989, s. 141.

13 müstakil köy kurulmuştur. Yapılan evlerin %70'i kırsal alanlarda, % 25'i kentlere eklenen göçmen mahallelerinde, % 5'i müstakil köylerde inşa edilmiştir⁶⁴⁹.

3. 1. 5. Türkiye'nin NATO'ya Katılması

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Ancak ekonomik ve askeri yönden zayıf çıkarken, Sovyetlerin tehditlerine de maruz kalmıştır. Başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinden yardım ve destek istemiştir. Böylelikle Türkiye Birleşmiş Milletlere kurucu üye olmuş, Truman Doktrini'nden, Marshall Planı'ndan yardım, Dünya Bankası'ndan kredi, ABD'den askeri yardım almıştır⁶⁵⁰. Ancak Türkiye NATO'ya kuruluş aşamasında alınmamıştır.⁶⁵¹

Rusya'dan gelebilecek bir taarruza karşı endişeli olan bu devletler NATO ittifakı ile bir araya gelerek ortak bir cephe kurdukları halde, bu saldırıya her devletten daha çok hedef teşkil eden Türkiye'nin bu topluluğa girememiş olması memleketimizin dış güvenlik meselesini çok kritik bir noktaya getirmiştir. DP, dış politikasında batı ile birlikte hareket etmeyi en önemli unsur saymaktaydı⁶⁵².

Türkiye, her platformda güvenliğini garanti edecek girişimlerini sürdürdü⁶⁵³. NATO'nun dışında kalmanın ardından muhtemel bir Akdeniz ittifakının gerçekleşmesi için 24 Mart 1950'de İtalya ile "Dostluk ve Hakemlik Antlaşması" imzaladı⁶⁵⁴. Türkiye, 1951 yılında NATO'ya girme isteği ret olunca ABD'nin, 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşmasına katılması teklifinde bulunmuştur. ABD bu teklifi kabul etmemiştir. Çünkü ABD, Türkiye'nin üyeliğine iyimser bakmaya başlamıştır⁶⁵⁵.

⁶⁴⁹ Cevat Geray; Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1023-1963), Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 4, Ankara 1962. s.54-55.

⁶⁵⁰ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 448; Ayhan Kamel; "Türk Rus İlişkileri", Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 410.

⁶⁵¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 11.

⁶⁵² Esin Yurdusev; "1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 377.

⁶⁵³ Türkiye NATO'ya alternatif olarak Yunanistan, İngiltere, İtalya, Fransa ve ABD'nin bulunduğu bir Akdeniz Savunma Paketi kurulmasını teklif ediyordu. Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 227.

⁶⁵⁴ Yusuf Sarımay; Türkiye'nin Batı..., s. 83.

⁶⁵⁵ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 104.

1950 seçimleri Türkiye'nin NATO'ya üyelik konusunda resmi başvuru yapması açısından teşvik edici olmuştur. Zira muhalefette bulunan DP, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini hem güvenlik ve hem de Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünden bir zorunluluk olarak görmekteydi. Bu nedenle iktidarı, Türkiye'yi "Batılı Demokratik Cephenin" dışında bırakmakla suçlamıştır⁶⁵⁶. Bu eleştirileri dikkate alan İktidar Partisi CHP bir yandan güvenlik endişesi diğer yandan da iç politika kaygıları ile NATO'ya üyelik için ilk başvuruyu 11 Mayıs 1950'de yaptı. Fakat bu başvuru kabul edilmedi. Daha sonra Türkiye'nin iki başvurusu daha reddedildi⁶⁵⁷.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye'nin NATO'ya girme isteği CHP ve DP'nin ortak dış politik hedeflerinden biriydi. Bayar, İnönü'ye bu konuyu sorduğunda şu şekilde cevap almıştı. "-NATO'ya niçin girmediniz? İnönü, bu sorumdan alınmış göründü.

- Onlar istediler de biz mi girmedik, Celal Bey?

Samimi maksadımı izah ettim, gerçek durumu, NATO'ya girip girmemek konusundaki esaslı fikrini öğrenmek istediğimi söyledim. Zaten verdiği cevaptan anlaşılıyordu ki mukadderatımızı NATO'ya bağlamaktan zarar değil, fayda görmektedir. Bunu sarahatle ifade etti. Esasen benim görüş ve kanaatim de bu yolda idi. Fikir birliği içinde bulunuşumuzdan huzur duydum" diye anlatmıştır⁶⁵⁸.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler ile iktidar değişikliği olmuş fakat dış politikaya bakış değişmemişti⁶⁵⁹. DP hükümeti NATO'ya girmek için çalışmalara hız verme kararı aldığı günlerde beklenen fırsat DP yönetiminin eline, 25 Haziran 1950 tarihinde geçmiştir⁶⁶⁰. Türkiye bu kararı ile ABD'nin ardından kara askeri gücünü Kore'ye gönderme kararı alan ikinci ülkedir. Türk Hükümeti BM Genel Sekreteri'nden gelen yardım talebini değerlendirmiş, 25 Temmuz 1950'de 4500 kişilik bir Tugay gücündeki askeri birliği Kore'ye göndermeye karar vermiştir⁶⁶¹. NATO'ya girmek için DP hükümeti yeniden başvurmuştur. Bu sefer İngiltere, İtalya ve Amerika üyelik talebimizi desteklemişlerdir⁶⁶².

⁶⁵⁶ Yusuf Sarıncı; Türkiye'nin Batı..., s. 93.

⁶⁵⁷ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 85.

⁶⁵⁸ Celal Bayar; Başvekilim Adnan Menderes..., s. 127-128.

⁶⁵⁹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 14.

⁶⁶⁰ Mehmet Ali Birand; Can Dündar; Bülent Çaplı; Demirkırat..., s. 62.

⁶⁶¹ Türkiye NATO'ya üyelik için 11 Ağustos 1950'de ikinci resmi başvurusunu yapmıştır. Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 228-229.

⁶⁶² Hürriyet; 3 Ağustos 1950.

Türk Tugayı 24 Kasım'da başlayan BM Ordusu'nun genel taarruzuna 9'ncu Kolordu'nun ihtiyati olarak katılmıştır. Başlangıçta ilerleyen taarruz 26 Kasım akşamından itibaren 800.000 kişilik Çin Ordusu'nun savaşa katılımıyla önce durmuştur. Sonra geri çekilme başlamıştır. Bu noktada Türk Tugayı'na kritik bir savunma görevi verilmiş, tugay büyük kayıplar vermek pahasına savunma görevini başarı ile yapmıştır.

Kunuri Muharebeleri olarak anılan bu muharebelerde Türk ordusu kahramanlığını bir kez daha ispat etmiştir. 1950 yılından 1953 Temmuz'una kadar Türk Değiştirme Tugayı, kendisine verilen her türlü muharebe görevlerini başarı ile yerine getirmiştir. Ancak savaşın gerçek bir galibi olmamış, savaş fiziki olarak başladığı yerde bitmiştir. Kore Savaşı'nda Türk Askeri'nin gösterdiği kahramanlıklar Amerikan kamuoyu'nda süregelen Türkiye aleyhtarlığını tersine çevirmeye başladı. Bundan daha önemli olarak Türkiye'nin petrol bölgelerine yakın olmasının stratejik önemi nedeniyle ABD Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasını İngiltere ve Fransa'ya teklif etti⁶⁶³. ABD'nin bu teklifi bir çok itirazı getirmiştir. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler Sovyetlerin tehdidine maruz kalan Türkiye'nin NATO'ya alınması ile Sovyetlerin bu duruma tepki göstermesi ve savaş çıkmasından korktular. Bu devletlerin bakış açısı Türkiye'nin NATO'ya katılmasını geciktirdi⁶⁶⁴.

Türkiye Batı ile bütünleşmenin anahtarı olarak orduyu kullanmış oluyor ve Kore'de Amerika'ya verilen desteğin karşılığı olarak Türkiye'nin NATO'ya katılması bekleniyordu⁶⁶⁵. Eylül 1951'de Kanada'da NATO toplantısı yapıldı. Bu toplantıya üye ülkelerin dışişleri, savunma ve maliye bakanları katıldı ve önemli kararlar alındı. Türkiye ile Yunanistan'ın teşkilâta katılmalarına, ilk önce üye devletlerin parlamentolarının tasdiki kaydı ile karar verildi⁶⁶⁶.

Başbakan Menderes, NATO'ya katılmamız ile ilgili Ajans Press ve Reuters Ajansına verdiği beyanatta şunları ifade etmiştir: “Türkiye'nin eşit hakları haiz bir aza sıfatıyla Atlantik paktına kabulü lehinde Ottawa'da verilmiş olduğunu öğrendiğimiz karar pek

⁶⁶³ Ömer Kürkçüoğlu; Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Dış politikası (1945-1970), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 43.

⁶⁶⁴ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 519; Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 105.

⁶⁶⁵ Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 194; Mete Tuncay; “Siyasal Tarih..., s. 179.

⁶⁶⁶ Zeki Mesud Alsan; “Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4, s. 27.

tabiidir ki Hükümetçe büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bu kararın aynı zamanda Türk umumî efkârınca da memnuniyetle karşılanacağından şüphe yoktur. Bu müspet gelişmeye, Hükümetimizin takip etmekte olduğu ve millî bir politika olarak umumî efkârımızın da kuvvetle desteklemekte bulunduğu müstakar ve barışçı ve azimli siyasetin tabii bir neticesi nazarıyla bakmak doğru olur”⁶⁶⁷. Başbakan Adnan Menderes, NATO’ya katılmamız sebebiyle TBMM’de yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “Muhterem arkadaşlar; bu tarihi günün büyük ehemmiyetini ona layık olan bir birlik ve tesanüt manzarasıyla ve azmi kararlar tecelli ettirmiş bulunuyorsunuz. Bu güzel azim ve tesanüt manzarasını hiçbir sebeple gölgelemeyelim”⁶⁶⁸.

Sovyetlerin tehdidi Türkiye’nin batı ile özelde de Amerika ile Truman doktrini ve Marshall Yardımı ile başlatılan süreç NATO’ya üye olunmasıyla tamamlanmış oldu⁶⁶⁹. TBMM’de yapılan tartışmalarda ve kamuoyuna yapılan açıklamalarda Kore’ye Türk askeri gönderilmesinin NATO’ya üye olunmasını sağlayacağını belirtmeyen Başbakan Adnan Menderes, ancak bir yıl sonra yapılan bir röportajda Türkiye’nin NATO’ya katılmasının Kore’ye Türk askeri gönderilmesi ile sağlandığını ifade edebilmiştir⁶⁷⁰.

Türkiye’nin NATO’ya üye olması Sovyetlerin tepkisine yol açtı. Batılıların Türkiye’de hava ve deniz üssü kurmalarına itiraz ettiler. Bunun üzerine Türkiye, Sovyetlere NATO’nun saldırı amaçlı değil barışçı amaçlar güttüğünü söylemiştir⁶⁷¹. Türkiye NATO’ya üye olduktan sonra Amerikalı generaller askerî üs ve tesislerimizi teftiş ederek NATO’nun karargâh yeri olarak İzmir limanını uygun bulmuşlardır⁶⁷².

Türkiye’deki Amerikan askeri varlığının artışı sağlayan anlaşma 1954 yılında imzalanan “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma”dır. Teslimiyetçi bir anlayışla hazırlandığı söylenen bu anlaşmaya göre bu tesislerde Amerikan askeri NATO’ya değil ABD’ye bağlı olacaktı. ABD kendi güvenliğini sağlarken, Türkiye’nin güvenliğini de sağlamış olacaktı⁶⁷³.

⁶⁶⁷ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 21.9.1951, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 13.76.7.

⁶⁶⁸ Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan..., s. 117.

⁶⁶⁹ Feroz Ahmad; Modern Türkiye’nin..., s. 131.

⁶⁷⁰ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 26.

⁶⁷¹ Ulus; 5 Kasım 1951.

⁶⁷² Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 116-117.

⁶⁷³ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 47-48.

Türkiye'nin, NATO'ya katıldıktan sonra ikili ilişkileri “tam ittifak” yapısı içerisinde sürdürmesi iki olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Birincisi Türk dış politikasının Amerikan ipoteği altına alınması, ikincisi de Türkiye'deki bazı askeri üs ve tesislerin Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına aykırı bir şekilde Amerika'ya adli kapitülasyonlar sağlamış olmasıdır⁶⁷⁴.

3.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

3. 2. 1. Demokrat Parti'nin Kıbrıs Politikası

23 Ocak 1950'de Türk dış politikasının önemli bir gündem maddesi haline gelecek olan Kıbrıs sorunu tartışılırken CHP Hükümetinin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak şunları söylemişti. “Beyler, Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur. Basın muhabirlerinin sorularına karşılık olarak bunu birkaç zaman önce söylemiştim. “Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur, çünkü bu ada Büyük Britanya'nın hükümrancılığı altında ve yönetimindedir. İngiltere'nin ada üzerindeki bu haklarını başka bir güce devretmek için herhangi bir niyetinin olmadığını ve böyle bir temayülü de hiçbir zaman göstermediğini biliyoruz. Bundan tamamen eminiz. Her ne çeşit olursa olsun, Kıbrıs'tan çıkacak herhangi bir kışkırtma durumu değiştirmez. Durum böyle bir kışkırtma sonucu değiştirilemez”⁶⁷⁵.

Demokrat Parti'nin, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralmasından sonra, Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü 20 Haziran 1950 tarihinde yapılan DP Grup toplantısında, Sadak'ın görüşlerini benimsediğini ortaya koymuştu. Kıbrıs'la ilgili bir soruya “Böyle bir mesele yoktur” demiştir⁶⁷⁶.

O günlerde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki bu duyarsızlığına karşın Yunanistan tam tersine bir politika izlemeye başlamıştı. Yunan Başbakanı Sfokles Venizelos, daha önce

⁶⁷⁴ Fahir Armaoğlu; “Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri, 1947-1997”. Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 425. Türkiye, ABD'yi emperyalist devlet olarak görmediğinden dolayı 1958-59 yıllarına kadar kamuoyunda, askerî ve idarî çevrelerde Türk-Amerikan Askerî ilişkilerinin Türkiye'nin bağımsızlığını zedelediği yönünde bir istifham olmamıştır. Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 385.

⁶⁷⁵ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 103.

⁶⁷⁶ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 292.

babası Elefterios Venizelos'un Girit'te uyguladığı ve Girit'in Yunanistan'a katılmasıyla sonuçlanan senaryonun bir benzerini gerçekleştirmek için kolları sıvamıştı. Sfokles Venizelos, 16 Şubat 1951'de Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada bu niyetini şöyle açığa vurmuştu: “Biz, Kıbrıs Adası'nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik. O zamandan bugüne kadar, iş başına gelen bütün Yunan hükümetleri de bu talebi tekrarladılar. Biz yeni bir müracaatta bulunmadıysak bundan, bu işten vazgeçtiğimiz mânası çıkarılmamalıdır. Sükûtumuz, siyasî iz'anımızın zaruri bir tecellisinden ibarettir. Hakikatte. Kıbrıs'ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz”⁶⁷⁷. Yunanistan, Kıbrıs konusunun bir an önce ve resmen uluslararası platforma çekilmesini sağlamak için, çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Loukis Akritas, 17 Aralık 1951 tarihinde, İnsan Hakları Komitesi'nde yaptığı konuşmada; İngiltere'yi, Ada'nın Yunanistan ile birleşmesine engel olmaması için uyarmış ve 1950 yılında, Ada'da yapılan bir plebisitte; “halkın % 90'ının Yunanistan ile birleşmek için oy verdiğini ve buradaki nüfusun da % 81'e yakın bir kısmının Rum olduğunu...” öne sürmüştür⁶⁷⁸.

Yunanistan, Kıbrıs Meselesi'ni 16 Ağustos 1954'te BM'ye götürdü. BM'in Yunan başvurusunu olumlu karşılamasının bir sonucu olarak Kıbrıs konusu, 14 Aralık 1954 tarihindeki oturumunda ele alınmıştır⁶⁷⁹. Aynı gün BM Siyasi Komisyonunda söz alan Türk temsilcisi Selim Sarper, yaptığı konuşma ile Yunan iddialarına tarihî, hukukî, coğrafi ve stratejik olarak cevap verdi. Toplantıda Türkiye'nin o zamanki resmî görüşünü “Kıbrıs Adasının idaresi doğrudan doğruya İngiltere'nin dâhilî meselesidir”⁶⁸⁰ şeklinde açıklamıştır. Yunanistan, Kıbrıs'ta kendi kendini yönetim prensibinin uygulanmasını talep etmesine rağmen, Türkiye'nin bunu kabul etmediğini belirten savunması karşılığında BM Genel Kurulu konuyu şimdilik müzakere etmeme kararı almıştı⁶⁸¹. BM, meselenin taraflar arasında uzlaşarak çözümünden yana olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye, BM'in kararını olumlu karşıladı. Hatta Başbakan Menderes, bu kararı “Kıbrıs meselesinin kapanması” şeklinde yorumladı⁶⁸².

⁶⁷⁷ Hürriyet; 25 Şubat 1951.

⁶⁷⁸ Cumhuriyet; 21 Aralık 1951.

⁶⁷⁹ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 298.

⁶⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. Ayın Tarihi, Aralık 1954, S. 253, s. 110-123.

⁶⁸¹ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 309.

⁶⁸² Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 340.

İngiltere’de seçimler yapılmış ülkeyi yeni hükümet idare etmeye başlamıştı. İngiltere adada nefret edilen tek ülke olmak istememiştir. Türkiye’yi Kıbrıs sorununa katmak istiyordu. Türkiye bu teklifi reddetmedi. 27 Temmuz 1955’de Menderes’in, kabine değişikliği yaparak Köprülü’yü Başbakan Yardımcılığına, Fatih Rüştü Zorluyu da Dışişleri Bakanlığına getirmiş olması, dış politikada daha atak bir politika anlayışına gideceği şeklinde değerlendirilmişti⁶⁸³.

29 Ağustos 1955’te Londra Konferansı başladı. Konferansta İngiliz heyeti “adanın idare tarzında oradaki halka daha geniş haklar bahşeden bir statü tanıyacağını” açıkladı. Yunan tarafı “halkın kendi mukadderatını kendisinin hâkim olmasını” öne sürdü. Türk tarafı da “Adanın mukadderatının ancak Türkiye ve İngiltere arasında taayyün edebilir. Kıbrıs adasının şu veya bu şekilde değiştirilmesi mevzu bahis olursa, Türkiye bu meselede kendisini birinci derecede alakalı sayacaktır”⁶⁸⁴. 29 Ağustos-7 Eylül 1955 tarihleri arasında yapılan Birinci Londra Konferansı’nda Türkiye’nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, kendi kendini yönetim ilkesine tümüyle karşı olmamakla birlikte, bunun bir adaletsizlik, huzursuzluk, güvensizlik ve suriş unsuru haline gelmesinin önlenmesini ve toplumlararası eşitlik esasının sağlanmasını istemişti⁶⁸⁵. Fatih Rüştü Zorlu tarafından savunulan Türk tezi ile adanın Türkiye’nin savunması ve güvenliği bakımından önemi anlatıldıktan sonra Kıbrıs sorununun ancak Türkiye ile İngiltere arasında Lozan Antlaşmasına göre tartışılabileceği, Türkiye’nin Kıbrıs sorunu diye bir sorunu kabul etmediği, çünkü kabul ettiği zaman Lozan sisteminin değişmesi gerektiği ve bunun Yunanistan için iyi olmayacağı ve Kıbrıs’ın coğrafi bakımdan Anadolu’nun bir devamı olduğu hususları ileri sürülmüştür. Türk tarafı görüşünü şu şekilde özetlemiştir: “Türkiye Kıbrıs’ta statükonun muhafazası lâzım geldiği fikrindedir. Bu bozulacaksa Ada Türkiye’ye avdet etmelidir”⁶⁸⁶. Bu konferansta İngiltere’nin, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’deki güvenliğini tehlikeye düşüreceği endişesiyle, Kıbrıs’tan çekilmek niyetinde olmadığı, ancak adaya kendi kendini yönetim verilmesi yolundaki görüşü kabule yatkın olduğu anlaşılmıştır.

⁶⁸³ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 313.

⁶⁸⁴ Hüseyin Agun; Demokrat Parti’nin Kıbrıs Politikası, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1997, s. 27.

⁶⁸⁵ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 344.

⁶⁸⁶ Ayın Tarihi, Eylül 1955, S. 262, s.164-171.

Yunanistan'ın ise, adaya kendi kendini yönetim verilmesi konusundaki ısrarından vazgeçmeyeceği anlaşılmıştır⁶⁸⁷.

Bu konferansın devam ettiği sırada, İstanbul'da 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olaylar meydana gelmiş, bu olayların yarattığı olumsuzlukların bir sonucu olarak konferans, bir sonuç almamadan dağılmıştır. Londra Konferansı 7 Eylül 1955'te belirsiz bir tarihe ertelendi.

1956'da İngiltere'nin Radcliffe Raporu ile Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığının kabulü ve kendi kendine yönetim hakkının her iki topluma ayrı ayrı verilmesi gerektiği söylenmesi üzerine⁶⁸⁸ Türk Hükümeti bundan sonra taksim tezini savunmaya başlamıştır.

1956 yılında İngiltere'nin politikaları ve 1955 sonrası olaylar nedeniyle Başbakan Adnan Menderes, Kıbrıs diye bir sorun olduğunu kabul ederek Nihat Erim'e: 1. İngilizler Kıbrıs'ta kalsın, 2. Onlar çıkacaksa Ada bize verilsin, 3. Bu olmazsa Ada taksim edilsin, 4. Kendi kendine yönetim şeklinde dört seçenekli bir talimat vermiştir⁶⁸⁹.

DP, 1957 seçimlerini kazanarak beşinci Menderes Hükümeti kuruldu. Başbakan Menderes, 4 Aralık 1957'de meclise sunduğu hükümet programında Kıbrıs'la ilgili olarak şunları söylemiştir: "Kıbrıs'ın taksimine razı olmak suretiyle yapabileceğimiz fedakârlığın hududuna varmış bulunuyoruz. Ada'daki Türk cemaatinin istikbal ve inkişafının korunması için aldığımız bu kararlı durumun muhafaza olunacağını bir kere daha teyit ederiz"⁶⁹⁰. DP'nin taksim politikası ilk defa 1958'de İstanbul'da yapılan gösteri yürüyüşü ile İngiltere ve Yunanistan'dan talep edildi. Bu gösterilerdeki temel sloganı "Ya Taksim Ya Ölüm" idi⁶⁹¹.

1950-1960 arası dış politikada muhalefet partileriyle DP'nin, Kıbrıs konusunda aynı çizgide oldukları görülmüştür. Türk siyasî hayatındaki dış ilişkilerde sorun olduğunda iç politikada sorun oluşturmamak politikası Kıbrıs Sorununda kendini göstermiştir⁶⁹².

⁶⁸⁷ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 347.

⁶⁸⁸ Ayın Tarihi, Aralık 1956, S. 227, s. 325.

⁶⁸⁹ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 299.

⁶⁹⁰ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 459.

⁶⁹¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 121.

⁶⁹² Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi..., s. 563.

3. 2. 2. Kıbrıs Sorunu Hakkında Türk Kamuoyunun Tepkileri

Lozan Antlaşması ile Kıbrıs adası İngilizlere bırakılmış, burada kalan Türkler iki yıl içerisinde Türk ya da İngiliz vatandaşlığını seçme hakkı tanınmıştır. Kıbrıs İngiliz egemenliğine bırakılmıştır. Böylece Türkiye Kıbrıs Türkleri ile ilgisi kesilmiş oldu. Kıbrıs Türk toplumu 1950'lili yıllara kadar Türkiye'nin ilgisini çekememiştir⁶⁹³.

Yunanistan 1944'te 12 adayı kolayca ülkesine kattı. Bu durum Yunanlıların iştahını kabartmıştı. 1949'ta İngilizlerden Kıbrıs'ın kendilerine verilmesini talep etseler de İngilizler kabul etmemişlerdir. 15 Ocak 1950'de Rumlar kendi kendilerine bir halk oylaması yapmışlardı. Buna göre % 90 oy oranı ile Yunanistan'a bağlanmak istiyorlardı. Kıbrıs'ta idareyi ele alan Makarios ise EOKA'yı (Kıbrıs Savaşçılar Cemiyeti) kurarak buraya silah ve cephane getirmeye başladı⁶⁹⁴.

Türk kamuoyu da Kıbrıs konusunda duyarlı olmaya başladı. Milli Türk Talebe Cemiyeti 18 Ocak 1950'de Ankara Zafer Meydanı'nda büyük bir miting yaptı. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP, Kıbrıs konusunda gerek halk gerekse gençlik üzerinde meydana gelen heyecanı ve basındaki ilgiyi göz ardı edemezdi⁶⁹⁵. 16 Şubat 1951'de Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos, Kıbrıs'ın resmen Yunanistan'a ilhak edilmesi (enosis) gerektiğini ileri sürmüştür. Bu gelişme üzerine 24 Şubat'ta Millî Türk Talebe Federasyonu Ankara'da büyük bir miting düzenleyerek durumu protesto etmişlerdir. Bu gelişmeler Kıbrıs Türklerini telaşlandırmıştır. TBMM'ye Başbakan'a, Dışişleri Bakanına telgraflar çekmişler, Yunanistan'ın Ada'yı resmen istediğine dikkati çekerek, kendilerine sahip çıkılmasını istemişlerdir⁶⁹⁶. 11 Eylül 1954'te tek bir fikir etrafında Kıbrıs davasını yürütmek amacıyla Kıbrıs Türktür Komitesi kuruldu. Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafında düzenlenen toplantıya Türk-İş Federasyonu, Milli Gençlik Komitesi, Türk Devrim Ocakları, Ankara Fikir Kulübü, Kıbrıs Türktür Kültür Derneği, Şoförler Cemiyeti, Tabipler Cemiyeti, CHP ve DP Gençlik kolları, siyasi partilerden birer temsilci katılmıştı⁶⁹⁷.

⁶⁹³ Melek M. Fırat; "Kıbrıs Sorunun Türk Dış Politikasına Etkileri", Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 554.

⁶⁹⁴ Hüseyin Agun; Demokrat Parti'nin..., s. 3-4.

⁶⁹⁵ Hüseyin Agun; Demokrat Parti'nin..., s. 5.

⁶⁹⁶ Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 294.

⁶⁹⁷ Hüseyin Agun; Demokrat Parti'nin..., s. 11.

Türkiye'nin NATO'ya katılması Ortadoğu ve Balkanlar'da aktif dış politika izlemiş olması, 28 Şubat 1953'te Yunanistan ve Yugoslavya ile dostluk ve İşbirliği Antlaşması ve 9 Ağustos 1954 Balkan Antantını imzalamış olması nedeniyle Balkanlardaki işbirliği havasını bozmak istememiştir. Bu nedenle 9 Eylül 1953'te ve 9 Eylül 1954'te İzmir'de Kıbrıs Mitingi yapmak isteyenlere izin verilmedi⁶⁹⁸.

24 Eylül 1954'te Kıbrıs konusu Yunanistan tarafından BM gündemine getirildi⁶⁹⁹. Yunan tasarısı “Kıbrıs adası Halkının BM himayesi altında, milletlerin eşitlik ve kendilerini idare etmek hakkının tanınması prensibinin tatbiki” yönünde iken, Türk tasarısı ise “Türkiye'nin muvafakati olmadan alınan her karar devamlı olmaz” şeklinde idi⁷⁰⁰.

Menderes, 24 Ağustos 1955'te gazetecilere verdiği demeçte Kıbrıs'la ilgili görüşlerini şöyle açıklıyordu: “Nüfus ekseriyetine göre herhangi bir bölgenin kaderinin tayin edilmesi prensibi bu dünyada ve böylesine parçalı olarak tatbik yeri bulmuş değildir. Bir vatan, terzinin önündeki kumaş parçası gibi neresinden istenirse kesilebilir bir meta değildir. O esas itibarıyla etnik hakikate dayanmakla birlikte, coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bir bütün teşkil etmek bakımından türlü amillerin tesiri altında, tarihi hadiselerin gösterdiği istikamette hudutları çizilen bir coğrafya parçasıdır...” demiş, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını şu şekilde açıklamıştır “Kıbrıs Anadolu'nun bir devamından ibarettir ve onun emniyetinin esas noktalarından birisidir. Bu itibarla onun bugünkü durumunda bir tebeddül bahis mevzu olursa, bunun teknik esaslara değil çok daha mühim ve esaslı olan diğer hakikatlere ve mesnedlere göre halledilmesi ve Türkiye'ye raci olması lazım gelir. Londra'ya gidecek olan heyetimiz, statükonun muhafazasını asgari şart olarak müdafaa edecektir; statükonun muhafazası, her türlü ihtilatları men edecektir”⁷⁰¹.

İktidarın sözcüsü Zafer Gazetesine göre Hükümetimiz, self-determination prensibini milletler arası bir prensip olarak kabul etmektedir. Fakat bu prensibin dünyanın her tarafında ve bilhassa Kıbrıs'ta tatbikine cevaz verilemeyeceği kanaatindedir... Her

⁶⁹⁸ Fahir Armaoğlu; “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 1959, s. 61.

⁶⁹⁹ Melek M. Fırat; “Kıbrıs Sorunun...”, s. 556.

⁷⁰⁰ Hüseyin Agun; *Demokrat Parti'nin...*, s. 18.

⁷⁰¹ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; *Olaylarla Türk...*, s. 342.

halükarda Yunanistan'ın, adayı talep etmek için hangi bakımdan olursa olsun en ufak bir hakkı yoktur ve olamaz⁷⁰².

1949-1954 arası Türk kamuoyu şu noktalarda yoğunlaşmıştır: 1. Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu ortaya çıkarması Türk-Yunan dostluğunu bozmaktadır. 2. Kıbrıs sorununda Kıbrıs komünistlerinin rol alması Türkiye'yi endişelendirmektedir. 3. Kıbrıs adası Türkiye'nin güvenliği bakımından hayati önem taşımaktadır. 4. Kıbrıs, Yunanistan'a geçerse Türkiye'nin Anadolu kıyıları Yunanistan tarafından çembere alınmış olacaktır. 5. Türkiye, Kıbrıs'taki 80-100 bin soydaşını Yunanistan'ın keyfi ve yıkıcı idaresine bırakamaz⁷⁰³. Kıbrıs meselesi 1954 yılının sonundan 1959 Martına kadar Türk ve Yunan Hükümetleri arasında resmi bir anlaşmazlık olarak, iki memleketin münasebetlerini zehirleyen bir konu halinde devam ettiği gibi, NATO camiasında en önemli mesele halinde 4,5 yıl süre ile hür dünyanın bakışlarını üzerinde tutmuştur. 1954 yılında Yunanistan'ın meseleyi BM önüne getirmesiyle, mesele resmi alana intikal etmiş ve meselenin devamınca Türk Hükümeti ve kamuoyunun davranışı çeşitli ve enteresan safhalar geçirmiştir⁷⁰⁴.

3. 2. 3. 6-7 Eylül Olayları ve İktidar-Muhalefet İlişkileri

Türk kamuoyunda 6-7 Eylül olayları olarak bilinen olay, 6 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres gazetesinde Selanik'teki Türk konsolosluğuna ve Atatürk'ün evine bombalı saldırı yapıldığı haberleri üzerine 6-7 Eylül günlerinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de meydana gelen karışıklık, kanunsuzluk ve tahrip olaylarının toplamıdır⁷⁰⁵. İstanbul'un her tarafında olaylar çıktı. İstanbul ve İzmir'de Rum dükkânlarına, mülklerine ve kiliselere karşı saldırılar meydana geldi. Olaylar askerin müdahale etmesi ile sona erdirildi⁷⁰⁶.

Dönemin gazetelerine yansıyan bilgilere göre Taksimde toplanan mahşeri kalabalık Şehir kulübü karşısında bir Rum manavının önünde "bayrak, bayrak as" diye bağırması üzerine dükkân kepenklerine tekme ve taş atılmaya başlamışlardı. Harbiye, Dolmabahçe

⁷⁰² Zafer; 26 Şubat 1956.

⁷⁰³ Fahir Armaoğlu; "1955 Yılında...", s. 58-59.

⁷⁰⁴ Fahir Armaoğlu; "1955 Yılında...", s. 57.

⁷⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 181.

⁷⁰⁶ Yeni İstanbul; 7 Eylül 1955; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 173-174.

ve Tarlabası'ndan gelen gruplar bir sel halinde İstiklâl Caddesine akmaya başladılar. Lokanta birahane, kumaşçı, parfümeri yani önlerine gelen her yer taş, moloz, kereste ve kürek darbeleri altında tarumar edilmişti⁷⁰⁷. Yine gazetenin bildirdiğine göre “bu arada şurasını iftiharla kaydedebiliriz ki hiçbir yerde yağma yapılmıyor”⁷⁰⁸.

Saat 23.30'da Beyoğlu'nda toplanan halkın taşkınlığı son haddini buldu. Triyada Rum kilisesine giren bir grup burasını dağıttığı gibi ateşe vermişlerdir. Rumlara ait dükkân ve mağazaların tahribatı sırasında yaralananların sayısının 300'ü geçtiği bildirilmiştir. Olayların bir anlamda başlamasına sebep olan Atatürk'ün evinin bombalandığı haberini veren Ekspres gazetesi Yazı İşleri Müdürü Vedat Pekergin ile Gökşin Sipahioğlu tutuklanmıştır. Yüzlerce polis ve jandarma Fener Rum Patrikhanesini koruma altına almıştır. Olayların devam etmesi üzerine saat 24'ten itibaren şehre askeri birlikler hâkim olmuştur⁷⁰⁹.

Olayların yaşandığı gece Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Mehmet Fuat Köprülü İstanbul'da bulunmaktaydı. Saat yirmi dolaylarında Ankara'ya hareket eden DP yöneticileri olayı haber alınca İzmit'ten İstanbul'a geri dönüp duruma el koymuşlardı. Olaylarla ilgisi olduğu düşünülen 2057 kişi gözaltına alınmıştı⁷¹⁰.

Menderes 12 Eylül 1955'te DP grubunda şu konuşmayı yapmıştır: “Şurasını katiyetle ve sarahatle arz edeyim ki karşısında bulunduğumuz hadise, Kıbrıs meselesinden doğan bir millî galeyanın ortaya koyduğu birtakım tahrikâttan ibaret değildir. Katiyetle ifade ediyorum ki, şekilleriyle hazırlanmış olan büyük bir komünist darbesinin karşısında bulunuyoruz... Bu karışık vaziyette Dünya komünistleri, faaliyetlerini Türkiye üzerinde temerküz ettirmişlerdir. Türkiye'yi en cazip bir hedef olarak ele almışlardır. Zemini müsait görmektedirler”⁷¹¹.

⁷⁰⁷ Başbakan Adnan Menderes İstanbul şehir meclisine telgraf çekerek meydana gelen olaylar sonrasında meydana gelen izlerin en kısa sürede telafi edileceğini bildirmiştir. B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 17.9.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.1.

⁷⁰⁸ Olayın tanıklarından Emekli Başkonsolos New Berry, sadece Rum işyerlerinin değil, Türk işyerlerini de tahrip edildiği ve ortada bir yağmacılık havasının olduğunu söylemekteydi. Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 114.

⁷⁰⁹ Milliyet; 7 Eylül 1955.

⁷¹⁰ Hüseyin Agun; Demokrat Parti'nin..., s. 29.

⁷¹¹ Hüseyin Agun; Demokrat Parti'nin..., s. 29.

Ayrıca o gün İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik ve Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner de İstanbul'daydı. Ancak tüm bu kişiler isyanın önüne geçmeyi başaramadılar. Belki de bilerek isyanı bastırmada gösterilen bu ihmal devletin zirvesinde önemli bir sarsıntıya neden oldu. 1954 seçimlerinden sonra birçok konuda yetersizlik gösteren ve yetersizliğini baskı ile kapatmaya çalışan Menderes yönetimi 6-7 Eylül olayları ile büyük bir darbe almıştır. İç politikada muhalefetin şahlanmasına neden olan olaylar dış politikada da Londra Konferansı'nda kazanılan başarının etkisinin yok olmasına neden olmuştur. Londra'da savunduğu tez ile Yunanistan'ın geri adım atmasını sağlayan Dışişleri Bakan Vekili Fatih Rüştü Zorlu isyanın sonucunu şu sözlerle anlatacaktır: “Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti”⁷¹².

Dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiş, Korgeneraller Vedat Güven, Fazıl Bürge, Tuğgeneral Nedim Erensoy, Ankara, İstanbul ve İzmir valileri ve emniyet müdürleri görevlerinden alınarak haklarında soruşturma başlatılmıştı. Olaylarla ilgili olarak 4000 kişi tutuklanmıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir'de altı ay süreli sıkıyönetim ilân edilmiştir⁷¹³. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in yerine Mili Müdafaa Vekili Etem Menderes, Ankara Valiliğine Konya Valisi Cemal Gökten, Emniyet Genel Müdürlüğüne Ankara Valisi Kemal Aygün, İstanbul Emniyet Müdürü Alaattin Eriş'in yerine de Beyoğlu Kaymakamı Hayretin Nakipoğlu atanmıştır⁷¹⁴.

Şevket Süreyya Aydemir, bu olayların bir tertip olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Cinci cinlerini çağırması ama sonra onlara hâkim olacak, onları geriye gönderecek tılsımı unutarak bizzat cinlerin rüzgârına kapılmıştır”⁷¹⁵. DP'nin kuruluşunda görev alan ancak daha sonra Menderes ile düştüğü fikri ayrılık dolayısıyla partiden istifa eden Ahmet Hamdi Başar, 6-7 Eylül olaylarından şu sözlerle bahsetmiştir: “6-7 Eylül hadiselerinin, iktidar tarafından tertiplenmiş olduğu daha ilk günden belli olmuştu. Yalnız neticenin bu kadar vahim olacağını düşünememişlerdi. Kıbrıs meselesi dolayısıyla, halkın galeyan halinde gösterilmesinden ne fayda umuluyordu? Bunun üzerinde durmadan, bu

⁷¹² M. Serhan Yücel; “Menderes Dönemi (1950-1960)”, Genel Türk Tarihi, C. X, Ankara 2002, s. 34

⁷¹³ Rıdvan Akın; “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve DP İktidarı”, Türkler, Yeni Türkiye Yay., C. 16, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 917.

⁷¹⁴ Vatan; 10 Eylül 1955.

⁷¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 182.

ayaklanma hadisesinin, iç politikada şiddetli tedbirler almaya Menderes iktidarını ve diktatörlüğünü takviyeye yarayacağı düşünüldüğü şüphesizdi”⁷¹⁶.

Fahir Armaoğlu, 6-7 Eylül olaylarında tahribatın en çok Beyoğlu’nda meydana gelmiş olmasına, hareketin çok geniş alana yayılması ve güçlkle kontrol altına alınmasına ve benzer olayların İzmir’de meydana gelmiş olmasına dikkat çekmiştir⁷¹⁷.

6-7 Eylül olaylarından sonra iktidar muhalefetin yoğun eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştı. Ayrıca kendi bünyesinde de muhalefete destek olan görüşler oluşmuştu. Artık iktidar muhalefetin yoğun eleştirilerine alışmıştı. Üstelik şimdi elinde onlara karşı kullanabileceği sıkıyönetim kozu da vardı. Muhalefete karşı hemen bu kozunu kullanan hükümet sıkıyönetim süresini uzattı ve Meclis’i tatil etti. Bu kararının ardından 19 Eylül 1955 tarihinde sıkıyönetim kalkanını kullanarak bazı gazeteleri kapatmaya başladı. “Sıkıyönetim komutanlarının emri ile Ulus süresiz olarak, Hürriyet ve Her Gün ise on beşer gün için kapatıldılar”⁷¹⁸.

Basında 6-7 Eylül Olayları ile ilgili olarak hükümetin zan altında olması nedeniyle bu olayların Moskova, Atina ve Makarios üçgeninde plânlandığını ve amacının Londra Konferansındaki vaziyetin aleyhimize döndürülmesi olduğunu amaçladığını iddia etmişti⁷¹⁹. 6-7 Eylül olayları ile ilgili olarak olayların “komünistler” tarafından çıkartılmış olabileceği, CHP’nin olayları düzenlemiş olabileceği ya da mantıklı bir açıklama olarak olayların Hükümetin tasvibiyle başladığı ve kontrolden çıktığı şeklinde görüşler mevcuttur⁷²⁰.

6-7 Eylül Olayları ile ilgili Meclis görüşmelerinde İstanbul Valisinin o gün miting yapılmasını isteyen Kıbrıs Türktür Derneği gençlik teşekküllerine “Lüzum yok, birkaç saat sonra millî hislerin nasıl galeyana geldiğini göreceksiniz” dediği iddiası⁷²¹ karşısında Koraltan, Kıbrıs Türktür Derneği’nin miting yapmayı istediğini, hükümetin buna izin vermediğini anlatmaya çalışmıştır.

⁷¹⁶ Ahmet Hamdi Başar; Yaşadığımız Devrin İçyüzü, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960, s. 90.

⁷¹⁷ Fahir Armaoğlu; “1955 Yılında...”, s. 78-79.

⁷¹⁸ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 176.

⁷¹⁹ Ayın Tarihi, Ocak 1956, S. 266, s. 152.

⁷²⁰ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 174-175; Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 317.

⁷²¹ Emrullah Nutku; Demokrat Parti..., s. 304.

1956 yılına ait istihbarat raporlarında, halk arasında 6-7 Eylül Olaylarının hükümet tarafından hazırlanmakla beraber İngilizlerin zalim bir oyunu olduğunun konuşulduğu bildirilmekteydi⁷²².

3. 2. 4. 6-7 Eylül Olaylarının Sonucu

İngiliz Büyükelçiliğinin yıllık raporlarına göre; 6-7 Eylül olayları, 25 yıldır geliştirilmeye çalışılan Türk-Yunan ilişkilerini zedelemiştir. Başbakan Menderes'in, olaylardan pişmanlık duyduğu ve faillerin cezalandırılacağını açıkladığı olağanüstü hal çerçevesinde basın, Kıbrıs meselesi ve halkı kışkırtabilecek içeriğe sahip benzer yayınlar yapmak konusunda engellendiği ifade edilmekteydi⁷²³.

6-7 Eylül olaylarının sebebine ilişkin olarak bir diğer görüş olarak; iyi gitmeyen ekonomik durum karşısında DP'nin, Kıbrıs'ta başlayan Enosisçi hareketi bahane ederek toplumsal gündemi dışarı yöneltmeyi amaçladığı ileri sürülmüştür. Böylece bir dış sorun yaratılarak ya da olduğundan büyük gösterilerek içerideki sıkıntılar başka alana aktarılmış oldu, hem de birtakım baskı tedbirleri alınmış oldu⁷²⁴. Bu nedenle Selânik'te Atatürk'ün evinin kundaklanma komplosu ile halk azınlıklara karşı kışkırtıldığı ve İstanbul'da 6-7 Eylül olayları yaşandığı ifade edilmekteydi.

İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesini sebep olan yağmacılar, azınlıklara dönük bir temizleme harekâtına başlamışlardı. Ayrıca sayıları gitgide artan şehirdeki alt gelirli insanların milliyetçilik duyguları sömürülmüş oldu. 6-7 Eylül olaylarının ekonomiye de etkisi olmuştur. 6-7 Eylül olayları iç piyasayı ürküttüğü gibi dış piyasada da hükümetin siyasî ve ekonomik itibarını zayıflatmıştır⁷²⁵.

6-7 Eylül Olayları o tarihe kadar başarılı bir yönetim sürdürmüş olan DP iktidarı için içi ve dış politikada birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Hüseyin Bağcı'ya göre iç politikadaki etkileri şu şekildedir: "İlk defa bu olaylardan sonra ülkenin sevilen Başbakanının popülarlığını yitirmeye başladığı görülmüştür. Aydınların ve subayların

⁷²² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 27.10.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68. 427.2.

⁷²³ Yasemin Doğaner; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (CTAD), Yıl 2, S. 4, Güz 2006, s. 237.

⁷²⁴ Ömer Kürkçüoğlu; "Türk Demokrasisinin...", s. 238.

⁷²⁵ Mustafa Albayrak; *Türk Siyasi...*, s. 357-358.

Menderes Hükümeti'nin politikasına karşı göstermeye başladıkları olumsuz tepkiler olaylardan sonra gittikçe artmaya başlamıştır. Türk siyasi literatüründe genel olarak bu gösterilerin hükümet tarafından organize edildiği görüşü hâkimdir⁷²⁶. 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra Yunanistan ile ortaya çıkan gerginlik, olaylarda zarar görenlere Türkiye'nin tazminat ödemeyi kabul etmesi ve 24 Ekim 1955 tarihinde İzmir'de Yunanistan Başkonsolosluk binasına bayrak çekilmesi töreninde Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu'nun da katılmasıyla azaltılabiliştir⁷²⁷.

3. 3. ORTADOĞU VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Soğuk savaş döneminde dünya Doğu ve Batı Blokları halinde belirlenmiş, diğerini öteki olarak tanımlamıştır. Ötekiye karşı oluşturulan “benlik” kavramında Türkiye kaderini ve yerini Batı bloğunda almak istemiştir⁷²⁸. Bunu gerçekleştirmek için de dış politikasını bu doğrultuda sürdürmeye çalışmıştır. 1945 yılından 1960'lı yılların ortalarına kadar geçen devrede, Batı Ülkeleri ile yakın münasebetlerin tesis edilmesi Türk dış politikasını şekillendiren temel esas olmuştur. Sovyet tehdidi karşısında Batı ittifakına yönelen Türkiye Cumhuriyeti, 1945'li yıllarda bağımsızlık mücadelesine devam etmekte olan Arap ülkelerinden ister istemez ayrılmıştır. 1950'li yıllarda ise Ortadoğu ülkelerindeki gelişmeler karşısında Türkiye'nin Batıya bağlılığının, Ortadoğu politikasına tesiri o kadar olmuştur ki; Arap devletlerinin kendi aralarında yaşanan 1957 Suriye bunalımı ve hatta kendi içlerinde yaşanan 1958 Lübnan olayları gibi bunalımlar karşısında takınılan tutum ve davranışlarda da, Batı ülkeleri ile aynı yönde hareket edilmiştir⁷²⁹.

Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik olan Ortadoğu'daki siyaseti ile ilgili, asıl “aktif” değişim Menderes Hükümeti'nin 14 Mayıs 1950'de işbaşına gelmesinden sonra gerçekleşti. Atatürk tarafından ortaya atılan ve uygulanan tarafsızlık politikasının DP yöneticileri tarafından bilinçli olarak terk edilmesinden dolayı yeni politika “aktif” ya da “dinamik” olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin NATO üyesi olması, yeni hükümetin en büyük başarısıydı. DP hükümeti NATO üyeliği sorununda eski

⁷²⁶ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 113.

⁷²⁷ Aydın Tarihi, Ekim 1955, S. 263, s. 101.

⁷²⁸ Ümit Özdağ; Menderes Döneminde..., s. 33.

⁷²⁹ Yaşar Canatan; Türk-Irak Münasebetleri (1932-1959), Reyhan Yay., Ankara, 1995, s. 68.

hükümetin politikasını devam ettirmiş, NATO'ya alınma sürecini hızlandırmış ve başarılı olmuştur⁷³⁰.

Burada İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine başta itiraz etmesine rağmen Türkiye'nin Ortadoğu'da artan stratejik yönünden dolayı itirazını sürdürmediği aksine desteklediği hatırlanmalıdır⁷³¹.

Türkiye bir taraftan NATO'ya girerek Avrupa içinde bulunacak, diğer tarafta da doğu ile çatışmaya sebep verilmeyecekti. İşte bu amaç çerçevesinde CENTO'nun (Central Treaty Organization-Merkezi Antlaşma Teşkilatı) kurulmasına, NATO'ya girme gibi dış politikanın temellerini atan DP ve Menderes Hükümeti olmuştur⁷³². 1950-1960 yıllarında Türkiye komünist olmayan ülkelerin bölgedeki “anahtar rolünü” sürekli korumak istemiştir. Menderes hükümeti için önemli olan tek şey “Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasî oluşumlarda belirleyici bir etken olmasını önlemektir”⁷³³.

Bu nedenle Sovyetlerin Ortadoğu'ya inmesini önlemek amacıyla İngiltere ve ABD'nin önderliğinde Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı kurulma fikri ortaya atılmıştır. Bu fikir öncelikle ABD'den gelmiş, Türkiye uygulamaya koymuştur. Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te “Bağdat Paktı” imzalanmıştır. Bu pakt Arap ülkeleri arasında bölünmeye yol açmış ve bir daha Arap ülkeleri daha sonraki süreçte bir birlik oluşturamamıştır⁷³⁴.

Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü'nün Araplar hakkındaki genel düşüncesi Türk devlet adamlarının Araplara bakış açısını ifade etmesi bakımından önemlidir. “Biz Araplara hiç güvenmedik ve güveneceğimiz de şüphelidir. Hem kendilerine güvenmek çok zordur hem de uluslararası siyasette hiç te gerçekçi değiller. Filistin sorununda duygularını ön plâna aldılar ve aynı şeyleri tekrar söylüyorlar. Herhangi bir şey yolunda gitmezse kendi kusurları için suçu yükleyecek bir kimseyi ararlar”⁷³⁵.

1960'lı yıllara kadar devam eden bu anlayış Kıbrıs'ta çıkan olaylar neticesinde Türkiye'nin BM'e başvurması ve Batılı devletlerin desteğini alamaması üzerine

⁷³⁰ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 37.

⁷³¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 45.

⁷³² Samet Ağaoğlu; Arkadaşım Menderes..., s. 115.

⁷³³ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 37-38.

⁷³⁴ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 492.

⁷³⁵ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 37-44.

değişmiştir. Kıbrıs konusundaki anlaşmazlıklar ve görüşmelerde Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı oy kullanmaları sonucunda Türkiye Ortadoğu politikasının eksikliğini hissetmeye başlayarak bu alana yönelmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye dış siyasette denge politikasına yönelmiş, Arap ülkeleri ile daha sıcak siyasi ve ekonomik işbirliği içine doğru hareket etmeye başlamıştır⁷³⁶.

3. 3. 1. Süveyş Krizi

Fransız bir şirket tarafından yapılmış olan Süveyş Kanalı, Fransa-Mısır ortaklığında çalıştırılmış, Mısır Hükümetinin ekonomik sıkıntıya düşmesi ile İngiliz-Fransız şirketi tarafından işletilir hale gelmiş idi⁷³⁷.

ABD'nin Nil Nehri üzerinde yapılacak Assuan Barajına kredi verilmeyeceğini açıklaması üzerine Mısır, 1883 yılından beri İngiliz ve Fransız sermayeli Süveyş Kanal Kumpanyasını millileştirme kararı aldı. Bu duruma en sert tepki İngiltere ve Fransa'dan gelmiştir⁷³⁸. Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirilmesi üzerine Türkiye, Süveyş Kanalı'nı en fazla kullanan diğer 21 ülke ile birlikte Londra Konferansı'na katılmış, Mısır'ın çıkarlarını göz ardı eden Batı yanlısı politika izlemiştir. Birinci Londra Konferansı'ndaki Türk tutumu, Süveyş Kanalı'nın uluslararası kontrol altında tutulması yönünde idi. Konferans sona erdiğinde, Süveyş Kanalı'nın uluslararası kontrol altında tutulmasını savunan 18 ülke arasında Türkiye de vardı. İkinci Londra Konferansı'nda da Türkiye Batı yanlısı tutumunu sürdürüyordu ve konferans sonunda kurulan Süveyş Kanalı Kullananlar Kulübü'ne girmeyi de ihmal etmemiştir. Türkiye böylece Batılı ülkelerle dayanışma içinde olduğunu göstermiştir. Mısır Devlet Başkanı Nasır ise "Süveyş Kanalı Kullananlar Kulübünü" reddetmiştir. Türkiye, sadece Arap dünyasında değil, Bağlantısızlar hareketi içinde de Batı emperyalizminin polisi olarak suçlanmıştır⁷³⁹.

⁷³⁶ Ömer Kürkçüoğlu; "Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Tarih, Coğrafya ve Konjonktür İç İçe Olmak Zorundadır!", Türkiye Günlüğü, S. 68, 2002, s. 37-38.

⁷³⁷ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 492.

⁷³⁸ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; "Birleşmiş Milletler Kuvveti; Süveyş ve Kongo Olayları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 1, 1961, s. 143.

⁷³⁹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 79-80.

Bağdat Paktı çerçevesinde bakıldığında ise Irak ve Pakistan İngiltere'nin paktan çıkarılması önerisinde bulundular. Bağdat Paktı üyeleri, İngiltere ve Fransa'nın Kanal bölgesindeki hareketine tepki gösterdiler. Tahran Konferansı'nda İngiltere'nin paktan çıkarılması konuşulduğunda Türkiye buna karşı gelmiştir ve İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkarılmasını Başbakan Menderes önlemiştir. London Times Gazetesi'nde yayınlanan bir makalede "Türk-İngiliz Dostluğu" şöyle övülüyordu: "Türkiye'nin Süveyş krizi esnasında takındığı tutum Türkiye'nin Türk-İngiliz dostluğuna olan sadakatini kanıtlamıştır. Türkler Ortadoğu'daki krizlere nasıl tepki gösteriyorlar ve İngiltere'ye karşı duyguları nedir? Anglo-Fransızların Mısır'daki eylemlerini duyduğunda Türk halkının ilk tepkisi "karar verildiğine göre, inşallah bunu çabucak bitireceklerini ümit edelim" olmuştu. Bununla beraber Arap ve Müslüman dünyasındaki olası tepkilerden her zaman korkan Türk Hükümeti Süveyş Kanalı sorununun halledilmesinde kuvvet kullanılması taraftarı olmadığını belli etti. Fakat Mısır'da hareket başladığında, Türk Hükümeti Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak silah kullanılmasını her ne kadar reddetmiş olsa da, Türkiye İngiltere'nin arkasında idi. Türkiye'nin sadakatinin kanıtı Bağdat Paktı üyelerinin son Tahran toplantısında görülmüştür. Bu toplantıya İngiltere katılmamıştı ama hem Irak hem de Pakistan'ın İngiltere'yi paktan uzaklaştırmak için bir önerge vermeyi düşündükleri kanısı vardı. Başbakan Menderes'in başkanlığındaki Türk Delegasyonu İran'ı kendi tarafına çekerek becerikli diplomatik görüşmelerle iki kararsız ortağı ikna ederek, İngiltere'yi paktan çıkarma planını bozdu"⁷⁴⁰.

3.3.2. Süveyş Krizi Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Türkiye Açısından Etkileri

İsrail'i ilk tanıyan Müslüman devlet Türkiye olmuştu ve Türkiye bundan sonra bu devletle sıkı ticari ilişkiler kurmuştu. Ancak İsrail'in Mısır'a karşı giriştiği silahlı saldırı üzerine ise, Türkiye derhal İsrail'e karşı durum almakta tereddüt etmemiş, İsrail'deki büyük elçisini geri çekmeye karar vermiştir. 26 Kasım 1956 tarihli Dışişleri Bakanlığı Bildirisi'nde bu konuda şöyle denilmektedir: "Türkiye Hükümeti, Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler Asamblesinin kararları dairesinde halledilmesini öteden beri desteklemiş ve bu yolda gerek Birleşmiş Milletler Teşkilatı içinde, gerek dışında

⁷⁴⁰ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 79-81-82.

devamlı gayretler sarf etmiştir. Yakın Şark'ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike unsuru olmakta devam eden bu meselenin halen halledilmemiş olmasını esefle kaydeden Türkiye Hükümeti, Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline raptedilinceye kadar vazifesi başına avdet etmemek üzere Telaviv'deki elçisini geri çağırmaya karar vermiştir⁷⁴¹.”.

Aynı gün yapılan açıklama ile Türk Büyükelçisi Hasan İstinyeli'nin İsrail Dışişleri Bakanlığı'na, Türkiye'nin bu tutumunun Bağdat Paktı'nı kuvvetlendirmek amacı güttüğünün, İsrail'e karşı düşmanca bir tavır olarak yorumlanmaması gerektiğini, Büyükelçinin geri çekilmesinin İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini belirtildiği ifade olunmaktadır⁷⁴².

Türkiye'nin bu tutumu, Süveyş olayları sırasında, Batı'yı destekleyen tutumu ile gücendirdiği Arap Devletlerini özellikle Mısır'ı kazanmak amacına yönelik davranışlardır. Ancak, gerek Arap devletlerinin, gerekse İsrail'in sonradan Türkiye'ye karşı izlediği politika göstermiştir ki, Türkiye'nin Süveyş Savaşı'ndaki tutumu Arapları kazanmaya yetmediği gibi, İsrail'i de bir kere daha gücendirmiştir.

Süveyş krizi boyunca Sovyetlerin Mısır yanlısı politikası sonucu, bölgede hâkim olmasından dolayı, Türkiye açısından Ortadoğu'daki komünist tehlikesi günden güne artmaktaydı. Özellikle Suriye'deki askeri yönetimin Sovyet askeri yardımlarıyla silahlandırılmasının ise, bölge için büyük tehlike olacağına inanmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin gönderdiği silahların Türkiye üzerinde olan etkisi, Türkiye'nin bölgedeki politik istikrar konusunda duyduğu endişeydi. Menderes Hükümeti şimdi NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağlantı kurmak için uğraşmıştır. Bu düşünce ile Başbakan Menderes, 9 Kasım 1956'da Paris'teki NATO toplantısına gitmişti. Bu toplantıda Amerikan Hükümeti'nin yaptığı açıklamada, iki pakt arasında bir sıkı işbirliğine karşı tavır takınmayacağını bildirmekteydi. Bu açıklama aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir politikasına işaret etmekteydi. Arap milliyetçileri için ise, ABD'nin bu yeni politikası, bölgede “daimi bir polis” rolünü üstlenmek için kullanacağı bir araç olmuştur. Amerikan hükümeti, Bağdat Paktı ülkelerine karşı yapılacak herhangi bir saldırı karşısında bu ülkeleri koruyacağını yayınladığı bir beyanname ile ilan etmiştir.

⁷⁴¹ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 284; Ömer Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap..., s. 99-100

⁷⁴² Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 284; Erol Mütercimler; Mîm Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 201.

Muhtemel saldırgan ülkeler olarak da Sovyetler Birliği ve Suriye gösterilmekteydi. İngiltere bu beyannamede saldırgan bir ülke olarak gösterilmemekteydi. Beyanname şunu vurguluyordu: Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlıklarını sürdürebilmek için ortaklaşa gayret gösteren ülkeleri destekleyeceğini bu beyanname ile bir defa daha onaylamıştır. Bu üyelerin toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlıklarına karşı bir tehdit ABD tarafından büyük bir ciddiyetle gözden geçirilecektir⁷⁴³.

Kriz boyunca Türkiye, Arap kamuoyunda sadece Batı'nın çözüm önerilerine destek veren bir ülke olarak algılanmaya devam etmiştir. Türkiye için İngiltere'nin Süveyş'te kalıp kalmaması ilgilendirmemesine rağmen Bağdat Paktı ve NATO gibi askeri bağlarla bağlı bulunduğu Batılı devletlerin çıkarlarını uzlaştırma politikasını gütmüştür⁷⁴⁴.

Süveyş olayları ile ilgili CHP Genel Başkanı İnönü şunları söylemiştir. “Ortadoğu’da askerî harekâtın durması ve Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin müdahalesi ile yeni bir devir başlamıştır. Birleşmiş Milletler vasıtasıyla Kanalın açılmasına, geçidin teminat altına alınmasına, Arap-İsrail arasında sulh tesisine çalışılacaktır. İlk nazarda Ortadoğu yüzünden cihan sulhunun bozulması ihtimali uzaklaşmış görünüyor. Ancak, hallolunacak meseleler henüz açık duruyor. Ben zannederim ki, Birleşmiş Milletler Kanal ve Arap-İsrail sulhunda ciddiyetle ısrar ederse Ortadoğu’da sükûn gelebilir. Arap devletlerinin birbiri aleyhine istilâ emellerinin yürümesine ihtimal yoktur. Herhalde komşularımızın birbiri aleyhindeki münakaşalarına Ortadoğu’nun ve dünyanın sulhunu kaptırmamak lâzımdır”⁷⁴⁵.

3.3.3. Eisenhower Doktrini ve Türkiye

Süveyş krizi nedeniyle ortaya bir güç boşluğu çıkmıştı. Bu boşluğun Sovyetler tarafından doldurulması ABD’yi endişelendirmiştir. İngiliz-Fransız ortak harekâtının başarısız olması ve Sovyetlerin bölgedeki gittikçe artan nüfuzu nedeniyle ABD’nin çok acele bir karar vermesi gerekmektedir. Amerikan Hükümeti, Batı’nın hayati çıkarlarının bu bölgede korunması gerektiğini düşünmekteydi⁷⁴⁶.

⁷⁴³ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 83.

⁷⁴⁴ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 495.

⁷⁴⁵ Ulus; 19 Aralık 1956.

⁷⁴⁶ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 84

Sovyetlerin Ortadoğu'ya giriş sebeplerine baktığımız zaman ekonomik amaçlı olmadığı düşünülmüştür. Çünkü Süveyş'teki kanal trafiğinin %1'i Sovyet gemilerine aitti. Petrol ihraç eden bir ülke olan Sovyetlerin Ortadoğu petrollerine ihtiyaçları yoktu. O halde amaçları siyasi idi. Sovyetler, Süveyş Kanalı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hâkim olarak ayrıca bölgeyi siyasi kontrolleri altına almak istiyordu⁷⁴⁷. Bu durumda yapılması gereken iki şey vardı: Birincisi birleşik zengin petrol bölgesi olan Ortadoğu'yu açık bir komünist taarruzu veya yıkıcı faaliyetlere karşı gerekirse kuvvetle müdafaa edeceğini Sovyet Rusya'ya bildirecekti, ikincisi ise, Ortadoğu memleketlerini batı ile işbirliğine yöneltmek için 500 milyon dolarlık iktisadi yardım programı hazırlayacaktı⁷⁴⁸.

Amerikan siyasi çevrelerine göre, aslında önce Dulles tarafından ileri sürüldüğü tahmin edilen bu fikir, Amerika'nın Ortadoğu'da İngiliz ve Fransız hâkimiyetinin zayıflamasından doğan boşluğu doldurmak niyetinde olduğunu ve bu boşluğun Sovyet Rusya tarafından doldurulmasına engel olmak amacını taşıdığını göstermektedir.

Albay Nasır'ın sonu gelmeyen talepleri ve Moskova'ya gittikçe daha bariz bir şekilde yanaşması, Ortadoğu meselesinin halledilmesi gerektiğine, ayrıca Kahire hükümetinin sürekli engeller çıkarması, Amerikan idarecilerini, hızlı bir şekilde hareket zamanının geldiğine inandırmıştır⁷⁴⁹. Bu amaçlar doğrultusunda ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu bölgesine resmen girişini simgeleyen doktrinini açıklamıştır. Kongrede kendisinin “Dileyen her ulusla askerî yardımlaşma ve işbirliği programları, uluslar arası komünizmin kontrolündeki herhangi bir millettten gelecek silahlı saldırı karşısında istendiği takdirde Birleşik Devletler'in askerî yardımını da içerecek türden programlar oluşturmakla yetkilendirilmesini istedi”⁷⁵⁰.

Başbakan Menderes bir basın toplantısında, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'daki siyasi istikrarı sağlayacağına inandığını açıklamıştır. Muhalefet partisi CHP'de hükümet gibi aynı şekilde Eisenhower Doktrini'ni desteklemiştir. Türk basını ise Doktrinden duyulan sevinci şöyle dile getiriyordu: “Bu doktrinin de Monroe Doktrini gibi açık ve

⁷⁴⁷ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 502.

⁷⁴⁸ Ulus; 31 Aralık 1956.

⁷⁴⁹ Ulus; 30 Aralık 1956.

⁷⁵⁰ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 203.

basit olduğunu kaydediyoruz. Bu prensibin aradığı şey Ortadoğu'nun Ortadoğululara ait olduğudur. Doktrinin sağladığı garanti ise ABD'nin askeri gücü ve vaat ettiği şey ise geniş mali yardım araçları ile ekonomik alanda Ortadoğu'ya yardım garantisidir. Tarih Eisenhower Doktrini'nin sağlıklı olup olmadığına karar verecektir. Bu kararın sağlıklı olup olmadığı da Amerika'nın bu doktrin çerçevesinde Türkiye'ye sağladığı pozisyon ve önem çerçevesinde ortaya çıkacaktır”⁷⁵¹.

Eisenhower Doktrini'nin açıklanmasından kısa bir süre sonra, 19-20 Ocak tarihleri arasında Bağdat Paktı'nın dört bölgesel devletinin başbakanları Ankara'da toplanmışlar ve 21 Ocak'ta yayınlanan ortak bir tebliğle, Eisenhower planını benimsenmişlerdir. Ayrıca, üye devletlerarasında ekonomik işbirliğinin kurulmasını amaçlayan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (Regional Cooperation for Development) ortaya çıkmıştır. Eisenhower Doktrini'nin 9 Mart'ta Senato tarafından da kabul edilmesinden kısa bir süre sonra 12 Mart'ta Amerikan Hükümeti, Başkanın Ortadoğu sorunlarındaki özel yardımcısı James P. Richards başkanlığındaki bir heyeti doktrini açıklamak üzere 18 Ortadoğu devletinin başkentine göndermiştir⁷⁵². Bu ülkelerin içinde Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İsrail gibi devletler varken, Batı'ya karşı en uzlaşmaz görünen Mısır ve Suriye ile İngiliz nüfuzu altındaki Ürdün yoktur⁷⁵³.

Amerikan heyeti, 20-23 Mart 1957 tarihleri arasında Türkiye'nin bu konudaki tavrını incelemek üzere Ankara'ya geldi. 22 Mart'ta yayınlanan ortak tebliğde, “Amerikan doktrininin gayesi, Orta Şark'taki müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından bilvasıta veya doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle mücadele edebilmek hususundaki imkânlarını takviye zımnında bu devletlere yardım etmektir. İki hükümet yukarıda belirtilen gayelerin tahakkukunu temin için aralarında mevcut işbirliğine devam hususunda mutabık kalmışlardır”, denilmek suretiyle anlayış birliği içinde olunduğu belirtilmiştir⁷⁵⁴.

Ortadoğu'daki Türk-Amerikan işbirliği, İngiltere ve Fransa'nın bu yeni stratejide katılımları olmaması nedeniyle daha da güçlenmiştir. Nasıl ki, Türkiye Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi oluşumlarda bir “belirleyici faktör” olarak kabul etmek

⁷⁵¹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 86.

⁷⁵² Şule Sevinç Kişi; Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası 1950-1960, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999, s. 410.

⁷⁵³ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 289.

⁷⁵⁴ Şule Sevinç Kişi; Demokrat Parti..., s. 410-411.

zorunda kaldı ise, Sovyetler Birliği de şimdi bu güneyli komşusuna askeri “yardım yükümlülükleri” için “anlayış” göstermiş ve komşusunun artık askeri paktlardan çıkmasını talep etmemekteydi. Bu anlayış şöyle gösterilmiştir: Sovyetler Birliği bir yandan Türkiye ile normal ilişkiler içinde olmak istediğini söylerken, diğer yandan Türkiye’nin ABD, İngiltere veya herhangi bir Batı ülkesiyle ilişkilerini bozacak hiçbir girişimde bulunmayı düşünmemektedir. Sovyetler Birliği’nin reddettiği işbirliği şekli bir ülkenin çıkarlarının, bir diğer ülkenin menfaatlerine karşı gelecek şekilde düşünen ve saldırgan hedefleri bulunan bir işbirliği türüdür⁷⁵⁵.

Eisenhower Doktrini’nin açıklanmasından sonra The Economist’te Türk-İngiliz ilişkilerinin düzelmesi hakkında bir makale yayınlandı. Bu makalede Menderes Hükümeti’nin gözünde İngiltere’nin artık Ortadoğu’da üstün bir güç olmadığı anlatılmaktaydı. Türkiye İngiltere dostluğunun Türk dış politikasında çok büyük önem taşıdığını anlatılmaktaydı. Devamında İngiltere’nin Ortadoğu’daki çıkarlarının İngiltere için hayati önem taşıdığını, ama ABD için muhakkak hayati önem taşımadığı görüşüne yer verilmiştir. Ayrıca Türkler, Amerika ile birlikte İngiltere’nin de Bağdat Paktı üyeliğinin vazgeçilmez olduğu görüşünü değiştirmemektedir⁷⁵⁶.

Eisenhower Doktrini’nin açıklanması ile ABD Ortadoğu politikalarına Sovyet etkisini önleyebilecek bir güç olarak Türk dış politikası dâhil edilmiş oldu⁷⁵⁷. Gelişmeler ABD’nin bölgedeki etkinliğini artırmaya başlamıştı. Ancak Eisenhower Doktrini Bağdat Paktını ortadan kaldırmamakla birlikte Ortadoğu savunmasında ABD, Türkiye’den direksiyonu almış oluyordu⁷⁵⁸.

Eisenhower Doktrini yardımı yapan ABD’ye hiçbir sorumluluk yüklememiştir. Amerika yardımı yapmış, karşılığında üsler, tesisler kurarak istediği gibi işletmiştir. Yardımdan faydalanan Türkiye ise sadece yardımdan faydalanarak başka hiçbir talebi olmamıştır⁷⁵⁹.

⁷⁵⁵ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 88.

⁷⁵⁶ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 89.

⁷⁵⁷ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 90.

⁷⁵⁸ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 207.

⁷⁵⁹ Sevkett Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 321.

3. 3. 4. 1957 Suriye Olayları

1957 Eylül'ünün sonlarına doğru Suriye ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Suriye Hükümeti üzerinde baskı yapmak amacıyla güney sınırlarına asker yığınağı yaptığını ileri sürdüler. Türkiye ve Birleşik Amerika tarafından bu iddia yalanlanmış, bunun Suriye'nin bir Sovyet peyki haline getirmek için yapılan çalışmaların maskelenmesi için uydurulmuş olduğu belirtilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, 24 Eylül 1957'de Suriye'nin durumu ile ilgili bir açıklama yaparak, Türkiye'nin bu ülkedeki gelişmeler karşısında duyduğu endişeyi şöyle anlatmıştır: "...Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir...Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Orta Şark olayları üzerinde teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir. Türkiye'ye gelince, biz müstakbel ihtimaller ve inkişaf nazarı itibara alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir... Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır"⁷⁶⁰.

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik 8 Ekim'de bazı sınır olaylarının patlak vermesine yol açmıştır. Bunun üzerine Suriye Türkiye'ye bir protesto notası vermiş ve BM Genel Sekreteri'ne de şikâyetle bulunmuştur. Türkiye'ye verilen notada Suriye sınırlarına son zamanlarda Türkler tarafından haksız olarak yığınak yapıldığı, Türk hava kuvvetlerinin Suriye hava sahasını ihlâl ettiğini, Türk hudut muhafızlarının Suriyeli köylülere ateş açtıkları, Suriyeli köylülerin Türk askerleri tarafından kaçırıldıkları gibi iddialar mevcuttur. Türkiye, Suriye'nin notasını 15 Ekim'de cevaplandırmıştır. Türkiye verdiği cevapta, Suriye tarafından ileri sürülen iddiaların ve Türkiye'den duyulan endişenin yersiz olduğunu belirtmiştir. Ortadoğu'nun barış ve

⁷⁶⁰ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 292.

güvenliğinin ihlal edildiği hususunda Türkiye'ye atfedilmek istenen ithamlar reddedilerek, güney sınırlarında alınan tedbirlerin yalnızca savunma amacına yöneltilmiş olduğu belirtilmiştir⁷⁶¹.

Türkiye notaya vermiş olduğu cevabında asıl endişesinin kuzey sınırlarında olduğu gibi, güney sınırlarında da komünist tehlikesi ile çevrilmek olduğunu belirtmiştir⁷⁶². Ancak bu açıklama bir sonuç vermemiş ve devreye Mısır'ın da girmesi ile gerginlik daha da artmıştır. Mısır birlikleri Suriye-Türkiye sınırındaki Suriye birliklerini güçlendirmek amacıyla Laskiye'ye gönderilmişti. Mısır birliklerinin gönderilmesi Nasır'ın itibarını arttırdı ve Mısır birliklerinin Suriye'de karaya çıkmaları "modern Arap tarihinin büyük olayı" olarak nitelendirildi. Türk ordusu sayıca bütün Arap ülkelerinin ordularından daha fazla olmasına rağmen, askeri donanımı bakımından o günün modern silahlarından 30 yıl daha eski idi ve Suriye ordusu Türk ordusuna göre daha modern bir şekilde donatılmıştı⁷⁶³.

3. 3. 5. Suriye Krizinin Sonuçları ve Türkiye'ye Etkileri

Türkiye-Suriye arasındaki gerginlik Genel Kurul görüşmelerinden sonra bir süre daha devam etmiştir. Suriye yöneticileri, Ekim ayı içinde Türkiye'nin güney hududundaki askeri hareketlere ara vermediğini ve Türk uçaklarının zaman zaman Suriye üzerinde uçtuklarını ileri sürmüşlerdir⁷⁶⁴.

Türkiye ile Sovyetler arasındaki gerginlikte Amerika'nın Türkiye'yi desteklemesi üzerine Sovyetlerde yumuşamaya başladı. Aynı zamanda Suudi Arabistan, Suriye ile Türkiye arasında aracılık yapmaya başladı. Ürdün'ün de Suriye'ye karşı yumuşaması ile de ortam iyice sakinleşti⁷⁶⁵. Kral Suud bu amaçla Şam'ı ziyaret etti. Görüşmelerden sonra yayınlanan ortak bildiride Arap ülkeleri arasındaki dayanışma teyit ediliyor, Suriye ve diğer herhangi bir Arap devletine saldırı halinde Suudi Arabistan'ın yardıma koşacağı belirtiliyordu. Böylece daha önce Suriye tehlikesinden dolayı, Amerika ve Türkiye'nin kanatları altına sığınan Ürdün, tekrar eski tarafına dönüyordu. Zaten Ürdün

⁷⁶¹ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 293.

⁷⁶² Akşam; 28 Ağustos 1957.

⁷⁶³ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 93-94.

⁷⁶⁴ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 293.

⁷⁶⁵ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 509.

de Suriye'ye yapılacak bir saldırının bütün Arap ülkelerine yöneltilmiş olacağını bildirmiştir⁷⁶⁶. Kral Suud bu arabuluculuk çalışmaları sırasında, 11-20 Ekim tarihleri arasında Beyrut'u ziyaret ederek Lübnan Devlet Başkanı Camile Chamoun'la da görüşmüştür. Kral Suud'la Camile Chamoun arasında yapılan görüşmeler sonunda 20 Ekim'de yayınlanan ortak bildiride Suriye-Türkiye anlaşmazlığına doğrudan doğruya değinilmemekle beraber, Suriye'ye ya da herhangi bir başka Arap devletine yapılacak bir saldırı halinde, bu iki devletin öteki Arap devletlerinin yanında yer alacakları açıklanmıştır⁷⁶⁷.

Türkiye ile Suriye arasındaki kriz, tarafların karşılıklı diplomatik görüşmeleri sonucunda 1957 Kasım'ı sonunda Suriye Hükümeti'nin sorunu geri çekmesi ve Türk Hükümeti'nin güvence vermesi ile sona erdi. Mart 1958'den itibaren Suriye sınırına yığılan Türk Birlikleri geri çekilmeye başlamıştı⁷⁶⁸.

Suriye bunalımına gerçek bir gözle bakılınca, şu hususların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bunalım, 1945-1947 yıllarından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüdür. Gerçekten, uzun bir soğuk savaş biçiminde beliren bu nüfuz ve kuvvet yarışması, zaman zaman dünyanın çeşitli bölgelerinde iki bloğu dolaylı olarak karşı karşıya getirmiştir ki, Suriye buhranı sırasında görülen de bundan başka bir şey değildir. Suriye'nin iç durumundan faydalanan Sovyetler Birliği bu ülkeyi kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için elverişli bir alan olarak seçmiş; fakat komünizmi bu bölgeye indirmek istemeyen Batılılar da Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemişlerdir. Bu işle, Batılılar arasında en yakından ilgilenen devlet de, şüphesiz Türkiye idi. Çünkü Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olduğu gibi, Suriye'de kurulacak bir komünist düzen de, en önce Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecekti. Bu bakımdan, Türkiye Suriye'de olup bitenleri, yalnız bu devletin iç gelişmeleri olarak değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin kendisine yönelttiği davranışlardan biri olarak değerlendirmiştir⁷⁶⁹.

⁷⁶⁶ Ömer Kürkçüoğlu; Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1982, s.108.

⁷⁶⁷ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri Olaylarla Türk ..., s. 295.

⁷⁶⁸ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 97.

⁷⁶⁹ Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 298-299.

Türkiye, Suriye ile arasındaki uyuşmazlığı bir Türk-Arap sorunu olarak değil, küresel plândaki bir çatışma olarak değerlendirmiştir. Beşinci Menderes Hükümeti'nin programında bu konu şöyle açıklanmıştır. “Orta Şark'ta devam eden hadiseler herhangi iki devlet arasında, mesela Türkiye-Suriye arasında bir mesele değil, Orta Şark bölgesinde temerküz ve tekâsüf eden ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahüründen ibarettir. Bütün Arap milletlerine ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen içtimaî, tarihî, ciddi ve hakiki sebeplere istinat eden kardeşlik bağlarıyla merbutuz. Şüphesiz ki Orta-Şark milletlerinin, bilhassa kardeş saydığımız Arap milletlerin her birisinin hürriyet ve istiklâllerine sahip olarak refah ve saadete kavuşmalarını aziz emelimiz olduğu kadar millî mevcudiyetimiz için de bir teminatıdır”⁷⁷⁰.

3. 4. IRAK İHTİLALİ VE TÜRKİYE

3. 4. 1. Irak İhtilali

1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır, “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında bir devlet oluşturdular. Arap dünyası içindeki yalnızlıkları iyice belirginleşen ve Cemal Abdülnasır'ın sürekli eleştirilerine, saldırılarına hedef olan Irak ile Ürdün kralları ülkelerini tek bir devlet halinde birleştirmeye karar verdiler. 14 Şubat 1959'da aynı aileden gelen iki monarşi olan Ürdün ve Irak da “Arap Birliği” kurmaya karar verdiler⁷⁷¹.

Irak ve Ürdün arasında kurulan Arap Birliği'ne en sert tepki Mısır'dan geldi. Kahire radyosu eleştirilerine başladığında, Bağdat sokaklarında da bu karara muhalefet edenlerin protesto gösterileri devam ediyordu. Bu birliğe karşı Irak içerisinde de bir muhalefet vardı. Gün geçtikçe de, Irak halkı bu propagandanın etkisi altında kalarak iktidara karşı güçlenmeye başladı⁷⁷².

Irak İhtilalini ateşleyen olay Lübnan Buhranı oldu. Lübnan Cumhurbaşkanı Camile Chamaun ülkedeki kendi iktidarını korumak için Amerika, İngiltere ve Fransa'dan

⁷⁷⁰ Kazım Öztürk; Türkiye Cumhuriyeti..., s. 456.

⁷⁷¹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s.512.

⁷⁷² Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s.512.

yardım isteğinde bulunmuş Türkiye ve Irak'ın da Lübnan'a müdahalesini istemişti. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa da bu müdahaleye hazırlıklı olmak için ordusunu doğu bölgesinden batı bölgesine doğru sevk etmeye başladı. Bağdat'tan geçen bu birliklerin komutanı General Kasım, 14 Temmuz 1958 gecesini, ani bir darbe ile yönetime el koydu⁷⁷³. Bu darbe esnasında Kral Faysal ile Prens Abdülilah öldürülmüştür. Olaylar esnasında çıkan kargaşalıkta kaçan Başbakan Nuri Said Paşa da halk tarafından öldürülmüştür⁷⁷⁴.

Bu ihtilal Bağdat radyosunun ihtilal sabahı yayınladığı bir bildiri ile dünyaya duyurulmuştu. Yayımlanan bildiride, "Irak'ın Ulu Tanrı'nın yardımı ve halk ile silahlı kuvvetlerin desteği sayesinde emperyalistler tarafından başa getirilmiş, doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden" kurtarıldığı söyleniyordu⁷⁷⁵. Yine aynı bildiride, halk ile ordu arasında tam bir birlik mevcut olduğu belirtilmiş ve vatandaşlar düzen ve disiplini korumaya çağırılmışlar, Irak'ta milli birliği koruyacak diğer Arap devletleri ile kardeşlik bağlarının kurulacağı ve BM Antlaşması'na uygun ve Irak'ın menfaatine olan bütün milletlerarası yükümlülüklerine sadık bir cumhuriyet yönetiminin kurulduğu da açıklanmıştır. İhtilalin üzerinden birkaç gün geçtikten ve yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra, hareketin lideri Başbakan General Abdülkerim Kasım bir Batılı gazeteciye verdiği demeçte, bu ihtilalin Batı'ya yöneltmiş olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin gerektirdiği sürece, Irak'ın Batı ile işbirliğine devam edeceğini açıklamıştır. Yeni hükümetin Dışişleri Bakanı Dr. Abdülcebbar Cömert de, muhtelif fırsatlarla, Irak'ın yabancılara ait mülkiyeti devletleştirmeyeceğini ve ihtilalden önce yüklenilmiş milletlerarası yükümlülüklerine bağlı kalacağını söylemiştir. Dr. Abdülcebbar'a göre, Sovyetler Birliği ile uzun bir süredir kesilmiş olan diplomatik münasebetlerin ihtilalin hemen ertesinde yeniden kurulması bu devlete yaklaşma isteğinden değil, Irak'ın Batılılarla olduğu gibi Doğu ile de normal ilişkiler kurmak arzusundan doğmuştur. Öte yandan, yeni Irak Hükümeti, 19 Temmuz 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile bir karşılıklı savunma antlaşması imzalamıştır⁷⁷⁶. İhtilal lideri ve yeni Başbakan General Kasım ihtilali ve amaçlarını şu şekilde açıklamıştır. İhtilal

⁷⁷³ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 512.

⁷⁷⁴ Mahmut Dikerdem; Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları), İstanbul Matbaası, İstanbul 1977, s. 180.

⁷⁷⁵ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 300-301.

⁷⁷⁶ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 301-302.

birdenbire değil, uzun bir düşünce ve hazırlık aşamasından sonra yapılmıştır. Irak, batı ile işbirliğine devam edecektir. Krallık idaresi halkın hayat seviyesini istenilen düzeye getiremediği için ihtilalin gayesi Irak'ta kalkınma ve refahın sağlanmasıdır. Irak'lı idareciler dış devletlerle ilişkilerde şahsi dostluklarına göre davranıyorlardı. Irak, bundan sonra kendisine iyi niyet gösteren her devletle dostane ilişkiler kuracaktır⁷⁷⁷.

Irak'ta meydana gelen darbe Ürdün'ü de endişelendirmişti. Ürdün Kralı, "Ürdün'de tek başımıza karşı koyacak güçte değiliz. Irak yitirilirse biz mahvoluruz. Bizden sonra sıra Suudi Arabistan'a ve Kuveyt'e gelir" dedi. Ürdün Kralının bu görüşleri Ankara'ya bildirildi⁷⁷⁸.

3. 4. 2. Irak İhtilali Karşısında Türkiye'nin Tutumu

1958 yılı ortalarında İstanbul'da Bağdat Paktı'nın bir toplantısı yapılacaktı. Pakta bağlı ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının bu toplantıya katılması bekleniyordu. Bağdat Paktı üyelerinin devlet başkanları yapılması çok önceden kararlaştırılan toplantı için İstanbul'da bulunuyorlardı. Irak'tan toplantıya katılacak üyeler yerine üzücü bir haber geldi. Irak'ta ihtilal olmuş, Kral Faysal ve ailesi ile Başbakan Nuri Said öldürülmüşlerdi⁷⁷⁹. Irak'taki rejim değişikliği Bağdat Paktı üyeleri arasında endişe uyandırmış ve tepki ile karşılanmıştı⁷⁸⁰. 1958 yılındaki Irak ihtilalinden etkilenen Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları 14-17 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da bir toplantı gerçekleştirdiler. Toplantı sonucunda bu darbe bir "Milletlerarası haydutluk" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye Irak ihtilalinden en fazla endişe duyan, şiddetli tepki gösteren devlet olmuştur⁷⁸¹.

Irak'taki ihtilal, Türkiye'yi pek çok açıdan yakından ilgilendirmekteydi. Her şeyden önce, Iraklı yöneticiler Türkiye ile iyi ilişkiler içindeydi. Menderes ile Nuri Said Paşa arasındaki şahsi dostluk nedeniyle, başbakanın hunharca öldürülen Nuri Said ve Kral

⁷⁷⁷ A. Halûk Ülman; "Ortadoğu Buhranı ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 4, 1958, s. 238.

⁷⁷⁸ Mahmut Dikerdem; Ortadoğu'da Devrim..., s. 183.

⁷⁷⁹ İsmet Bozdağ; Bir Darbenin..., s. 63.

⁷⁸⁰ Mehmet Gönlübol; A. Halûk Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; Olaylarla Türk..., s. 302.

⁷⁸¹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl..., s. 513.

Faysal için kayıtsız kalması beklenemezdi⁷⁸². İkinci olarak da darbenin sabahında Bağdat Paktı'nın bir toplantısı devlet ve hükümet başkanlarının katılımı ile İstanbul'da yapılacaktı. Bu durumda Irak ihtilalini yapanlar Ortadoğu'da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktı'nı vurmak istemişlerdi. İhtilal gününün seçilişi bu kastı göstermekteydi⁷⁸³. Bu ihtilal, Menderes'in "Aktif Ortadoğu Politikası" için sert bir darbe oldu⁷⁸⁴.

Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, konunun Türkiye için önemini şu şekilde açıklamıştır: "Elbette ki bu son hadiseler en ziyade Ortadoğu memleketlerini ilgilendirmektedir. Zannediyorum hepimizin kanaati odur ki, bu meseleler Ortadoğu'yu çok aşarak bütün hür cepheyi ilgilendirmektedir ve dünya harbinin bitmesinden beri sulh cephesiyle mütearrız cephe arasında devam ede gelmekte olan mücadelenin yeni bir safhasından ve bu mücadelenin Ortadoğu'ya intikal etmiş bir merhalesinden başka bir şey değildir"⁷⁸⁵.

Türkiye'nin Irak'a müdahale fikri ortaya atılınca muhalefet lideri İnönü basın mensuplarına görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: "Bizim bu meselede alâkamız, Nuri Said idaresinin heves edilecek yeri olmadığını başbakana anlatmaya çalışmak ve Irak ihtilaline silâhlı müdahalede bulunmak arzusunun önüne geçmek olmuştur", "Biz Meclisi toplantıya çağırdığımız zaman Ortadoğu Buhranı, Türkiye bakımından en vahim halindeydi. Meselenin en ehemmiyetlisi, Türkiye'nin hudut dışı bir askeri sefer macerasından alıkonulmasıdır"⁷⁸⁶.

Bu konu meclise geldiğinde İsmet İnönü, şunları söylemişti. "Yalnız belirtmeye mecburuz ki, bizim askeri müdahalemiz ihtimali üzerinde ardı arkası kesilmeyen haberler çok zararlı olmuştur. Irak'a bir askeri müdahalenin mutlaka daha büyük askeri hareketleri davet edeceği her memlekette söyleniyordu. Buna da Türkiye'nin sebep olabileceğini, yine de her memleket gördüğünü söylüyordu. Bizim hariciye vekilimiz bu esnada meydan okumakta devam ediyordu. Amerikan hariciyesinin Türkleri seferden

⁷⁸² Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 227.

⁷⁸³ Metin Toker; Demokrasiden Darbeye..., s. 119; A. Halûk Ülman; "Ortadoğu Buhranı...", s. 257.

⁷⁸⁴ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 99.

⁷⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 11, Cilt 4, 21 Ağustos 1958, s. 832.

⁷⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 333.

alıkoymak için son derece çalıştığı Amerika'nın en büyük gazeteleri tarafından ısrarla ve günlerce söylenmiştir"⁷⁸⁷.

Türkiye'nin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi Sovyetler harekete geçirdi. Sovyetler Birliği 18 Temmuz'da Türk Hükümeti'ne gönderdiği nota ile Ortadoğu olaylarını büyük bir ilgi ile takip ettiklerini ve Türkiye'nin, durumu daha da kötüleştirecek hareketlerden sakınacağını ümit ettiklerini bildirmiştir⁷⁸⁸. Menderes, Khrushchev'e gönderdiği 22 Temmuz tarihli cevabında, Türkiye'nin Ortadoğu'daki krizi daha da arttıracak bir faaliyete girişmeyeceğini bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu'nun Daily Mirror gazetesine verdiği beyanata atıf yaparak Sovyetler Birliği Türkiye'ye ikinci bir nota verdi. Zorlu, Sovyetler Birliği'nin Türk Başbakanının "barışsever karakterini" nihayet kabullendiğini büyük bir memnurlukla tespit ettiğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu: "Türk Hükümeti olayları her zaman kendi güvenliği ile müttefiklerinin güvenliğinin tehlikede olup olmadığı açısından inceler ve politikasını üyesi olduğu savunma paktlarını koruyan meşru prensiplerinden aldığı ilhama göre ayarlar. Bundan dolayı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gerginliği hiçbir şekilde arttırmayacağından ve Türkiye'nin alacağı her önlemin bir savunma önlemi olacağından emin olabilirsiniz"⁷⁸⁹.

Nitekim Sovyetler de daha ileriye gitmedi. Türkiye'nin Irak'a müdahalesi mümkün olmadı. Amerika böyle bir müdahaleye taraftar olmadığı gibi⁷⁹⁰ Türkiye'de muhalefet ve aydınlar Türkiye'nin Irak'a yapacağı bir müdahale ile girişeceği bir maceraya şiddetle karşı gelmişler ve bu da hükümetin cesaretini kırmıştır⁷⁹¹.

Türkiye'nin neredeyse Irak'a müdahale ederek savaşa girme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı günlerde Menderes hükümetinin ABD'nin baskısıyla engellenebildiği iddia edilmişti⁷⁹². Türkiye Irak'taki rejim değişikliği karşısında tutumunu daha fazla sertleştirmekten vazgeçerek 31 Temmuz'da Irak'ı resmen tanımıştır⁷⁹³.

⁷⁸⁷ İsmet İnönü'nün TBMM'deki..., s. 271.

⁷⁸⁸ A. Halûk Ülman; "Ortadoğu Buhranı...", s. 261.

⁷⁸⁹ Hüseyin Bağcı; Türk Dış..., s. 100.

⁷⁹⁰ Metin Toker; Demokrasiden Darbeye..., s. 130.

⁷⁹¹ Hüseyin Bağcı; Türk..., s. 99.

⁷⁹² Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 216-217; Tefvik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den..., s. 72.

⁷⁹³ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 230-231.

3. 4. 3. Irak İhtilalinin İç Politika Açısından Etkileri

Irak ihtilali DP yöneticilerinde beklenmeyen etkiler yaptı. DP ve CHP arasındaki siyasi mücadelede “ihtilal” kelimesi ve polemikler birtakım vesilelerle kendini hissettirmeye başlamıştır⁷⁹⁴. Nuri Said Paşa’nın iktidardan kanlı bir darbe ile düşürülmesi, Menderes’i Türkiye’de böyle bir benzer darbe olabilir mi? şeklinde endişelendirmesine rağmen muhalefet bu olayı baskıya karşı meşru bir başkaldırma olarak nitelemekteydi⁷⁹⁵. Türkiye’de Irak ihtilalinin ortaya çıkmasında eski idarecilerin sert ve kanunsuz davranışları ile meydana geldiğini düşünenler vardı⁷⁹⁶. İhtilal fikri, hükümetin baskı tedbirlerini de beraberinde getirmişti⁷⁹⁷.

DP, iktidarının en güçlü olduğu bir anda bir askeri darbe ile iktidardan inebileceğini tahayyül etmeye başlamıştı. Irak ihtilalinden sonra Menderes de, bu ihtilal sözünü dilinden düşürmedi. Bu konuyla ilgili şu sözleri söylemiştir: “Ben, bir halk adamıyım. Başta muhalefet ve baskı grupları olmak üzere karşımdakiler, benim de düşmanımdırlar. Bu düşmanlar, iktisadi kalkınma yüzünden halkın geçici olarak içine düştüğü sıkıntıları sömürüp onu aldatmak istemektedirler. Ben bu nifak yuvalarını ezip halkın aldanmasını önlemeliyim. Halk bu tutumu anlayışla karşılayacaktır. Ancak bu sefer, bu azınlıklar beni devirmek için, ihtilal yolunu da deneyeceklerdir. Bu halk düşmanlarının beni devirip halkın başına tünemelerini önlemek için, her türlü vasıtayı kullanmak hakkımdır”⁷⁹⁸.

Menderes’te ihtilal korkusu ve bu korkuya götüren dayanakları bir diğer konuşmasında da görmekteyiz. Menderes, 6 Eylül 1958 tarihinde Balıkesir konuşmasında şu sözleri söylemiştir. “Onların niyetleri, TBMM denen aziz Kâbe’yi itibardan düşürmek ve memlekete, işte Meclis de kalmamıştır, diyerek ellerini kollarını sallaya sallaya seçimlerin semtine dahi uğramadan, iktidara gelmektir... Üç beş muhterisi, ihtilalin ne vakit bir hak olduğu hakkında üç beş kelimeyi bir araya getirerek, çatık kaşları ve asık suratlarıyla, içlerinin zehrini, sanki bir deva imiş gibi, millete dökmek istiyorlar. Irak’ı

⁷⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir; Menderes’in Dramı..., s.271; Şevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 368.

⁷⁹⁵ Ömer Kürkçüoğlu; “Türk Demokrasisinin..., s. 237.

⁷⁹⁶ A. Halûk Ülman; “Ortadoğu Buhranı..., s. 258.

⁷⁹⁷ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 219.

⁷⁹⁸ Cem Eroğlu; Demokrat Parti..., s. 219-220.

misal göstererek ve gazetelerinde milleti mütemadiyen tahrik ederek adeta, bunları da öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Açık söylüyorum: Onların açıklıkla konuşmadıkları işte budur. Allah'tan dilerim: Bunun tezahürü bir yerden belirmesin. O zaman yaptıklarının hesabını ödemek mecburiyetinde kalacaklardır...”⁷⁹⁹. Bu konuşma ile Menderes, ihtilal kelimesini ilk kez kullanmaya başlamış oldu⁸⁰⁰.

⁷⁹⁹ Sevket Süreyya Aydemir; İhtilalin Mantığı..., s. 277; Şevket Süreyya Aydemir; Menderes'in Dramı..., s. 273; Cem Eroğul; Demokrat Parti..., s. 220; Sevket Süreyya Aydemir; İkinci Adam..., s. 368-369.

⁸⁰⁰ Erol Mütercimler; Mim Kemal Öke; Düşler ve Entrikalar..., s. 232.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar Türkiye’yi yönetmiştir. DP’nin iktidar yılları üç dönem olarak incelenmiştir: Birinci dönem 1950–1954, yani iktidar değişimin ortaya çıktığı 14 Mayıs 1950 seçimlerinden 1954 seçimlerine kadar olan süreç; ikinci dönem 1954 seçimlerinden 1957 seçimlerine kadar olan süreç; son dönem olarak 1957 seçimlerinden 27 Mayıs darbesine kadar devam eden dönemdir.

DP iktidarının ilk yıllarında emniyet işlerine önem vermiştir. İçişleri prensibi olarak bürokratik kurumları halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak olmuştur. İç güvenlik teşkilatları olan polis ve jandarma kadrolarının hem personel hem de teknik olarak gelişmesini sağlamıştır. Hükümet programlarında zabıta kuvvetlerini birleştirme kararını vermesine rağmen bunu gerçekleştirememişlerdir. DP döneminde çıkarılan kanunî düzenlemelerden, Pasaport Kanunu, Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun, Matbaalar Kanunu, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun hâlâ yürürlüktedir.

“Yeter söz milletindir” sloganı ile iktidara gelen DP dönemi demokratikleşme açısından büyük bir fırsattı. Ne yazık ki devam eden yıllarda vaat ettikleri demokratik kurumları ülkede hayata geçirememişlerdir. DP 1950-1954 döneminde bürokrasi üzerindeki baskılar, parti kapatma, mallarına el koyma gibi uygulamalar, baskıcı bir iktidar olarak anılmasına sebep olmuştur. Muhalefet Partisi CHP ile sürtüşmeleri Türk Siyasî hayatının, kısır iktidar muhalefet çekişmesi şeklinde gelişmesine sebep olmuştur.

29 Mayıs 1950’de Menderes tarafından TBMM’de okunan hükümet programında devrimler ele alınmış ve devrimler, “mille mal olmuş ve olmamış” şeklinde bir ayırımı tabi tutulmuş, hükümetin sadece milletin kabul ettiği devrimleri koruyacağını söylemiştir. DP’nin iç politikada ilk icraatı, toplumun geneli tarafından kabul görmeyen Arapça ezanın okunmasını yasaklayan Kanunun kaldırılması olmuştur.

Türk siyasal hayatında oy toplama hesapları nedeniyle dini çevrelere bazı tavizler verilmiştir. Ancak kurulan siyasî partiler şeriatçı özellikler göstermemiştir. DP döneminde laiklik karşıtı hareketlere oy kaygısı ya da bu çevreleri kontrol amacıyla bazı tavizler verilmiş olmasına rağmen irticai hareketlere karşı bazı önlemler de alınmıştır. Anıtkabir tamamlanıp Atatürk'ün naşı buraya defnedilmiş, Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkartılmış, laiklik karşıtı yayınlar kapatılmış, yazarları hapsedilmiştir.

DP'nin iktidara geçtiği yıllarda var olan, sendikalarla ilişkilere önem veren ve sol eğilimli bazı siyasi partilerin yararlandıkları özgürlük ve hoşgörü ortamı da çok kısa ömürlü olmuştur.

1950-1960 yılları yeni kurulan cumhuriyet rejimine tehdit unsuru olabilecek her türlü siyasi akımın kontrol altında tutulduğu bir dönem olmuştur. Ahmet Emin Yalman'a karşı düzenlenen suikast teşebbüsünün ardından DP, sağ kesimlere de karşı sert önlemler almaya başlamıştır. Bu anlamda Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılması DP iktidarı için sonraki yıllar açısından ağır sonuçlar doğurmuştur. DP, üniversite gençliğinden CHP propagandasına karşı kendisini destekleyecek bir gruptan mahrum kalmıştır. Hâlbuki milliyetçi gençlik hem solcu düşünceye hem de CHP propagandasına karşı güçlü bir kale teşkil etmişti.

Büyük umutlar ve beklentilerle iktidara gelen DP'nin ilk yıllarında dıştan, özellikle de ABD'den gelen yardımlar sayesinde iktidarının ilk yıllarında görülmemiş bir bolluk yaşanmıştır. 1954 yılından sonra ekonomide, özellikle de dış ticarete denge bozulmaya yüz tutmuş ve sonuçta hükümet kaçınılmaz bir biçimde dış borçlanmaya yönelmiştir. Ancak bu borçlanma siyaseti de 4 Ağustos 1958'de devalüasyon sonucu Türk parasının değerinin düşürülmesine yol açmıştır.

Menderes, dış politikada batı taraftarı bir politika gütmüştür. Türkiye'nin batı ile ilişkileri DP Hükümetleri döneminde Türk Amerikan ilişkileri şekline dönüşmüştür. Bu durum iki olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Birincisi Türk dış politikasının Amerikan ipoteği altına alınması ikincisi de Türkiye'deki bazı askeri üs ve tesislerin Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına aykırı bir şekilde Amerika'ya adlî kapitülasyonlar sağlamış olmasıdır.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması Kuzey Atlantik Paktı'na girmesi Ortadoğu ve Balkanlar'da işbirliğini düzenleyen savunma paktlarının akdi Türkiye'nin güvenliğini temin etmesi bakımından önemli hadiselerdir. DP hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararı o dönemde siyasi tartışmalara neden olmuştur. Bunun yanında komünizmin merkezi olan Sovyetler Birliği'nin yönlendirmesi ile Türk-Bulgar ilişkilerinde ortaya çıkan göçmen sorunu, hükümetin aldığı asker gönderme kararının haklılığını teyit etmiştir.

1954 yılında yapılan seçimleri de DP kazanmıştır. CHP'nin meclisteki milletvekili sayısının 31'e düştüğü bu seçimlerde DP oylarını artırmış ve oy oranını %57'ye yükseltmiştir. CHP ise oyların ancak %35'ini alabilmiştir. DP, izlenen iç ve dış politikanın toplum tarafından onaylanmış olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle DP, muhalefet üzerindeki baskılarını 1954 yılından sonra daha da artırmıştır. Gazetecilere hapis ve para cezaları verilmeye başlanmıştır.

DP hükümetinin 1954'te iç politikadaki tutumu değişmeye başlamıştır. Sertlik politikası ile ekonomide yapılan hataların örtüleceği, basın ve muhalefetin susturulup sindirileceği, 1954'te elde edilen başarının bu yolla elde edileceği düşüncesi oluşmuştur. Ancak 1957 seçimleri bu düşüncenin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Sertlik politikası yöneticileri sinirlendirirken vatandaşları da üzmemekten başka bir işe yaramadı.

DP dönemin eğitim politikası da ekonomik politika gibi CHP'den farklı olmuştur. İlk ve orta öğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısında önemli artışlar gerçekleşmiştir. 1957 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1958 yılında ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmıştır.

1957 seçimlerini de DP kazanmışsa da, oylarında büyük bir düşüş gözlenmiştir. Öyle ki, bu seçimler sonucunda DP %48 oy oranı ile 424 milletvekili çıkarırken, CHP oy oranını %41'e yükseltmiş ve 178 milletvekilini Meclis'e sokmuştur.

1954-1957 yılları arasındaki DP iktidarının belki de en önemli olayı 6-7 Eylül olaylarıdır. 6-7 Eylül olayları ile meydana gelen olaylarda halk ile polis karşı karşıya gelmiş, polisin olayları engellemedeki zayıflığı nedeniyle il valileri ve emniyet müdürleri görevlerinden alınmış ve haklarında soruşturma başlatılmıştır. 6-7 Eylül

olayları DP iktidarının zayıflamasına, güven ve otoritesinin kaybolmasına yol açmıştır Türkiye'nin dış politikada aldığı yara kapatılamamıştır.

Irak ihtilali DP yöneticilerinde beklenmeyen etkiler yaptı. DP ve CHP arasındaki siyasi mücadelede “ihtilal” kelimesi polemiklerde sıkça kullanılmaya başladı. İhtilal fikri baskı tedbirlerini de beraberinde getirmiştir.

Kıbrıs'ta çıkan olaylar neticesinde Türkiye'nin BM'e başvurması ve Batılı devletlerin desteğini alamaması üzerine Türkiye Ortadoğu politikasının eksikliğini hissetmeye başlayarak bu alana yönelmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye dış siyasette denge politikasına yönelmiş, Arap ülkeleri ile daha sıcak siyasi ve ekonomik işbirliği içine doğru hareket etmeye başlamıştır.

27 Mayıs giden süreci tetikleyen süreç öğrenci olayları ile başladığı gibi, öğrenci olaylarının başlamasının kıvılcımını ise tahkikat komisyonunun kurulması atmıştır. Tahkikat komisyonunu kurulması, siyasi faaliyetlerin yasaklanması, meclis dışı muhalefetin harekete geçmesine sebep oldu. Bu muhalefetin merkezi de üniversite gençliği olmuştur. Tahkikat Komisyonu, sorunları çözemediği gibi üniversite öğrencilerinin sokağa dökülmesine de neden olmuştur. İstanbul Üniversitesindeki olaylar Ankara'ya sıçramış ve artık ok yaydan çıkmıştır.

En kötü idarenin bile yine halk tarafından indirilmesi gerekirken 27 Mayıs askeri darbesi ile 14 Mayıs 1950 seçimleriyle başlayan ve tam olarak 10 yıl 13 gün iktidarda kalan DP düşürülmüştür. Böylece Türk siyasî tarihinde askeri darbeler dönemi başlamış oldu.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri:

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 7.8.1950/24565, Dosya:, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 225.29.20.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 9.8.1950/23576, Dosya:, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 216.27.5.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 12.5.1954, Dosya: 440140, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 268.806.22

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.7.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 19.109.10.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 27.10.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.427.2

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 13.3.1956, Dosya: E4, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 62.380.4.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 30.6.1950, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 66.413.9.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.01955, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 67.424.5.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1954, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.1.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.1.1958, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 69.433.3.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.10.1958, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 69.436.6.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1957, Dosya: E2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 55.341.3.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.3.1955, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 15.82.4.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 28.6.1945, Dosya: , Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 12.103.44.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.6.1950, Dosya: D4:, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 51.306.2

- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1950, Dosya:, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 4.31.12.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1951, 3/12698, Dosya: 71-1943, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 125.21.10.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 2.7.1952, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.104.34.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 20.2.1951-3/12498, Dosya: 76-1629, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 124.105.11.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.12.1953, Dosya: C1, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 43.253.8.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 8.11.1951, Dosya: 76-2024, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 27.81.19.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 1.7.1960, Dosya: C1, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 43.255.1.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 03.1.1956, Dosya: F5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 100.615.4.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 24.4.1956, Dosya: E5, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 68.425.5.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.3.1952, Dosya: 7975, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 79.524.29.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1952, Dosya: B2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 41.243.22.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 10.2.1949, 3/8760, Dosya: 52-58, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 118.99.1.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 3.7.1952, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 18.104.37.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 15.6.1957, Dosya: B2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 41.244.14.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1951, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 13.76.4.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 0.0.1955, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 15.83.2.
- B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 21.8.1950, Dosya: F11, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 102.630.9.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 28.9.1950, Dosya:A7, Fon Kodu: 30.1.1.0, Yer No: 17.99.11.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 16.4.1951/3-12911, Dosya:76-631, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 125.32.2.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 21.9.1951, Dosya: A6, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 13.76.7.

B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 17.9.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.1.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri:

Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Özel Sayı (1998).

Faruk Sükan (Derleyen) Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, (TBMM 1950-1960), Ankara 1992.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları(1920-1973), C. 2, Ankara 1993.

TBMM Tutanak Dergisi Dönem: 9, 10, 11.

T. C. Resmi Gazete

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın ve Matbuat Umum Müdürlüğü: Ayın Tarihi (1950-1957).

B. GAZETELER

Akşam;

28 Ağustos 1957 1 Mayıs 1959/ 3 Nisan 1960/ 24 Mart 1960.

Cumhuriyet;

9 Mayıs 1950/ 4 Temmuz 1950/ 27 Temmuz 1950 28 Haziran 1951/ 4 Temmuz 1951/ 6 Şubat 1951/ 29 Temmuz 1950/ 13 Aralık 1950/ 3 Ocak 1951/ 28 Haziran 1951/ 21 Aralık 1951/ 8 Şubat 1960.

Hürriyet;

3 Ağustos 1950/ 25 Şubat 1951/ 29 Nisan 1960/ 25 Şubat 1951/ 29 Nisan 1960.

Milliyet;

9 Mayıs 1950/ 20 Şubat 1952/ 20 Eylül 1952/ 06 Haziran 1950. 26 Temmuz 1950/ 27 Temmuz 1950/ 29 Temmuz 1950/ 01 Ağustos 1950/ 15 Kasım 1950/ 16 Kasım 1950/ 31 Aralık 1950/ 19 Nisan 1951/ 19 Haziran 1952/ 25 Ocak 1953/ 03 Şubat 1953/ 11 Şubat 1953/ 22 Mart 1953/ 06 Temmuz 1953/ 05 Aralık 1953/ 18 Mart 1955. 7 Eylül 1955/ 29 Mayıs 1957/ 22 Mart 1959/ 29 Nisan 1959/ 20 Eylül 1959/ 25 Aralık 1959/ 24 Mart 1960/ 03 Nisan 1960/ 06 Nisan 1960/ 26 Mayıs 1960/ 27 Nisan 1960/ 18 Eylül 1961.

Milli Gazete;

20 Haziran 2007.

Son Posta;

26 Temmuz 1950

Ulus;

26 Temmuz 1950/ 27 Temmuz 1950/ 15 Kasım 1950/ 16 Kasım 1950/ 5 Kasım 1951/ 19 Aralık 1956/ Aralık 1956/ 31 Aralık 1956.

Vakit;

28 Kasım 1952.

Vatan;

10 Eylül 1955.

Zafer;

9 Mayıs 1950/ 25 Temmuz 1950/ 26 Temmuz 1950/ 27 Temmuz 1950/ 30 Temmuz 1950/ 3 Ağustos 1950/ 30 Haziran 1951/ 26 Şubat 1956/ 19 Nisan 1960/ 16 Mayıs 1960.

Yeni İstanbul;

7 Eylül 1955

C. TETKİK ESERLER

1. Kitaplar :

- Abalıoğlu, Nadir Nadi; **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar, Bir İflasın Kronolojisi, (1950-1960)**, Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik Anonim Şirketi, 1961.
- Agun, Hüseyin; **Demokrat Parti'nin Kıbrıs Politikası**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1997.
- Ağaoğlu, Samet; **Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler**, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.
- Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
- Ahmad, Feroz; Ahmad Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.
- Akman, Nurettin; **Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991.
- Albayrak, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004.
- Alyot, Halim; **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara 1947.
- Anadol, Cemal; **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Yeni Kuvay-i Milliye, İstanbul 2004.
- Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, Alkım Yay., Ankara 1990.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- Badıllı, Abdulkadir; **Bediüzzaman Said Nursi: Mufasssal Tarihçe-i Hayatı**, , C. 11, İstanbul 1990.
- Başar, Ahmet Hamdi; **Yaşadığımız Devrin İç Yüzü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960.
- Bağcı, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Vakfı Yay., Ankara 2007.
- Başgil, Ali Fuat; **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çeviren. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.

- Bayar, Celal; **Başvekilim Adnan Menderes**, (Derleyen İsmet Bozdağ) Tercüman Yay., İstanbul 1986.
- Birand, Mehmet Ali; Can Dünder; Bülent Çaplı; **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1995.
- Bozdağ, İsmet; **Bir Darbenin Anatomisi**, Emre Yay., İstanbul 2006.
- Burçak, Rıfık Salim; **On Yılın Anıları**, Nural Kitapevi, Ankara 1998.
- Cumhuriyetin 50.Yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü: Kuruluşu-Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923-1973 Çalışmaları, II. Kitap, EGM Yay., Ankara 1973.
- Canatan, Yaşar; **Türk-Irak Münasebetleri (1932-1959)**, Reyhan Yay., Ankara 1995.
- Cemal, Hasan; **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- Çağatay, Neşet; **Türkiye’de Gerici Eylemler: 1923’ten Buyana**, AÜ Yay., Ankara 1972.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, İmge Kitapevi, Ankara 2008.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İmge Kitapevi, Ankara 2003.
- Çeçen, Anıl; **Türkiye’de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1970.
- Darendelioğlu, İlhan; **Türkiye’de Komünist Hareketleri**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1973.
- Darendelioğlu, İlhan; **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yay., İstanbul 1977.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık, Ankara 1957.
- Dikerdem, Mahmut; **Ortadoğu’da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977.
- Eroğul, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1990.
- Geray, Cevat; **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1023-1963)**, Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No. 4, Ankara 1962.
- Gönlübol, Mehmet; A.Halûk Ülman; A.Suat Bilge ve Diğerleri; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

- Kabacalı, Alpay; **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**, Güner Yay., İstanbul 2007.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram; **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Karpat, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.
- Kıratlı, Metin; **Koruyucu İdari Hizmetler**, TODAİ Yay., Ankara 1973.
- Kili, Suna; **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982.
- Kürkçüoğlu, Ömer; **Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Dış Politikası (1945-1970)**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- Lewis, Bernard; (Çeviren Metin Kıratlı), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, TTK Yay., Ankara 2000.
- Mütercimler, Erol; Mim Kemal Öke; **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- Nutku, Emrullah; **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958) (Siyasi Anılarım)**, İstanbul 1979.
- Öymen, Altan; **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2004.
- Özdağ, Ümit; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2004.
- Öztürk, Kazım; **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak Yay., İstanbul 1968.
- Sarınay, Yusuf; **Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato’ya Girişi (1930-1952)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Sayılgan, Aclan; **Solun 94 Yılı (1871-1965) Türkiye’de Sosyalist-Komünist Hareketler**, Mars Matbaası, Ankara 1968.
- Sayılgan, Aclan; **Soldaki Bitmeyen Kavga (Başlangıçtan TİP, III. Genel Kongresine Kadar)**, Kardeş Matbaası, Ankara 1970,
- Sitembölükbaşı, Şaban; **Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı: (1950-1960)**, İSAM Yay., Ankara 1995.
- Sülker, Kemal; **100 Soruda Türkiye’de işçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.
- Şenel, Muazzez; A. Turan Şenel; **Devlet Güvenliği ve Polis**, EGM Yay., Ankara 1969.
- Bilal N. Şimşir; **Kürtçülük 2 (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009.
- Şimşir, Bilal N.; **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

- Şimşir, Bilal N.; **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan’da Türk Varlığı, Bildiriler**, (7 Haziran 1985), TTK yay., Ankara 1992.
- Tevetoğlu, Fethi; **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ankara 1967.**
- Timur, Taner; **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Toker, Metin; **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.
- Toker, Metin; **DP’nin Altın Yılları 1950-1954**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- Toker, Metin; **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.
- Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- Türkiye’de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri**, Yüksek Öğretim Kurumu Yay., Ankara 1985.
- Vural, Mehmet Zeki; **Polis Kuruluşu**, Ulutaş Matbaası, İstanbul 1970.
- Yalçın, Durmuş; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Yalman, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt 4 (1945-1970), Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.
- Yeni İktidarın Çalışmaları**, (22.5.1950-22.5.1953), Orhan Mete ve Ortakları Yayın ve Basın Kolektif Şirketi Matbaası İstanbul.
- Yazıcı, Tahsin; **Kore Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul 1963.
- Zürcher, Erik Jan; (Çeviren Yasemin Saner Gönen), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul 1998.

2. Makaleler

- Akbay, Muvaffak; “Demokrasi ve Müfrit Sendikalizm Cereyanları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1953, C. 3, S. 2-4, s. 45-356.
- Akalın, Cüneyt; “1950’de Orgeneral Nafiz Gürman ve Arkadaşlarının Tasfiyesi Neyle İlgili”, **Mülkiye**, C. 26, S. 233, 1999, s. 139-142.

- Akbulut, İlhan; “150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polis Tarihi”, **Türk İdare Dergisi**, S. 465, Mart 1995, s. 69-91.
- Akın, Rıdvan; “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve DP İktidarı”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., C. 16, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 911-927.
- Akgün, Seçil; “Türkçe Ezan”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 24, 1980, s. 105-113.
- Akıllıoğlu, Tekin; “Bulgaristan’ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, S. 3, 1989, s. 39-153.
- Akkaya, Bülent; “Trafik Kazalarının Temel Nedenleri”, **Mavi Erciyes**, S. 4, Nisan 2002, s. 20-22.
- Alemdar, Korkmaz; “Demokrat Parti ve Basın”, **Tarih ve Toplum**, İstanbul, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 19-23.
- Aral, Fahri; “Hayrettin Erkmen’le DP Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 30-35.
- Armağan, Servet; “Emniyet Kuvvetleri ve Kitlelerarası İletişim”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 2, Aralık 1997, s. 23-30.
- Armaoğlu, Fahir; “Yarım Yüzyılın Türk Amerikan İlişkileri, 1947-1997”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 421-440..
- Alsan, Zeki Mesud; “Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4, s. 1-32.
- Arsebük, Esat; “CHP’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4, s. 426-432
- Bakışık, Şeref; “Demokrasi, DP ve İnönü”, **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 16-18.
- Boratav, Korkut; “DP Döneminde Ekonomi”, **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 292-293.
- Bozkır, Gürcan; “Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu’nun Siyasi Kişiliği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 6-7, Yıl, 1996-1997, s. 227-262.
- Coşar, Nevin; “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 60, S. 1, 2005, s. 29-58.

Çakır, Faruk; “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 59, s. 1, 2004, s. 59-88.

Çakmak, Cem; “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53, Mayıs 1988, s. 24-29.

Daver, Bülent; “Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 3, 1964, s. 37-46.

Derbil, Süheyp; “Polis Kavramı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 4, 1944, s. 473-485.

Derbil, Süheyp; “Kamu Hizmeti Nedir?” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 3-4, 1950, s. 28-36.

Doğaner, Yasemin; “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Dış İlişkiler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 2, Sayı:4, Güz 2006, s. 227-246.

Duman, Doğan; “Türkiye’de İslamcı Yayıncılık”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 4-5, Yıl 1994-1995, s. 77-94.

Dündar, Nihat; “Cumhuriyet Polisi”, **Türk İdare Dergisi**, S. 421, Haziran 1997, s. 461-471.

Duran, Lütü; “İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşriî ve Tanzimi Tasarımlarının Sınırı” **İHFM**, C. 30, S. 3-4, s. 21.

Melek, M. Fırat; “Kıbrıs Sorunun Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 553-565.

Geray, Cevat; “Karayollarımızda Kazalar, Trafik Emniyeti ve Alkol”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 11, Sayı3, 1956, s. 438-449.

Gerstanmaier, Eugen (Çeviren M. Aydoğan Özman), “Nato’nun Islahı ve Hür Dünyanın Güvenlik Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 1-4, 1964, s. 123-134.

Göktepe, Cihat; “Menderes Dönemi (1950-1960)”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., C. 16, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 901-910.

Gönlübol, Mehmet; A. Halûk Ülman; “Birleşmiş Milletler Kuvveti; Süveyş ve Kongo Olayları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 1961, s. 141-168.

- Gölcüklü, Feyyaz; “Türkiye’de Çocuk Suçluluğu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 11, S. 3, 1956, s. 161-181.
- Güngör, Süleyman; “Seçim Kanunlarında Demokrat Parti’nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı”, **Mülkiye**, C. 29, S. 247, 2005, s. 99-108.
- Göğer, Erdoğan; “Günümüz Türk Devletinin Laiklik Anlayışı” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 54, S. 4, 2005, s. 1-52.
- Haytoğlu, Ercan; “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl 1997, S.3, s. 46-55.
- İnan, Süleyman; Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 13, S. 1, Ocak 2004, s. 50-66.
- Kamel, Ayhan; “Türk Rus İlişkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 409-420.
- Kırkpınar, Leyla; “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.9-10, Yıl 1999-2000, s. 85-98.
- Koçak, Cemil; “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 85-177.
- Kürkçüoğlu, Ömer; “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946’dan bu yana)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 33, S. 1, 1978, s. 213-247.
- Kürkçüoğlu, Ömer; “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 35, S. 1, 1980, s. 309-335.
- Kürkçüoğlu, Ömer; “Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Tarih, Coğrafya ve Konjonktür İç İç Olmak Zorundadır!”, **Türkiye Günlüğü**, S. 68, 2002, s. 35-46.
- Mahiroğulları, Adnan; “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 1, 2001, s. 161-189.
- Makal, Ahmet; “Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma İlişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar”, **Mülkiye**, C. 27, S. 239, 2003, s. 279-318.
- Nal, Sabahattin; “Demokrat Parti’nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 60, S. 3, 2005, s. 137-171.

Opie, Redvers; “Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi”, (Çeviren Cemal Mihçioğlu) **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, 1953, s. 85-110.

Oran, Baskın; “İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 3, Eylül 1969, s. 227-275.

Ozankaya, Özer; “Türkiye’de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 34, S. 1, 1979, s. 51-61.

Öngör, Sami; “1950-1960 Arası Türkiye’de İç Göçler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 3, 1962, s. 319-327.

Özyılmaz, Emre; “Çağdaş Türk Kamu Yönetimi ve Jandarma”, **Türk İdare Dergisi**, Aralık 1998, S. 421, s. 473-489.

Sayarı, Binnaz; “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi,” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 33, S. 1-2 1978, s. 173-185.

Talas, Cahit; “Sendikacılık ve Toplum”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 30, S. 1, 1975, s. 1-23.

Talas, Cahit; “Değiştirilen Sendikalar Kanunu, Uluslararası Bağlantılar ve Anayasamız”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 4, 1970, s. 161-189.

Tekeli, İlhan; Selim İlkin; “Karayollarının Gelişmesi Üzerine Uluslararası Bir Karşılaştırma Çerçevesi”, **Mülkiye**, C. 24, S. 223, s. 59-72.

Ülman, A. Halûk; “Ortadoğu Buhranı ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 4, 1958, s. 232-261.

Tuncay, Mete; “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi, Cilt 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 177-184.

Yıldırım, İbrahim; “Kamu Hizmetlerinde Kalite Yönetimi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı.446, Ankara, 2005, s. 17-39.

Yıldız, Nuran; “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 1, 1996, s. 481-505.

Yurdusev, Esin; “1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 373-386.

Yücel, M. Serhan; “Menderes Dönemi (1950-1960)“, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 835-854.

Yüksel, Alâaddin; “Türk Polis Teşkilatının Yeniden Yapılandırılması”, **Türk İdare Dergisi**, S. 413, Aralık 1986, s. 1-6.

Zarakolu, Avni; “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, S. 1-2, 1954, s. 590-600.

E. ANSİKLOPEDİLER VE DERGİLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 2 (1941-1960), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005.

F. TEZLER

Aysal, Necdet; Türkiye’de İslâmî Düşüncenin Örgütlenmesi ve Hedefleri, , AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Gök, Yusuf; Türk-Amerikan Diplomatik ilişkileri (1959-1961), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998.

Pektaş, Şerafettin; Demokrat Parti Dönemi’nde Tarım Dışı Alanlarda Çalışma Yaşamının Düzenlenmesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Kiter, Merih; Terörizm ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Kiş, Şule Sevinç; Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası 1950-1960, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Türk, Yemliha; 1951-1955 Dönemi Türk Basınında Laiklik Karşıtı Hareketler ve Tepkileri, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001

Yılmaz, Ercan; Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

G. İNTERNET ADRESLERİ

Mustafa Ünal, Nuh Gönültaş; “Bu İş Karışık”, Aksiyon, S. 11, 18.02.1995 <http://www.aksiyon.com.tr/detaylar.do?load=detay&link=565> (Erişim Tarihi: 17.08.2009).

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-243.htm> (Erişim Tarihi: 07.09.2009).

DİZİN

A

- ABD....17, 55, 56, 132, 139, 143, 144, 147, 148,
149, 152, 159, 160, 161, 162, 163, 175, 176,
178, 179, 180, 181, 182, 190, 194
- Abdülkerim Kasım 187
- Abdülmecit Efendi..... 76
- Adana..... 112, 118, 158
- Adnan Cemgil 104, 105, 153
- Adnan Menderes...26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36,
43, 45, 46, 51, 54, 58, 66, 78, 79, 81, 82, 88,
97, 100, 105, 117, 124, 128, 130, 134, 135,
140, 145, 146, 152, 160, 162, 170, 183, 199,
202
- Affan Kırımlı..... 104
- Afyon 59, 124
- Ahmet Emin Yalman . 34, 40, 44, 109, 110, 111,
113, 118, 155, 194
- Ahmet Hamdi Başar..... 171, 172
- Ahmet Sungur 30
- Akdeniz..... 56, 143, 159, 165
- Akif Sarioğlu..... 83
- Alaattin Eriş 171
- Ali Fuat Başgil 34, 56, 98, 114, 131, 134, 153
- Ali Fuat Cebesoy 24
- Ali Süavi..... 75
- Almanya..... 24, 56, 103, 106, 108, 143
- Altan Öymen 75, 77, 78, 88, 145, 146, 148
- Amasya 60
- Amerikan . 13, 24, 53, 55, 56, 59, 104, 132, 145,
146, 147, 148, 161, 162, 163, 178, 179, 180,
181, 189, 194, 205, 206, 208, 209
- Ankara 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 34,
35, 36, 39, 41, 50, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 63,
64, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84,
89, 90, 98, 99, 102, 103, 107, 108, 109, 113,
114, 115, 117, 118, 123, 124, 126, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,
139, 140, 141, 144, 145, 158, 159, 161, 163,
165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 176,
181, 185, 188, 195, 196, 199, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 207, 208, 209, 249
- Antalya..... 47
- Arap..... 120, 161, 174, 175, 176, 177, 178, 179,
184, 185, 186, 187, 196, 203
- Asım Tınaztepe..... 52
- Atatürk 13, 23, 29, 31, 33, 37, 44, 45, 46, 50, 53,
54, 63, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 109,
115, 116, 117, 119, 120, 123, 128, 131, 140,
169, 170, 173, 174, 181, 194, 195, 201, 209
- Atıf İnan..... 30
- Avrupa 24, 62, 70, 103, 157, 159, 175

B

- Bağdat.. 177, 178, 179, 181, 182, 186, 187, 188,
189
- Bağdat Paktı 175, 177, 188, 189
- Baha Akşit..... 95

- Bahadır Dülger.....93, 96
- Balıkesir.....47, 89, 158, 191
- Barla 124
- Basra.....56
- Basra Körfezi 143
- Basri Aktaş.....152
- Behice Boran..... 100, 104, 105, 107, 153
- Bekir Berk.....112
- Belçika..... 144, 161
- Bernard Lewis 24, 26, 35, 38, 43, 44, 45, 50, 56,
116, 119
- BM 104, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 157, 160, 161, 164, 168, 169, 175, 183,
187, 196
- Bolu.....24, 47
- Bulgaristan... 154, 155, 156, 157, 158, 203, 204,
205
- Burdur.....47
- Bursa.....40, 76, 89, 95, 111, 124, 127, 140, 158
- Bülent Nuri Esen 133

C

- Camile Chamoun.....185
- Cavit Oral 30
- Celal Bayar 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34,
35, 36, 43, 45, 46, 50, 51, 54, 58, 78, 84, 115,
117, 122, 124, 134, 135, 145, 160, 170
- Celal Yardımcı 125
- Cem Eroğul 31, 33, 35, 36, 38, 39, 43, 44, 52,
54, 57, 58, 59, 60, 61, 78, 82, 84, 88, 89, 90,
91, 92, 95, 96, 97, 98, 109, 120, 129, 131,
132, 134, 140, 149, 162, 169, 172, 190, 191,
192
- Cemal Göktan 71, 133, 171
- Cemal Gürsel 94, 135
- Cemal Reşit Eyüpoğlu 78
- Cemal Yıldırım 54
- Cenevre.....70
- CENTO.....175
- Cevat Rifat Atilhan..... 111, 121
- Che Guevera 108
- CHP 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 51,
53, 56, 57, 58, 61, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 103, 114, 115, 116,
117, 119, 120, 121, 126, 130, 133, 139, 149,
150, 151, 160, 167, 172, 179, 180, 191, 193,
194, 195, 196, 205
- CMKP.....54, 121
- CMP 54, 87, 88, 121

Ç

- Çankaya 25, 35, 98, 122, 134
- Çin.....161
- Çubuk 123

D

- Damar Arıkoğlu 30

Demokrat Parti...II, 13, 14, 17, 25, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 105, 110, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 138, 139, 140, 144, 149, 155, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 181, 190, 191, 192, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 249

Denizli 60, 95, 124
DİP..... 102

E

Ege..... 63, 89, 90
Eisenhower Doktrini..... 179, 180, 181, 182
Ekrem Anıt..... 96
Ekrem Şerif Egeli 109
Elazığ..... 47, 110
Elefterios Venizelos..... 164
Elmadağ..... 123
Emin Sazak 30
Eminönü..... 114, 122
Emirdağ..... 124, 125, 126
Enis Akaygen 119
Erciyes II, 249
Ertuğrul Baydar 102, 128
Eskişehir..... 59, 124, 158
Eşref Öğüt..... 90
Ethem Menderes..... 48, 49, 54
Ethem Nejat..... 99, 106
Ethem Yetkiner..... 71, 131, 171

F

Fahir Armaoğlu 25, 56, 143, 144, 159, 161, 163, 168, 169, 172, 175, 176, 179, 180, 184, 186, 187, 188
Falih Rıfık Atay..... 34
Faruk Güventürk..... 54
Fas 122
Fatih Rüştü Zorlu..... 165, 171, 189
Fazıl Bürge..... 171
Feridun Cemal Erkin..... 145
Fethi Okyar 24
Fevzi Çakmak..... 116, 119
Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu..... 48
Fransa..... 56, 144, 147, 159, 161, 176, 177, 181, 186
Fransız 147, 159, 176, 179, 180
Fuad Köprülü 30, 31, 35
Fuat Bulca 23

G

Gaziantep 113
Gelibolu 82
Giresun..... 60
Girit 164
Gökşin Sipahioğlu 170

H

Hakkı Akoğuz 52
Halil Özyörük..... 47, 83
Halim Alyot 70, 71, 72, 152
Hamdi Sancar..... 96
Hamit Şevki İnce..... 83
Hasan Ali Yücel 124
Hasan Ustaoglu 110
Hatay 120
Hayretin Nakipoğlu 171
Hicaz..... 122
Hikmet Bayur..... 30, 119, 120, 151
Hikmet Kıvılcımlı 102
Hilmi Dura..... 96
Himmet Ölçmen 96
Himmetdede..... 91, 94
Hollanda 144, 161
Hürriyet Partisi..... 53, 119
Hüsametdin Cindoruk..... 128
Hüseyin Bağcı..... 144, 145, 146, 147, 149, 159, 160, 162, 163, 166, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 184, 185, 189, 190
Hüseyin Cahit Yalçın..... 24
Hüseyin Nail Kubalı..... 98
Hüseyin Üzmez 110, 111

I

IMF..... 56, 61, 62
Irak 174, 175, 177, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 196, 202
Isparta 109, 113, 118, 124, 126

İ

İbrahim Galip Hamikoğlu..... 122
İbrahim Şükrü Sökmensüer..... 70
İmroz 124
İngiliz ... 147, 159, 165, 167, 173, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 206
İngiltere.... 17, 56, 139, 144, 147, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 186
İsmet Giritli..... 98
İsmet İnönü 23, 25, 27, 34, 35, 37, 39, 40, 50, 89, 90, 92, 93, 96, 97, 124, 150, 190, 199
İspanya..... 34
İsrail..... 177, 178, 179, 181
İstanbul 19, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 52, 54, 56, 57, 61, 64, 69, 75, 83, 90, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 115, 118, 119, 123, 124, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 145, 148, 154, 155, 158, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 187, 188, 189, 196, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209
İşçi ve Çiftçi Partisi 43, 106
İtalya..... 24, 143, 159, 160
İzmir ... 27, 47, 82, 101, 102, 111, 135, 136, 138, 141, 158, 162, 168, 169, 171, 172, 174
İzzet Aksalur 52

J

Japonya 56

K

Kalecik 81, 123
 Kamil Özden 112
 Kanada 161
 Kars 40
 Kasım Gülek 150, 151
 Kastamonu 40, 124
 Kayseri V, 91, 92, 93, 94, 118, 153
 Kazım Karabekir 24
 Kazım Orbay 52
 Kemal Aygün 71, 171
 Kemal Biberoğlu 96
 Kemal Karpaz 29, 35, 36, 37, 38, 43, 50, 58, 85,
 86, 87, 99, 101, 102, 119, 120, 144
 Kemal Özer 96
 Kemal Pilavoğlu 122, 123, 124
 Kenan Öner 119
 Kıbrıs 13, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
 170, 171, 172, 173, 175, 196, 201, 206
 Kılıç Ali 23
 Kırşehir 76, 79, 87, 88, 89, 123, 129
 Koca Elbistan 103
 Konya 60, 76, 87, 91, 118, 119, 137, 158, 171
 Kore 58, 91, 98, 100, 104, 105, 106, 109, 143,
 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155,
 156, 160, 161, 162, 195, 204
 Kral Faysal 187, 188, 189
 Kunuri 161
 Kürt 103

L

Lenin 107
 Londra 55, 165, 166, 168, 171, 172, 176
 Lübnan 174, 185, 186
 Lüksemburg 144

M

M. Ferruh Şahinbaş 71
 Mahmut Berkay 52
 Makarios 167, 172
 Malatya 82, 87, 110, 111, 112, 114, 118, 127
 Manisa 40, 90, 158
 Mao 107
 Maraş 118
 Mardin 40
 Marshall 147, 159
 Marshall Yardımı 63
 Marx 107
 Mazlum Kayalar 95
 Medine 122
 Mehmet Ali Ülgen 52
 Mehmet Fuat Köprülü 26, 31, 34, 43, 157, 163,
 170, 175
 Mehmet Şevki Eygi 114
 Menderes 17, 26, 27, 30, 31, 35, 36, 37, 43, 44,
 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 61,

62, 66, 77, 80, 82, 83, 86, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 97, 98, 101, 111, 112, 113, 114, 117, 118,
 119, 121, 124, 125, 127, 129, 130, 131, 132,
 133, 134, 135, 136, 137, 140, 145, 147, 149,
 152, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 170, 171,
 173, 174, 175, 177, 178, 180, 182, 186, 188,
 190, 191, 192, 193, 194, 201, 203, 206, 209

Mısır 176, 177, 178, 181, 184, 186
 Millet Partisi 40, 43, 87, 118, 119, 120, 121,
 125, 127, 151

Milli Kalkınma Partisi 43
 Muammer Alakant 83
 Muammer Çavuşoğlu 174
 Muhittin Baha Pars 23
 Musa Anter 103
 Mustafa Barzani 103
 Mustafa Kentli 119
 Mustafa Suphi 99, 106
 Mustafa Tayyar 136
 Musul 122
 Muş 40
 Muvaffak Akbay 114
 Muvakkar Güran 104
 Muzaffer Tuğsavul 52
 Muzaffer Şerif Başoğlu 107
 Müfid Efendi 76

N

Naci Kutlay 103
 Nadir Nadi 53, 54, 78, 80, 84, 116, 201
 Nafiz Gürman 52, 204
 Namık Argüç 133
 Namık Gedik 48, 49, 126, 135, 171
 NATO 25, 132, 144, 146, 148, 159, 160, 161,
 162, 163, 168, 169, 174, 175, 178, 179
 Nazım Hikmet 109, 113
 Necip Fazıl Kısakürek 110, 111
 Necmettin Önder 96
 Necmettin Sadak 163
 Nedim Erensoy 171
 Neşet Ömer İrdelp 23
 Nevzat Özmeriç 104
 Nevzat Tandoğan 109
 Nihal Atsız 108
 Nihat Erim 116, 166
 Niyazi Berkes 107
 Nuri Göktepe 30
 Nuri Said 187, 188, 189
 Nuri Said Paşa 187
 Nuri Yamut 52
 Nusret Kirişoğlu 96
 Nüzhet Ulusoy 96

O

Ortadoğu 56, 57, 63, 161, 168, 174, 175, 177,
 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188,
 189, 190, 191, 195, 202, 203, 208
 Osman Bölükbaşı 87, 88, 119, 120, 152
 Osman Faruk Toprakoğlu 104

Osman Kavuncu	96
Osman Nuri Köni	119
Osman Özçolak	92
Osman Şevki Çiçekdağ	111
Ottowa	161

P

Pertev Naili Boratav.....	107
---------------------------	-----

R

Rauf Orbay	40
Recep Peker.....	30, 50, 56
Recep Zühtü Soyak.....	23
Redvers Opie.....	24, 59, 147
Refet Bele.....	24
Refik Koraltan	26, 30, 31, 43, 145
Refik Şevket İnce.....	86
Reşad Sevinçsoy.....	104
Rıfık Salim Burçak	41, 43, 54, 76, 77, 83, 92, 95, 96, 98, 113, 114, 120, 136, 137, 148
Rıza Soyak	23
Rus.....	148, 156, 159, 207
Rükneddin Nasuhioğlu.....	157
Rüknettin Nasuhioğlu	47
Rüştü Saraçoğlu.....	124

S

Sabahattin Ali.....	108
Sabiha Sertel.....	34
Sabit Sağıroğlu	30
Sadık Aldoğan	119
Saffet Olgaç.....	120
Said Bilgiç.....	96, 109, 112, 113, 114, 115
Said-i Nursi	110, 124, 125, 126
Sait Kızıltoprak.....	103
Salih Omurtak	52
Samet Ağaoglu ...	37, 43, 55, 62, 83, 94, 95, 112, 130, 175
Samet Kuşçu.....	54
Sami Ergin	54
Samsun.....	110, 121
Selahattin Çetiner	92
Selami Dinçer	96
Selânik	173
Selim Sarper	164
Senegal.....	122
Servet Sürenkök	71
Sfokles Venizelos	163
Sıddık Sami Onar	131
Sovyet	25, 28, 42, 50, 55, 56, 144, 146, 174, 178, 180, 182, 183
Sovyetler Birliği	24, 175, 178, 179, 181, 183, 185, 187, 190, 195
Suriye....	174, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186
Süleyman Hilmi Tunahan.....	126
Süveyş Kanalı.....	176, 177, 180
Syngman Rehee.....	98

Ş

Şahap Gürler	52
Şakir Kesebir.....	23
Şefik Hüsnü.....	99
Şefik Tugay.....	30
Şeref Bakışık.....	45
Şevket Süreyya Aydemir .	30, 44, 51, 52, 53, 56, 58, 61, 84, 86, 89, 91, 92, 94, 98, 101, 112, 118, 123, 135, 152, 153, 169, 171, 189, 191, 192
Şevket Turan	103
Şeyh Said.....	124
Şükrü Kaya	23
Şükrü Sökmensüer.....	30

T

Tahir Taşer.....	129
Tahsin Tola.....	109, 113, 114, 126
Tahsin Yazıcı.....	105, 106
Taner Timur.....	25, 27, 28, 35, 36, 50
Tarık Zafer Tunaya.....	98, 124, 127
Tekirdağ.....	47, 158
Tevfik İleri.....	117, 125, 126
Tito.....	107
TKP.....	102, 106, 107, 108
Tokat.....	40
Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi.....	43
Trablusgarp.....	122
Truman.....	24, 56, 147, 148, 159, 162
Truman Doktrini.....	24, 56
Turan Bahadır.....	96
Turan Emeksiz.....	131
Turgud Pura.....	104
Turhan Cemal Beziker.....	30
Turhan Feyzioğlu.....	129, 205
Türk.....	13, 14, 15, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 128, 131, 132, 133, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209
Türk Sosyal Demokrat Partisi.....	43
Türkiye II, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 86, 87, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,	

123, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 249	
Türkiye Cumhuriyeti.....	25, 31, 156
Türkiye Sosyalist Partisi	99
U	
Urfa.....	40
Uşak.....	89, 90
Ü	
Ümit Özdağ.....	43, 51, 52, 82, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 145, 162, 174

V	
Vacit Asena.....	96
Vahdettin Barut	104
Vasfi Reşit Sevig.....	120
Vedat Güven	171
Vedat Pekergin.....	170
Y	
Yavuz Çamlıbel.....	103
Yeşilhisar	91, 92, 94
Yozgat	123, 249
Yunanistan	24, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 174
Yusuf Ahıskalı	100
Z	
Zeki Doğan	52
Ziya Gökalp	75
Ziya Şerifhanoglu.....	103

EKLER

**İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
EMNİYET GENELİ**

İç haberler:

Sayı: 4.-

15.12.1955

başvekilimizin beyanatı

5 İstanbul 16. A. E. - başvekil adını taşıyan memlekette asayiş vaziyeti ile emniyet teşkilatımız hakkında anadolu ajansına bu beyanatta bulunmuşum:

"Eskisine nazaran memlekette iç emniyet ve asayiş mevzuunun her sene müteazza bir şekilde büyük bir inşirah ve memnuniyet verici mükemmeliyete doğru gitmekte olduğunu ifade etmekten zevk duymaktayım.

devamlı olarak neşredilen asayiş bültenleri emniyet ve asayiş işlerimizin mütemadiyen iyiye doğru gitmekte olduğunu açıkça göstermektedir, bu münasebetle ve bir misal olarak uyuşturucu maddelerin mevzuuna temas edeyim:

Bir zamanlar emniyetin iç bünyesini kemiren bu mevzuun çok ciddi hal aldığı olbatta hatırlanacaktır. halbuki, uyuşturucu maddelerin imalatını, ticaretini ve vatandaşlar tarafından istimalını önlemek hususunda senelerden beri devam eden emsalsiz mücadele neticesinde şimdi bu tehlikenin esaslı surette önlenmiş bulunduğu artık inkâr kabul etmez bir hakikattir.

asayişin, huzur ve emniyetin temini gibi büyük ehemmiyeti açıkça olan bu devada emniyet mensuplarımızın büyük hizmetlerini bu vesile ile, bu emsalin içinde buluruz.

fiilhâke onlar geceli gündüzlü ve hatta yirmi dört saat, on iki saat vazife görmek suretili, büyük bir fedakarlık ve foras içinde çalışmaktadırlar, bu itibarla teşkilat mensuplarının diğer devlet memurlarından fazla olarak sarfettikleri mesaiyi ayrıca bir ücretle karşılamak yerinde olacaktır kanatindeyim.

bundan başka noksan olan kadroların yetişmiş unsurlarla ikmali, diğer taraftan teknik ve modern vasıtaların tedariki hususları da ehemmiyetle ele alınacaktır". (ho.me)

saat: 21.30

21.55

22.05/22.

15 824

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

3.7.1952

Sayın Adnan Kenderes'e

Otuz Beş senedenberi siyaseti terk eden , Üstadımız Bediüzzaman hazretlerinin, şimdi Kur'an , İslamiyet ve vatan hesabına bütün kuvveti, talebeleri ve risaletleriyle Demokrat partinin iktidarda kalmasını muhafazaya çalıştığını biz demokrat Parti mensupları ve nur talebeleri katı kanaatimiz gelmiştir.

Üstadımızdan niçin Demokrat partiyi muhafazaya çalıştığını sorduk.

Eğer dedi, Demokrat parti düşse ya halk partisi veya millet partisi iktidara gelecek . Halbuki: Halk partisi ittihadçıların bozuk kısmının cinayetleri hem Cumhuriyetin birinci Reisinin Sevir muahedesi ile çok siyasi desiselere icbarile on beş senede yaptığı icraatın tena kısmı temamlie eski partiye yüklediği için bu aslı türk milleti intiyarı ile o partiyi katliyen iktidara getirmeyecek. çünkü: ~~halk~~ partisi iktidara gelecek olursa komünist kuvveti aynı partinin perdesi altında bu vatanı hakim olacaktır. Halbuki: Bir müslüman katliyen komünist olamaz. O zaman anarşist olur. Bir müslüman niç oir zaman ecnebiylerle mukayese edilemez. İşte bunun için n hayati icmalie ve vatanımıza dengetli bir tehlike teşkil eden Partinin iktidare gelmemesi için Demokrat partiyi Kur'an, vatan ve İslamiyet namına muhafazaya çalışıyorum dedi.

Milletçilere gelince? Eğer Bu partide sırî İslamiyet milliyeti esas olsa Demokrat partiye yardım ettiği gibi munalif ve muarız olmayarak iktidara gelmeye çalışmaz. Bu partide ırkçılık ve turancılık fikri esas ise birden hakiki türk olmayı ki (Bu vatanı ekseriyetin ancak onda üçü Türktür kalan kısmı başka milletlerle karışmıştır) ki o zaman Hürriyetin başında olduğu gibi bu aslı ve masum türk milleti kaleyhine bir milliyetçilik ve tarafgirlik meydana gelecek o vakit hakiki türklere ecnebiylerin boyundurduğu altına girmeye mecbur edecek. veya Türkleşmiş sair unsurlardan olan ve bu vatanı mevcut ırkçılık ve unsarcılık damarı ile masum türk milletini tahakkümü altına alacaklar. Bu durum işte: dengetli tenlikli olduğundan kur-
an, Vatan, millet hesabına dindar demokratlarla talebelerine bütün kuvvetleriyle ~~demokrat~~ Demokrat partinin iktidarda kalmasını temin etmeleri için ders veriyoruz dedi.

Sayın Adnan Kenderes Bütün gayesinin vatan ve milletin selameti uğruna çalışmış ve ders veren Üstadımız Bediüzzaman glori Mübarek ve munterem bir zatın Demokrat partiye yaptığı bu yardımı kıskanan halk partisi ve millet partisi elemanları iktidar Partisi yapıyormuşcasına çeşit çeşit benane ve ezâyetler yaparak üstadımızın Demokrat partiden soğutmak için var kuvvetleriyle çalıştıklarını katı kanaatimiz gel di. Sizin glori dinin icaplarını yerine getireceğiz. din bu memleket için bir tehlike teşkil etmez diyen bir başvekiliden vatan, millet ve İslamiyet adına partimize maddi ve manevî büyük yardımları dokunan Bu mübarek üstadımızın kitaplarının ve kendisinin temmen serbest bırakılarak bir daha ranatsız edilmemesinin teminini saygı ve hürmetlerimizle rica ediyoruz.

Haşiyeye: İslamiyet milliyeti her şeye kâfidir. dii, Din birse milletde bir dir.

Demokrat aza/larından Nur Talebeleri
S. İzzettin Sulu

Mehmet Acel

Hasan Çalışkan Seydi Kocan

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bezi gazeteler, Demokrat Parti Meclis Gurubunun son Salı günkü toplantısında Universitede yer alan hadiseler hakkında konuşurken Başvekil Adnan Menderes'in Universite hocalarını kastederek " bunla - rın  anına ot tıkeye  agız "  eklinde bir ifade kullandığını yazmışlar - dır.

Ba vekile atfedilmek istenilen bu sözlerin tekzibine Anadolu Ajansı sel hiyetlidir.

 uresi muhakkaktır ki, Gurup toplantıları gizli olduğundan bu toplantılarda geçen müzakereler hakkında her türlü tahrifatın ya - pılabilmesi pek kolaydır.

030 01 15 83 2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
T.C.

Diyanet İşleri Başkanlığı
Yazı İşleri ve Evrak Md. Bşk.ü
Sayı : 6715

23.5.1950

Müftülüğüne

Ezan ve Kametin sadece bir ilân değil, namaz vakitlerinde ve Peygamber tarafından tahrir edilmiş olan hususî lafızlarla ve namaz vakitlerinin girdiğini bildiren bir ilân ve ilân olduğu ilmi ve dini bir hakıktır. Kitap ve sünnetle sabittir.

Elrazi mahfusa, Ezanın okunması ve sıhhatinin şartı olduğuna göre hususî lafızlarından başkasıyla okunan ezana, voley en doğru bir tercüme ile de olsa, itibar yoktur.

Tamamile dini bir ibadet mevzuu olan Ezan ve Kameti asli şekliinden çıkarak şu veya bu dille okunmaya zorlayan hükümlerin, Ezan ve Kameti din lisanıyla okunmak yasaklanan ahiret 3. Millet Meclisince kaldırılması hadisesinin vatandaşlar üzerinde husule getirdiği büyük ferahlık ve hoşnutluk, yurdun muhtelif bölgelerinden gelen yazılarda açıklanmaktadır.

Bu yolda yapılan tebliğat üzerine, ilconizde hasıl olan durum hakkında bilgi verilmekle beraber hangi gün ve vakitten itibaren tatbikata başladığınızın ve Ezan, kendisine mahsus olan usul ve dini li-sanla okumayı bilmiyen müezzinler bulunup bulunmadığının, şayet böyle-leri varsa bu hususta ne gibi tedbirler alındığının bildirilmesi lüzu-mu ehemmiyetle beyan olunur.

A. K.

Diyanet İşleri Başkanı
A. Hamdi Arseki

A. H. Arseki

75
30/6/1950

051 V33 / 4 31 12

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

BAŞBAKANLIK
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : 3378/6-2356

16/6/1950

Anadolu Ajansı Müdürlüğüne

Arapça ezan ve kâmet okuyanlar hakkında ceza hükmü koyan Türk Ceza Kanununun beşyüz yirmi altıncı maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16/haziran/1950 tarihli oturumunda kabul olunan 5665 sayılı kanunla değiştirilmiş ve bu hükmün maddeden çıkarılmıştır.

Kanun Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olup 17/haziran/1950 tarihli resmi gazetede yayınlanacak ve ikinci maddesi gereğince aynı tarihte yürürlüğe girecektir. Binaenaleyh 17/haziran/1950 tarihinden itibaren ezanın ve kâmetin arapça okunması serbet olduğu Başbakanlıktan vilâyetlere telle tebliğ edilmiştir.

Keyfiyetin ajansınızla yayınlanmasını ve radyoya da verilmesini saygılarımla rica ederim.

Başbakan Yerine
Müsteşar

030	01			51	306	2
-----	----	--	--	----	-----	---

DEVLET ARŞİVİNE GİRİŞ MÜDÜRLÜĞÜ
 MEMNUNİYET ARŞİVİ
 BAŞBAKANLIK
 HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Başbakan Adnan Menderes 21. 9. 1957
 in (A.F.P; A.P ve Reuther) verdiği beyan t.

Türkiyenin eşit hakları haiz bir aza sıfatıyla Atlantik Paktına kabulü lehinde Ottawa'da verilmiş olduğunu öğrendiğimiz karar pek tabiidirki Hükümetçe büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bu kararın aynı zamanda ,Türk umumi efkârınca da memnuniyetle karşılanacağında şüphe yoktur. Bu müsbet gelişmeye ,Hükümetimizin takip etmekte olduğu ve millî bir politika olarak umumi efkârımızın da kuvvetle desteklemekte bulunduğu müsekkar ve barışçı ve azimli siyasetin tabii bîr neticesi nazariyle bakmak doğru olur.

Atlantik Paktı Konseyince alınan kararın ^{alakalı} ilgili memleketler Parlamentoları tarafından tasdiki ~~keyfiyeti~~ ,bu memleketlerin anayasaları icaplarındandır. Bu tasdik keyfiyetinin en kısa bir zamanda tekemmülû neticesinde memleketimizin Pakt camiasında kendisine düşen şerefli mevkii fiilen işgal etmesinin gecikmeyeceğinden emin bulunuyorum.

Bu hadise elbette Demokrasi aleminin müşterek emniyet gayesinin istihsalı ve bu maksatla tesanüt ve birliğin temini bakımından yeni ve mühim bir adım teşkil etmektedir.

Atlantik Paktı camiasında memleketimiz,diğer aza Devletlerle yapacağı iş birliğinde ,dış siyasetimizin farikasını teşkil eden hüsûniyet,samimiyet ve ahda vefa esaslarından daima mülhem olacaktır. Ben ,bu his ve düşüncelerimizi ,diğer aza Devletlerin tamamıyla takdir etmekte olduklarından emin bulunduğum bu münasebetle ifade etmekten derin bir zevk duymaktayım.

030	01				13	76	7
-----	----	--	--	--	----	----	---

Ünvanı: ...
Görevi: ...

Buza mülki suçlardan dolayı 941 - 949 senelerinde şubaslar hakkında verilen mahkumiyet sayısını gösterir cetvelidir.

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Komünistlik ve Propaganda	1	2	4	7	14	12	9	12	60
Tehdit ve Şantaj	487	411	375	345	467	578	632	576	821
Zammet ve İhtilas	142	135	144	140	203	122	109	164	243
Zana	1579	1618	1624	1546	1975	2419	2733	2160	2172
Adam Oldirmek	1397	1370	1158	904	996	1194	1226	1788	2095
Reisicumhur aleyhine işlenen suçlar	16	8	9	14	19	27	48	49	18
Türklüğü, B.M.M.ani, Cumhuriyeti, kanunları ve Bakanları aleyhine tahkir ve tezyif	61	82	48	56	47	59	75	120	135
Hırsızlık	7397	9310	10887	7973	8044	10710	10064	9816	12149
Cebren arzu, geyme ve tassa	797	731	597	545	707	803	691	978	1186
İftira	138	152	141	108	95	185	146	170	130
Yalan Şahitlik	216	165	176	234	102	155	197	155	156
	-	-	-	-	-	-	-	-	-

19164

039	03			55	361	3
-----	----	--	--	----	-----	---

3

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐԶԻ
ԳՆԱՀԱՐԱՐԵԼԻ ԱՌՏՈՒՄ

Բաշ Լուսնի Տարվան ընկած 1950 - 1957 Տեղեկագրեր սղան ըստ տարեկան ցուցանիշների

	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
Բնի Կառմի Տղմիմ Տղմիմ Տղմիմ								
Առնիմի Տղմիմ Տղմիմ Տղմիմ	Կառմի Կո	16	231	113	60	31	69	34
Կառմի Կառմի Կառմի Կառմի	1158	958	1407	995	1922	6345	8684	6449
Կառմիմ								

030 01 55 9413

1. CİHAZLARIN GENEL İHTİSAPLARI
CİHAZLARIN GENEL İHTİSAPLARI

Bazı kâhım suğlardan dolayı 1950 - 1957 senelerinde ağırlan dava sayısını gösterir setveldir.

S u ç u n N e v ' i	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Komünistlik ve Propagandası	120	247	206	163	73	59	53	41
Tehdit ve Şantaj	4988	5491	6500	7205	7081	7095	6214	6794
Zımmet ve İhtilas	731	633	675	712	744	701	349	438
İrtikâp ve Rüsvet	738	649	682	756	696	691	146	87
Memuriyet vazifesini ihmal ve sulustımak	6930	443	5755	6344	5572	6002	2364	2371
Hükmete karşı şiddet ve mukavemet	Toplanmamıştır	2262	2446	1854	2472	2654	2475	4783
Zina	Toplanmamıştır	4834	5165	4462	4990	4480	12429	6522
Memnu sığın bulundurulması, taşıması ve satılması	2267	2625	3627	4473	8482	10028	11578	1194
Resmî sınıfta haliz olunlar aleyhinde işlenen suçlar	Toplanmamıştır	1003	4331	8759	10558	8180	6522	1194
Evrakta derrolarda ve ihtivari hüme kâğıtlarında oğırık-319	1759	2609	2925	2665	1459	1144	840	850
Uyuşturucu maddelere mîtenlilik suçlar	3129	3146	3213	3490	3716	4096	5241	5557
Cebren ırza geçmek ve kasaddı	1010	978	1147	1425	1991	2180	1368	1891
Söz etme ve sarıktılık	2921	3085	3685	3414	2639	2897	6931	7037
Cebren Kaçırarak	3909	4120	2947	3072	2228	2248	2981	2757
Adam öldürmek	1696	1742	2445	2368	2779	3126	2067	2157
Medbirsizlik dikkatsizlik ve sanatta acemilik- neticesi ölüm sebebiyle	55582	52453	59464	58937	58929	61960	38343	40255
Kileseser Fıll	Toplanmamıştır	30925	40150	6213	80313	10590	12090	26058
Hokaret ve Söğme	24298	23378	25355	25684	24990	26636	23983	26058
Harsızlık	879	932	1049	1114	941	987	868	1016
Yağma Yolkesme	57641	61751	69532	81353	66871	93606	72116	7251
Ormanın Kanununu Muhalefet	3196	3167	3773	3173	2583	3249	2760	2775
Kaçakçılık								

030 01 55 2413

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı :

tel :

Şehir meclisi başkanlığı ve pek muhterem
azalarına

İstanbul

altı eylül hadiselerine milli bir felaket demek
yerinde olur. Bu felakette şahsen ve hususiyle
zarar görmüş olan vatandaşlarımız için de bu
ayrıca bir zarbe teşkil etmiştir. Aynı zamanda
güzel ve emsalsiz İstanbulumuzun bu felakete maruz
bırakılmış olması dolayısıyla da şehri temsil eden
huzurunuzun en derin teessürlerimi ve taziyetlerimi
iblag eylerim. Milletçe göstereceğimiz hulus ve
gayret eseri olarak uğradığımız felaket ve kayıp-
ların manevi ve maddi bütün izlerini en kısa zamanda
telafi edip güzel şehrimizin imar ve mesud inkişaf-
ının daha büyük bir şevk ve gayretle temadi
ettirilmesi imkanlarını elde edeceğimize kani
olarak cümnenizi hürmetle selamlarım.

Başvekil

Adnan Menderes

-72-

Adalet Bakanlığına yazılan 27/2/952 gün ve
Em.Gn.Md. 13477 sayılı yazısı örneğidir

Adalet Bakanlığına

Ka: Ceza İşleri U.m.d.ifadesile yazılan 27/2/952 tarih ve 58 sayılı yazıya:

(İslâm Demokrat) adlı partinin kuruluşu sırasında belli olmayan ve ana tüzüğünde müphem tabirlerle ifade edilen gayesinin, son zamanlarda muhtelif yerlerde açılan şubelerinin faaliyetleri, bilhassa Camsun'da intişar eden (Büyük Cihat) adlı gazetece kurucu Cevat Rifat Atılhanla bazı parti mensuplarının din propağandası mahiyetinde görülen yazılarile meydana çıkmış böylece bu partinin din esasına dayanan bir dernek olduğu tezahür etmiş bulunmaktadır.

Henüz kuruluş devresinde bulunan böyle bir partinin faaliyetleri inkişaf ettikçe zararlı neticelerin de doğup büyüyeceği meydendadır. Bu sebeble Bakanlığımız; (İslâm Demokrat) partisinin feshi ile faaliyetine son verilmesi hususunun ele alınması lüzumuna kanidir.

Bakanlığımız müsteşar ve alakalı umum müdürlerle yüksek Bakanlıkları Ceza işleri umum müdürünün ve Hukuk işlerinden bir arkadaşının müştereken yaptıkları tetkikat sonunda, partinin bu faaliyetlerini bir yandan Cemiyetler Kanununun 33. maddesine dayanarak mahkemeye aksettirmek, öteyandan medenî kanunun 71. maddesine göre partinin feshi için yine savcılık tarafından alakalı mahkemeye müracaatta bulunulmak yoluna gidilmesi lüzumlu görülmüş ve takarrür ettirilmiştir.

Gerekli işlemlerin ifasına müsaade buyurulmasını arz ederim.

İçişleri Bakanı

F.T. Karaoğlu

Aslının aynıdır.

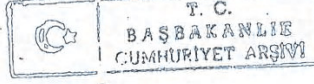
28/2/952

030	10			79	524	29
-----	----	--	--	----	-----	----

5

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

ÖZETİ:

- 2 -

İlişği

3- İslâm Demokrat partisinin dikkati çeken ve memleket ölçü-
sünde genişleme istidadını gösteren bu zararlı faaliyetinin sür-
atle bertaraf edilmesi mülahazasıyla Bakanlığımız Müsteşarı ve ala-
kalı Umum Müdürlerle Adalet Bakanlığı Ceza işleri Umum Müdürü
ve Hukuk işlerinden bir mümessilin müstereken yaptıkları tetki-
kat sonunda; partinin bu faaliyetinin bir yandan Cemiyetler Kanu-
nunun 33. maddesine dayanarak mahkemeye aksettirilmesi, şteyandan
Medenî Kanununun 71. maddesine göre partinin feshi için yine Sav-
cılık tarafından alakalı mahkemeye müracaatta bulunmak yoluna gi-
dilmesi takarrür ettirilmiş ve bu husus sureti ilişik 27/2/952
tarih ve 13477 sayılı tezkeremizle Adalet Bakanlığına yazılmıştır.

Keyfiyeti Yüksek bilgilerine saygile arzederim.

İçişleri Bakanı
F. L. Karaosmanoğlu

Takdim
29.2.952

Mahkeme kapatma kararını
vermiştir.
Adalet Bakanlığı'na
bildirildi
5 - III - 1952
OK

030	10			79	524	29
-----	----	--	--	----	-----	----

Kargılıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

29-2-1952 1442 1 4

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara
1 D.	30-I480	

ÖZETİ: İslam Demokrat partisinin mevzuat hükümlerine aykırı faaliyetinden ötürü hakkında kanuni muameleyle tevessül olunduğuna da-

Başbakanlık Yüksek Makamına

İlişigi

1

1- Cevat Rifat Atilhan ve 15 arkadaşı tarafından merkezi İstanbul'da olmak üzere 27/8/95I tarihinde (İslâm Demokrat partisi) adile siyasi bir parti kurulmuştur.

Bu partinin Bakanlığımızca tetkik edilen ana tüzüğünde; din esasına istinat ettiği ve dini mevzuları kendisine gaye edindiğine dair sarih bir kayda rastlanmadığından ismindeki "İslâm" kelimesinden ötürü adı geçen partinin teşkil ve faaliyete geçmesinde hukukî ve kanunî bir mahzur görülmemiş; Ancak bu partiyi kuran Cevat Rifat Atilhan ile arkadaşlarından bir kısmının geçmiş durumları ve partinin adındaki islâm kelimesile tüzükte mevcut bazı müphem maddelerin mevcudiyeti halkın dinî hissiyatını istismar etmek ve propağanda yapmak ihtimali dikkate alınarak Valiliklerin dikkat nazarını çeken bir tamim gönderilmiştir.

2- İslâm Demokrat Partisi; bazı il ve ilçelerde şube açmaya başlayıp faaliyetini genişlettikçe esasen durumu dikkatle tetkike tabi tutulan bu partinin din esasına müstenit siyasi bir cemiyet hüviyeti ile ve gayesi dışında hareket etmek istediği müşahade edilmiştir.

Samsun'da çıkan ve bahis konusu partinin organı görevini ifa eden (Büyük Cihat) adındaki haftalık siyasi gazetenin 15/Şubat/952 tarihli nüshasının baş tarafında (Müslüman Türklerin haftalık siyasi müstakil gazetesi) diye yazılı bulunması ve parti kurucusu Cevat Rifat Atilhan imzasile aynı gazetede (Zafer ve kurtuluş yollarında) başlığı altında yayınlanan Başmakalede "Peyderpey ve fevç fevç kadrolarına girecek Müslüman Türkler ..." den bahsedilmesi ve yine sözü geçen gazetenin 3. sahifesinde İslâm Demokrat imzasile çıkan "İslâm Demokratım ben " başlıklı manzum yazıda da "partim mümin doludur, müminler birleşelim" gibi masralar bulunması ve partinin Bursa şubesinin açılışı sırasında sancak çekmek, dua etmek için Valilikten izin istenmesi, bu partinin yukarıda da arzedildiği üzere din esasına dayandığı kanaatını kuvvetlendirmiştir.

Karşılıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

./.

3

T. C.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara
1 D.	30-I480	

14993

6 Mart 1952

ÖZETİ: İslam Demokrat Partisinin merkez ve şubelerinin selahiyetli yargıçlıkça faaliyetten menine karar verildiği hk.

Başbakanlık Yüksek Makamına

İlişigi

Ek: 28/2/952 gün ve 13692 sayılı yazıyla.

Cemiyetler Kanununa aykırı faaliyetinden ötürü hakkında kanunî muameleye tevessül olunduğu arzedilmiş olan (İslâm Demokrat Partisi) nin merkez ve şubelerinin faaliyetten men'ine ve mallarının usulen muhafaza altına alınmasına İstanbul-Eminönü Sulh Ceza Yargıçlığının 3/3/952 tarih ve 952/121 sayısıyla karar verilmiştir.

Keyfiyeti Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim.

İçişleri Bakanı
 F.L. Karaosmanoğlu

0.5.4

Takdim
 6.3.952

Ya. elld.
 6 III-1952
 al.

8.3.1952	754
----------	-----

6-3-1952	1570
----------	------

Karşılıklarda; Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

030.10./79. 524.29.

030	10		60	79	524	29
-----	----	--	----	----	-----	----

GİZLİLİĞİ 3 M 1997 Tarihine
T. C. 07019 sayılı Kanunla KALDIRILDI
KONYA
Emniyet Müdürlüğü
Kısım 2 DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı 1361 CUMHURİYET ARŞİVİ

28/6/1945

Öz:

İlişiği

Gizlidir

Konya Müftülüğüne

1- Konyanın köprübaşı yanık cami mahallesinde 14 sayılı evde oturan ve Yanık cami mescidinin fahri imami olduğunu söyleyen Hasan oğlu 295 Konya doğumlu Mehmet iyibildiren, 27/6/1945 günü akşam ezanını arapça olarak okuduğu tesbit edildiğinden evrakile birlikte adalete verilmiştir.

2- Mehmet iyibildiren, sözü geçen cami veya mescidin müseccel imami veya deirenizce bu vazifeyi yapmağa mezun olup olmadığının, mezun bulunduğu takdirde Türkçe ezan okuması lazım gelirken arapça okumak suretile selâhiyetli mercilerin evamirine riayetsizlik göstermiş olması itibarile hareketi emniyeti salib bulunduğu cihetle bu bakımdan hakkın da memuriyetinizce de idareten inzibati muamele yapılarak sonuncundan bilgi verilmesini,

3- Konya İli Merkez çevresinde faal cami ve mescitler de resmen tayin edilmiş imam ve müezzinlerden gayri kimselerin bu vazifeleri yapmalarına meydan verilmemesi ve bu suretile vazifeli imam ve müezzinlerin isimlerini, vazife mahallerini gösterir cetvelin tasdiklı olarak gönderilmesini ehemmiyetle rica ederim.

4- Gereği için Vakıflar Müdürlüğüne bilgi için Müftülüğe yazılmıştır.

Konya Vali V.
Tevfik Uğurlu

051	442			12	403	44
-----	-----	--	--	----	-----	----

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

15. Haziran, 1957

Sayın Adnan Menderes
Başvekil

Bursada Ulu Camide vukua gelen irticaî hadise hakkındaki mesajınızı ve Dahiliye Vekâletimizle Bursa Valisinin izahlarını dikkatle okudum.

1- Vak'anın ifade buyurduğunuz gibi (mürettep olduğu) hatta dini ve siyasi karakteri haiz bulunduğu aşikârdır. Bu itibarla ehemmiyeti büyüktür.

2- Hadisenin zuhuru ve cereyan şekli bize mazideki Menemen Faciası ve ticanilerin Büyük Millet Meclisinde ezan okuduktan sonra heykellere saldırışlarını, en son Malatya tecavüzünü hatırlatmaktadır. Mürtecilerin teşkilâtlı olarak bu tarzda devamlı kıyımları ve tecavüzleri kendileri için klâsik bir kaide haline gelmiştir. denilebilir.

3- Kütahya, Afyon ve Isparta Vilâyetlerinde bir ucu veya başı İstanbulda olmak üzere çeşitli namlar altında bu habis ruh ile enfekte olduğu malumdur. Şimdi yakalarına bizzat kendileri ele vermiş oluyorlar. Bütün yuvalarını tarumar etmek gözetecemiz birinci esas olmalıdır.

4- Tavşanlılı Şeyh İbrahim Elbilek icazetini Irak'ta mukim şeyhten aldığına göre bu işin kökü bence siyasi mahiyeti de haiz olarak dışardadır. Ve bu adamlar bir din kuklası halinde Türkiye aleyhinde siyasi emellere alet olması muhakkak addolunabilir. İşi bu yönden de tetkike mecburuz.

5- Düşünülecek mühim meselelerin biri de Bursa Adliyesinin bu meseleyi kavrayıp altından kalkıp kalkamayacağı keyfiyetidir.

Malûmdurki Malatya'daki dava dejenere olmuştur. Ben yalnız Bursa Müddeiumumisini tanıyorum. Münevver bir zattır. İnkılaplara bağlı görünmektedir. Diğerlerini tanımadığım için bu cihete temas etmek ihtiyacını duydum. Mahkemenin kudret ve adalet göstereceğinden katiyetle emin değil isek Menemende olduğu gibi bir mahkeme teşkili için Bursalı hemşehrîlerimin tamamen malûm ve temiz olmalarına rağmen Bursa merkezinde ve Tavşanlı kazasında idareyi örfiye ilânına dahi gidebiliriz.

030	01			41	244	14
-----	----	--	--	----	-----	----

./. 1

**Menfur Ankara taarruzundan sonra tarikatin şeyhi
Pilâvoğlu ile 10 müridi tevkif edildiler**

Artık yeter

Çubukluktaki Atatürk heykelinin kırıldıktan sonraki hali ve bu işinin İsmail Selim Cavitin

[illegible]

Noel Charles: «Köprülüyü ziyaret ederek getirdiğim bazı mevzuları bildireceğim. Suitefehhüm derhal anlaşılacak ve izale edilecektir» dedi

[illegible]

Gençler için hayata
Sir N. Charles Amisler ile
Türkiye gelmiş mem-
nun. Üst komandemle
kışan ara buluşmaları. Ge-
reği bu kadar Ankara'da
Bakana F. Köprülü öze-
ri ile görüşme ve Balan-
kunda gelmiş hastaneye
hizmetleri.

— Aralık 24. S. 54. 5 t

İzmir Büyük Kışla'da geç Yıllık hava meydanı
çalışmaları görülen

Güzellik Müsabakamız
Güzeller, resim çektirmekte
gecikmek aleyhinedir!

Okuyunuz! Herkesin aradığı
tertili etkilime
midekadan krampiz
hafifletilene ad ila
sizin için bir sürgeti
sıkkaktır.

Genellikle midekadan m
sıkkalığın gıcık sene sızdır.

gibi bu yıl da okuyularımız arasında bir müsabaka tertip edilmiştir. Bu müsabaka şu şekilde olmuştur:

1 — Okulların gazetemizi okuyan bütün öğrencileri kamp okullarına temsil etmişler. Her okula birer gönüllü öğrenci ve bir öğretmen seçilmişti.

4 — БЕРМІНА ВАЛЮК
(Yam. 4. 600. subterminal)

Gençliğin galeyanı!

**Türkiye Millî Tal
be Federasyonu
beyanname neşre**

Türkiye Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığı dün yaptığı açıklamada, İstanbul'da bulunan Genel Başkhanlığı İstanbul'daki Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığına taşınacağını bildirdi. Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığı İstanbul'daki Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığına taşınacağını bildirdi. Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığı İstanbul'daki Milli Talahat Polisi Genel Başkhanlığına taşınacağını bildirdi.

**Eski
Defterdar
kitabı**

Ankara, 27 (Telefihla) —
bu enki Defterdar Fak Q
varlık vergisine madd kınalı,
günkü Mecliste bu sora va
soran üstadıy hahar mevzuatı
ve iki milletvekili bu har
gerekimlerini belletti. Seyhan A
bakanı İsmet Paşanın
— Arman Jn. 4. Nö. 6

**Heybeliada
bir intihar
hâdisesi**

Cumhuriyet Başbakanının gizli sırlarında yuhos gelen b
halk arasında beycean
darda, ve çenidli tefstir
yul açtı

Dün Heyheltäntä hylki
cama verra ve çapılı sözi
yıl açın bir münar kakas
yın akmış. Hattıdın, C
Bakın Celal Tavaın adas
retti saatine rastlayış
tefelişere yöl akmış. Bu
münar bir şahın, Yavuz
aatine gölüşli bir varış
kıyısında delayış ve lüz
rakıne gışıl-ğıne ko
— Arkan No. 4. 58.

**Sivri uç
bıçak imâ
yasak edi**

Ankara 27 (THA) - İ. Bakanlık 1985 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye'de yaşayan 10 milyonluk nüfusun yaklaşık 100 bin kişi, her yıl 100 milyon dolarlık bir miktarda para harcar. Bu miktarın 100 bin kişi, her yıl 100 milyon dolarlık bir miktarda para harcar. Bu miktarın 100 bin kişi, her yıl 100 milyon dolarlık bir miktarda para harcar. Bu miktarın 100 bin kişi, her yıl 100 milyon dolarlık bir miktarda para harcar.

**Aziz üstadımız Yunus Nadiyi
6 yıl önce bugün kaybetmiştik**

Üstadımız, yakın arkadaşlarından olduğu Atatürk ile bir arada

[illegible]

Celâl Bayar dün Deniz Kuleini ziyaret etti

Cumhur Başkanı öğleden sonra bir arama tarama gemisile İzmit'e gitti.

Cumhurbaşkanı Deniz Koca'nın

İki günden beri şiddetli yağışla başlayan Cumhuriyet Baharı Çarşı Bazarı dün öğleden sonra saat 14.30'da bir anda kısıllanmış ve bir saatlik

Tekirdağ hâdisesi

Belediye Kalesi Bakanlık
İçten ol çekirtilen istifalar
başlıca lütfi ediliyor

[illegible]

**Ardahan yolun
feci bir kamy
kazası oldu**

Kamyon 500 metreden Ca
mehring uctu, 7 kişi öldü,
kişi yaralı

Arviti 27 (s.a.) — Dün go-
feci bir kanyon kano ile
Aradina gineç ismi
haraket eden şifir Haran id-
dola Haya 130 glik numari
kanyon saat 30 aradinda 1
Bazajl havasinda cirkeli ya-
larin buyuk gurluclu kanyon
munda haraket imkaniyla sa-
vayarak 30 sekunda de birli-
mure erildan Gorch ezinin
muremge Bu kano neire
Hogun Hovak kayirindan
— Arviti Ka 4. 50. V

Çengelköyde müthiş bir cinayet işlendi

Bir delikanlı kızkardeşini bıçaklayarak öldürdü, kendisini de ağaca asarak intihar etti

Claytonia virginica (L.) Rostk Schmidt. *Claytonia virginica* (L.) Rostk Schmidt.

— Архан. 36, 6, 28, 2 18 —

CUMA
28
KASIM 1982

Sahibi: Anım UŞ
Yasaklı İdari Eten
Müv. Müdürü
RACIP UŞ
İzmir Yurtiçi İktisadi Ankarı
Caddesi Vakıf Yurdu

Vakit
GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

Haftalık: 200
YAKIT MATRAHASI
Ticari: 24000 — 24000
Ticari: 24000 — 24000
Yıl: 36 — Sayı: 12681

SAYISI
10
KURUŞ

Cumhurbaşkanı Yunanistanda yürekten sevgi ile karşılandı

Pireden Atınaya kadar çiçek ve konfet yağmuru

Majeste Pol " tarih ve mukadderat
bugün birleşmemizi tam ve mutlak
bir hale getirmiştir, dedi

Athina, (Hürriyet) — Dün A-
tina, Cumhurbaşkanı Celal Ba-
yarı memnuniyetle karşıladı.
Beyaz, Papa İmanına çıktığı
nuran 100 bin kişinin "vaka"
sever, sevinçten doküman "de-
veller, çiçek, konfet yağmuru
na, düdüklü, alarmlar, sevgiler
arabında kalmıştır.
Pireden Atınaya kadar cad-
dele ayrı topraklara sahne ol-

İzmirde yapılan son sistem tepkili uçaklardan biri

Tepkili uçaklarda yarım saniyenin rolü

Şoklara alışmak, bir anda
düşünmek ve karar vermek lâzım!

Londra, 28 (Nafes) — Tep-
kili uçak pilotunun uçuş anın-
da çok süratli düşünmesi ve
hızla karar vermesi lâzımdır.
Onun için yarım saniye-
nin bile çok ehemmiyeti var-
dır. Bihanesi tehlikeye var-
dır ve uçakla tehlikeye karşı
tutulan ne yapacağını bil-
mesi ve şoklara alışması lâ-
zımdır.

İzmirde Hava Bakanlığı
bu maksatla tepkili pilotları
hızla süratle yapmış 13,50
metre yükseklikte bir kulede
tutunmuşlardır.

Kulenin dibinde bir kulede
tutunmuş pilotun yanın-
dan bir kulede 9
metre yükseklikte tutunmuş-

mus, Yunanlılar rumca-
dan çok Türklerle sevgilerini ifa-
de etmişlerdir.
Beyaz, Lüksü anımsan he-
ri takide eden, Yunan Muhafız-
rı ve 40 adet muntazır, veilem-
li gemi kumandanı İmanına sevgi-
miştir.
Büyük Amiral Uniforması
gören Yunan Kralı majeste İ-
lbel Paul, mayiyyinde, saray
marşalı ve diğer yürekli sa-

ray mensupları bulundugu hal-
de Sarayına yalnız çıkarak
Cumhur Başkanı Bayarı selam
lamıştır.
Biraz sonra Başkan Mar-
şal Papagos ile hükümet il-
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Sular idaresinde gene suiistimal

İstanbul Sula, İdaresin-
deki bir suiistimalı uzun za-
mandan beri teşvik etmek
te olan mülkiye müfettişle-
ri çalışmalarını bitirerek
tanım ettikleri raporu a.d.

İstanbul Sula, İdaresin-
deki bir suiistimalı uzun za-
mandan beri teşvik etmek
te olan mülkiye müfettişle-
ri çalışmalarını bitirerek
tanım ettikleri raporu a.d.

İstanbul Sula, İdaresin-
deki bir suiistimalı uzun za-
mandan beri teşvik etmek
te olan mülkiye müfettişle-
ri çalışmalarını bitirerek
tanım ettikleri raporu a.d.

Prag'daki mürettep casusluk muhakemesi

Sanıklardan 11 i idama, 3 ü de
müebbet hapse mahkûm oldu

Londra, 27 — Nafes
Prag radyosu bugün Prag
da cereyan eden büyük ca-
susluk muhakemesinin neti-
cesini bildirmiştir. Devlet
mahkemesi 14 sanığın 11
ini idama mahkûm etmiştir.
Bunların arasında eski par-
ti sekreterlerinden Rudolph
Slansky, eski İşleri Ba-
kanı Clementis ve komü-
nist partisinde mühim mev-
kiler idare etmiş şahıslar
bulunmaktadır. Diğer üç
sanık müebbet hapse mah-
kûm edilmişlerdir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Burada belirtildiğine gö-
re, idama mahkûm edilen
11 sanık Yahudidir. Son ge-
len raporlara nazaran, ko-
münist Çekoslovakya Na-
zileri arasında Yahudi a-
ilemleri teşvik etmiş ve ya-
lemlerini zühre etmiştir.

Amiral Wright

Bugün Şehrimizde

Birleşik Amerikanın Doğu
Atlantik ve Akdeniz Bölgesi
Baş Komutanı Vize Amiral
Wright mayiyye ve eşle bir-
likte bugün saat 12.15 de An-
karadan şehrimize gelecektir.
Misafir Başkomutan Yüslü
Köy hava alanında, 1 inci Or-
du Kurmay Başkanı, İstanbul
Deniz Komutanı, Merkez Ko-
mutanı ve Vilayet Ordu Ka-
lâm müdürü ile çetleri tarafın-
dan karşılanacaktır.
Amiral idarede sonra saat
15 de Vilayete gidererek Vali a-
dına muavin Fırat Alper ve
mübaşerem 1 inci Ordu Müfetti-
şi ile Deniz Komutanını ma-
kamlarında ziyaret edecektir.

Hüseyin Cahit Yalçın

Yalmanı vuran Hüseyin mühim ifşaatta bulundu

Suikast şebekesinin ölüm liste-
sinde Nadir Nadi, Atay ve
Yalçının isimleri görüldü!

Malatya, (Telefonla) —
Suikast hâdisesinin esas
faali olan Hüseyin Özmen,
üstemmen Muhiddin Şanlı
oğlu, şehrimize getirilmiş-
lerdir.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Hüseyin Cahit Yalçın

Bir mensucatfabrikasında işçi ihtilafı arap saçına döndü

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Eylüldeki Nuri Abülrah-
man kuruluşa ihtilaf ettirmiş-
ti.
Malatya gençleri araun-
da çalışkanlık ve ataklığı
le tanınan öğrenci Hüseyin
Özmen ifadesinde şunları
söylüyor:
"Ben daima fikre fikir
le mücadelede esas tutarım
fakat bu hâdiseyi hangi
sarılar altında işlediğimi
öğrenecek olursanız bana
hak verirsiniz."
Hüseyin, mail durumu-
nun boşak olduğunu ve bu
zili cemiyette mensup arka-
daşlarından, aldığı parayla
okuduğunu, maddén ve mu-
hür onların tesiri altında
olduğunu, Elazığda muvaf-
fak olamadıkları, suikast
hâdisesini yüzünden itimat -
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

Kunuri zaferinin yıldönümü kutlandı

NATO KARA KUVVETLERİ KOMUTANI GENERAL
WYMAN "AMERİKALILAR KURTARAN TÜRK-
LERDİR! BU SURETLE, BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
KUVVETLERİNE DE BİR DERS VERMİŞ
OLDUNUZ!" DEDİ.

Kunuri savaşının üçüncü
yılı dönümü münasebetle
Milli Savunma Bakanlığı
İstanbul temsil bürosu iz-
rafından dün saat 15 de E-
minönü öğrenci lokalinde
bir anma töreni yapılmış-
tır.

Törede Vali ve Belediye
Başkanı, adına Başri Dede
oğlu, Generaler, Yüksek
rütbeli subaylar, Kore gas-
tleri, şehit aileleri ve kals-
balık bir gençlik ve halk
kitlesi hazır bulunmuştur.

Törede sakatı bandonun
çaldığı İstiklâl marşına
başlanmış, Kore şehitleri
nın hatırası için saygı du-
rusunda bulunulmuş son-
ra Temsil Bürosu Başkanı

toplantıyı açmış ve milite
Binbaşı Fikri Türlün Kunu-
kibi Kunuri hareketına ri
savaşlarını geniş bir ge-
lişirak etmiş olan Kurmay
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

DAMLALAR

Bir bu eksikti!

LONDRA tenyis muhakemesi, partiyi bir karar ver-
miş, bir karar vermemiş, bir karar vermemiş, bir karar vermemiş,
plajından süzünce kocaya:
— Bu işleri sizin de yarınan etmemiş, genelde,
Sığıp yarınan etmemiş, her ay kararını bir-
Deniz.

MAKİNİ SİMA GEMERİ
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

MAKİNİ SİMA GEMERİ
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

MAKİNİ SİMA GEMERİ
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

MAKİNİ SİMA GEMERİ
(Arkadaş: Sa. 2, 26, 7 de)

İnönü mağlûbiyeti kabul etmiyor, İstanbul için radyoda ilân olunan son neticelere de itiraz etti

Birçok yerlerde seçimler çekişmeli oldu, sandıklar açıldıkça neticeler el değiştirdi

Kırşehir'de seçimi C.M.P. kazandıgundan Osman

Türkiye tarihindeki 1. genel seçimler dün bitti. Yurtta yaygılda, 10 milyondan fazla seçmen büyük bir orgünluluk içinde reylerini kullandı. Seçime iştiraki nispeti hemen her yerde yüksek oldu. Vatandaşların seçime karşı alıkanışıl saant 17 den sonra başladı. Her yerde vatandaşlar sandık başlarına giderevele kendi muhteliflerini hangi partinin kazandığını öğrenmeye çalıştılar. Onlardan sonra da radyolarında

[illegible][illegible]

Bayar, Menderes, İnönü, Çankaya'da aynı yerde dün reylerini kullandılar

BÖLÜKBAŞI : Emmerik'in
mide ağrılarını
dindiren yeni tıbbi tedavi geliştirildi
P. Emmerik (Londra, İngiltere), reytilin
deneyimlerini kullanarak mide ve emilim
sistemini, özellikle emme varlığını da
Hırvatistan'ın Rijeka'da bir vakumun
yardımıyla değiştirdi (1966, H.-A., 8).

Dün Adliye, kütükte ismini bulamayanların yaptığı müracaatlarla dolup taşı

[illegible]

— Kierat, dăruie. Nu mame
lezi, pământului bun este vîlm
la pământului de bun pînă, în
la vîlm în tîmnele adînci buni
Căciună alina pînă de buni a
buni în gîlmă bîlmă, tîmnele

ŞİKAYETLER
C.H.F. Mürin an fazla şikâyet ett

127. C.M.P. nro. 134 nr. alin. 60, care prevede:
 „Căpitanul navei Democrit va fi verificat
 dacă are în posesia documentelor necesare
 pentru a fi plătit salariul în termenul
 stabilit în contractul de muncă”.

[illegible]

Birçok köylerde seçmenler, atlarını öküzlerini ortaya koyup bahse tutuşt
(HABERİMİZ 5 İNCİ SAYFADADIR)

Bayar, defteri imzalamayı unuttu, Menderes fotoğrafçılara gülerek poz verdi. İnönü de sandığa birkaç defa dokundu

Bölükbaşı Cez
evinden cip il
alınarak reyin
sandığa attı

Bayar ve Menderes ile İnönü kendi sandıklarında kazandılar, Bölükbaşı'nın rey attığı sandıkta ise C.H.P. kazandı.

Ankara 27 (Hüsnü) — Çan-
ya'nın bir ve iki numaralı san-
karının başında buluncatın, sube-
riken saatlerinin diğerleri Bay-
Menderes ve İnci'nin aylarını
saman kullanacaklarını maza
mekkeleri başladılar. İki sand-
da buluncu Çankaya İnkolu
nam süngerleri, marahallı ve
da tıgıt.

Burdur'da sandık başında 2 kişi öldü

Burda, 17 (Ruski) — Tise malikloluude kichimot alinda bir vatan sandik baguna yigildi orada ammalidiv ve Degirmencher mahallisinde Abu Nalland alinda bir tekel bayit sandiriy ehtikan biraz omuz sandik baguna buyuk kucumamman dimgildir.

**Cezaevinde
C.H.P. kazandı**

Kuddeköle, 27 (Hırsız) — Suhrin
daki Camiinde bugün 95 mahkûm
yazı kılınmıştır. Yapılan tasnife
göre C.H.P. ya, geri kalan 4 kişi
ise D.F. ya yer verildi anlaşılmıştır.

Reç yeline
ilâc ismi[illegible][illegible]

Beyoğlu İlçe Seçim Kurulunda partililer

birbirine girdiler

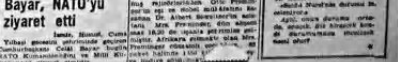
Kurulan ölü ans - hebe
güne halini almaya vakaya
polis müdahale etti, fakat
vakıyes geç vakitte kender
anlatılmadı

HADİSE ÇIKARILAR 1. İhtisat maddesi olan her ihtisatî maddeler, her bir biriminden sonra birimden önce bir parantez içinde yazılmalıdır. (Fon. Alınacaktır.)

CHP kongresinde meylât okutuldu

Tuynsuz, Masad, Cuma
Dün gün Akşam kütü CHP coşu
Masada, şarhad CHP kongresinde
tutuldu meylârları bu meylât okutul-
du. Meylârların sonu şevkârlere

kişiyet benzeri edebiyat türünde
madhaları gibi, «Türkiye İleri
maddeler geliştirme ile maddeler
tali gramerine, nasıl maddeler
kişiyet benzeri edebiyat türünde
kişiyet benzeri edebiyat türünde
kişiyet benzeri edebiyat türünde
kişiyet benzeri edebiyat türünde

[illegible]

Bayar, NATO'yu ziyaret etti

İstanbul, 10 Ocak. Cumhurbaşkanı Celal Bayar bugün NATO Komutanlığı ve MİH Kışlağına gitti.

Bayar, NATO'yu ziyaret etti

Yenişarın, İstanbul, Cuma
Yenişarın, İstanbul, Cuma
Yenişarın, İstanbul, Cuma

[illegible]

İstanbul-Ankara'da örfi idare ilân edildi

Orgnl. Fahri Özdilek İstanbul, Korgnl. Namık Argüç Ankara örfi idare komutanı oldular

Istanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı

Tahkikat Encümeninin yeni tebliği

Hâdiselerin nesri yasak edildi

ANKARA 28 (A.A.) — Cumhurbaşkanı Fahri Özdilek ile bir komite tarafından tahkikat encümeni Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümeninden tebliğ olmuştur. "28 Nisan 1950 günü İstanbul'da meydana gelen hadisele hakkında, Encümenin, Hükümet ve O. İ. İdare Komutanlıklarından yapılacak resmi tebliğler haricinde her türlü haber, haberler, maktûlâ, fıkra, mütalâa, resim ve yazıların nesri yasak edilmiştir.

Tahkikat Encümeni Reis

Hâdiselerin nesri yasak edildi

DP grubu bu

sabah toplantıyor

Lar'da sarsıntı

devam ediyor

Kızların İran'a

yardımları

Almanlar Fuarda

ekmek imal edecekler

Nusaybin'de

bulabop şehbi

öldürüldü

İngiltere, dün

kredileri durdurdu

Altın Madalya

İtalyanlar

Uruguay Chessmari

kurtarmaya çalışıyor

Bir kaza lât anan

tevhid edildi

General Dagsilari

serbest bırakıldı

Basını kürekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

Kandemir'i

ipe götürecek

balıkçılar

Basın kurekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

Kandemir'i

ipe götürecek

balıkçılar

Basın kurekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

Kandemir'i

ipe götürecek

balıkçılar

Basın kurekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

Kandemir'i

ipe götürecek

balıkçılar

Basın kurekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

Kandemir'i

ipe götürecek

balıkçılar

Basın kurekle

ezip öldürdüler

Yıldırım ile öldü

BAŞYERİ VE VEKİLLER. Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

CENTO toplantısı Tahran'da açıldı

İran Şahı da dün Haricîye Vekili Zorlu'yu kabul etti

TAHRAN 28 (Haber) — Marşal Antlaşma Encümeni (CENTO) Vekilleri Haricîye Vekili Zorlu'yu kabul etti. İran Şahı da dün Haricîye Vekili Zorlu'yu kabul etti.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

ANKARA 28 (Haber) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

İstanbul ve Ankara'da her çeşit toplantıların yapılması yasak edildi.

ANKARA 28 (A.A.) — Başyeri ve vekillerin İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

ÖRFI İDARENİN 1. NUMARALI TEBLİĞİ

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

ORGNL. ÖZDİLEK: İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek.

KORGNL. ARGÜÇ: Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç.

İstanbul ile Ankara örfi idare komutanları

Fahri Özdilek 1959 da orgeneral olmuştur

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

İstanbul Örfi İdare Komutanı Orgnl. Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Komutanı Korgnl. Namık Argüç tayin edilmiştir.

ÖZ GEÇMİŞ

1975 yılında Yozgat, Sarıkaya’da doğdu. 1994 yılında Ankara Polis Koleji’nden, 1998 yılında Polis Akademisi’nden mezun oldu.

2002’de Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. *H. 1330/ M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesinin 14-21’inci Sayıları (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* adlı Yüksek Lisans tezini 2006’da tamamladı. Eylül 2006’da Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. *Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin İç Güvenliği (1950–1960)* adlı doktora tezini 2010’da tamamladı.

Halen Bingöl Emniyet Müdürlüğü’nde Emniyet Amiri olarak görev yapan Bülent AKKAYA, evli ve iki kız babasıdır. İngilizce bilmektedir.

Adres:

İl Emniyet Müdürlüğü

Bingöl

Tel.: Santral (0.505) 3181202

E-posta: bulentakkaya98@yahoo.com